

Saamelaisten perinnetiedon huomioiminen ympäristöpäätöksenteossa

Sámiid árbedieđu
vuhtii váldin birasmearrádusaid dahkamis

Laura Olsén, Assi Harkoma, Leena Heinämäki & Heta Heiskanen

**Saamelaisten perinnetiedon
huomioiminen ympäristöpäätöksenteossa**

**Sámiid árbedieđu
vuhtii váldin birasmearrádusaid dahkamis**

Laura Olsén, Assi Harkoma, Leena Heinämäki & Heta Heiskanen

Yhteistyössä/Ovttasbarggus:

Käsvivarren Akwé: Kon -ryhmä/
Giehtagierraga Akwé:Kon -joavku

ja

Elle Maaret Labba, Johanna Nevanpää, Henri Wiman & Anna Yrjönen

Lapin yliopisto
Rovaniemi 2017

Lapin yliopisto, Arktinen keskus
Pohjoisen ympäristö- ja vähemmistöoikeuden instituutti

Teos on tehty yhteistyössä:
Käsivarren Akwé: Kon -ryhmä sekä
Elle Maaret Labba, Johanna Nevanpää, Henri Wiman & Anna Yrjönen

© Lapin yliopisto ja tekijät

Kannen suunnittelija: Esther Berelowitch
Kääntäjä: Rosa-Máren Magga
Karttojen editointi: Henri Wallen

Juridica Lapponica 41
ISSN 0783-4144
ISBN 978-952-484-988-3 (nid.)
ISBN 978-952-484-989-0 (pdf)

Lapin yliopistopaino
Rovaniemi 2017

Sisällysluettelo

Alkusanat	8
1. Johdanto	10
1.1. Raportin rakenne	11
1.2. Hankkeen ja raportin toteutuksesta vastaavat tahot	11
2. Yhteisölähtöinen osallistuttava menetelmä	13
2.1. Hankkeen taustat ja toteutus	14
2.2. Miksi perinnetietoa kerättiin?	14
2.3. Millaista tietoa kerättiin?	15
2.4. Miten tietoa kerättiin?	15
2.5. Miten aineistoa käytettiin?	17
2.6. Aineiston loppusijoituspaikka?	18
3. Ekologinen perinnetieto	19
3.1. Ekologisen perinnetiedon määritteleminen	19
3.2. Saamelainen ekologinen perinnetieto	21
3.3. Ekologinen perinnetieto luonnon monimuotoisuuden turvaajana	23
3.4. Saamelaisen ekologisen perinnetiedon säilyttäminen	25
4. Perinteiseen maankäyttöön liittyvät oikeudet	26
4.1. Saamelaisten perinteiseen maankäyttöön liittyvistä oikeuksista Suomen lainsäädännössä	26
4.1.1. Perustuslaki	26
4.1.2. Saamelaiskäräjälaki	28
4.1.3. Muu lainsäädäntö	28
4.2. Saamelaisten perinteiseen maankäyttöön liittyvät ihmisoikeudet	33
4.3. Biodiversiteettisopimus ja saamelaiset	36
4.3.1. Akwé: Kon vapaaehtoiset ohjeet ja niiden soveltaminen Suomessa	39
4.4. Viranomaistoiminta ja ekologinen perinnetieto	42
4.4.1. Metsähallitus	42
4.4.2. Tukes	44
4.4.3. Kunnat	44
4.4.4. Ministeriöt	45
5. Poronhoito Käsivarren paliskunnan siidoissa	46
5.1. Käsivarren paliskunnan siitojen maankäytön perusteita	48
5.1.1. Paimennus ja laidunkierto	48
5.1.2. Luonnon ehdoilla eläminen	48
5.1.3. Jälkiä jättämätön elämä	49
5.1.4. Periytynyt luontosuhde	49

6. Kaijukan siita	51
6.1. Kaijukan siidan historiaa	52
6.2. Kaijukan siidan laidun- ja vasomisalueet	53
6.3. Kaijukan siidan laidunalueita ja perinteisen poronhoidon säilyvyyttä koskevat haasteet	58
6.3.1. Metsähallitus	58
6.3.2. Matkailu	59
6.3.3. Siitapohjaisen poronhoitomallin säilyminen	59
6.3.4. Laidunalueiden riittävyys	60
6.3.5. Toiveita ja ratkaisuja	60
7. Kova-Labban siita	62
7.1. Kova-Labban siidan historiasta	62
7.1.1. Labban siita	64
7.1.2. Kovan siita	64
7.1.3. Vasarat	65
7.1.4. Piennin siita	65
7.1.5. Siitojen yhdistyminen	65
7.2. Kova-Labba siidan laidun ja vasomisalueet	66
7.3. Kova-Labba siidan laidunalueita ja perinteisen poronhoidon säilymistä koskevat haasteet	71
7.3.1. Kaivokset	71
7.3.2. Rautatie	71
7.3.3. Pedot	72
7.3.4. Matkailu	72
7.3.5. Laidunalueet	73
7.3.6. Perinnetiedon säilyminen	74
8. Erkunan siita – Palojärvi-Kultiman kyläryhmä	75
8.1. Erkunan siidan historiaa	75
8.1.1. Jakautuminen kahdeksi talvisiidaksi	77
8.2. Erkunan siidan laidun- ja vasomisalueet	78
8.3. Erkunan siidan laidunalueita ja perinteistä poronhoitoa koskevia haasteita	82
8.3.1. Ilmastonmuutos	83
8.3.2. Kaivokset	84
8.3.3. Rautatie	84
8.3.4. Metsästys	84
8.3.5. Matkailu	85
8.3.6. Paliskuntajärjestelmä	85
8.3.7. Perinnetiedon säilyminen	86
8.3.8. Muita uhkia ja ratkaisuehdotuksia	86

9. Kuinka huomioida ekologinen perinnetieto saamelaisia koskevassa ympäristöpäätöksenteossa?	87
10. Hankkeen aikana kerätyn tiedon pohjalta muotoutuneet suositukset	91

LIITE 1: Tiivistelmä: työpaja koskien ympäristöperinnetietoa	97
--	----

Ovdasánit	104
1. Láidehus	106
1.1. Raportta ráhkadus	107
1.2. Fidnu ja raportta ollašuhttimis vástideaddji doaibmit	107
2. Servošisvuolgán oassálastimii mieldeváldi metoda	109
2.1. Fidnu duogáš ja ollašuhttin	110
2.2. Manin árbediehtu čoggojuvvui?	110
2.3. Makkár diehtu čoggojuvvui?	111
2.4. Mo diehtu čoggojuvvui?	111
2.5. Mo materiála geavahuvvui?	112
2.6. Materiála vurkenbáiki	114
3. Ekologalaš árbediehtu	115
3.1. Ekologalaš árbedieđu meroštallan	115
3.2. Sámiid ekologalaš árbediehtu	117
3.3. Ekologalaš árbediehtu luonddu mánggabealátvuoda dorvvasteaddjin	119
3.4. Sámiid ekologalaš árbedieđu seailluheapmi	121
4. Árbevirolaš eanageavaheapmái laktáseaddji vuoigatvuodát	122
4.1. Sápmelaččaid árbevirolaš eanageavaheapmái laktáseaddji vuoigatvuodain Suoma láhkaásaheamis	122
4.1.1. Vuodđoláhka	122
4.1.2. Sámediggeláhka	124
4.1.3. Eará láhkaásaheapmi	125
4.2. Sámiid árbevirolaš eanageavaheapmái laktáseaddji olmmošvuoigatvuodát	129
4.3. Biodiversitehtasoahpamuš ja sápmelaččat	133
4.3.1. Akwé: Kon eaktodáhtolaš rávvagat ja daid heiveheapmi Suomas	136
4.4. Eiseváldedoaimma ja ekologalaš árbediehtu	138
4.4.1. Meahciráđđehus	138
4.4.2. Tukes	140
4.4.3. Gielddat	141
4.4.4. Ministeriijat	141

5. Boazoealáhus Giehtaruohtta bálgoa orohagain	142
5.1. Giehtaruohtta bálgoa siiddaid eanageavaheami vuodustusat	143
5.1.1. Guodoheapmi ja johtin dálve- ja geasseguhtoneatnamiid gaskka	143
5.1.2. Luonddu eavttuiguin eallin	144
5.1.3. Eallin, mii ii guode luottaid	145
5.1.4. Árbejuvvon oktavuohta lundui	145
6. Gáijjoga orohat	147
6.1. Gáijjoga siidda historjá	148
6.2. Gáijjoga siidda guhton- ja guotteteatnamat	149
6.3. Gáijjoga siidda guhtoneatnamiid ja árbevirolaš boazodoalu seailuma guoskevaš hástalusat	154
6.3.1. Meahciráđđehus	154
6.3.2. Turisma	155
6.3.3. Siidaortnegii vuodđuduvván boazodoallomálla seailun	155
6.3.4. Guohtoneatnamiid reahkkan	156
6.3.5. Sávaldagat ja čovdosat	156
7. Gova-Labba orohat	158
7.1. Gova-Labba siidda historjás	158
7.1.1. Labba siida	159
7.1.2. Gova siida	160
7.1.3. Vasarat	160
7.1.4. Pienni siida	161
7.1.5. Siiddaid ovtastuvvan	161
7.2. Gova-Labba orohaga guhton- ja guottetguovllut	162
7.3. Gova-Labba orohaga guhtoneatnamat ja árbevirolaš boazodollui guoski hástalusat	166
7.3.1. Ruvkkit	167
7.3.2. Ruovdemáđđi	167
7.3.3. Boraspiret	168
7.3.4. Turisma	168
7.3.5. Guohtoneatnamat	169
7.3.6. Árbediedu seailun	170
8. Ergona orohat – Balojávri-Gulddán orohat	171
8.1. Ergona siidda historjá	172
8.1.1. Juohkkáseapmi guovtti dálvesiidii	173
8.2. Ergona siidda guhton- ja guotteteatnamat	174
8.3. Ergona siidda guhtoneatnamiid ja árbevirolaš boazodoalu guoskevaš hástalusat	179
8.3.1. Dálkádatrievdan	179
8.3.2. Ruvkkit	179

8.3.3. Ruovdegeaidnu	180
8.3.4. Bivdu	180
8.3.5. Turisma	180
8.3.6. Bálggusortnet	181
8.3.7. Árbedieđu seailun	181
8.3.8. Eará áitagat ja čoavdinevttohusat	182
9. Mo váldit vuhtii ekologalaš árbedieđu sámiide guoski birasmearrádusaid dahkamis?	183
10. Ávžžuhusat mat leat hápmášuvvan fitnu áigge čoggon dieđu vuodul	187
Čoahkáigeassu: bargobádji birasárbedieđus	194

Lähdeluettelo/Gáldut	200

Alkusanat

Tämä raportti on *Saamelaisen perinnetiedon sisällyttäminen ympäristöpäätöksentekoon*-hankkeen loppuraportti, joka tarjoaa työkaluja ympäristöpäätöksentekoprosessien kehittämiseksi siten, että niissä osattaisiin ja pystyttäisiin huomioimaan paremmin saamelaisten ekologinen perinnetieto, saamelaiset perinteiset elinkeinot ja sitä kautta luonnollisesti myös saamelaiskulttuuri. Raportilla pyritään vastaamaan alun perin yhteisön sisältä esille nousseeseen tarpeeseen tuottaa kirjallista materiaalia ja viedä eteenpäin tietoa ympäristöpäätöksenteossa mukana oleville viranomaisille saamelaisten perinnetiedosta erityisesti perinteiseen saamelaiseen maankäyttöön ja elinkeinojen harjoittamiseen liittyen. Tässä onnistuakseen hankkeen tutkimustiimin jäsenet ovat viettäneet Käsivarren paliskunnassa jokaisen kolmen siidan alueilla lukuisia päiviä toteuttaen haastatteluja ja kuvaten video-materiaalia alueen perinnetietoon liittyen¹.

Arktisen keskuksen, Pohjoisen ympäristö- ja vähemmistöoikeuden instituutin tutkijana minua pyydettiin hankkeen loppuraportin pääkirjoittajaksi. Tämä tapahtui vasta hankkeen olleessa jo käynnissä, sillä lukuisista yrityksistä huolimatta alueen saamelaisyhteisöön kuuluvaa aiheen osaavaa kirjoittajaa ei ollut löytynyt. Elän itse myös perinteisiä saamelaisia elinkeinoja harjoittavassa saamelaisyhteisössä ei-saamelaisena, joten ymmärrän ja näen miltei päivittäin perinnetiedon merkityksen saamelaisten elämässä erityisesti perinteisiä elinkeinoja harjoittaessa. Nämä lähtökohdat lisäävät ymmärrystäni tutkimustematiikkaan liittyen myös käytännön tasolla ja mahdollistavat asioiden tarkastelun monesta eri näkökulmasta. Toisaalta taustani asettaa myös haasteita saamelaista perinnetietoa käsittelevän raportin kirjoittamiselle, sillä yhteisön parissa viettämäni aika on vahvistanut käsitystäni siitä, että syvälinen ymmärrys saamelaisen perinnetiedon kokonaisvaltaisesta luonteesta ja sen merkityksestä saamelaisyhteisöjen elämässä on mahdollista saavuttaa lähinnä kasvamalla yhteisön kanssa vuosien ajan ja osallistumalla myös itse perinteisten elinkeinojen harjoittamiseen.

Näen, että tämän raportin kirjoittajat toimivat eräänlaisina tulkkeina Käsivarren poronhoitajien ja viranomaistahojen välillä ja toivon, että raportti aidosti lisäisi ymmärrystä saamelaisen perinnetiedon merkityksestä saamelaisille sekä siitä, miksi ja miten saamelaisten ekologinen perinnetieto tulisi sisällyttää ympäristöpäätöksentekoprosesseihin niiden kaikissa vaiheissa.

Tämä hanke ja raportti ovat toteutettu alusta loppuun tiiviissä yhteistyössä Käsivarren paliskunnan alueen poronhoitajien kanssa, eikä niiden tekeminen olisi ollut mahdollista ilman paikallisen yhteisön tukea ja apua. Haluankin lämpimästi kiittää kaikkia Käsivarren alueen poronhoitajia, jotka ovat osallistuneet hankkeeseen ja istuneet välillä yömyöhäänkin kertomassa hankkeen tutkijoille alueen perinteisestä saamelaisesta poronhoidosta ja siihen liittyvästä maankäytöstä. Erityisesti haluan kiittää raportin kirjoittamiseen osallistuneita tutkijoita Leena Heinämäkeä, Heta Heiskasta

¹ Katsottavissa hankkeen kotisivuilla *Saamelaisten perinnetieto ja ympäristöpäätöksenteko*.

Osoitteessa: <http://www.arcticcentre.org/FI/hankkeet/perinnetieto/haastattelut>

ja Assi Harkomaa. Haluan kiittää myös Tuomas Aslak Juusoa, jolla Saamelaiskäräjien ja Käsivarren Akwé: Kon -ryhmän edustajana on ollut keskeinen rooli perinnetiedon keräämisessä. Lisäksi kiitokset kuuluvat myös Elle Maaret Labballe, Marielle Labballe sekä Berit Siilasjoelle perinnetiedon keräykseen osallistumisesta. Niin ikään tahdon kiittää kaikkia Käsivarren Akwé: Kon -ryhmään kuuluvia, jotka ovat osallistuneet projektiin. Maj ja Tor Nessling säätiölle hankkeen rahoittajana kuuluu myös iso kiitos hankkeen ja raportin toteuttamisen mahdollistamisesta. Lisäksi haluan kiittää kesällä 2016 hankkeessa avustaneita tutkimusharjoittelijoita Anna Yrjöstä, Henri Wimania sekä Johanna Nevanpäättä sekä loppuraportin pohjoissaamenkielisen käännöksen laatinutta Rosa-Mären Maggaa. Kiitokset Esther Berelowitschille raportin kannen suunnittelusta, Arto Vitikalle hankkeen kotisivujen tekemisestä sekä Henri Wallenille avusta karttojen editoinnissa. Haluan myös kiittää hankkeen vaikutusarviotyöpajan puhujia ja osallistujia, hankkeelle videohaastattelun antaneita tutkijoita, virkamiehiä ja perinnetiedon haltijoita sekä kaikkia muita hankkeeseen osallistuneita tahoja ja henkilöitä.

Inarissa 8.3.2017,

Laura Olsén
hankkeen tutkija

1. Johdanto

Saamelaisen perinnetiedon sisällyttäminen ympäristöpäätöksentekoon -hanke on Arktisen keskuksen Pohjoisen ympäristö- ja vähemmistöoikeuden instituutin hanke, joka alkoi 1.12.2015². Hanke on Maj ja Tor Nessling säätiön rahoittama, ja siinä kartoitettiin Käsivarren paliskunnan alueen saamelaisten maankäyttöön liittyvää perinnetietoa, jotta se voitaisiin ottaa paremmin huomioon luonnon monimuotoisuutta ja kestävä kehitystä sekä saamelaisten oikeuksia koskevassa päätöksenteossa. Hanke keskittyi Käsivarren alueen porosaamelaisten perinnetiedon taltioimiseen yhteistyössä paikallisen Akwé: Kon -työryhmän kanssa. Paikallisen yhteisön esittämien toiveiden ja tarpeiden sekä hankkeen aikana kerättyjen haastattelujen pohjalta on laadittu tämä raportti, jossa tuodaan esille haastatteluista kummunneita teemoja ja pyritään välittämään eteenpäin Käsivarren paliskunnan poronhoitajien viestiä. Raportin tarkoitus on perinnetiedon tallentamisen lisäksi tarjota tietoa ja uusia näkemyksiä siihen, miten saamelainen perinnetieto tulisi tulevaisuudessa paremmin ottaa huomioon ympäristöpäätöksenteon yhteydessä.

Tällä hetkellä päätöksentekijöillä ei ole riittävästi tietoa tai ymmärrystä saamelaisista, heidän kulttuuristaan ja perinnetiedosta. Maankäytön ristipaineen kasvaessa ja uusien maankäyttömuotojen rantautuessa saamelaisalueelle, perinteiset elinkeinot kuten esimerkiksi saamelainen perinteinen poronhoito ovat jo joutuneet tekemään tilaa uusille tulokkaille. Sekä haastatteluissa että jo olemassa olevassa tutkimuskirjallisuudessa nousee esille, että perinteinen saamelainen poronhoito, saamelainen kulttuuri sekä saamenkielten elinvoimaisuus, ovat vahvasti sidoksissa toisiinsa³. Jos Saamelaisalueen maankäyttöä suunniteltaessa ei riittävästi oteta huomioon sitä, miten uudet maankäyttösuunnitelmat toteutuessaan vaikuttaisivat esimerkiksi saamelaisen perinteisten elinkeinojen harjoittamismahdollisuuksiin, seuraukset voivat olla negatiivisia saamelaisten perinteisille elinkeinoille ja sitä kautta laajemmin myös saamenkielille ja saamelaiskulttuurille. Tämän vuoksi saamelaiskulttuurin ja saamelaisen ekologisen perinnetiedon tosiasiallinen ja riittävä sisällyttäminen ympäristöpäätöksentekoprosesseihin on ensisijaisen tärkeää.

Saamelaisille oman alueensa luonnosta karttunut tieto perustuu pitkäaikaiseen luonnon havainnointiin ja luonnossa elämiseen, ja siihen pohjaten saamelaiset perinteisten elinkeinojen harjoittajat ovat jo useiden sukupolvien ajan käyttäneet luontoa kestäväällä tavalla. Lisäksi tutkimuskirjallisuudessa tuodaan toistuvasti esille alkuperäiskansoilla

2 Hankkeen kotisivut osoitteessa: <http://www.arcticcentre.org/FI/hankkeet/perinnetieto>.

3 Kts. esim. Magga 2014, Heikkilä 2006, Näkkäläjärvi & Juntunen 2011.

olevan perinnetiedon merkitys länsimaisin tutkimusmenetelmin toteutettujen tutkimusten tukena luonnon monimuotoisuuden säilyttämiseksi sekä maan kestäväää käyttöä suunniteltaessa⁴.

1.1. Raportin rakenne

Raportin ensimmäisessä kappaleessa esitellään tarkemmin yhteisölähtöisen tutkimusmenetelmän käyttöä. Osiossa kerrotaan hyvin käytännönläheisesti hankkeen toteuttamisesta alusta loppuun; hankkeen suunnittelusta, informattien etsimisestä ja haastatteluiden toteuttamisesta aina loppuraportin laatimiseen. Yhteisön mukana olo on näkynyt vahvasti osana hanketta koko sen toteutuksen ajan, ja ensimmäisessä osiossa pyritään jakamaan kokemusten lisäksi myös tietoa muille kyseisen lähestymistavan käyttöä tutkimushankkeissa suunnitteleville tahoille.

Raportin toisessa kappaleessa avataan tarkemmin, mitä saamelainen ekologinen perinnetieto on ja mihin se pohjautuu. Lisäksi kappaleessa tuodaan esille ekologinen perinnetieto -termin käytön haasteita ja selvennetään käsitteen merkitystä mahdollisuuksien mukaan alkuperäiskansanäkökulmasta. Kolmas osio keskittyy saamelaisten perinnetietoon ja saamelaisten perinteiseen maankäyttöön liittyviin oikeuksiin niin Suomen lainsäädännössä kuin kansainvälisten sopimustenkin näkökulmasta.

Tämän jälkeen raportissa avataan yleisellä tasolla Käsivarren paliskunnan poronhoitoa ja alueen maankäytön perusteita, minkä jälkeen siirrytään siitakohtaisiin kuvauksiin sekä siitojen historiasta että nykyisestä poronhoidosta. Osiossa kerrotaan myös siitakohtaisesti, mitkä tekijät eri siitojen poronhoitajat kokevat haasteiksi ja uhiksi saamelaiselle perinteiselle poronhoidolle alueellaan.

Raportin loppuun on kerätty taulukko, jossa on esitetty kootusti, miten viranomaiset voisivat paremmin turvata saamelaisten oikeuksien toteutumista perehtymällä saamelaisten ekologiseen perinnetietoon. Lisäksi loppuun on listattu myös hankkeen aikana muotoutuneet suositukset siitä, miten saamelainen perinnetieto tulisi paremmin huomioida ympäristöpäätöksentekoprosesseissa. Liitteenä löytyy myös tiivistelmä tammikuussa 2017 Helsingissä järjestetyn *Saamelaisen kulttuurin vaikutusarvioinnista ympäristökysymyksissä*-vaikutusarviotyöpajan sisällöstä.

1.2. Hankkeen ja raportin toteutuksesta vastaavat tahot

Hankkeen vetäjänä toimi jo pitkään alkuperäiskansaoikeuksia laaja-alaisesti tutkinut ja myös väitöskirjansa (2010)⁵ alkuperäiskansojen oikeudesta kulttuuriin ja perinteisiin elinkeinoihin ympäristöön ja maankäyttöön liittyvissä kysymyksissä kirjoittanut, Arktisen keskuksen, Pohjoisen vähemmistö- ja ympäristöoikeuden instituutin vanhempi tutkija OTT *Leena Heinämäki*. Raportin pääkirjoittajana ja tutkijana toimi Arktisen keskuksen, Pohjoisen vähemmistö- ja ympäristöoikeuden instituutin tutkija YTM *Laura Olsén*, joka on aiemmin ollut mukana muun muassa

4 Kts. esim. Helander-Renvall 2016, Berkes 1999, Helander-Renvall & Markkula 2011.

5 Heinämäki 2010.

saamelaisten oikeuksia käsittelevissä tutkimushankkeissa sekä keskittyy omassa väitöskirjatutkimuksessaan inhimillisen turvallisuuden tilaan Sápmi alueella. Perinnetiedon keräyksen koordinoinnista ja sidosryhmätyöskentelystä vastasi, sekä raportin kirjoittajana toimi YTK Assi Harkoma, joka on tehnyt yhteisölähtöistä ja osallistuttavaa tutkimusta aiemmissa saamelaisissa koskeneissa hankkeissa ja työskennellyt ihmisoikeuksien parissa. Lisäksi raportin kirjoittajana toimi laajasti perus- ja ihmisoikeuksiin sekä ympäristöoikeudellisiin kysymyksiin perehtynyt Tampereen yliopiston Johtamiskorkeakoulun yliopisto-opettaja VTM ja HTM Heta Heiskanen. Perinnetiedon keräyksestä vastasivat kyläkunnittain Assi Harkoman koordinoimana *Tuomas Aslak Juuso, Berit Siilasjoki, Elle Maaret Labba ja Marielle Labba*. Elle Maaret Labba vastasi myös saamenkielisten haastattelujen litteroinnista ja kääntämisestä suomenkielille. Raportin on kokonaisuudessaan kääntänyt pohjoissaamenkielille *Rosa-Máren Magga*. Perinnetietoaineiston työstämisessä ja raportin ensimmäisen luonnoksen kirjoittamisessa avustivat myös Arktisen keskuksen tutkimusharjoittelijat *Anna Yrjönen, Henri Wiman ja Johanna Nevanpää*.

2. Yhteisölähtöinen osallistuttava menetelmä

Hankkeessa käytettiin yhteisölähtöistä lähestymistapaa, minkä avulla pyrittiin selvittämään tutkimuksen kohteena olevan yhteisön tarpeet ja vastaamaan niihin. Tutkimus toteutettiin osallistuttamalla yhteisön edustajia tutkimukseen.

Yhteisölähtöisen lähestymistavan sanotaan sopivan alkuperäiskansatutkimukseen osittain siitä syystä, että valtakulttuurista tulevilla tutkijoilla ja alkuperäiskansayhteisöillä on erilainen etnohistoria, jonka vuoksi käsitykset identiteetistä, suvereenisuudesta, maailmasta⁶, maankäyttötavoista, luonnosta jne. eroavat toisistaan. Yhteisölähtöisyyden ansiosta tutkijat pystyvät huomiomaan ja suhtautumaan kunnioittavasti erilaisiin käsityksiin todellisuudesta eikä tutkimusta tehdä ainoastaan länsimaisesta perspektiivistä käsin⁷.

Menetelmän keskeisenä periaatteena on se, että tutkimuksen kohteena olevat henkilöt osallistuvat tutkimuksen tekoon, mikä muuttaa tutkimuksen luonnetta⁸. Yhteisölähtöinen lähestymistapa ikään kuin dekonstruoi tutkimuksen uudella tavalla, kun tutkijasta tulee alkuperäiskansakulttuurin opiskelija ja alkuperäiskansan edustajasta tulee tutkija tutkimusobjektin sijaan⁹.

Tavoitteena on, että tutkijat ja tutkimukseen osallistuvat henkilöt tekevät tutkimusta ja tuottavat tietoa yhdessä. Kun alkuperäiskansat ovat mukana tutkimuksen teossa, kuten esimerkiksi tutkimuskysymysten laadinnassa, aineiston analyysissä ja tulkinassa, heillä on mahdollisuus perehtyä ja vaikuttaa tutkimusprosessiin, mutta myös tutkijoilla on mahdollisuus oppia tutkimusaiheeseen liittyviä nyansseja sekä syventää ymmärrystään alkuperäiskansakulttuurista¹⁰. Perinnetietoa ei käytetä hyväksi tutkimushankkeissa vaan tutkimus perustuu aitoon kumppanuuteen, jossa alkuperäiskansat tuottavat, käsittelevät ja jakavat tietoa yhteistyössä tutkijoiden kanssa¹¹. Menetelmän ansiosta tutkimustulokset vastaavat alkuperäiskansojen arvoja ja todellisuutta.

Tiedon tuottamisessa tapahtuneiden muutosten ansiosta tietoisuus tutkimukseen osallistuvien henkilöiden omista olosuhteista kasvaa, mikä johtaa parhaimmillaan aktiiviseen toimintaan ja laajempaan rakenteelliseen muutokseen yhteisössä ja laajemmin yhteiskunnassa¹². Näin yhteisölähtöinen osallistuttava tutkimus resursoi ja voimaannuttaa alkuperäiskansayhteisöjä.

6 Pontes Ferraira & Gendron 2011, 157.

7 Ibid.

8 Kral & Allen 2015, 254.

9 Pontes Ferraira & Grendron 2011, 157.

10 Ibid.

11 Berkes 2004, 621-630.

12 Kral & Allen 2015, 253.

2.1. Hankkeen taustat ja toteutus

Idea hankkeesta syntyi yhteisössä havaituista tarpeista. Osa projektitiimin jäsenistä oli mukana Arktisen keskuksen aiemmassa, ympäristökonflikteja käsitelleessä, hankkeessa, joka toteutettiin osittain Käsivarressa vuonna 2015¹³. Käsivarteen suuntautuneiden kenttätöiden aikana tutkijoita pyydettiin osallistumaan Käsivarren Akwé: Kon -ryhmän kokoukseen. Tämän kokouksen aikana hankkeen jäsenet totesivat, että ryhmä voisi hyötyä tutkimustiimin tarjoamasta avusta ja tutkimuskomponentin liittämistä Akwé: Kon -menettelyyn. Ennen kaikkea uusi hanke voisi tarjota ryhmälle lisäresursseja, jotta menettely voitaisiin viedä onnistuneesti loppuun asti.

Tältä pohjalta päätettiin kirjoittaa hankehakemus konsultoiden Akwé: Kon -ryhmää, missä pyrittiin vastamaan ryhmästä kummunneisiin tarpeisiin. Hanke sai lopulta rahoituksen Maj ja Tor Nessling Säätiöltä.

Hankkeen käyttämä yhteisölähtöinen lähestymistapa tarkoitti käytännössä sitä, että tutkimuksessa pyrittiin vastaamaan Käsivarren Akwé: Kon -ryhmän, ja sitä kautta laajemmin saamelaisyhteisön tarpeisiin. Tältä pohjalta hankkeen selkeäksi tehtäväksi muodostui Akwé: Kon -ryhmän tukeminen sille määrättyssä tehtävässä eli maankäyttöön liittyvän perinnetiedon välittämisessä Käsivarren ja Saanan erämaa-alueiden hoito- ja käyttösuunnitelmiin (HKS). Laajemmin tämä tarkoitti hankkeen nimen mukaisesti saamelaisen perinnetiedon sisällyttämistä ympäristöpäätöksentekoon. Näin hankkeen katsottiin hyödyttävän saamelaisyhteisöä.

Yhteisölähtöiselle lähestymistavalle ominaiseen tapaan toteutus tapahtui osallistuttamalla saamelaisia hankkeessa tehtyyn työhön. Tämä ei tarkoittanut saamelaisten näennäistä osallistuttamista hankkeeseen vaan siinä pyrittiin aitoon yhteistyöhön paikallisyhteisön kanssa. Hanke suunniteltiin ja käytännön työ toteutettiin pitkälti yhdessä Akwé: Kon -ryhmän jäsenten ja muiden paikallisyhteisön edustajien kanssa.

2.2. Miksi perinnetietoa kerättiin?

Akwé: Kon -ryhmän tehtävänä oli välittää Käsivarren ja Saanan erämaa-alueiden hoito- ja käyttösuunnitelmiin perinteistä tietoa, jonka ansiosta saamelaisilla alkupe- räiskansana on mahdollisuus vaikuttaa heidän kulttuurinsa ja perinteisten elinkeino- jensa harjoittamisen edellytyksiin alueella. Käsivarren Akwé: Kon -ryhmä ei tyytynyt vain kommentoimaan HKS:a vaan perinnetietoa haluttiin kerätä laajemmin paikalli- selta saamelaisyhteisöltä. Näin haluttiin varmistaa laajempi osallisuus ja tiedon välit- tyminen ympäristöpäätöksentekoon.

Tältä pohjalta projektin luontevaksi ja selkeäksi tehtäväksi muodostui Akwé: Kon -ryhmän tukeminen ja avustaminen perinnetiedon keräämisessä. Perinnetieto itses- sään on laaja käsite, joka voi pitää sisällään hyvinkin sensitiivisiä asioita. Akwé: Kon -ryhmän kanssa käytyjen neuvottelujen perusteella päätettiin keskittyä tiettyihin, ympäristöpäätöksenteon kannalta keskeisiin pääaiheisiin. Perinnetiedon keräämistä

¹³ Hankkeen kotisivu *Saisiko olla ympäristökonfliktisoppaa?*: <http://www.ymparistokonfliktisovittelu.fi/fi>.

varten laadittiin Akwé: Kon -ryhmän edustajien kanssa yhteistyössä kysymykset, jotka nousivat ryhmän tiedontarpeista ja joihin pyrittiin vastaamaan haastattelurungon avulla.

2.3. Millaista tietoa kerättiin?

Tiedon keräämisessä keskityttiin yleiseen ja kaikkien tiedossa olevaan perinnetietoon, jota paikalliset halusivat Metsähallituksen sisällyttävän erämaa-alueiden hoito- ja käyttösuunnitelmiin. Hankkeessa ei kerätty sellaista perinnetietoa, jota saamelaisyhteisössä pidettiin salaisena. HKS:n kannalta keskeisiksi aiheiksi muodostuivat perinteinen poronhoitomalli ja tapa käyttää maata.

Käsivarressa poronhoito perustuu perinteiseen saamelaiseen tapaan harjoittaa elinkeinoa. Haastatteluissa oli tärkeää kerätä tietoa perinteisestä poronhoitomallista, mikä perustuu vanhaan siita-järjestelmään. Siita tarkoittaa sukuun perustuvaa kyläryhmää. Käsivarressa poronhoito jakautuu kolmeen eri kyläryhmään ja niiden sisäisiin pienempiin perhekuntiin. Poronhoitomalliin keskittymistä pidettiin tärkeänä erityisesti siitä syystä, että poronhoitolaki ja paliskuntajärjestelmä eivät varsinaisesti tunnusta siita-järjestelmään perustuvaa saamelaista poronhoitoa.

Akwé: Kon -ryhmän tarkoituksen mukaisesti tietoa kerättiin myös saamelaisten perinteisistä tavoista käyttää maata. Huomiota kiinnitettiin erityisesti siihen, miten maankäyttöä on tehty perinteisesti kestäväällä tavalla. Näin pyrittiin varmistamaan, että viranomaiset ottavat huomioon perinteisen saamelaisen poronhoitomallin ja tavan käyttää maata ympäristöön liittyvässä päätöksenteossa.

Nopeasti kävi myös selväksi, että oli tärkeää kerätä ja tallentaa laajemmin tietoa vanhasta jutaamisajasta, jolloin ihmiset paimensivat poroja ja liikkuivat porojen luontaisen laidunkieppon mukaisesti tunturissa. Yhteisössä ei ollut enää kovinkaan montaa jutaamisajan eläneitä ja aikakauden muistavia ihmisiä jäljellä. Näin päätettiin toimia, koska perinnetieto on itsessään arvokasta ennen kaikkea saamelaisyhteisölle.

2.4. Miten tietoa kerättiin?

Perinnetietoa kerättiin haastatteleamalla paikallisia saamelaisia, jotka ovat harjoittaneet elävää saamelaiskulttuuria ja perinteistä elinkeinoa eli poronhoitoa alueella. Käsivarressa saamelaiskulttuuri ja poronhoito ovat erottamattomalla tavalla yhteydessä toisiinsa.

Aluksi järjestettiin kyläkokous, joka oli avoin kaikille hankkeesta tai teemasta ylipäänsä kiinnostuneille paikallisille. Näin kaikille halukkaille annettiin tasapuolinen mahdollisuus osallistua hankkeessa tehtyyn työhön.

Kyläkokouksen jälkeen aloitettiin varsinainen hankkeen koordinoima perinnetiedon kerääminen Käsivarressa sijaitsevista kyläryhmistä. Käytännössä haastattelut toteutettiin yhteistyössä kutakin kyläryhmää edustavan Akwé: Kon -ryhmän jäsenen tai henkilön kanssa. Näin haastattelut toteutettiin aina haastateltaville ennestään tutun

henkilön ja kyläryhmästä valmiiksi tietoa omaavan paikallisyhteisön edustajan kanssa. Haastatteluissa käytettiin saamen tai suomen kieltä riippuen haastateltavan preferensseistä.

Haastatteluja tehtiin kolmessa eri kyläryhmässä. Haastattelukierros aloitettiin Kaijukoiden eli Raittijärven kyläryhmästä, jossa paimennetaan poroja paliskunnan pohjoisosissa. Sen jälkeen siirryttiin Käsivarren keski- ja länsiosissa sijaitsevaan Kova-Labbojen kyläryhmään ja lopuksi haastateltiin Erkunoiden eli Palojärvi – Kultima tokkakunnan edustajia paliskunnan eteläosassa.

Hoito- ja käyttösuunnitelmat koskivat Käsivarren ja Saanan erämaa-alueita sekä Natura 2000 -aluetta, jotka ovat sijainneet perinteisesti Kova-Labbojen ja Kaijukoiden kyläryhmien alueilla. Akwé: Kon -ryhmän kanssa tehdyn päätöksen mukaisesti perinnetiedon keräämistä laajennettiin paliskunnan eteläosissa poroja paimentavan Erkunoiden eli Palojärvi-Kultima kyläryhmään, jonka edustajilla oli yhtäläillä arvokasta ja olennaista tietoa saamelaisesta kulttuurista ja poronhoidosta Käsivarren alueella.

Yleisesti Käsivarressa poronhoitoa tulee ajatella kolmen kyläryhmän muodostamana erottamattomana kokonaisuutena, missä alueen kapeuden ja laidunmaiden niukkuuden vuoksi jokaiseen yksittäiseen kyläryhmään vaikuttavat tekijät aiheuttavat kumulatiivisia vaikutuksia koko Käsivarren paliskunnan alueella.

Haastatteluja tehtiin Käsivarressa noin kolmen ja puolen kuukauden ajan vuoden 2016 alkupuolella. Huomiota kiinnitettiin erityisesti siihen, että jokaisella kyläryhmällä oli tasavertainen mahdollisuus välittää tietoa ympäristöpäätöksentekoon. Tämä pyrittiin varmistamaan käyttämällä samaa haastattelurunkoa kaikissa haastatteluissa, tekemällä suurin piirtein yhtä monta haastattelua per kyläryhmä, huomioimalla haastateltavien ikä- ja sukupuolijakauma jne. Haastatteluja tehtiin 7-9 per kyläryhmä.

Perinnetiedon keräämisen ja Käsivarteen suuntautuneiden kenttäreissujen yhteydessä kuvattiin perinnetietoa eritavoin taltioivaa videomateriaalia, jonka toteutus ja sisältö suunniteltiin yhteistyössä paikallisten saamelaisten kanssa.

Hankkeen aikana kuvattiin videohaastatteluja, jotka käsittelevät saamelaisten perinnetiedon merkitystä, sisältöä ja välittymistä uusille sukupolville, mutta myös ympäristöpäätöksentekoon. Pääosin saamenkielellä tehtyihin videohaastatteluihin osallistui kolmea eri sukupolvea edustavia saamelaisia ja toteutus tapahtui haastateltaville luontaisessa ympäristössä eli perinteisissä saamelaiskylissä.

Lisäksi kenttäreissujen aikana kuvattiin saamelaisien elävää kulttuuriperintöä sisältävää videomateriaalia. Videomateriaalin tarkoituksena on avata sitä kontekstia, jossa perinnetietoa kerättiin. Lisäksi haluttiin näyttää ja lisätä ymmärrystä siitä, miten perinnetieto elää saamelaisessa poronhoidossa nykypäivinä.

2.5. Miten aineistoa käytettiin?

Haastatteluissa kerätty aineisto työstettiin muotoon, jossa sitä voitiin/voidaan käyttää hyväksi ympäristöpäätöksenteossa. Saamenkielisen haastatteluiden litteroinnista ja kääntämisestä vastasi Käsivarressa käytetyn saamenkielen erityissanaston hallitseva paikallisyhteisön edustaja.

Koska hankkeen tuli ensisijaisesti palvella Akwé: Kon -ryhmän tarpeita, aineistosta kerättiin erämaa-alueiden hoito- ja käyttösuunnitelmien kannalta tarpeellista tietoa, josta tehtiin erilaisia yhteenvedoja ryhmän käytettäväksi. Kyseisenä ajankohtana hanketiimiin kuului kolme harjoittelijaa, jotka olivat apuna aineiston työstämisessä.

Työ tehtiin osallistuen samanaikaisesti Akwé: Kon -ryhmän kokouksiin Käsivarressa ja konsultoiden ryhmän tarpeita, joihin pyrittiin vastaamaan reaaliajassa mahdollisimman onnistuneen lopputuloksen saamiseksi. Aineisto ja yhteenvedot luovutettiin Akwé: Kon -ryhmän käyttöön alkukesästä 2016, jolloin ryhmä viimeisteli ja lähetti omat lausuntonsa Metsähallitukselle

Hankkeen laajempana tavoitteena oli, että haastatteluissa kerättyä tietoa voitaisiin käyttää yleisemmin ympäristöpäätöksenteon tukena. Tätä tarkoitusta varten päätettiin tehdä tämä loppuraportti. Akwé: Kon -ryhmän jäseniä ja muiden paikallisyhteisön edustajia konsultoitii siinä, miten aineiston jatkokäyttö tulisi toteuttaa ja mitä tietoa raportin tulisi pitää sisällään.

Tämän raportin tekstit pohjautuvat siis suurelta osin hankkeessa 20.2.2016 – 15.5.2016 kerättyyn 23 haastattelun aineistoon, jossa on haastateltu yhteensä 26 henkilöä kunkin Käsivarren siidan alueilta. Lisäksi raportin teksteihin on tehty muutoksia tarkistuksen yhteydessä yhteensä kolmen eri siitojen edustajien haastattelujen pohjalta 20.12.2016–10.2.2017 välisenä aikana. Informantteja ei tässä raportissa eritellä eikä heihin viitata tutkimuseettisistä syistä tekstissä edes perinteisesti numeroimalle haastattelut erikseen. Erityisesti poronhoitoa Käsivarren paliskunnan siidoissa käsittelevässä raportin kappaleessa 5, ja siitakohtaista poronhoitoa käsittelevissä kappaleissa suurin osa teksteistä perustuu kerättyyn haastatteluaineistoon, eikä tekstissä siis näiltä osin ole käytetty lähdeviitteitä. Pienissä yhteisöissä elävien henkilöiden kohdalla on olemassa riski, että haastateltavat voitaisiin tunnistaa jo yksinomaan heidän kertomiansa asioiden perusteella, mikä vaarantaisi informanttien anonymiteettisuojaan. Lisäksi saamentutkimuksessa on erityisesti viime aikoina käyty keskustelua hyvistä tutkimuseettisistä käytännöistä, ja koska yhtenäistä ohjeistusta ei vielä raportin kirjoitusvaiheessa ole saatavilla, tutkijat ovat päättäneet tähän ratkaisuun ja noudattavat samaa käytäntöä läpi koko raportin. Raportin kyläryhmiä koskevat tekstit kirjoitettiin ja kartat laadittiin yhteistyössä kyläryhmien edustajien kanssa.

Hankkeen aikana järjestettiin myös perinnetietoon ja sen huomioimiseen liittyvä työpaja, johon osallistui muun muassa virkamiehiä¹⁴. Lisäksi toteutettiin oppitunti Kare-suvannon koulussa, missä tutkija ja saamelaisyhteisön edustaja välittivät paikallisille lapsille perinnetietoa.

14 Kts. tarkemmin tämän raportin s. 97–101.

2.6. Aineiston loppusijoituspaikka?

Perinteisen tiedon keräämisen lisäksi on erittäin tärkeää löytää perinnetietoa sisältävälle aineistolle oikea loppusijoituspaikka. Tähän liittyy monia eettisiä ja omistusoikeudellisia kysymyksiä. Kyseessä ovat saamelaisten perinnetietoa sisältävät arkisto-, kuva-, ja äänimateriaalit, joita kerättiin monipuolisesti hankkeen aikana. Projektitiimille on ensiarvoisen tärkeää käsitellä aineistoa tutkimuseettisesti oikealla ja saamelaisyhteisön hyväksymällä tavalla. Hanketiimi onkin pyrkinyt konsultoimaan saamelaisyhteisöä näissä kysymyksissä.

Aineisto loppusijoitetaan tavalla, jonka ansiosta perinnetietoa monipuolisesti sisältävä aineisto, mutta myös tutkimustulokset, palautuvat yhteisölle ja ovat saamelaisten käytettävissä tulevaisuudessa. Kyseinen menettelytapa on tärkeä, sillä saamelaisten perinnetieto on luonteeltaan kollektiivista. Puhutaan saamelaisten kollektiivisesta oikeudesta kulttuuriperintöönsä. Näin hanke noudattaa biodiversiteetisopimuksen artikla 8(j):n toimeenpanoa koskevien ohjeiden mukaista tiedon palauttamista yhteisön jäsenille.

3. Ekologinen perinnetieto

Ekologisen perinnetiedon rooli ja merkitys länsimaisiin yhteiskuntajärjestelmiin perustuvan päätöksenteon ja tieteellisen tutkimustiedon tukena on alkanut kasvaa 1980-luvulta lähtien, mutta jo aiemmin tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota alkuperäiskansojen tarkkaan tietoon ja sanastoon muun muassa paikallisiin kasveihin, eläimiin ja luontoon liittyen. 1980-luvulla perinteisten, historian saatossa muotoutuneiden tietojärjestelmien arvo esimerkiksi resurssien hallintaan ja maankäyttöön liittyvissä kysymyksissä alettiin tunnustaa myös useiden tieteenalojen sisällä.¹⁵ Vuonna 1987 myös Yhdistyneiden kansakuntien (YK) ympäristön ja kehityksen maailmankomissio nosti ekologisen perinnetiedon esille raportissaan ja korosti alkuperäis- ja heimokansojen roolia sen säilyttämisessä¹⁶.

Tämä nosti ekologisen perinnetiedon laajemman kansainvälisen yleisön tietoisuuteen, minkä jälkeen ekologinen perinnetieto on alettu huomioida osana kestävä kehityksen ohjelmia niin kansallisella kuin kansainväliselläkin tasoilla.¹⁷ Yksi merkittävimmistä kansainvälisistä alkuperäiskansojen ekologista perinnetietoa suojelevista sopimuksista on vuonna 1992 Rio de Janeiron YK:n ympäristö- ja kehityskonferenssissa luotu YK:n Biologista monimuotoisuutta koskeva yleissopimus, jonka myös Suomi ratifioi vuonna 1994.¹⁸ Kyseisen yleissopimuksen artikkelit 8 (j) ja 10 (c) velvoittavat sopimuksen allekirjoittaneita valtiota kunnioittamaan, suojelemaan ja ylläpitämään alueensa alkuperäiskansojen ja paikallisten yhteisöjen perinteistä tietoa ja kulttuurien käytännön mukaista biologisten luonnonvarojen perinteistä käyttöä.¹⁹

3.1. Ekologisen perinnetiedon määrittäminen

Ekologisen perinnetiedon tiiviin yleismaailmallisen määritelmän luominen ei ole yksinkertaista, sillä käsityksemme siitä vaikuttavat monet seikat aina sanojen merkitysten tulkinnasta tulkitsijan maailmankatsomuksellisiin lähtökohtiin.²⁰ Ekologisen perinnetiedon (traditional ecological knowledge) käsitettä tutkinut Fikret Berkes (1993 ja 1999) huomauttaa, että käsite on epäselvä, koska jo sen sisällä olevien sanojen *perinteinen* ja *ekologinen tieto* merkitys voidaan ymmärtää ja tulkita monin eri tavoin²¹. Esimerkiksi alkuperäiskansayhteisöjen oma käsitys perinnetiedosta ja sen luonteesta voi erota viranomaisien ja päättäjien sekä muiden yhteisön ulkopuolisten henkilöiden näkemyksistä. Yksi lähtökohtainen haaste onkin löytää eri osapuolten välisen yhteistyön pohjalle yhteinen ymmärrys, siitä mikä ekologisen perinnetiedon merkitys on ja mihin sillä viitataan.

¹⁵ Berkes 1993, 1-2.

¹⁶ Report of the World Commission on Environment and Development 1987, kohta 74. Kts. myös Helander-Renvall & Markkula 2014, 8 ja Berkes 1993, 2.

¹⁷ Ympäristöministeriö (2013), 11. ja Convention on biological diversity (1992), kohta 8 (j).

¹⁸ Convention on biological diversity (1992). Ks. myös Helander-Renvall & Markkula 2014, 8-9.

¹⁹ Convention on biological diversity (1992) 8 (j) ja 10 (c). Kts. tarkemmin tämä raportti s. 36.

²⁰ Kts. myös Helander-Renvall 2005, 4.

²¹ Berkes 1993, 3 ja Berkes 1999, 5-6.

Sanat perinteinen ja perinne voivat joillekin tarkoittaa muuttumatonta ja muutoksen vastakohtaa.²² Puhuttaessa ekologisesta perinnetiedosta viitataan kuitenkin holistiseen ja dynaamiseen tietoon ja tietojärjestelmään, joka on siirtynyt sukupolvelta toiselle mutta on samalla luonteeltaan myös muuttuvaa. Se on kehittynyt osana ympäristöön ja luonnonolojen asettamiin haasteisiin sopeutumisen prosessia ja muodostunut testattujen käytäntöjen kautta.²³ Myös uusien tekniikoiden ja ideoiden yhdistäminen perinteisiin toimintamalleihin ja käytäntöihin on mahdollista, mutta vain jos perinteisen tiedon omaava yhteisö toteaa niiden soveltuvan osaksi jo olemassa olevia perinteisiä käytänteitä ja ymmärrystä.²⁴

Samoin kuin sana *perinteinen* voidaan tulkita monin eri tavoin, myös *ekologinen tieto* voidaan ymmärtää, sanan *ekologinen* tulkinnasta riippuen, joko länsimaaisia tutkimusperinteitä vaalien suhteellisen rajattuna tai sitten todella laajana. Useat alkuperäiskansat eivät tämän vuoksi suosikaan kyseisen termin käyttöä ekologisesta perinnetiedosta puhuttaessa, vaan käyttävät omille kansoilleen ja kulttuurilleen ominaista terminologiaa.²⁵ Tässä raportissa ekologinen tieto ymmärretään Berkesin (1999) määritelmää mukaillen suhteellisen laajana, joka ei rajoitu ekologiaan esimerkiksi yhtenä biologisen tutkimuksen haarana, vaan se kattaa myös ihmisten ja eläimien suhteen toisiinsa sekä ympäristöönsä. Tämä tieto on siirtynyt vuosien saatossa sukupolvelta toiselle ja on luonteeltaan kumulatiivista.²⁶

Ekologinen perinnetieto termin käytön haasteiden vuoksi osa tutkijoista on päättänyt käyttämään sen synonyymina *ekologinen alkuperäiskansatieto* termiä.²⁷ Tämänkin termin käytössä on kuitenkin omat haasteensa, jotka liittyvät muun muassa tieteellisten määritelmien ja alkuperäiskansojen omien tietoaan koskevien määritelmien eroihin²⁸. Kaikki edellä mainitut terminologiaan ja käsitteiden tulkintaan liittyvät haasteet tiedostetaan ja huomioidaan parhaan kyvyn mukaan myös tätä raporttia kirjoitettaessa.

Inkeri Markkula ja Elina Helander-Renvall (2014) käyttävät teoksessaan *Ekologisen perinnetiedon käsikirja* Fikret Berkesin (1993) laatimaa erityisesti tutkimuskäytössä vakiintunutta määritelmää ekologisesta perinnetiedosta²⁹:

22 Berkes 1999, 5. Kts. myös Helander-Renvall & Markkula 2011, 10.

23 Helander-Renvall & Markkula 2014, 7.

24 Hunn 1993, 13.

25 Berkes 1999, 6 ja Berker 1993, 3. Berkes (1999) ottaa teoksessaan yhdeksi esimerkikseen alkuperäiskansat Pohjois-Kanadassa, jotka käyttävät usein termiä ”*knowledge of the land*” eli tietoa heidän maastansa, jossa *maa* ymmärretään elävänä ympäristönä (Berkes 1999, 6).

26 Berkes 1999, 6.

27 Berkes 1993, 3 ja Helander-Renvall & Markkula 2011, 10.

28 Posey 2002, Mc Gregor 2004 ja Helander-Renvall & Markkula 2011, 10.

29 Helander-Renvall & Markkula 2014, 6.

”Ekologinen perinnetieto (Traditional Ecological Knowledge) on kumulatiivista, sukupolvelta toiselle kulttuurisen siirron kautta siirtyvää tietoa, taitoja, käytäntöjä ja uskomuksia, joiden sisältönä on ihmisten ja muiden elävien olentojen suhde toisiinsa ja ympäristöönsä.”³⁰

3.2. Saamelainen ekologinen perinnetieto

Edellä esitelty ekologisen perinnetiedon määritelmä on suhteellisen kattava, mutta tämän raportin keskittyessä nimenomaan saamelaiseen perinnetietoon, on määritelmää oleellista tarkastella myös juuri saamelaisesta näkökulmasta. Porsanger ja Guttorm (2011), ovat kirjassaan määritelleet, mitä perinnetieto, eli saameksi árbediehtu, tarkoittaa saamelaisille:³¹

”Árbediehtu on saamelaisten kollektiivista viisautta ja taitoja, joita he ovat käyttäneet vuosisatojen ajan elinkeinojensa vahvistamiseen. Se siirtyy sukupolvelta toiselle suullisesti sekä työn ja käytännön kokemusten kautta. Tämä jatkumon kautta árbediehtu käsite sitoo yhteen menneen, nykyisyyden ja tulevaisuuden.”³²

Saamelaiskäräjät määrittelee *Saamelaisten kestävän kehityksen ohjelmassa 2006* saamelaisen perinteisen tietämyksen lähtökohdaksi luonnon tuntemuksen sekä sen käyttämisen ennustettavuuden, joihin pohjaten saamelaiset pystyvät turvaamaan elinkeinonsa ja toimeentulonsa.³³ Tämä on yksi oleellisimmista lähtökohdista myös perinteisessä saamelaisessa poronhoidossa, sillä sukupolvien aikana karttunut tieto laidunalueista ja luonnosta sekä kyky ennustaa ja lukea luonnon merkkejä, ovat oleellinen osa saamelaista poronhoitoa. Paimentaessaan poroja vaikeissakin luonnonolosuhteissa poronhoitajien on osattava toimia ja tehdä päätöksiä porojen paimentamiseen ja laidunalueiden käyttöön liittyen.³⁴

Haastatteluissa perinnetietoa kuvaillaan tietona, joka siirtyy sukupolvilta toisille nimenomaan kokemusten ja esimerkiksi saamelaisessa poronhoitokulttuurissa elämisen kautta³⁵. Haastatteluissa korostetaan myös porojen merkitystä poronhoitajien ”opettajina”, sillä vaikka toinen poronhoitaja opettaakin toista, niin lopulta kuitenkin poron sanotaan olevan se, joka kouluttaa paimenensa. Myös kirjallisuudessa ekologista perinnetietoa kuvaillaan suullisena tietona, jota välitetään kasvatuksessa ja

30 Helander-Renvall & Markkula 2014, 6 ja Berkes 1993, 3. Berkesin (1993) alkuperäinen määritelmä kokonaisuudessaan: *”TEK is a cumulative body of knowledge and beliefs, handed down through generations by cultural transmission, about the relationship of living beings (including humans) with one another and with their environment. Further, TEK is an attribute of societies with historical continuity in resource use practices; by and large, these are non-industrial or less technologically advanced societies, many of them indigenous tribal.”* (Berkes 1993, 3)”

31 Porsanger & Guttorm 2011, 18. Kts. myös Helander-Renvall & Markkula 2014, 6.

32 Porsanger & Guttorm 2011, 18. Käännös Laura Olsén. Alkuperäinen teksti: *”Árbediehtu is the collective wisdom and skills of the Sami people used to enhance their livelihood for centuries. It has been passed down from generation to generation both orally and through work and practical experience. Through this continuity, the concept of árbediehtu ties the past, present and future together.”*

33 Saamelaiskäräjät 2006, 10. Kts. myös Helander-Renvall & Markkula 2014, 6.

34 Helander-Renvall 2016, 35.

35 Kts. myös Helander-Renvall & Markkula 2014, 6-7.

käytännön kautta. Sitä ei usein ole kirjallisessa muodossa saatavilla, koska se omak-
sutaan yhteisön jäsenten kesken. Perinnetiedon oppiminen on toistuvan kokemuksen
kautta sisäistettävää tietoa, minkä vuoksi se on luonteeltaan elämän mittainen proses-
si.³⁶ Tästä hyvänä esimerkkinä eräässä haastattelussa jo vuosia poronhoidossa mukana
ollut henkilö toteaa porojen yhä edelleen aiheuttavan hänelle pieniä yllätyksiä.

Saamelainen ekologinen perinnetieto on siis vahvasti sidoksissa perinteisiin elin-
keinoihin, kieleen ja sosiaalisiin suhteisiin. Perinteinen tieto syntyy, elää ja kehittyy
saamelaisen terminologian, sosiaalisen kanssakäymisen ja elinkeinon harjoittamisen
myötä, ja se ilmeneekin kalastus- poronhoito- ja metsästyselinkeinojen terminolo-
giassa. Terminologialla tässä ei kuitenkaan viitata vain sanastoon, vaan se on tarkka
luokittelujärjestelmä, joka antaa tarkkaa tietoa luonnosta. Esimerkiksi poronhoitoon
ja metsästyksen liittyvä jäljittämisterminologia ja luonnonolosuhteita kuvaava
sanasto ovat valtavan laajoja.³⁷ Elina Helander-Renvall (2016) käsittelee artikkelis-
saan *Traditional ecological knowledge, snow and Sámi reindeer herding* saamenkielistä
todella runsasta lumi-terminologiaa ja sen merkitystä poronhoidolle. Hän osoittaa
esimerkkien avulla, kuinka oleellisia nämä tarkat termit ovat poronhoidossa.³⁸ Myös
haastatteluissa korostetaan saamenkielen rikkautta juuri poronhoito-terminologian
osalta, ja usein myös todetaan, ettei suomenkielessä ole niin paljon sanoja poronhoi-
toon liittyen. Haastatteluissa käy ilmi toisaalta myös saamenkielisen terminologian
elinkeinosidonnaisuus, kun eräs informantti toteaa, ettei pystyisi välttämättä poron-
hoitajana ymmärtämään kaikkia kalastusta elinkeinonaan harjoittavien saamelaisten
käyttämiä kalastukseen liittyviä saamenkielisiä termejä.

Haastatteluaineiston pohjalta voi kuitenkin todeta, että vaikka suuri osa informan-
teista harjoittaa elinkeinonaan perinteistä saamelaista poronhoitoa, tämän elinkeinon
rinnalla kulkevat vuoden kierron mukaan vaihtelevissa määrin myös muut perinteiset
saamelaiset luontaiselinkeinot kuten kalastus, metsästys, keräily ja käsitöiden tekemi-
nen. Haastatteluissa nousee esille vahvasti myös näihin muihin luontaiselinkeinoihin
liittyvä perinnetieto, joka elää edelleen yhteisöjen sisällä.

Saamelainen ekologinen perinnetieto on elinkeinojen lisäksi sidoksissa myös
maantieteelliseen syntypaikkaansa³⁹. Tämä ilmenee eri elinkeinojen harjoittajien
erityisenä tietämyksenä nimenomaan omaan elinkeinoon harjoittamispaikkaansa
liittyen, mikä pohjaa aluetta käsitteleviin kertomuksiin, historiaan, alueen käyttöön ja
sen luonnonympäristöön.⁴⁰ Metsästäjälle perinnetieto on esimerkiksi alueen eläinten
tapojen, vuotuiskierron, liikkumisen ja alueen maaston tarkkaa tuntemista. Perinteistä
paimentamista harjoittavalle poronhoitajalle tieto on esimerkiksi lumiolosuhteiden,
tuulien ja sateiden vaikutuksen tuntemista. Kalastajan on tunnettava alueensa
vesistön ekosysteemi, kalat, niiden käyttäytyminen, lisääntymisalueet ja biologia,
sääolosuhteiden vaikutus pyyntiin, kalastuspaikat ja ajat, pyyntivälineet sekä
säilytystavat. Käsityöläisen on puolestaan tunnettava materiaalien keruupaikat ja

36 Helander-Renvall & Markkula 2014, 6.

37 Saamelaiskäräjät, 2011, 6-7.

38 Helander-Renvall 2016, 30-41.

39 Helander-Renvall & Markkula 2011, 36.

40 Näkkäljärvi 2007, 58. Kts. myös Helander-Renvall & Markkula 2011, 36.

käyttötavat.⁴¹ Perheiden tai paikallisten yhteisöjen kuten siitojen omiin perinteisiin alueisiin ja käytäntöihin liittyvä tieto myös kiinnittää ihmiset heidän omaan elinympäristöönsä⁴². Tämä käy ilmi myös eräässä haastattelussa, jossa todetaan, että jos informantti joutuisi lähtemään hoitamaan poroja esimerkiksi eteläisempiin paliskuntiin, hän olisi kuin ”ö aapisen laidassa”. Vaikka informantti kertoo olevansa tottunut luonnossa liikkuja, hän näkee luonnon ja maaston sekä sitä kautta myös poronhoidon olevan muualla erilaista.

Elinkeinojen lisäksi perinnetiedon muotoja ovat esimerkiksi laulut, joiut, tarinat, kulttuuriset arvot ja tavat. Perinnetieto kattaa monet elämän osa-alueet sairauksien hoidosta käsitöiden valmistukseen, resurssien käyttöön ja sijaintiin, liikkumiseen, kieleen, tapoihin ja rituaaleihin. Perinnetieto kielii myös ihmisen ja luonnon suhteesta sekä yhteisölle tärkeistä paikoista. Perinnetieto tarkoittaa myös maailmankuvaa, eli sitä, miten kansa ja yhteisö ymmärtävät maailman toimivan.⁴³

3.3. Ekologinen perinnetieto luonnon monimuotoisuuden turvaajana

Ilmastonmuutos uhkaa Arktista aluetta, joka on hauras ja alttiina muutoksille. Uudet tulokaslajit muuttavat alueen kasvillisuutta ja eliöstöä. Matkailu, liikenne ja muut maankäyttömuodot ja alueella uudet elinkeinot kilpailevat maankäytöstä perinteisten luontaiselinkeinojen kanssa.⁴⁴ Alkuperäiskansojen perinteinen tapa elää luonnossa ja luonnosta edellyttää ympäristön laajaa tuntemista, ja saamelaiset ovatkin vuosisatojen aikana kerätyn tiedon ja ymmärryksen avulla oppineet sopeutumaan muutoksiin ja erilaisiin kriisitilanteisiin sekä ennakoimaan niitä. Perinnetiedon rooli resursseiltaan niukoilla ja olosuhteiltaan usein ankarilla joskus arvaamattomillakin pohjoisilla ja arktisilla alueilla selviytymisessä on siis merkittävä ja yhteisön säilymisen ja menestymisen avain, ja sen siirtäminen tuleville sukupolville on tärkeää myös elinkeinon säilymisen kannalta.⁴⁵

Aiemmin tässä kappaleessa on korostettu ekologisen perinnetiedon holistista luonnetta. Tämä tarkoittaa, että ihminen ja hänen ympäristönsä nähdään erottamattomina, sillä ihminen on vuorovaikutuksellisessa suhteessa häntä ympäröivään luontoon.⁴⁶ Tämä näkyy myös perinteisessä saamelaisessa maailmankuvassa, jossa ihminen on osa luontoa eikä sen hallitsija⁴⁷, minkä myös eräs informantti tuo haastattelussaan vahvasti esille.

41 Helander-Renvall & Markkula 2014, 16. Kts. myös Näkkäljärvi 2007, 57-58.

42 Helander-Renvall & Markkula 2014, 17.

43 Saamelaiskäräjät 2011, 6-8.

44 Emt. 6-7. Kts. myös tämä raportti luvut 6.3. Kaijukan siidan laidunalueita ja perinteisen poronhoidon säilyvyyttä koskevat haasteet, 7.3. Kova-Labban siidan laidunalueita ja perinteisen poronhoidon säilymistä koskevat haasteet ja 8.3. Erkunan siidan laidunalueita ja perinteistä poronhoitoa koskevia haasteita.

45 Helander-Renvall & Markkula 2014, 16. Esimerkiksi Heikkinen (2002) käsittelee teoksessaan *Sopeutumisen mallit: Poronhoidon adaptaatio jälkiteolliseen toimintaympäristöön Suomen läntisellä poronhoitoalueella 1980-2000* tarkemmin poronhoidon sopeutumismalleja jälkiteolliseen toimintaympäristöön.

46 Helander-Renvall & Markkula 2014, 12.

47 Emt. 10, 12, ja Saamelaiskäräjät 2011, 6.

Monien alkuperäiskansojen keskeinen resurssien hallintamuoto on paikallinen tapaoikeus (saameksi árbevirolaš láhka). Tapaoikeus on yhteisön hyväksymä säännöstö, jolla ohjataan muun muassa yhteisön luonnonvarojen hallintaa: maankäyttöä, yhteistä toimintaa ja elinkeinon harjoittamista tietyillä alueilla. Tapaoikeus on olemassa yleensä vain suullisessa muodossa ja se siirtyy sukupolvelta toiselle ja se ilmenee muun muassa saamelaisessa poronhoito-, kalastus- ja keräilyperinteessä.⁴⁸ Saamelainen tapaoikeus on vahvasti kytköksissä sukulaisuusjärjestelmään pohjautuviin nautinta-alueisiin, tai poronhoidon yhteydessä muutamien perheiden muodostamiin siitoihin. Tietyillä suvuilla on käytössä omat laidun-, kalastus- ja keräilyalueensa eikä muiden alueille yleisesti ole menty muutoin kuin esimerkiksi katovuosien sattuessa, jolloin nautinta-alueiden rajoissa voidaan joustaa.⁴⁹

Pohjaten perinnetietoon ja alueiden pitkäaikaiseen käyttöön, saamelaiset tuntevat omat nautinta-alueensa ja niiden luonnon kantokyvyn.⁵⁰ Luonnon kestävä käyttö korostuu myös raporttiimme kerätyssä haastatteluaineistossa, jossa korostuu, että luontoa kunnioitetaan ja sieltä otetaan vain sen verran, mitä tarvitaan. Esimerkiksi kalastukseen liittyen osa informanteista kertoo, että kalaa pyydetään vain sen verran, mitä juuri silloin tarvitaan, eikä järviä ylikalasteta, jotta kalaa riittäisi myös tulevaisuudessa.⁵¹ Sama periaate näkyy myös poronhoidossa laidunalueiden käytössä. Laidunten rajat eivät ole pysyviä vaan ne vaihtelevat laidunolosuhteiden ja laidunalueiden kunnon mukaan. Jos poronhoitajat huomaavat joidenkin alueiden olevan heikommassa kunnossa, niiden annetaan elpyä ja porot pyritään ohjamaan laiduntamaan muille alueille. Myös vuotuinen laidunkierto on esimerkki tästä⁵². Laidunalueiden joustavuus tulee huomioida tässä raportissa esitettyjä karttoja tarkasteltaessa⁵³. Laidunalueiden rajat on piirretty karttoihin yhdessä kunkin kyläryhmän edustajien kanssa, mutta nämä rajat eivät ole staattisia vaan ne voivat vaihdella eri vuosina luonnonolojen ja laidunten kunnon mukaan.

Fikret Berkes (1999) listaa perinteisellä tiedolla olevan annettavaa koskien niin resurssien hallintaa, eliölajeja koskevaa tietoa, alueiden suojelua, ympäristön arviointia, etiikkaa kuin sosiaalisia näkökulmia. Perinteisen tiedon on huomattu täydentävän usein puutteellista tieteellistä tietoa. Paikallisilla yhteisöillä on monesti huomattavasti tarkempaa ekologista tietoa kuin tiedeyhteisöillä. Perinteinen tieto on tarjonnut työkaluja esimerkiksi kalastus- ja viljelyalueiden hallintaan ja valvontaan. Lisäksi paikalliset resurssinhallintajärjestelmät edesauttavat vähemmän intensiivistä maankäyttöä ja lisäävät monimuotoisuutta.⁵⁴

48 Saamelaiskäräjät 2011, 8-9 ja Helander-Renvall & Markkula 2014, 26-27. Kts. myös. Helander-Renvall 2011.

49 Helander-Renvall 2011, 6-7, Helander-Renvall & Markkula 2014, 26-27, Saamelaiskäräjät 2011, 9.

50 Kts. esim. Saamelaiskäräjät 2011, 8-10 ja Helander-Renvall & Markkula 2014.

51 Kts. myös Saamelaiskäräjä 2011, 9.

52 Kts. myös Saamelaiskäräjät 2011, 9-10.

53 Kts. tämän raportin ss. 51, 54 - 57, 63, 67-70, 76,79 ja 81-83.

54 Berkes 1999, 28-33.

3.4. Saamelaisen ekologisen perinnetiedon säilyttäminen

Saamelaisen perinnetiedon säilyminen on vahvasti kytköksissä perinteisten elinkeinojen harjoittamiseen. Samalla kun perinteisten elinkeinojen harjoittaminen on vaikeutunut, on myös perinnetiedon luonnollinen siirtyminen aktiivisen käytön ja tekemisen kautta seuraaville sukupolville jo nyt vähentynyt ja hankaloitunut.⁵⁵ Arktisilla alueilla perinnetiedon säilymistä uhkaavat myös muun muassa ilmastonmuutos, lakien toimeenpanemista koskevat heikkoudet, resursseja ja maankäyttöä koskevat ongelmat sekä muut maankäyttömuodot, kuten metsätalous ja turismi, jotka voivat ajaa perinteiset luontaiselinkeinot ahtaalle.⁵⁶ Lisäksi *Saamelaisten kestävän kehityksen ohjelmassa* (2006) suomalainen koulujärjestelmä, koulutiedon arvostaminen perinteisen tiedon edelle sekä nuorten poismuutto saamelaisalueelta listataan perinnetiedon siirtymiseen negatiivisesti vaikuttavina tekijöinä⁵⁷. Nämä edellä mainitut seikat muiden ohella nousevat esille myös hankkeessa tehdyissä haastatteluissa, ja niistä keskustellaan tarkemmin myöhemmin tässä raportissa.⁵⁸ Myös perinnetietoon ja sen säilyttämiseen liittyvää lainsäädäntöä, kansainvälisiä ihmisoikeuksia sekä tärkeitä viranomaistahoja käsitellään tarkemmin seuraavassa kappaleessa⁵⁹.

55 Saamelaiskäräjät 2006, 11. Kts. myös tämä raportti s. 60.

56 Helader-Renvall & Markkula 2011, 44-45, Helander-Renvall 2005, tämä raportti 58-61, 71-74, 83-86.

57 Saamelaiskäräjät 2006, 11.

58 Kts. tämän raportin s. 60 ja 86.

59 Kts. tämän raportin s. 26-45.

4. Perinteiseen maankäyttöön liittyvät oikeudet⁶⁰

Tässä kappaleessa esitellään saamelaisten kulttuuriin ja perinteiseen maankäyttöön liittyviä oikeuksia Suomen lainsäädännössä sekä käydään läpi niihin liittyviä ihmis-oikeuksia. Tekstin yhteydessä pohditaan myös, miten saamelaisten ekologinen perinnetieto auttaa arvioimaan ympäristöpäätöksenteon perustuslaillisia ja laillisia vaikutuksia. Lisäksi kappaleessa käsitellään eri viranomaisten kohdalla, kuinka ekologinen perinnetieto tulisi ottaa huomioon niiden toimissa ja päätöksentekoprosesseissa.

4.1. Saamelaisten perinteiseen maankäyttöön liittyvistä oikeuksista Suomen lainsäädännössä

4.1.1. Perustuslaki

Julkisella vallalla on perustuslain⁶¹ 22 §:n nojalla velvollisuus turvata perus- ja ihmis-oikeuksia. Saamelaisten oikeuksien perusta ja siitä kumpuavien velvoitteiden lähtökohta on heidän perustuslaillinen asemansa alkuperäiskansana. Tämän lisäksi koltansaamelaisten oikeusasema on turvattu myös erillisellä kolttalailalla.⁶² Perustuslain 17 §:n 3 momentissa saamelaisille turvataan oikeus alkuperäiskansana ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Säännös turvaa saamelaisten aseman alkuperäiskansana siihen liittyvine kansainvälisistä sopimuksista ilmenevine oikeuksineen.⁶³

Tämän lisäksi saamelaisille turvataan kulttuurinen itsehallinto perustuslain 121 §:n mukaisesti.⁶⁴ Saamelaisten oikeuksia on tästä syystä nimenomaan tarkasteltava ennen kaikkea alkuperäiskansaoikeuksina, ei pelkästään vähemmistöoikeuksina tai yleisinä kaikkia kansalaisia koskevinä oikeuksina, mitkä nekin tietenkin koskevat saamelaisia. Perustuslain rinnalla on huomioitava myös kansainvälinen oikeus ja sen jatkuvasti kehittyvä luonne.⁶⁵ Myös 20 §:n mukainen ympäristöperusoikeus on saamelaisen perinteisen maankäytön kannalta keskeinen oikeus.

⁶⁰ Tässä kappaleessa esitetyt tiedot pohjautuvat osin tammikuussa 2017 julkaistuun Valtioneuvoston kanslian julkaisuun *Saamelaisten oikeuksien toteutuminen: kansainvälinen oikeusvertaileva tutkimus* (Heinämäki et al. 2017). Tarkemmin raportin sisältöön pääset perehtymään osoitteessa: http://tietokayttoon.fi/documents/10616/3866814/4_Saamelaisten+oikeuksien+toteutuminen+kansainv%C3%A4linen+oikeusvertaileva+tutkimus/e765f819-d90c-4318-9ff0-cf4375e00688?version=1.0.

⁶¹ 731/1999.

⁶² Vuoden 1984 koltlaki uudistettiin vuonna 1995 säädetyllä kolttalailalla (253/1995). Lain tavoitteena on edistää koltta- ja koltta-alueen elinolosuhteita ja toimeentulomahdollisuuksia sekä ylläpitää ja edistää kolttakulttuuria.

⁶³ HE 309/1993 vp, s. 65, HE 248/1994 vp.

⁶⁴ Saamelaisten oikeudesta käyttää omaa kieltään tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa sekä julkisen vallan velvollisuuksista toteuttaa ja edistää saamelaisten kielellisiä oikeuksia säädetään saamen kielilaissa (1086/2003). Saamen kieltä opetus- ja äidinkielenä sekä oppiaineena koskevia säännöksiä sisältyy muun ohella perusopetuslakiin (628/1998), lukiolakiin (629/1998), varhaiskasvatuksesta annettuun lakiin (36/1973) sekä terveydenhuoltolakiin (1326/2010).

⁶⁵ Kts. Heinämäki 2017, 23.

Nyky-yhteiskunnassa pelkkää muodollista yhdenvertaisuutta ei enää kaikissa tapauksissa pidetä riittävänä, vaan pyrkimyksenä on varmistaa myös tosiasiallinen yhdenvertaisuus. Tällöin pitää turvautua niin sanottuun positiiviseen erityiskohteluun. Sillä tarkoitetaan sellaisia oikeasuhtaisia erityistoimenpiteitä, joiden tarkoituksena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistäminen taikka syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäiseminen tai poistaminen.⁶⁶

Saamelainen kulttuuri ymmärretään perustuslain säännöksessä laajana käsitteenä. Säännös ei rajoitu ainoastaan kielellisten oikeuksien turvaamiseen ja kehittämiseen, vaan se ulottuu laajemmin turvaamaan saamelaisten kulttuurimuotoa, johon kuuluvat myös saamelaisten perinteiset elinkeinot, kuten poronhoito, kalastus ja metsästy.⁶⁷ Myös perinteiset käsityöt ovat osa saamelaista kulttuuria. Lisäksi saamelaiskulttuuriin kuuluvat myös perinteisten elinkeinojen nykyaikaiset soveltamismuodot.⁶⁸ Se, että saamelaiset käyttävät nykyisin moottorikelkkoja tai mönkijöitä kulttuuriin kuuluvan elinkeinon harjoittamisessa ei poista sitä, että he ovat alkuperäiskansaa. Tämän kannan on ilmaissut myös YK:n ihmisoikeuskomitea.⁶⁹ Perinteiset elinkeinot ovat saamelaisille keskeinen osa kulttuuria ja identiteettiä sekä yksilöllisellä että kollektiivisella tasolla, mutta ne merkitsevät heille myös taloudellista toimeentuloa.⁷⁰

Ekologinen perinnetieto on sidoksissa saamelaisten perinteisiin elinkeinoihin, joten sen ymmärtäminen on keskeistä kulttuurin turvatoimia määriteltäessä. Saamelaisten ekologinen perinnetieto auttaa ymmärtämään, mitkä ovat saamelaisen poronhoidon erityispiirteet ja mitkä asiat vaarantavat perinteisen poronhoitomallin. Täten perustuslainmukaisuutta arvioitaessa niin lainsäädäntövaiheessa kuin esimerkiksi lupia myöntäessä tulisi perehtyä riittävässä määrin alueiden saamelaisten ekologiseen perinnetietoon.

Saamelaisille alkuperäiskansana turvattu perusoikeus harjoittaa ja ylläpitää kieltään ja kulttuuriaan sisältää itsessään ajatuksen siitä, että saamelaiset saavat itse määrätä näistä asioista ja ohjata niiden tulevaa kehitystä.⁷¹ Tästä säännöksestä johtuu saamelaisten oikeus osallistua alkuperäiskansana heidän perinteisiä alueitaan koskevaan suunnitteluun, käyttöön sekä päätöksentekoon.⁷²

Perustuslain säännökset muodostavat saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon perustan. Tarkemmin asiasta säädetään saamelaiskäräjistä annetulla lailla (saamelaiskäräjälaki), joka tuli voimaan 1. päivänä tammikuuta 1996.⁷³

⁶⁶ Niemivuo 2010, 103.

⁶⁷ HE 309/1993 vp, s. 65.

⁶⁸ PeVL 38/2004 vp.

⁶⁹ *I Länsman et al v. Finland*, Communication No. 511/1992, UN Doc. CCPR/C/52/D/511/1992 (1994), para 9.3.

⁷⁰ Heinämäki 2017, 24.

⁷¹ HE 248/1994 vp.

⁷² Kts. valtion pyrkimyksistä lisätä saamelaisten osallistumista valtion maa- ja vesialueita koskevaan päätöksentekoon (Työryhmämuistio mmm. 2014:2).

⁷³ Saamelaiskäräjälakia on sen voimaantulon jälkeen tarkistettu säännöksillä käräjien henkilöstön asemasta sekä saamelaiskäräjien kirjanpidosta ja tilintarkastuksesta (1725/1995), vaalien toimeenpanosta (1279/2002), hallinto-oikeudellisten säädösten soveltamisesta ja esteellisyydestä (1026/2003) sekä neuvotteluvollisuudesta kaivosmineraaleja sisältävän esiintymän etsintää ja hyödyntämistä koskevissa asioissa (626/2011).

4.1.2. Saamelaiskäräjälaki

Saamelaisilla alkuperäiskansana on saamelaiskäräjälain 1 §:n mukaan saamelaisten kotiseutualueella omaa kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto sen mukaan kuin saamelaiskäräjälaissa ja muualla laissa säädetään. Tähän itsehallintoon kuuluvia tehtäviä varten saamelaiset valitsevat vaaleilla keskuudestaan Saamelaiskäräjät. Saamelaiskäräjälain 4 §:n mukaan saamelaisten kotiseutualueella tarkoitetaan Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntien alueita sekä Sodankylän kunnassa sijaitsevaa Lapin paliskunnan aluetta.

Saamelaiskäräjien tehtävänä on lain 5 §:n mukaan hoitaa saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria sekä heidän asemaansa alkuperäiskansana koskevat asiat. Saamelaiskäräjät voi tehdä viranomaisille aloitteita ja esityksiä sekä antaa lausuntoja tehtäviinsä kuuluvissa asioissa. Näissä asioissa Saamelaiskäräjät käyttää lisäksi päätösvaltaa siten kuin saamelaiskäräjälaissa tai muualla laissa säädetään. Lisäksi Saamelaiskäräjien tehtävänä on edustaa saamelaisia (6 §), laatia vuosittain valtioneuvostolle kertomus (7§), päättää saamelaisten yhteiseen käyttöön osoitettujen varojen jakamisesta (8 §) sekä neuvotella viranomaisten kanssa (9§).

9 §:n mukainen neuvotteluelvelvoite koskee laajakantoisia ja merkittäviä toimenpiteitä, jotka voivat välittömästi ja erityisellä tavalla vaikuttaa saamelaisten asemaan alkuperäiskansana. Näihin lukeutuvat saamelaisten kotiseutualueella tapahtuvaa yhdyskuntasuunnittelua, valtionmaan, suojelualueiden ja erämaa-alueiden hoitoa, käyttöä, vuokrausta ja luovutusta, kaivosmineraaleja sisältävän esiintymän etsintää ja hyödyntämistä sekä valtion maa- ja vesialueella tapahtuvaa kullanhuuhtontaa koskevat toimenpiteet. Lisäksi niillä viitataan saamenkielisen ja saamen kielen kouluopetuksen sekä sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämistä taikka muuta vastaavaa saamelaisten kieleen, kulttuuriin tai heidän asemaansa alkuperäiskansana vaikuttaviin asioihin.⁷⁴ Myös maankäyttöön liittyvät moninaiset kysymykset lukeutuvat tämän pykälän neuvotteluelvollisuuden piiriin.

4.1.3. Muu lainsäädäntö

Saamelaisten kotiseutualue kuuluu kokonaisuudessaan poronhoitolain⁷⁵ 2 §:n 2 momentin mukaan erityisesti poronhoitoa varten tarkoitettuun alueeseen. Poronhoitolaki on erityislaki, joka turvaa poronhoito-oikeuden: ”*Poronhoitoa saadaan tässä laissa säädettyin rajoituksin harjoittaa poronhoitoalueella maan omistus- tai hallintaoikeudesta riippumatta.*”⁷⁶ Toisin sanoen, laki turvaa, että porot saavat vapaasti oleskella alueilla ja ottaa niiltä ravintonsa⁷⁷.

Poronhoitolain 2 §:n 2 momentin mukaan erityisesti poronhoitoa varten tarkoitettulla alueella olevaa valtion maata ei saa käyttää sillä tavoin, että siitä aiheutuu huomattavaa haittaa porotaloudelle. Poronhoitolaki ei kuitenkaan tunne eikä näin ollen myöskään suojaa perinteistä saamelaista poronhoidon mallia, eli sukujen hallitsemaa siitajärjestelmää, johon esimerkiksi Käsivarren alueen poronhoito yhä tänä päivänä

⁷⁴ 974/1995, 9 §.

⁷⁵ 848/1990.

⁷⁶ 848/1990, 3 §.

⁷⁷ HE 244/1989.

pohjautuu. Koska lainsäädäntö ei turvaa riittävästi perustuslaillista suojaa, tulisi viranomaisten muutoin varmentaa, että perustuslain edellytykset otetaan huomioon.

Hallituksen esityksen poronhoitolaiksi (HE 244/1989) mukaan porojen selviytymisen kannalta on tärkeää, että niitä ei tarpeettomasti häiritä eli laitumilla tulee turvata laidunnus- ja vasomarauha. Poronhoitolain 42 § säättää porojen pelottelusta seuraavaa:

”Porojen pelotteleminen on kielletty. Pelottelemisesta poronomistajalle ja paliskunnalle aiheutunut vahinko ja haitta on korvattava. Porojen karkottamista vahinkojen ehkäisemiseksi ei pidetä porojen pelottelemisena.”⁷⁸

Saamelaisten ekologinen perinnetieto auttaa konkretisoimaan, mistä porot häiriintyvät sekä antaa tiedon siitä, mitkä alueet tulee rauhoittaa laidunnukseen tai vasomiseen ja milloin. Ajankohdat ja paikat ovat riittävän hyvin vain paikallisessa tiedossa. Käsivarren tapauksessa kyläryhmien ja niiden sisällä tarkemmin vielä kyseisen alueen laidunalueiden haltijoiden tiedossa. Koska alueiden käyttö on kytköksissä voimakkaasti myös säähän, voi tarkka tieto maankäytöstä olla saamelaistenkin tiedossa vain joidenkin päivien tarkkuudella ennakoon.

Ympäristöpäätöksenteossa tulisi huomioida riittävässä määrin myös muinaismuistolain⁷⁹ 2 § turvaamat muinaisjäännökset saamelaisen kulttuurin näkökulmasta. Saamelaiskulttuurista ei perinteisesti jää jälkiä luontoon, mutta kulttuuriin kuuluu pyhiä paikkoja ja muinaisjäännöksiä, jotka ovat perinnetiedon haltijoilla tiedossa.⁸⁰ Muinaismuistolain 2 § tarkoittamiin kiinteisiin muinaisjäännöksiin saamelaisalueella lukeutuu muun muassa erilaisia kiviä, hautoja, uhrilähteitä, muinaisia asuin- ja työpaikkoja, muinaisia kulkureittejä sekä kiinteitä luonnonesineitä, joihin liittyy vanhoja tapoja ja tarinoita. Perinnetiedon haltijoille ja heidän yhteisöilleen muinaismuistot ovat monesti hyvin henkilökohtaisia, eikä niistä välttämättä haluta kertoa ulkopuolisille. Tämän vuoksi vaikka osa muinaismuistoista onkin virallisesti rekisteröity, kaikkia niitä muinaismuistoja, joiden tulisi lain nojalla nauttia suojaa, ei ole saatu raportoitua. Myöskään tässä raportissa ei ole esitettyä kaikkia tällaisia muinaismuistoja. Tämän vuoksi erilaisissa projekteissa viranomaisten tulisikin muistuttaa ja tuoda esiin, millaista lainsuojaa muinaismuistot nauttivat ja selvittää, onko niitä erilaisten projektien kaavailemilla alueilla.

Saamelaiskulttuuria koskeva heikentämiskielto on yleinen oikeusperiaate⁸¹, joka kumpuaa kansalais- ja poliittisia yleisoikeuksia koskevan sopimuksen artiklasta 27 ja on kirjattu myös Suomen lainsäädäntöön. Esimerkiksi Ympäristönsuojelulaissa⁸² 49 §:n mukaisen ympäristöluvan myöntäminen edellyttää, ettei toiminnasta, asetettavat lupamääräykset ja toiminnan sijoituspaikka huomioon ottaen, aiheudu yksinään tai yhdessä muiden toimintojen kanssa olennaista heikennystä edellytyksiin harjoittaa saamelaisten kotiseutualueella perinteisiä saamelaiselinkeinoja tai muutoin ylläpitää ja kehittää saamelaiskulttuuria taikka olennaista heikennystä kolttien elinolosuhteisiin

⁷⁸ 848/1990, 42 §.

⁷⁹ 295/1963.

⁸⁰ Kts. yleisesti Heinämäki, Magga, Ojanlatva 2017.

⁸¹ Kts. yleisesti, Rautiainen 2013.

⁸² 527/2014.

tai mahdollisuuksiin harjoittaa kolttilaissa tarkoitettuja luontaiselinkeinoja koltta-alueella.⁸³ 42 § puolestaan säättää, että lupaviranomaisen on pyydettävä lausunto Saamelaiskäräjiltä, jos hakemuksen tarkoittaman toiminnan ympäristövaikutukset saattavat ilmetä saamelaisten kotiseutualueella, ja kolttien kyläkokoukselta, jos ympäristövaikutukset saattavat ilmetä kolttilaissa tarkoitettulla koltta-alueella.⁸⁴ Samalla tavoin vesilain⁸⁵ 2 luvun 8 §:n mukaan saamelaisten kotiseutualueella vesitaloushanke on toteutettava siten, ettei se vähäistä suuremmassa määrin heikennä saamelaisten mahdollisuuksia käyttää heille alkuperäiskansana kuuluvia oikeuksia ylläpitää ja kehittää kulttuuriaan sekä harjoittaa perinteisiä elinkeinojaan.⁸⁶

Saamelainen ekologinen perinnetieto on keskeistä määritettäessä, missä kulkee vähäisen ja sitä suuremman haitan raja. Ilman ekologisen perinnetiedon huomioonottamista haitan määrittely ei perustu riittävään tietoon. Esimerkiksi maankäytöllisesti pieneltä vaikuttava toiminto voi saamelaisten maankäytön kannalta olla vaikutuksiltaan yhtä vakava kuin maankäytöllisesti suuri alue, jos paikka on keskeinen laidunalueiden kannalta tai luonteeltaan pyhä.

Saamelaisten oikeudet mainitaan myös luonnonsuojelulaissa,⁸⁷ jonka 16 §:n mukaan saamelaisten kotiseutualueella sijaitsevilla kansallis- ja luonnonpuistoissa on turvattava saamelaisten kulttuurin ylläpitämisen ja kehittämisen edellytykset. Niin ikään erämaalaissa saamelaiskulttuuri nauttii erityistä suojaa. Erämaalain⁸⁸ 1 §:n mukaan erämaa-alueita perustetaan alueiden erämaaluonteen säilyttämiseksi, saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaamiseksi sekä luonnon monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittämiseksi.

Kaivoslain⁸⁹ 1 §:n mukaan kaivostoiminta on saamelaisten kotiseutualueella sovitettava yhteen siten, että saamelaisten oikeudet alkuperäiskansana sekä kolttaväestön elinolosuhteet, toimeentulomahdollisuudet ja kolttakulttuurin ylläpitäminen ja edistäminen turvataan. Laki pitää sisällään sekä saamelaiselinkeinojen ja kulttuurin heikentämiskiellon (50 §) että kaivosviranomaisen velvollisuuden laatia vaikutusten arviointi saamelaisten oikeudelle alkuperäiskansana ylläpitää ja kehittää omaa kiel-tään ja kulttuuriaan sekä harkita haittojen vähentämiseksi ja estämiseksi tarvittavat toimenpiteet (38 §).⁹⁰ Kaivoslaissa on säädetty myös muutoksenhakumahdollisuus Saamelaiskäräjille ja Kolttien kyläkokoukselle. Saamelaiskäräjät voi hakea myös muutosta malminetsintälupaa, kaivoslupaa ja kullanhuuhtontalupaa koskevaan päätökseen sillä perusteella, että luvassa tarkoitettu toiminta heikentää saamelaisten oikeutta

83 Emt. 49 § kohta 6.

84 Emt. 42 § kohta 4.

85 587/2011.

86 Lain 11 luvun 6 §:n mukaan saamelaiskäräjille on varattava tilaisuus antaa lausunto, jos hanke sijoittuu tai sen vaikutukset ulottuvat saamelaisten kotiseutualueelle ja hanke voi vaikuttaa saamelaisille alkuperäiskansana kuuluviin oikeuksiin. Lain 15 luvun 2 §:n mukaan saamelaiskäräjillä on oikeus hakea vesilain nojalla tehtyyn päätökseen muutosta, jos vesitaloushanke sijoittuu tai sen vaikutukset ulottuvat saamelaisten kotiseutualueelle ja hanke voi vaikuttaa saamelaisille alkuperäiskansana kuuluviin oikeuksiin.

87 1096/1996.

88 62/1991.

89 621/2011.

90 Emt. 50 §, 38 §. Kts. yleisesti Koivurova, Timo & Petrėtei, Anna 2014.

alkuperäiskansana ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan.⁹¹ Niin ikään Kolttien kyläkokous voi hakea muutosta sillä perusteella, että luvassa tarkoitettu toiminta heikentää koltta-alueella kolttien elinolosuhteita ja mahdollisuuksia harjoittaa elinkeinoja.⁹²

Lain suoja saamelaiskulttuurille on kattava ja se on hyvä esimerkki siitä, miten perustuslain ja kansainvälisen oikeuden mukaiset saamelaisten oikeudet voidaan laittaa täytäntöön alemmassa lainsäädännössä. Käytännössä ongelmana on kuitenkin ollut vaikutusten arvioinnin puutteellinen suorittaminen. KHO linjaa kaivoslain mukaista vaikutusten arviointia tapauksessa 2014:111, jossa se päätyy kumoamaan Tukesin kullanhuhdontapäätöksen lainvastaisena.⁹³ KHO toteaa tapauksessa, että kulttuurivaikutusten arviointi on saamelaiskäräjälain 9 §:n neuvotteluelvoitetta täydentävä menettely, jossa kaivosviranomaisella on aktiivinen vastuu suorittaa vaikutusten arviointi yhteistyössä Saamelaiskäräjien kanssa.⁹⁴

KHO:n päätös on merkittävä kannanotto juuri kaivoslain tarkoittamasta heikennyskieltoon liittyvästä vaikutusten arvioinnista. Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan vaikutusten arviointi ei ole kuitenkaan toteutunut kyseisen päätöksen jälkeenkään.⁹⁵ Kaivoslain muutosesityksen HE 57/2016 johdosta Saamelaiskäräjät on antanut kattavan esityksen eduskunnan ympäristövaliokunnan kuulemisen yhteydessä liittyen vaikutusten arvioinnin puutteellisen toteutumisen korjaamiseksi.⁹⁶ Kaivoslakia muutettiin 1.7.2016 koskien kullanhuhdonnan lupien helpommaksi tekemistä.⁹⁷ Saamelaiskäräjien lausunnon mukaan puutteellisen vaikutusten arvioinnin takia se on uuden kaivoslain säätämisen jälkeen joutunut edelleen valittamaan lähes kaikista saamelaisten kotiseutualueelle sijoittuvista koneellisista kullankaivuuluvista. Pääasiallisena valitusperusteena on nimenomaan ollut se, ettei kaivoslain 38 §:n tarkoittamaa vaikutusten arviointia ole asianmukaisesti suoritettu, jotta kaivosviranomaisen olisi voinut tehdä oikeisiin ja riittäviin tietoihin perustuvan harkinnan pohjalta ratkaisun luvan myöntämisen esteiden olemassaolosta yksittäisessä asiassa.⁹⁸ Saamelaiskäräjät huomauttaa, että kesällä 2014 korkeimman hallinto-oikeuden linjausten edellyttämää muutosta luvan myöntämisprosessiin ja itse lupien sisältöön ei edelleenkaan ole toteutettu. Tästä huolimatta lupia myönnetään koko ajan.⁹⁹

Ratkaisuna kaivoslain täytäntöönpanon loppuunsaattamiseksi ja erityisesti kaivoslain 38 §:n mukaisen harkinnan asianmukaisuuden varmistamiseksi Saamelaiskäräjät esittää uuden, Tukesista ja myös muista olemassa olevista virastoista (Aluehallintovirasto ja ELY-keskus) erillisen, riippumattoman viranomaisvaltuuksin toimivan arviointi- ja valvontaelimen perustamista. Perustettavalla viranomaisella tulisi olla sekä ympäristöalan että saamelaiskulttuurin erityistä asiantuntemusta. Erityisesti

91 Emt. 165 §:n 5 momentti.

92 Emt. 165 §:n 6 momentti.

93 KHO 2014:111, 25.6.2014, T 1988.

94 Kts. analyysi, Heinämäki 2017, 79-82.

95 Saamelaiskäräjät 2016.

96 Emt. 2-7.

97 515/2016.

98 Saamelaiskäräjät 2016, 1.

99 Emt. 2.

saamelaiskulttuurin tuntemusta edellyttävien virkojen täyttö tulisi lisäksi suorittaa yhteistyössä Saamelaiskäräjien kanssa. Elemen tehtäviin kuuluisivat kaivoslain 38 §:n mukaiset vaikutusten arviointitehtävät sekä nykyisellään ELY-keskukselle kuuluvat ympäristölupien mukaiset valvontatehtävät saamelaisten kotiseutualueella. Saamelaiskäräjien mukaan elimelle olisi kenties tarkoituksenmukaista myöntää rinnakkaisvaltuudet myös kaivoslain 16 luvun mukaisiin valvontatehtäviin (kaivoslupa), jotta yhdelle viranomaiselle syntyisi mahdollisimman hyvä kokonaiskuva siitä, mitä saamelaiskulttuurin kannalta merkityksellistä saamelaisten kotiseutualueeseen kuuluvilla maa-alueilla tapahtuu. Tällöin myös valvonnan osalta saataisiin aikaan kustannussäästöjä ja kuitenkin viranomaiselle saataisiin aikaan kattavampi kokonaiskäsitys kulloinkin kyseessä olevien alueiden tilanteesta. Tällä menettelyllä saataisiin varmistettua kaivuulupien sisällön asianmukaisuuden lisäksi lupaharkinnan objektiivisuus, avoimuus ja lupaprosessin läpinäkyvyys. Muutoksella parannettaisiin näin merkittävästi muiden sidosryhmien ja ennen kaikkea muiden maankäyttäjien oikeusturvaa.¹⁰⁰

Kaivoslaissa ongelmalliseksi voidaankin nähdä se, että vaikutusten arvioinnin tekee sama viranomainen, jonka tehtävänä on toiminnasta päättäminen. Samoin kuin ympäristövaikutusten arviointikäytännössä, alkuperäiskansojen oikeuksiin ja kulttuuriin kohdistuvien vaikutusten arvioinnissa tulisi käyttää saamelaiskulttuurin hyvin tuntevaa asiantuntijaa, jonka tulisi kuulla Saamelaiskäräjien (ja tarvittaessa alueesta riippuen Kolttien kyläkokouksen) lisäksi saamelaisia elinkeinonharjoittajia, paliskuntien ja siitojen edustajia kumulatiivisten vaikutusten huomioon ottamiseksi. Mikäli Tukes suorittaa vaikutusten arvioinnin, tätä varten pitäisi olla ainakin erillinen henkilö, jolla on riittävä tietotaito kyseisessä asiassa. Viranomaisen tulee myös ottaa huomioon, että kuten KHO ratkaisussaan tuo esille, vaikutusten arviointi ei ole sama asia kuin kuuleminen tai lausunnon pyytäminen. Viranomaisten ja Saamelaiskäräjien välillä olisi tarpeen luoda todelliseen yhteistyöhön perustuva neuvottelualue, mikä helpottaisi niin viranomaistyötä kuin Saamelaiskäräjienkin työtä valitusten vähentämisenä. Kasvokkain tapahtuvat neuvottelut eri osapuolten välillä sekä mahdollisesti jopa ulkopuolisen sovittelijan käyttäminen voisivat tuoda ratkaisun kaivoslain mukaisen saamelaisen kulttuurin suojan toteuttamiseen. Tästä hyötyisivät pitkällä tähtäimellä kaikki osapuolet. Toimivan mallin avulla vaikutusten arviointia voitaisiin suorittaa myös muun lainsäädännön puitteissa.¹⁰¹

Saamelaiset pyhät paikat luonnossa

Ympäristöpäätöksenteon yhteydessä ja tulevaisuuden maankäyttöä suunniteltaessa myös saamelaisten seita- ja muut pyhät paikat olisi tärkeää ottaa huomioon. Ne ovat saamelaisten keskuudessa edelleen pyhiä, mutta niiden sijaintia ei usein haluta paljastaa yhteisön ulkopuolisille henkilöille. Useissa haastatteluissa tuodaan esille, että Käsivarren paliskunnan alueella on edelleen tällaisia pyhiä paikkoja, joita alueen poronhoitajat kunnioittavat ja ne ovat yhteisölle tärkeitä.

¹⁰⁰ Saamelaiskäräjät 2016, 2.

¹⁰¹ Heinämäki 2017, 81.

4.2. Saamelaisten perinteiseen maankäyttöön liittyvät ihmisoikeudet

Alkuperäiskansojen kansainvälisoikeudellinen asema on kehittynyt huomattavasti viimeisten vuosikymmenten aikana.¹⁰² YK:n alkuperäiskansajulistus¹⁰³, joka hyväksyttiin vuonna 2007, ilmentää kokonaisuudessaan niitä oikeuksia ja periaatteita, joita vuosien varrella ihmisoikeuksien tulkintaa harjoittavat ihmisoikeusvalvontaelimet, kuten YK:n ihmisoikeuskomitea, ovat todentaneet oikeuskäytännössään ja kannanotoissaan. Osa YK:n alkuperäiskansajulistuksen oikeuksista sisältyy jo olemassa oleviin kansallisiin oikeusjärjestelmiin, kuten Suomen perustuslakiin, joka tunnustaa saamelaiset alkuperäiskansaksi. YK:n alkuperäiskansajulistus on vaikuttanut myös ihmisoikeusvalvontaelinten tulkintaan erityisesti vahvistaen alkuperäiskansojen oikeutta osallistua heitä koskevaan päätöksentekoon maankäyttöön liittyvissä oikeustapauksissa.¹⁰⁴

Maailmanlaajuiset yleiset ihmisoikeussopimukset, kuten YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus¹⁰⁵ (KP-sopimus) sekä taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus¹⁰⁶ (TSS-sopimus) tunnustavat alkuperäiskansojen erityisen oikeuden kulttuuriinsa harjoittamiseen ja siitä kumpuavan valtion velvoitteen ottaa alkuperäiskansat mukaan päätöksentekoon, joka vaikuttaa heidän kulttuuriinsa ja perinteiseen maankäyttöön. Niin ikään YK:n kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimusta¹⁰⁷ valvova komitea ottaa kantaa alkuperäiskansojen oikeudelliseen asemaan ja on tehnyt huomautuksia myös Suomen saamelaisten tilanteeseen esittäen huolensa saamelaisten liian rajallisesta mahdollisuudesta vaikuttaa maankäyttöä koskeviin ratkaisuihin. Suomi on ratifioinut kaikki nämä kolme sopimusta, joten niiden velvoitteet ovat oikeudellisesti sitovia.

KP-sopimuksen 27 artikla luo perustan vähemmistöjen kulttuuriseen suojaan. Sopimusta valvova YK:n ihmisoikeuskomitea on nimenomaisesti todennut artiklan suojaavan alkuperäiskansojen kulttuuria, mukaan lukien perinteiset elinkeinot, kuten metsästyks, kalastus ja poronhoito.¹⁰⁸ Komitea on painottanut alkuperäiskansojen läheistä suhdetta maahan ja tästä syystä lausunut heillä olevan osallistumisoikeus päätöksentekoon luonnonvarojen käyttöön liittyvissä kysymyksissä. Ihmisoikeuskomitea on 1990-luvulta lähtien käsitellyt Suomea koskevia yksilövalituksia, joissa saamelaiset poronhoitajat ovat valittaneet metsänhakkuun, metsätien rakentamisen ja/

102 Katso esim. Koivurova 2013, sekä Heinämäki 2015.

103 UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, September 7, Sixty-first Session, A/61/L.67.

104 Poma Poma v. Peru, Human Rights Committee, Communication No. 1457/2006, Doc. CCPR/C/95/D/1457/2006 of 27 March 2009; Saramaka v. Suriname, Inter-American Court of Human Rights, Judgment of November 28, 2007, Series c, No 172.

105 International Covenant on Civil and Political Rights, hyväksytty 14 Joulukuuta 1966, tullut voimaan 23 Maaliskuuta, 1976, 999, UNTS 302.

106 International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, G.A. 2200A(XXI), 21 UN GAOR Supp. (No. 16), at 49, UN Doc. A/6316 (1966), hyväksytty 16 joulukuuta 1966, tullut voimaan 3 tammikuuta 1976, 993 UNTS 3.

107 The Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, hyväksytty 7 maaliskuuta 1966, tullut voimaan 4 tammikuuta 1969, 666 UNTS 3.

108 Human Rights Committee, General Comment No. 23: The Right of Minorities (Art. 27), UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add. 5,8 April 1994, para; I. Länsman et al v. Finland, Communication No. 511/1992, UN Doc. CCPR/C/52/D/511/1992 (1994).

tai kivenlouhinnan estävän heidän poronhoitoaan.¹⁰⁹ KP-sopimuksen 27. artiklaa ei ole katsottu rikotun näissä tapauksissa. Päätöksenteossään komitea punnitsee yhtäältä sitä, kuinka olennainen haitta kyseessä olevalla toimenpiteellä on alkuperäiskansan kulttuurille. Huomattavaa pienemmän haitan ei katsota rikkovan artiklaa 27, sillä valtiolla on oikeus taloudelliseen kehitykseen.¹¹⁰ Kuitenkin esimerkiksi tapauksessa I. Länsman komitea katsoi, että mikäli metsänhakkuita olisi tarkoitus laajentaa tulevaisuudessa, se voisi johtaa saamelaisten oikeuksien loukkaamiseen.¹¹¹

Toisena keskeisenä elementtinä, jota komitea tarkastelee, on se, kuinka hyvin alkupe-
räiskansaa on konsultoitu ulkopuolisesta maankäytöstä. Tässä punninnassa on nähtä-
vissä selkeä osallistumisen painoarvon kasvaminen. YK:n alkuperäiskansajulistuksen
(2007) hyväksymisen jälkeen ihmisoikeuskomitea on todennut, että laaja-alaisissa
tapauksissa pelkkä konsultaatio ei enää riitä, vaan maankäytölle on saatava alkupe-
räiskansan ennakkosuostumus.¹¹² YK:n komitea on myös soveltanut KP-sopimuk-
sen artiklaa 1 (kansojen itsemääräämisoikeus) alkuperäiskansoihin, usein liittäen
yhteen artikkelit 27 ja 1.¹¹³ Samaan tapaan myös TSS-sopimusta valvova komitea on
vedonnut alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeuteen, ennakkosuostumuksen peri-
aatteeseen sekä osallistumiseen maankäyttöä koskeviin ratkaisuihin.¹¹⁴ Se on myös

109 I. Länsman, *ibid.*; J. Länsman et al v. Finland, Communication No. 671/1995/, UN Doc. CCPR/C/58/D/671/1995; A. Äärelä and J. Näkkäläjärvi v. Finland, Communication No. 779/1997, UN Doc. CCPR/C/73/D/779/1997; J. and E. Länsman et al v. Finland, Communication No. 1023/2001. U.N. Doc/CCPR/C/83/D/1023/2001 (2005) kaikki suomen tapaukset.

110 Kts. yleisesti, Scheinin 2000, 159.

111 *I Länsman et al v. Finland*, Communication No. 511/1992, UN Doc. CCPR/C/52/D/511/1992 (1994), para 9.8.

112 Poma Poma v. Peru, Human Rights Committee, CCPR/C/95/D/1457/2006 of 27 March 2009. Kts. yleisesti Heinämäki 2016, sekä Rombouts 2014.

113 Esim. Suomea koskeva kannanotto: Concluding observations on the Sixth periodic report of Finland, CCPR/C/FIN/CO/6, 22 August 2013, para 16; Concluding observations on the sixth periodic report of Costa Rica, CCPR/C/CRI/CO/6, 22 April 2016, para 42, Concluding Observations on the Seventh Periodic Report of Sweden, CCPR/C/SWE/CO/728 April 2016, paras 38-39; Concluding observations on Seventh periodic report of the Russian Federation, CCPR/C/RUS/CO/, 728 April 2015, para 24; Concluding observations on the sixth periodic report of Chile, CCPR/C/CHL/CO/6, 13 August 2014, Para 10; Concluding observations on the third periodic report of the Plurinational State of Bolivia, CCPR/C/BOL/CO/3, 6 December 2013, para 25; Concluding observations on the Sixth periodic report of Finland, CCPR/C/FIN/CO/6, 22 August 2013, para 16; Committee on the Economic, Social and Cultural Rights, Concluding Observations on the Fourth Periodic Report of the Paraguay, E/C.12/PRY/CO/4, 20 March 2015, para 6; Concluding observations on the third periodic report of Guatemala, E/C.12/GTM/CO/3, 9 December 2014, paras 6-7; *Maya indigenous community of the Toledo District v. Belize*, Case 12.053, Report No 40/04, Inter-Am., CHR, OEA/Ser.L/V/II.122 Doc. 5 rev. 1 at 727, 2004; *Saramaka v. Suriname*, Inter-American Court of Human Rights, Judgment of November 28, 2007, Series c, No 172; *Kichwa People of Sarayaku and its members v. Ecuador*, Case 12.465, Inter-Am. Comm'n H.R., Application to the Inter-Am. Ct. H.R. 56-69 (Apr. 26, 2010); Inter-Am. Comm'n H.R., Precautionary Measures: Indigenous Communities of the Xingu River Basin, Pará, Brazil, PM 382/10 (Apr. 1, 2011).

114 CESCR, Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights: Ecuador, U.N. Doc. E/C.12/1/Add. 100, para 12; CESCR, Concluding observations on Colombia, U.N.Doc. E/C.12/1/Add.74E/C.12/1/Add.74, para 12, 33; CESCR, General Comment No. 21 Right of Everyone to take part in cultural life (art. 15, 1 (a), of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), U.N. Doc. E/C.12/GC/21 (Dec. 21, 2009); CESCR Concluding Observations on the Russian Federation, UN Doc. E/C.12/1/Add. 94, 2003, Paras 11, 39.

kiirehtinyt Suomea ratifioimaan ILO-sopimus 169 ja ratkaisemaan saamelaisten maa-oikeuskysymykset.¹¹⁵

Esimerkkeinä Suomea koskevista kannanotoista vuonna 2013 YK:n ihmisoikeuskomitean kehoitus Suomen pyrkimysten vahvistamiseksi lainsäädäntöuudistuksiin, joilla täysipainoisesti taataan saamelaisten oikeudet heidän perinteisille mailleen kunnioittaen saamelaisyhteisöjen vapaan ennakkosuostumuksen periaatetta päätöksenteossa ja prosesseissa, jotka vaikuttavat heihin.¹¹⁶ Edellisenä vuonna (2012) CERD-komitea ilmaisi huolensa saamelaiskäräjien hyvin rajoittuneista mahdollisuuksista vaikuttaa päätöksentekoon liittyen heidän oikeuksiinsa maihin ja luonnonvarojen käyttöön. Komitea suosittelee, että Suomen valtio, uudistaessaan saamelaiskäräjälakia, vahvistaa saamelaiskäräjien kulttuuriautonomiamia ja maan- ja luonnonvarojen käyttöoikeuksia heidän perinteisesti asuttamilla mailloin.¹¹⁷

Tehokkaan osallistumisen turvaaminen edellyttää, että valtion tulee vilpittömästi ja yhteistoiminnassa harjoittaa päätöksentekoa siten, että ratkaisut saisivat alkuperäiskansalta vapaaehtoisen, ennakkollisen ja tietoon perustuvan suostumuksen. Kestävän elinvoimaisuuden testi edellyttää, että viranomaisen tulisi tutkia toimien kokonaisvaikutukset. Kokonaisvaikutusten tutkimiseksi tulisi ottaa huomioon menneet, nykyiset ja suunnitellut toimenpiteet ja kuinka ne kokonaisuudessaan vaikuttavat yhteisön mahdollisuuksiin harjoittaa kulttuuriaan.

Saamelaisten ekologinen perinnetieto auttaa viranomaisia ja tuomareita punnitsemaan, mikä on kokonaisvaikutuksiltaan sellaista huomattavaa tai merkittävää haittaa saamelaisten kulttuurin kannalta, joka osoittautuu kohtalokkaaksi elinvoimaisuuden turvaamiseksi. Mitä tarkempaa tietoa saamelaisten ekologisesta perinnetiedosta on ja mitä tarkemmin sen yhteys ymmärretään lainsäädäntöön nähden, sitä paremmin myös oikeuksien turvaaminen toteutuu.

Ympäristöllisiä toimia, jotka estävät saamelaisten perustuslaillisen oikeuden harjoittaa perinteisiä elinkeinojaan niin, että se on KP-sopimuksen 27 artiklan vastaisesti elinvoimaisuuden heikennystä, ei tule harjoittaa. Tällaisella elinvoimaisuuden heikennyksellä voidaan tarkoittaa esimerkiksi tilannetta, jossa laidunkierto estyy. Saamelaisten ekologisessa perinnetiedossa keskeistä on kestävä maankäyttö. Tästä esimerkkinä on laidunkierto perustuva poronhoito, jossa talvi- ja kesälaitumet vaihtelevat. Laidunkierto vaatii toteutuakseen riittävästi tilaa. Jos tila kaventuu liikaa, ei perinteistä poronhoitoa ole mahdollista toteuttaa.¹¹⁸

Tilan puutteen lisäksi erilaiset jatkuvat häiriötekijät voivat yhteisvaikutuksiltaan muodostua sellaiseksi, että se aiheuttaa saamelaiselle poronhoidolle kestäättömän tilanteen. Tällaisia uhkia ovat eri maankäyttötoiminnot, jotka aiheuttavat melua ja saavat

115 Concluding Observations on Finland, E/C.12/FIN/CO/5, 16 January 2008, paras 11 and 20.

116 "The State Party should increase its efforts to revise its legislation to fully guarantee the rights of the Sami people in their traditional land, ensuring respect for the right of Sami communities to engage in free, prior and informed participation in policy and development processes that affect them." (UN Human Rights Committee, Concluding Observations on Finland, CCPR/C/FIN/CO/6 (22 August 2013), para 16.)

117 CERD/C/FIN/CO/20-22, para 11.

118 Kts. tämän raportin kappaleet, joissa poronhoitoa käydään läpi siitakohtaisesti s. 51-86.

poroelot hajaantumaan tai aiheuttavat keskenmenoja. Näihin lukeutuu sotaharjoitukset, moottorikelkkailu, malminetsintä ja koirasafarit. Samoin etenkin talvi- ja kevät aikaan poronhoito häiriintyy ylimääräisistä jäljistä, sillä porot lähtevät seuraamaan herkästi moottorikelkkojen kovettamia jälkiä jättäen ne laitumet, joissa on varmudella ravintoa. Tämä aiheuttaa poronhoitajille vaivaa ja voi pahimmassa tapauksessa johtaa tilanteeseen, jossa vasominen ei onnistu aliravitsemuksen seurauksena.¹¹⁹

Pohjoismaista saamelaissopimusta koskevat neuvottelut on juuri saatu päätökseen joulukuussa 2016. Sopimus tunnustaa saamelaisten itsemääräämisoikeuden sekä vahvat osallistumis- ja konsultaatio-oikeudet.¹²⁰ Saamelaiskäräjien vahva asema heijastuu jo itse sopimuksen laatimisessa. Norjan, Ruotsin, Suomen sekä kolmen valtion Saamelaiskäräjien kanssa neuvoteltavan saamelaissopimuksen tavoitteena on luoda saamelaisten oikeusasemaa koskeva yhdenmukainen pohjoismainen sääntely. Pohjoismainen asiantuntijaryhmä laati luonnoksen pohjoismaiseksi saamelaissopimukseksi vuonna 2005.¹²¹ Neuvotteluvaltuuskunnissa on ollut sekä valtioiden että Saamelaiskäräjien edustajia. Suomi lähtee edistämään sopimuksen ratifiointia neuvottelutuloksen pohjalta, mikäli yhteinen tahtotila löytyy Saamelaiskäräjien kanssa. Suomi ei ole toistaiseksi ratifioinut alkuperäiskansojen oikeuksia koskevaa ILO sopimus 169:ää, mutta asia on ollut pitkään vireillä eduskunnassa.

4.3. Biodiversiteettisopimus ja saamelaiset

Rio de Janeirossa vuonna 1992 hyväksytty yleissopimus biologisesta monimuotoisuudesta (biodiversiteettisopimus) on tullut Suomessa voimaan 25.10.1994.¹²² Yleissopimuksen tavoitteena on biologisen monimuotoisuuden suojeleminen, sen osien kestävä käyttö sekä perintöaineksen käytöstä saadun hyödyn oikeudenmukainen ja tasapuolinen jako. Sopimusosapuolet tunnustavat monien perinteisen elämäntavan omaavien alkuperäis- ja paikallisyhteisöjen läheisen ja perinteisen riippuvuuden biologisista luonnonvaroista.

Yleissopimuksen 8 artiklan alakohdan j) mukaan kunkin sopimuspuolen tulee mahdollisuuksien mukaan ja soveltuvin osin... .. kansallisen lainsäädäntönsä mukaisesti kunnioittaa, suojella ja ylläpitää alkuperäiskansojen ja paikallisten yhteisöjen sellaista tietämystä, keksintöjä ja käytäntöä, joka sisältyy biologisen monimuotoisuuden suojelun ja kestävä käytön kannalta merkityksellisiin perinteisiin elämänmuotoihin ja edistää ja laajentaa niiden soveltamista mainittujen yhteisöjen luvalla ja myötävaikutuksella sekä rohkaista tietämyksestä, keksinnöistä ja käytännöstä saadun hyödyn tasapuolista jakoa.

Yleissopimuksen 10 artiklan (Biologisen monimuotoisuuden osien kestävä käyttö) alakohdan c) mukaan kunkin sopimuspuolen tulee mahdollisuuksien mukaan ja soveltuvin osin... ..suojella ja rohkaista biologisten luonnonvarojen perinteistä käyttöä vanhojen kulttuurien käytännön mukaisesti tavalla, joka soveltuu suojelun ja kestävä käytön edellytyksiin.

119 Kts. tämän raportin kappaleet, joissa poronhoitoa käydään läpi siitakohtaisesti s. 51-86.

120 Pohjoismainen saamelaissopimus 2016.

121 Kts. Luonnos Pohjoismaiseksi saamelaissopimukseksi 2009. Kts. yleisesti Heinämäki 2013, sekä Koivurova 2006/2007, 103.

122 SopS 78/1994.

Saamelaisten asemaa alkuperäiskansana on vahvistettu biodiversiteettisopimukseen liittyvässä geenivarojen saatavuudesta sekä niiden käytöstä saatavien hyötyjen oikeudenmukaisesta ja tasapuolisesta jaosta Nagoyassa 29. päivänä lokakuuta 2010 tehdyssä pöytäkirjassa, joka tuli voimaan Suomessa 1.9.2016.¹²³ Nagoyan geenivara-pöytäkirja on ensimmäinen yleinen ja oikeudellisesti sitova kansainvälinen sopimus geenivarojen saatavuudesta ja hyötyjen jaosta. Pöytäkirjalla edistetään eri toimijoiden yhteistyötä luomalla yhtenäinen kansainvälinen sääntelyperusta geenivarojen ja niihin liittyvän alkuperäiskansojen ja paikallisyhteisöjen perinteisen tiedon saatavuudelle sekä niiden käytöstä saatavien hyötyjen jakamiselle. Sen lisäksi että pöytäkirjalla edistetään geenivarojen ja perinteisen tiedon saatavuutta tutkimus- ja kehittämistar-koituksiin, sillä pyritään varmistamaan geneettisen materiaalin säilyvyyttä tuleville sukupolville sekä turvaamaan hyötyjen oikeudenmukaista ja tasapuolista jakoa luovuttajatahon ja käyttäjätahon välillä.¹²⁴

Nagoyan pöytäkirjalla on huomattava merkitys alkuperäiskansoille.¹²⁵ Sen johdannossa otetaan huomioon alkuperäiskansojen aseman ja oikeuksien kansainvälinen kehitys viittaamalla vuonna 2007 hyväksyttyyn YK:n julistukseen alkuperäiskansojen oikeuksista. Pöytäkirjassa osapuolet veloitetaan varmistamaan, että alkuperäiskansojen ja paikallisyhteisöjen hallussa olevien geenivarojen käytöstä saatavat hyödyt jaetaan alkuperäiskansojen ja paikallisyhteisöjen geenivaroja koskevan kansallisen lainsäädännön mukaisesti ja oikeudenmukaisella ja tasapuolisella tavalla kyseisten yhteisöjen kanssa perustuen keskinäisesti sovittuihin ehtoihin.¹²⁶ Kunkin pöytäkirjan osapuolen tulee kansallisen lainsäädäntönsä mukaisesti varmistaa, että alkuperäiskansoilla ja paikallisyhteisöillä olevaa geenivarioihin liittyvää perinteistä tietämystä käytetään alkuperäiskansojen ja paikallisyhteisöjen ennakosuostumuksella tai hyväksynnällä ja, että kyseiset yhteisöt osallistuvat prosessiin ja että keskinäisesti sovitut ehdot on luotu.¹²⁷ Pöytäkirjan mukaan osapuolten tulee ottaa pöytäkirjaan perustuvia velvoitteita täytäntöön pannessaan ja kansallisen lainsäädäntönsä mukaisesti huomioon alkuperäiskansojen ja paikallisyhteisöjen tapaoikeus, käytännöt ja menettelyt, jotka liittyvät geenivarioihin liittyvään perinteiseen tietämykseen. Osapuolten tulee niin ikään varmistaa alkuperäiskansojen ja paikallisyhteisöjen tehokas osallistuminen prosessiin ja tiedottaa geenivarioihin liittyvän perinteisen tietämyksen mahdollisille käyttäjille heidän velvoitteistaan. Osapuolia kehoitetaan myös tukemaan toimintaa, jolla alkuperäiskansat ja paikallisyhteisöt kehittävät perinteiseen tietämykseen liittyviä asioita.¹²⁸

Nagoyan pöytäkirjaa koskevan täytäntöönpanolain¹²⁹ 6 §:mukaan Saamelaiskäräjät hallinnoi tietokantaa, johon voidaan tallentaa tutkimus- ja kehittämiskäyttöön tarkoitettua geenivarioihin liittyvää saamelaisten perinteistä tietoa. Saamelaiskäräjien on ilmoitettava toimivaltaiselle viranomaiselle mitä ovat ne geenivarat, joita tietokannan

123 Tämän raportin Nagoyan pöytäkirjaa koskeva analyysi perustuu julkaisuun Heinämäki 2017, 52-54.

124 Kts. HE 126/2015.

125 Kts. yleisesti Suseeya 2014, Heinämäki 2017, 52, sekä Harry et al. 2010.

126 Artikla 5.

127 Artiklat 6 ja 7.

128 Artikla 12.

129 394/2016.

tieto koskee. Lain 7 § mukaan oikeutta saada käyttöön 6 §:ssä tarkoitetun tietokannan tietoa haetaan toimivaltaiselta viranomaiselta. Hakemuksessa on yksilöitävä mistä geenivarasta on kyse, mikä on siihen liittyvän tiedon käyttötarkoitus ja kuka on käyttäjä. Toimivaltainen viranomainen ilmoittaa hakemuksesta Saamelaiskäräjille. Tiedon luovuttaminen tietokannasta käyttäjälle edellyttää, että toimivaltainen viranomainen hyväksyy Saamelaiskäräjien ja käyttäjän väliset keskinäisesti sovitut ehdot. Saamelaiskäräjät voi edellyttää luovutettavan tiedon käytöstä saatavien hyötyjen oikeudenmukaista ja tasapuolista jakamista saamelaisille siten, että niillä edistetään saamelaisten omaa kieltä, kulttuuria ja asemaa alkuperäiskansana. Toimivaltaisen viranomaisen on tarvittaessa neuvoteltava saamelaiskäräjien kanssa keskinäisesti sovituista ehdoista. Neuvotteluista on voimassa, mitä saamelaiskäräjistä annetun lain 9 §:ssä säädetään neuvotteluveto-oikeudesta.

Täytäntöönpanolaki pitää sisällään myös saamelaiskulttuurin heikentämiskiellon. 8 §:n mukaan edellä 6 §:ssä tarkoitetun tietokannan sisältämän perinteisen tiedon käyttö ei saa vähäistä suuremmassa määrin heikentää saamelaisten mahdollisuuksia käyttää heille alkuperäiskansana kuuluvia oikeuksia ylläpitää ja kehittää kulttuuriaan sekä harjoittaa perinteisiä elinkeinojaan.

Saamelaiskäräjien muistiossa todetaan, että tällä hetkellä ei ole tiedossa että lääke-, kauneus tai muulla teollisuudella olisi kiinnostusta saamelaisten käyttämiin kasveihin, joihin liittyy erityistä perinteistä tietoa, teollisuuden raaka-aineena. Tämä ei poista sitä mahdollisuutta, ettei kiinnostusta voisi olla tulevaisuudessa.¹³⁰

Kenties olennaisinta Nagoyan pöytäkirjan hyväksymisessä saamelaisten kannalta onkin perinnetiedon ja tapaoikeuksien tunnustaminen olennaiseksi osaksi saamelaisten kulttuuria ja olemassaoloa alkuperäiskansana. Nagoyan pöytäkirja on tarkoitettu luettavaksi yhdessä muiden oikeudellisten instrumenttien kanssa, mukaan lukien yleiset ihmisoikeussopimukset sekä alkuperäiskansoja koskevat instrumentit. Se on omiaan vahvistamaan myös UNESCO:n kulttuuriperintösopimusten¹³¹ soveltamista saamelaisten aineelliseen sekä aineettomaan kulttuuriperintöön.¹³²

130 Dnro 686/D.a.2/2013 Saamelaiskäräjien muistio Nagoyan pöytäkirjan alkuperäiskansoja koskevista velvoitteista.

131 SopS 19/87, ja 47/2013.

132 Kts. yleisesti Heinämäki et al. 2016.

Kasvien lääkinällinen käyttö

Haastatteluissa tuodaan esiin, kuinka perinteisen ruoan ja lääkkeen rajapinta ei aina ole tarkka, vaan monet ruoat kävivät myös lääkkeistä. Useat kertoivat nauttineensa esimerkiksi väinönputkia ja marjoja pääasiassa herkkuna, mutta osa piti niitä yhtä lailla perinteisinä yleislääkkeinä, joilla on monenlaisia terveyshyötyjä.

Monien tuntema haavojen hoitokeino oli kääriä haava koivun parkista löytyvään ohueen valkoiseen kerrokseen, ”ohukaiseen”, joka toimi kuin luonnonlaastarina. Menetelmä sopi myös palovammoille ja tulehduksille. Märkivien haavojen hoidossa voitiin myös käyttää kuusen ja männyn pihkaa. Ihottumien hoidossa puiden parkkia saatettiin keittää vedessä ja nestettä voideltiin ihottumakohtaan. Eräs informantti kertoo, että päänsärkyyn pureskeltiin nuoria pajunvarsia. Hammassärkyyn oli kahden informantin mukaan tapana polttaa taulaa (taulukäärä) hampaan kipeään kohtaan. Yskään tehoi esimerkiksi katajanmarjaliemi tai keitetty vesi-terva liuos, jota kurlattiin tai juotiin.

4.3.1. Akwé: Kon vapaaehtoiset ohjeet ja niiden soveltaminen Suomessa

Ympäristöministeriö asetti 18.6.2009 biologista monimuotoisuutta koskevan yleissopimuksen (biodiversiteettisopimuksen) alkuperäiskansojen perinnetietoa käsittelevän artikla 8j:n kansallisen asiantuntijaryhmän. Sen tehtävänä oli koordinoida Suomen luonnon monimuotoisuuden suojelun ja kestävän käytön strategian ja toimintaohjelman 2006 - 2016 tarkoittamia alkuperäiskansojen perinnetietoa koskevia toimenpiteitä sekä lisätä yleistä tietämystä yleissopimuksen artikla 8j:n liittyvän työohjelman sisällöstä ja tavoitteista erityisesti Suomen saamelaisten kannalta.¹³³ Työryhmän tavoitteena oli edistää työohjelman toimeenpanoa Suomessa eri ministeriöiden ja sidosryhmien yhteistyöllä sekä antaa osaltaan suosituksia yleissopimuksen soveltamiseksi ja toteuttamiseksi Suomessa.¹³⁴ Työryhmän tehtävänä oli niin ikään selvittää YK:n alkuperäiskansojen oikeuksia koskevan julistuksen ja saamelaisia koskevien muiden kansainvälisten julistusten ja sopimusten yhtymäkohtia yleissopimuksen alkuperäiskansoja koskeviin artikloihin. Sen tuli selvittää, miten saamelaisten

¹³³ Työryhmän puheenjohtajana toimi saamelaiskäräjien puheenjohtaja Klemetti Näkkäläjarvi. Työryhmässä olivat edustettuina ympäristöministeriö, ulkoasiainministeriö, oikeusministeriö, opetus- ja kulttuuriministeriö, maa- ja metsätalousministeriö, Lapin elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus, Metsähallitus, Lapin yliopiston Arktinen keskus, Suomen luonnonsuojeluliitto ry, Saamelaiskäräjät, Saamelaismuseo Siida ja Suomen ympäristökeskus.

¹³⁴ Saamelaiskäräjät 2011, 2.

kotiseutualueella voidaan ympäristövaikutuksien arvioinnissa soveltaa biodiversiteettisopimuksen Akwé: Kon-ohjeita.¹³⁵

Työryhmä esitti loppuraportissaan toimenpide-ehdotuksen, jonka mukaan saamelaiden kotiseutualueen maankäytön suunnittelussa ja ohjauksessa sovelletaan biodiversiteettisopimuksen Akwé: Kon -ohjeistusta kansallisen lainsäädännön puitteissa. Tavoitteeksi asetettiin, että kaikissa uusissa ja uudistettavissa saamelaiden kotiseutualueen hoito- ja käyttösuunnitelmissa sekä luonnonvarasuunnitelmissa noudatetaan Akwé: Kon -ohjeistusta. Hammastunturin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman laadinnassa kerättyjen kokemusten perustella laaditaan pysyvä menettelytapa Akwé: Kon -ohjeistuksen noudattamiselle Metsähallituksen toiminnassa.¹³⁶

Yleissopimuksen 7. osapuolikokouksen hyväksymät¹³⁷ ja vuonna 2004 julkaistut vapaaehtoiset Akwé: Kon -ohjeet koskevat sellaisten hankkeiden kulttuuri-, ympäristö- ja sosiaalivaikutusten arviointia, joita aiotaan toteuttaa alkuperäiskansojen ja paikallisten yhteisöjen pyhillä paikoilla ja niiden perinteisesti asuttamilla tai käyttämillä maa- ja vesialueilla tai jotka todennäköisesti vaikuttavat näihin alueisiin. Vapaaehtoiset ohjeet nimettiin niiden kokonaisvaltaisen luonteen korostamiseksi mohawkin kielen ilmaisulla, joka merkitsee ”kaikkea luomakunnassa”.¹³⁸

Suomessa Akwé: Kon vapaaehtoisia ohjeita voidaan soveltaa saamelaiden kotiseutualueella toteutettavien hankkeiden kulttuuristen, ympäristöllisten, sosiaalisten vaikutusten arviointimenettelyyn. Niitä voidaan soveltaa mm. YVA-menettelyssä¹³⁹ sekä maankäyttö- ja rakennuslain toimeenpanossa. Saamelaiskäräjät on ehdottanut Akwé: Kon -ohjeistuksen laajentamista mm. edellä mainittuihin menettelyihin. Tällä hetkellä niitä sovelletaan pääosin Metsähallituksen erämaa- ja luonnonpuistoalueiden hoito- ja käyttösuunnitelmiin.¹⁴⁰ Akwé: Kon -ohjeiden laajemmalle käyttöönololle voidaan nähdä perusteet saamelaisen kulttuurin ja perinteisen maankäytön kokonaisuuden ymmärtämiseksi sekä kumulatiivisten vaikutusten paremmin kartoittamiseksi.

135 Saamelaiskäräjät 2011, 2-3.

136 Kts. Akwé: Kon -ohjeiden soveltaminen Hammastunturin erämaan käyttö- ja hoitosuunnitelmaan, Loppuraportti 2013.

137 Osapuolikokouksen päätös VI/7 A liitteinen.

138 Ympäristöhallinnon ohjeita 1/2011, Akwé: Kon-ohjeet, s.7. Kts. yleisesti alkuperäiskansojen oikeuksista, biodiversiteettisopimuksesta ja Akwé:Kon -ohjeiden soveltamisesta, Heinämäki et al. 2015.

139 Artiklan 3 kohdassa määrätään ympäristö- vaikutusten tutkimisesta yhteistyössä alkuperäiskansojen kanssa. Viranomaisten suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arvioinnista annetussa laissa (200/2005, SOVA-laki) ja asetuksessa (347/2005) säädetään velvollisuudesta arvioida viranomaisten suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutuksia, ympäristöarvioinnin laatimisesta sekä siitä tiedottamisesta ja kuulemisesta. Laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä (468/1994, YVA-laki) koskee hankkeiden ympäristövaikutusten arviointia. YVA-menettelyn tavoitteena on edistää ympäristö- vaikutusten arviointia ja huomioon ottamista suunnittelussa ja päätöksenteossa. Menettelyn tavoite on mahdollistaa yleisön laaja osallistuminen.

140 Hammastunturin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma 2016, Kevon luonnonpuiston hoito- ja käyttösuunnitelma 2016, Metsähallitus 2017c, Urho Kekkosen kansallispuiston, Sompion luonnonpuiston, Kemihaaran erämaa-alueen sekä Vaaranaavan, Nalka-aavan ja Uura-aavan soidensuojelualueiden hoito- ja käyttösuunnitelma 2016, Mallan luonnonpuiston hoito- ja käyttösuunnitelma 2014, Metsähallitus 2017d, Puljun erämaan Natura-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma, Metsähallitus 2016c, Metsähallitus 2016d.

Erityisesti alkuperäiskansojen kohdalla sosiaalisia, kulttuurisia ja ympäristöllisiä vaikutuksia ei voida erottaa toisistaan, ja erilaiset toimenpiteet voivat kumulatiivisesti heikentää alkuperäiskansojen kulttuurin elinkelpoisuutta.¹⁴¹

Alkuperäiskansojen kulttuurin suojan vahvistamiseksi Akwé: Kon -ohjeet painottavat perinnetiedon ja tapaoikeuksien huomioon ottamista. Tästä syystä niiden soveltaminen voidaan nähdä uutena työkaluna, joka hienojakoisemmin kuin perinteiset ihmisoikeussopimukset, ottavat huomioon alkuperäiskansojen kulttuuriin liittyvät erityispiirteet. ”Perinteinen tieto” tarkoittaa ohjeissa alkuperäiskansa- ja perinteistä elämäntapaa noudattavien paikallisyhteisöjen perinteistä tietämystä, innovaatioita ja käytäntöjä, jotka ovat biologisen monimuotoisuuden säilyttämisen ja kestävän käytön kannalta merkittäviä.¹⁴² Perinteinen tieto on luonteeltaan käytännönläheistä ja se ilmenee erityisesti ympäristön hallinnassa ja elinkeinoissa. ”Tapaoikeus” tarkoittaa oikeutta, joka koostuu oikeudellisiksi vaatimuksiksi tai velvoittaviksi käyttäytymissäännöiksi katsotuista tavoista; käytäntöjä ja käsityksiä, jotka ovat niin keskeinen ja olennainen osa sosiaalista ja taloudellista järjestelmää, että niihin suhtaudutaan ikään kuin ne olisivat lakeja.¹⁴³ Saamelaiset ovat käyttäneet ja käyttävät edelleen laajoja alueita perinteisiä elinkeinojaan eli poronhoitoa, kalastusta, metsästystä ja keräilyä varten. Luonnonkäyttöä ohjaavat saamelaisyhteisön arvot ja tapaoikeus, perinteet ja maankäyttöperinteet.¹⁴⁴

Akwé: Kon -työryhmien haasteena on ollut taloudellisten ja ajallisten resurssien puute tehdä riittävän kattavia arviointeja perinnetietoa ja tapaoikeuksia koskien. Tätä tarkoitusta varten tulisi valtion osoittaa varoja Saamelaiskäräjille, jotta riittävän kattava vaikutusten arviointi ja perinnetiedon kartoitus olisi mahdollista. Saamelaiskäräjät on myös huomauttanut, ettei Akwé: Kon -työryhmien kannanottoja oteta riittävässä määrin huomioon hoito- ja käyttösuunnitelmissa.¹⁴⁵

Akwé: Kon -ohjeiden soveltamisella Hammastunturin erämaa-aluetta koskevaan hoito- ja käyttösuunnitelmaan luotiin puitteet Akwé: Kon -ohjesääntöjen soveltamiselle muissa Metsähallituksen laatimissa erämaiden ja luonnonpuistojen hoito- ja käyttösuunnitelmissa. Hammastunturin Akwé: Kon -työryhmän toimintaan osoitettiin resursseja ja valmistelijoita, joita ei muiden Akwé: Kon -työryhmien käytössä enää ole ollut. Monelta osin työ näyttäisi kuitenkin vielä olevan kesken siten, että selkeys ohjeiden soveltamisesta, työryhmien aktiivisuus ja oma-aloitteisuus sekä Metsähallituksen edustajien rooli ja asenne vaikuttavat Akwé:Kon -ohjeiden toimivuuteen. Koulutusta ja tietoa selkeästi tarvitaan.¹⁴⁶

Myös Käsivarren alueelle perustettiin Akwé: Kon -ryhmä koskien Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelmaa sekä Saanan alueen hoito- ja käyttösuunnitelmaa. Ryhmä kokoontui ensimmäisen kerran 9.6.2015. Ryhmä tuotti suunnitelmiin tietoa alueen saamelaiskulttuurin mukaiseen poronhoitoon ja perinnetietoon liittyen.

141 Heinämäki 2017, 55.

142 Hammastunturin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma 2016, kohta 6 h.

143 Emt. kohta 6 c.

144 Saamelaiskäräjät 2011, 6. Kts. myös tarkemmin aiheesta, Helander-Renvall & Markkula 2011.

145 Saamelaiskäräjien taustamuistio pääministeri Sipilälle 12.8.2016.

146 Heinämäki 2017, 58. Kts. myös tarkemmat suositukset raportin lopusta s. 91-96.

Tiedot luovutettiin Metsähallitukselle kesäkuussa 2016. Hoito- ja käyttösuunnitelmat eivät ole valmistuneet tätä tutkimusraporttia kirjoitettaessa.

Koska *Saamelaisten perinnetiedon sisällyttäminen ympäristöpäätöksentekoon* -hanke teki läheistä yhteistyötä Käsivarren Akwé: Kon-ryhmän kanssa, projekti-tiimin jäsenillä on ollut mahdollista seurata menettelyn toteuttamista ja kerätä siitä tietoa, jota voidaan potentiaalisesti käyttää hyväksi Akwé: Kon -menettelyn kehittämisessä tulevaisuudessa¹⁴⁷. Menettelyä koskevien havaintojen ja niiden pohjalta laadittujen suositusten paikkansa pitävyyttä ja niiden soveltuvuutta yleisesti Akwé: Kon-menettelyyn muuallakin kuin vain Käsivarren alueen olosuhteissa on myös pohdittu tammi-helmikuussa 2017 tehdyissä haastatteluissa yhdessä aiempiin Akwé: Kon-menettelyihin osallistuneiden henkilöiden kanssa.¹⁴⁸

4.4. Viranomaistoiminta ja ekologinen perinnetieto

4.4.1. Metsähallitus

Metsähallitus valtion liikelaitoksena käyttää, hoitaa ja suojelee valtion maa- ja vesi-alueita. Saamelaisten kotiseutualueesta 91 % on valtionhallinnoimia maita. Metsähallitus on sitoutunut edistämään toiminnassaan saamelaisten kotiseutualueen luonnon monimuotoisuutta ja siihen liittyvän saamelaisten ekologisen perinnetiedon ja tavanomaisen luonnonkäytön säilymistä¹⁴⁹.

Kuten edellä mainittiin Metsähallitus soveltaa biodiversiteettisopimuksen mukaista Akwé: Kon -ohjeistusta saamelaisten kotiseutualueen maankäytön suunnittelussa ja ohjeistuksessa¹⁵⁰. Menettelyn on todettu sopivan Metsähallituksen suunnittelu-järjestelmään, koska se perustuu sidosryhmyöskentelyyn ja organisaatio toteuttaa yhteiskunnallisia velvoitteitaan soveltamalla toiminnassaan Akwé: Kon -ohjeita¹⁵¹. Toteutus tapahtuu Metsähallituksen ja Saamelaiskäräjien yhdessä sopimien menettelytapasääntöjen mukaisesti ja siitä on tehty pysyvä menettelytapa.

Metsähallitus-konsernin julkista hallintotehtävää hoitava Luontopalvelut-yksikkö on soveltanut Akwé: Kon -menettelyä kansallispuistoja ja muita luonnonsuojelualueita sekä erämaa-alueita koskevien suunnitelmien laatimisessa. Menettelyn soveltaminen laajennetaan Metsähallituksen liiketoiminnasta osittain vastaavan Metsätalous Oy:n puolelle¹⁵².

¹⁴⁷ Kts. raportin suositukset s. 93-96.

¹⁴⁸ Tiedot perustuvat kahden henkilön haastatteluihin, jotka toteutettiin 27.1.2017.

¹⁴⁹ Akwé:Kon -ohjeiden soveltaminen Hammastunturin erämaan käyttö- ja hoitosuunnitelmaan, Loppuraportti, 2013, 10.

¹⁵⁰ Saamelaiskäräjät, 2011, 16

¹⁵¹ Akwé:Kon -ohjeiden soveltaminen Hammastunturin erämaan käyttö- ja hoitosuunnitelmaan, Loppuraportti, 2013, 24.

¹⁵² Metsähallitus 2016c.

Akwé: Kon -menettelyä on tähän mennessä sovellettu lähinnä luonnonpuistoja ja erämaa-alueita koskevien hoito- ja käyttösuunnitelmien laatimisessa (HKS). HKS:ssa on käytetty tiettyä formaattia/lomakepohjaa, jonka jotkut osat koskevat erityisesti saamelaisia. Tästä johtuen Akwé: Kon -ryhmien on hyvä keskittyä työssään näihin osiin ja välittää tarvittavaa tietoa:

- a) yleisesti alueen nykytilasta, saamelaisten kulttuurista, perinteisistä elinkeinoista ja kulttuuriperinnöstä;
- b) saamelaisten kulttuuria, perinteisiä elinkeinoja ja kulttuuriperintöä koskevista uhkista;
- c) alueelle suunniteltujen toimenpiteiden vaikutuksista saamelaisten kulttuuriin, perinteisiin elinkeinoihin ja kulttuuriperintöön (vaikutusarviointi);
- d) haitallisia vaikutuksia lieventävistä/ehkäisevistä toimenpiteistä ja niiden toteutumisen seurannasta.

Saamelaisten ekologista perinnetietoa ja tapaoikeutta, joka liittyy erityisesti biologisen monimuotisuuden suojeluun ja kestäväan käyttöön, voidaan hyödyntää monipuolisesti Akwé: Kon -menettelyssä. Perinnetieto ja tapaoikeus voivat koskea esimerkiksi saamelaisten perinteisiä tapoja käyttää maata kestäväällä tavalla tai saamelaisten poronhoitomallia, joka perustuu siitajärjestelmään.

Menettelytavan ja arviointitavan noudattamisen ansiosta voidaan saada merkittävää ja kokonaisvaltiasta tietoa alueelle ehdotettujen toimenpiteiden kulttuurisista, ympäristö- ja sosiaalisista vaikutuksista sekä vaikutuksia lieventävistä/ehkäisevistä toimenpiteistä ¹⁵³. Näin saamelaisten kulttuurin ja perinteisten elinkeinojen harjoittamisen edellytykset säilyvät alueella.

Akwé: Kon -menettelyä on muun muassa sovellettu/sovelletaan: Hammastunturin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma (2012)¹⁵⁴, Kevon luonnonpuiston hoito- ja käyttösuunnitelma (2016)¹⁵⁵, Urho Kekkosen kansallispuiston, Sompion luonnonpuiston, Kemihaaran erämaa-alueen sekä Vaaranaavan, Nalka-aavan ja Uura-aavan soidensuojelualueiden hoito- ja käyttösuunnitelma (2016)¹⁵⁶, Puljun erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma (2016)¹⁵⁷, Saanan alueen hoito- ja käyttösuunnitelma¹⁵⁸, Käsivarren alueen hoito- ja käyttösuunnitelma¹⁵⁹, Inarin Juutuan-Tuulispään virkistysmetsän käyttösuunnitelma¹⁶⁰, Vätsärin erämaa-alueen hoito- ja

153 Ympäristöhallinnon ohjeita 1/2011, Akwé:Kon-ohjeet, 7.

154 Hammastunturin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma 2016.

155 Kevon luonnonpuiston hoito- ja käyttösuunnitelma 2016.

156 Urho Kekkosen kansallispuiston, Sompion luonnonpuiston, Kemihaaran erämaa-alueen sekä Vaaranaavan, Nalka-aavan ja Uura-aavan soidensuojelualueiden hoito- ja käyttösuunnitelma 2016.

157 Puljun erämaan Natura-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma

158 Metsähallitus 2017d.

159 Ibid.

160 Metsähallitus 2016d.

käyttösuunnitelma¹⁶¹, sekä Muddusjärven Paliskunnan alueen metsähakkuista koskeva toimintasuunnitelma¹⁶².

4.4.2. Tukes

Tukes kaivosviranomaisena vaikuttaa saamelaisten kotiseutualueella tehtävään malminetsintään ja kaivostoimintaan luvittajan ja lupaehtojen antajan roolissa. Saamelaisen ekologisen perinnetiedon rooli on keskeinen niin kaivoslain 38 §:n vaikutusarvion laatimista koskien kuin 50 §:n haittojen arvioinnin osalta.

Viranomaisen ei saa myöntää toiminnalle lupaa, jos luvan mukainen toiminta kaivoslain 50 §:n 1 momentissa säädetyllä tavalla yksin tai alueen muiden käyttömuotojen kanssa heikentäisi olennaisesti saamelaiskulttuuriin kuuluvaa perinteistä poronhoitoa, joka on olennaisesti paikkaan sidottua. Edelleen 50 § 3 momentissa säädetään, ettei malminetsintälupaa saa myöntää, jos luvan mukainen toiminta aiheuttaisi erityisellä poronhoitoalueella huomattavaa haittaa poronhoidolle. Kun kyseessä on 50 § 3 momentin mukainen haitta, lupaa ei voida myöntää edes silloin kun haittoja voitaisiin vähentää lupamääräyksin.

Ekologinen perinnetieto antaa tietoa siitä, millaiseen alueeseen malminetsintä kohdistuu ja millaisia haittoja siitä voisi olla niin lyhyellä kuin pitkällä aikavälillä. Malminetsintä voi vaikuttaa lyhytaikaisesti esimerkiksi siihen, ettei talvilaidunalueita tai vasomisaluetta voi käyttää täysimääräisesti, porot häiriintyvät ja laidunmaiden kapeenemisen tai vasomisen epäonnistumisen seurauksena on katovuosi. Pitkäkestoinen haitta voi olla, että esimerkiksi toistuvat malminetsinnät, joita suoritetaan vuosikymmenien ajan, rapauttavat poronhoitajien, etenkin nuorten saamelaisten luottamusta siihen, että heillä on edellytykset jatkaa ja ylläpitää perinteistä poronhoitoa, kulttuuriaan ja identiteettiään, myös tulevaisuudessa.

Tällä hetkellä Tukes:lla ei ole erityistä ohjeistusta tai koulutusvaatimusta vaikutusarvion valmistelijoille. Koulutusta, ohjeistusta ja vaikutusarvioinnin laatimisen mallia tulisi kehittää edelleen siten, että valmistelijoiden riittävä pätevyys vaikutusarvioiden laatimiseen turvattaisiin.

4.4.3. Kunnat

Kunnat vastaavat etenkin maa- ja rakennusasioista, kuten kaavoituksesta. Täten kunnan päätökset vaikuttavat keskeisesti maankäyttöön saamelaisten kotiseutualueella ja niillä on merkittävä rooli sitä kautta myös saamelaisen perinnetiedon säilyttämisessä¹⁶³.

Saamelaisten ekologinen perinnetieto tulisi ottaa kunnan maankäytön suunnittelussa huomioon siten, ettei maankäyttö heikennä saamelaisten mahdollisuuksia harjoittaa perinteitään. Esimerkiksi laidunalueet ja muinaismuistot sekä hankkeiden kumulatiiviset vaikutukset tulisi ottaa huomioon siten, että erilaisia toimintoja sijoitettaisiin niin, etteivät ne kavenna laidunmaita.

¹⁶¹ Metsähallitus 2016e.

¹⁶² Metsähallitus 2016c, Inarilainen 28.9.2016.

¹⁶³ Helander-Renvall & Markkula 2011, 45.

Tällä hetkellä kunnilla ei ole ohjeita tai yhtenäistä linjausta siitä, miten perinnetieto tulisi ottaa huomioon päätöksenteossa, vaan perinnetiedon huomioiminen jää yksittäisten valtuutettujen ja virkamiesten heillä jo mahdollisesti olevan tiedon varaan.¹⁶⁴ Jotta kunta saisi riittävästi saamelaista ekologista perinnetietoa, tulisi turvata myös näkyvä tiedottaminen osallistumisten ajankohdista hyvissä ajoin sekä tiedon helppo saatavuus. Myös koulutus, niin kulttuuria kuin kieltäkin koskien, auttaisivat kunnan viranomaisia keräämään olennaista ja keskeistä saamelaista ekologista perinnetietoa hankkeita koskien.

4.4.4. Ministeriöt

Saamelaisten ympäristöön liittyvien oikeuksien kannalta keskeisiä ministeriöitä ovat ympäristöministeriö, maa- ja metsätalousministeriö, työ- ja elinkeinoministeriö, oikeusministeriö ja ulkoasiainministeriö.

Ministeriöt vastaavat oman toimialansa keskeisen lainsäädännön kehittämisestä. Saamelaisten kannalta keskeisiä ympäristölainsäädäntöön lukeutuu ympäristönsuojelu-, luonnonsuojelu-, erämaa-, rakennusperintö-, kaivos-, vesi-, ja kaivoslain, metsähallituslain sekä saamelaisten kotiseutualueita, koltta-alueita ja poronhoitoalueita koskeva erityislainsäädäntö. Samanaikaisesti kansainvälisten sopimusten ratifiointi ja kansainvälisille ihmisoikeustoimielimille raportointi on keskeistä.

Valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeuksien vaikutusarviointia ja yleistä lakien vaikutusarviointia kehitettäessä ja arvioitaessa tulisi tunnistaa saamelaisten oikeuksiin liittyvät vaikutukset. Esimerkiksi ihmisvaikutusarviomittareita voidaan käyttää hyödyksi vaikutusarvioita suoritettaessa. Virkamiehille tulisi turvata myös riittävä koulutus tunnistaa lainvalmisteluvaiheessa relevantit oikeusvaikutukset saamelaisten oikeuksiin. Tämä edellyttää myös perehtyneisyyttä saamelaisten ekologiseen perinnetietoon.

164 Helander-Renvall & Markkula 2011, 45.

5. Poronhoito Käsivarren paliskunnan siidoissa¹⁶⁵

Käsivarren paliskunnassa on säilynyt edelleen perinteinen saamelainen poronhoitomalli, joka perustuu siitajärjestelmään. Käsivarren paliskunnan lisäksi vain Näkkälän paliskunnassa poronhoito on edelleen täysin siitajärjestelmään pohjaavaa, mutta myös muissa saamelaisalueen paliskunnissa sovelletaan eri tavoin perinteisen saamelaisen poronhoidon käytänteitä ja käytössä on myös erilaisia siitapohjaisia poronhoitomalleja.¹⁶⁶ Siidat ovat muotoutuneet aikanaan yleensä suvuittain, ja niistä käytetään suomeksi myös nimityksiä tokkakunta tai kyläryhmä.¹⁶⁷ Suomen alueelle perustettiin vuonna 1989 paliskuntalaitos, joka aluksi oli siitapohjaista poronhoitoa harjoittaville poronhoitajille vain muodollinen yhteenliittymä, mutta myöhemmin se on alkanut vaikuttaa merkittävästi myös saamelaisalueen paliskuntien poronhoitoon. Nykyään monet ennen siidoissa poroja paimentaneet paliskunnat ovat joissakin tapauksissa jopa vasten tahtoaan joutuneet omaksumaan suomalaisen paliskuntajärjestelmään pohjautuvan maankäyttömallin oman paliskuntansa alueilla.¹⁶⁸

Käsivarren paliskuntaan kuuluvat Kaijukan, Erkunan ja Kova-Labban siidat. Kyläryhmäjako ei ole aina ollut tällainen, vaan se on vaihdellut vuosien saatossa.¹⁶⁹ Nykyään Kova-Labbojen ja Erkunoiden siidat jakautuvat talveksi vielä pienempiin yksiköihin. Jokaisella siidalla on omat poronhoidolliset erityispiirteensä, joihin vaikuttavat muun muassa oman alueen maasto, siidan historia ja siidan sisäinen perinnetieto.

Kuten siitapohjaisessa poronhoidossa yleensä, myös Käsivarren siidoissa maa-alueet ovat jakautuneet Käsivarren poronhoitajayhteisöjen kesken perinteiseen aluejakoon pohjaten. Maa-alueiden jako voi muuttua olosuhteiden vaatiessa, mutta pääasiassa aluejakoja on pyritty noudattamaan. Kirjoittamattomista sopimuksista ja rajoista kiinni pitäminen on perustunut tapaoikeuden lisäksi keskinäiseen kunnioitukseen ja luottamukseen, sekä myös yhteisön paineeseen. Mahdolliset ristiriitatilanteet on selvitetty yleensä neuvottelemalla.¹⁷⁰ Kyläryhmien keskinäistä yhteistyötä koetaan myös ennen olleen enemmän ja yhteisöllisyyden olleen vahvempi.

Perinteisesti Käsivarren paliskunnan alueen siidoissa yksi karismaattinen, neuvottelu- ja sovittelukykyinen ja osaava henkilö on valikoitunut ”johtohahmoksi”, jonka mukaan esimerkiksi Kaijukan ja Erkunan siidat ovat saaneet nimensä.¹⁷¹ Nykyäänkin paliskunnassa valitaan jokaiselle siidalle työnjohtajat, mutta hänen asemansa ei

165 Tämän kappaleen tiedot pohjautuvat suurelta osin 20.2.2016-15.5.2016 kerättyyn 23 haastattelun aineistoon, jossa on haastateltu yhteensä 26 henkilöä kunkin Käsivarren siidan alueilta.

166 Heikkilä 2006, 56-57. Kts. myös Magga 2014, 63-64 ja Heikkinen 2002.

167 Heikkilä 2006, 56-57. Kts. myös Magga 2014, 66.

168 Magga 2014, 65-66.

169 Kts. myös Heikkinen 2002 ja Linkola 1972.

170 Kts. tarkemmin myös tämän raportin s. 24 saamelaisesta tapaoikeudesta.

171 Kts. myös Linkola 1972, 201, Heikkinen 2002, 90, Pennanen 2016, 127-128.

ole sama kuin ennen siitojen johtohahmojen. Eriävistä näkemyksistä keskustellaan nykyään paliskunnan hallituksessa.

Useissa haastatteluissa nousee esille, että siitajärjestelmä on saamelaisen poronhoidon hallinnon perusta ja sen pysyvyys ehdoton edellytys perinteisen saamelaisen poronhoidon jatkuvuudelle. Porojen hoitaminen siidoissa nähdään tärkeänä perinteiden jatkamisen lisäksi käytännöllisistä syistä. Pienempiä porotokkia on helpompi hallinnoida. Kun jokaisella kylällä ja perhekunnalla on omat porot, niiden sijainnin tietäminen ja lauman liikuttaminen on helpompaa. Järjestelmä myös pitää yllä kesä- ja talvilaidunkiertoa perinteiden mukaisesti, ja sen radikaali muutos vaikuttaisi joidenkin informanttien mukaan koko Käsivarren alueen poronhoitoon ja poronhoitajiin.

Kuten aiemmin tässä raportissa on jo tuotu esille¹⁷², Suomen laki ei tunnusta siitajärjestelmää ja tästä koituu ongelmia saamelaiselle poronhoidolle, sillä tilanne vaikeuttaa saamelaisen poronhoidon säilymistä ja sen erityistarpeiden turvaamista¹⁷³. Käsivarren paliskunnan asiat käsitellään Paliskuntain yhdistyksessä yhtenä kokonaisuutena, minkä osa informanteista kokee ongelmallisena. Esimerkiksi paliskunnalle määrätty yksi yhteinen enimmäisporolukumäärä nähdään haastavana, sillä tästä voi olla seurauksena, että toinen siita voisi pyrkiä hyötymään toisen kyläryhmän vasakadosta kasvattamalla omaa porolukumääräänsä. Tämä taas voisi asettaa siidat keskenään eri-arvoiseen asemaan. Myös laidunalueiden rajoista voi syntyä eriäviä näkemyksiä, sillä nykyinen poronhoitolaki ei huomioi siitajärjestelmän olemassa oloa, vaan esimerkiksi Käsivarren paliskunnan poronhoitajat ovat lain mukaan periaatteessa oikeutettuja käyttämään koko paliskunnan laidunalueita.¹⁷⁴

Kullakin suvulla on siidan sisällä usein oma merkkinsä. Nämä merkit siirtyvät vanhemmilta lapsille. Merkki saattaa olla hieman erilainen kuin vanhemmalla, mutta kuitenkin niin samankaltainen, että siitä tunnistaa minkä ”talon” merkki on kyseessä. Tällä hetkellä uusien porokorvamerkkien hyväksymisestä vastaa Paliskuntain yhdistys¹⁷⁵.

172 Kts. tämän raportin s. 28-29.

173 Magga 2014, 65, 848/1990.

174 Magga 2014, 66-67. Kts. 848/1990, 7§.

175 848/1990, 23 §, Kts. myös Magga 2014, 67.

5.1. Käsivarren paliskunnan siitojen maankäytön perusteita

5.1.1. Paimennus ja laidunkierto

Perinteisen siitapohjaisen poronhoitojärjestelmän maankäytön perusta on paimentamisessa, jossa porojen kulku- eli jutaamisreitit perustuivat poron luontaiseen liikkumiseen, luonnollisten käyttäytymistapojen tuntemiseen ja hyödyntämiseen.¹⁷⁶ Haastattelujen pohjalta voi todeta, että Käsivarren poronhoidossa vaikuttaa edelleen oleellisina osina perinteinen laidunkierto, luonnon olosuhteiden tunteminen ja niiden mukainen elämä. Vaikka perinteinen jatkuva paimennus on saanut uuden nykyaikaan soveltuvamman muodon, ovat informantit yksimielisiä siitä, että laidunkierto on nykypäivänäkin kestävän maankäytön edellytys ja sitä kautta myös saamelaisen poronhoidon elinvoimaisuuden ja jatkuvuuden elinehto. Haastatteluissa nousi esille, että nykyään perinteiseen saamelaiseen poronhoitoon pohjautuvan kestävän maankäytön haasteina ovat kuitenkin esimerkiksi uudet kilpailevat maankäyttömuodot, paliskuntajärjestelmään pohjautuva hallintomuoto sekä ahtaaksi käyvät laidunalueet.¹⁷⁷

Erään informantin mukaan luonto uusiutuu tunturissa paljon hitaammin kuin muualla. Kuluessaan loppuun maalla kestää useita vuosia uusiutua. Tämän vuoksi erilliset talvi- ja kesälaitumet ovat olennaisen tärkeitä, sillä tällöin maa saa puolet vuodesta levätä ja uusiutua. Paitsi maan uusiutumisen vuoksi, on laidunkierto tärkeää myös poron vuoksi, sillä poron tulee päästä talvella puhtaaseen koskemattomaan maahan.

Saamelainen poronhoito tarvitsee paljon maata, sillä poron luonnollinen liikkuma-alue on laaja. Aitaaminen ei perinteisesti kuulu saamelaiseen poronhoitoon, sillä se katkaisee luonnollisen kierron sekä edistää maan kulumista. Tällöin porotokka joutuu laiduntamaan pienemmällä alueella ja laidunpaine on suurempi. Paimentamalla poroja laajalla alueella suojellaan siis alueen monimuotoisuutta. Informanttien mukaan kestävän maankäytön takaamiseksi tokka tulee myös pitää kohtuullisen kokoisena. Maa-alueiden pienennyttyä, aitaamiseen siirryttyä, porolaumojen kasvetua ja poronhoitajien määrän lisääntymisen myötä ovat laidunalueet käyneet ahtaiksi.

5.1.2. Luonnon ehdoilla eläminen

Ympäristön, maaston, sekä lumi- ja jääolosuhteiden tarkka tunteminen on Käsivarren paliskunnan informanttien mukaan poronhoidossa tärkeää. Luonnon keskellä eläminen on mahdollistanut luonnon jatkuvan seuraamisen. Luontoa lukemalla on osattu esimerkiksi ennustaa säätä, nähdä kellonaika ja tuntea luonnonmateriaalien korjuu- ja keruuaajat. Ihmiset ovat kulkeneet maastossa etsien ohuempia lumipeitteitä ja parhaimpia porojen ruokapaikkoja.

¹⁷⁶ Kts. esim. Magga 2014, 63,65 ja Näkkäljärvi & Pennanen 2000, 76-77.

¹⁷⁷ Kts. tämän raportin kappaleet 6.3. Kaijukan siidan laidunalueita ja perinteisen poronhoidon säilyvyyttä koskevat haasteet, 7.3. Kova-Labban siidan laidunalueita ja perinteisen poronhoidon säilymistä koskevat haasteet ja 8.3. Erkunan siidan laidunalueita ja perinteistä poronhoitoa koskevia haasteita.

Osa informanteista tuo esille, että poronlukutaito on erittäin tärkeä ominaisuus poronhoitajalle, sillä sen avulla voi havainnoida ja päätellä poron voinnin lisäksi jotakin myös laidunten kunnosta. Poroja lukemalla poronhoitajat osaavat havaita sopivimmat kaivu- ja ruokapaikat sekä ensimerkit muutoksista luonnossa. Poro on informanttien mukaan ollut ja on edelleen elämän keskiö. Ihmiset ovat ajatelleet ensisijassa poroa ja heillä on ollut enemmän aikaa poroille. Ihminen on kulkenut ja kulkee edelleen poron mukana, eikä poro ihmisen. Luonto on sanellut säännöt, jotka määrittävät mitä tehdään ja milloin. Poro on määrännyt koko elämän rytmin ja sen mukana on perinteisesti eletty koko elämä.

5.1.3. Jälkiä jättämätön elämä

Kestävään maankäyttöön kuuluu maan turhan rasittamisen välttäminen. Tämä näkyy haastatteluissa paitsi porojen, myös ihmisten liikkumisen kuvailemisessa. Käytännön esimerkkinä tästä tuodaan esille muun muassa se, että mönkijällä ajettaessa pyritään aina ajamaan samoja jälkiä pitkin, jotta maa ei kuluisi niin monesta kohdasta. Kulke- misreitit ovat nekin usein siirtyneet perimätietona vanhemmilta ihmisiltä ja niitä on noudatettu.

Luonnon puhtaana pitäminen on julkilausumaton, itsestään selvä sääntö. Luonnossa kulkiessa paikat tulee jättää sen näköiseksi, kuin kukaan ei olisi paikalla käynytään. Laavupuut tuodaan mukana ja kaikki mukana tuotu viedään mennessä pois. Vain tulistelun jälki saattaa jäädä paikkaan. Vedenottopaikkoja ei saa liata eikä mitään luontoon kuulumatonta sinne jättää. Informantit kertovat, että ennen kiviä ei turhaan saanut siirrellä eikä tuohia repiä puista. Turhasta siirtelystä, oksien katkomisesta ja jälkien jättämisestä toruttiin.

Samat periaatteet näkyvät edelleen Käsivarren poronhoitajien elämässä. Informanttien mukaan maankäytössä ajatellaan tulevia sukupolvia. Järviä ei kalasteta tyhjäksi eikä maata kuluteta loppuun. Metsää ei hakata paljaaksi. Otetaan vain välttämätön, eli se mitä itse tarvitaan. Vesistöihin ei tule heittää mitään, jotta ne säilyvät puhtaina. Maa tulee haastateltavien näkemyksessä jättää sellaiseen kuntoon, että lapsenlapsetkin voivat siitä nauttia.

5.1.4. Periytynyt luontosuhde

Perinteisessä saamelaisessa poronhoidossa on eletty vuoden ympäri poron matkassa metsässä ja tunturissa. Luonnon kanssa eläminen on synnyttänyt tiiviin luontosuhteen. Porot ovat olleet ihmiselle kaikki kaikessa: elämä, ravinto ja kulkupeli. Härkä- tokka, joka oli lähistöllä koko ajan, on ollut kuin auto nykyajan ihmiselle.

Koska elämä on pitkälti keskittynyt poron ympärille, on jokainen poro arvokas. Ennen poro on ollut elinehto, sillä se on antanut ruoan, vaatteet ja työn. Poro on antanut sukupolville jatkumon, ja tiedon eteenpäin periytymisen näkeminen oli vanhemmille polville suuri ilo. Poron hyvinvointi onkin yhä edelleen informanteille äärimmäisen tärkeä asia.

Informanttien mukaan luonnon kanssa on elettävä sovussa. Kovia jää- ja lumi- kerroksia vastaan ei ihmisen auta taistella, sillä ne tekevät poroelon kulkemisen

mahdottomaksi. Informantit kokevat olevansa osa luontoa. Suhde on vuorovaikutussuhde, jossa vallitsee molemminpuolinen kunnioitus. Luontoa vastaan ei auta taistella, sillä ihminen ei luonnon voimille pärjää. Elämässä selviytyäkseen on osattava olla osa luontoa ja sen kanssa tulee tehdä yhteistyötä. Haastatteluihin heijastuu myös ajatus siitä, että maakin tarvitsee omansa. Maalle tulee myös antaa, eikä vain ottaa. Suhde maahan on saamelaisen maankäytön kulmakivi. Kuten aiemmin on tullut esille, saamelainen ei koe omistavansa maata, vaan heidän oikeus maahan on käyttöoikeus, johon on kasvettu ja se perustuu ikimuistaiseen nautinto-oikeuteen. Maasuhteeseen kuuluu luonnostaan myös kiitollisuus. Tämä näkyy haastateltavien puheissa kiitollisuutena oikeudesta saada syntyä puhtaasti ja upean luonnon keskelle.

Arvomaailma, jolla maata hoidetaan, kumpuaa kulttuurista ja perinnetiedosta. Perinnetieto jakaa ymmärrystä siitä, että poronhoito ei ole kestävä, ellei maasta, sen uusiutumisesta ja monimuotoisuudesta pidetä hyvää huolta. Kuten aiemmin on tuotu esille, tämä näkyy olennaisimmin juuri laidunkierrossa, tokan koossa sekä liikkumisessa. Sukupolvelta toiselle siirretty tieto porojen laidunalueista, tunturien ja paikkojen nimistöä, parhaista kulkureiteistä, lumi- maa- sää- ja jääolosuhteista ja niiden tarkasta tuntemisesta on olennaista tämänkin päivän poronhoidon kannalta.¹⁷⁸

Luonnonmateriaalien hyödyntäminen käsitöissä

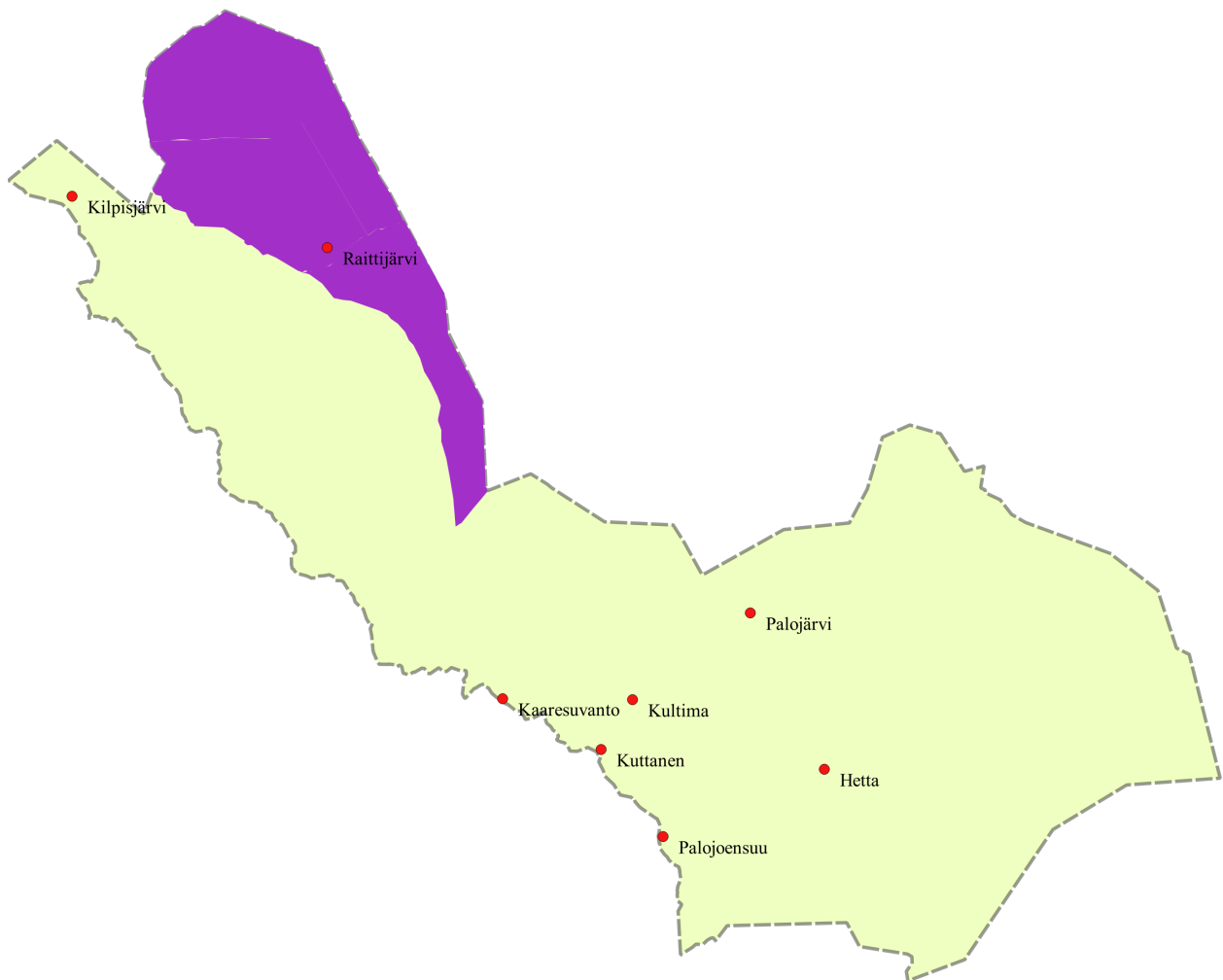
Useissa haastatteluissa kerrotaan myös luonnonmateriaalien käytöstä saamelaisten perinteisten käsitöiden valmistuksessa. Porosta saatiin ja saadaan yhä edelleen ravinnon lisäksi raaka-aineet myös käsitöiden kuten nutukkaiden, peskien, säpikkäiden ja sisnapussien sekä -laukkujen valmistukseen. Poronnan käsittelyssä hyödynnetään myös luontoa ja luonnonmateriaaleja. Esimerkiksi sisnaa valmistettaessa, poron taljaa voidaan liottaa joessa niin kauan, että karvaa nivoo, eli se irtoaa nahasta. Tämän jälkeen nivotettu nahka parkitaan joko pajun tai koivun parkilla, joka pehmittää nahan.

Myös koipinahat ja muut käsitöihin käytettävät materiaalit käsitellään ennen kuin niistä aletaan työstää käsitöitä. Esimerkiksi koipinahat helpetetaan, eli ennen kuivumaan nostamista märkään koipeen laitetaan yleensä koivusta höylättyjä lastuja, jotta koivet eivät kuivuessaan käpristyisi. Nykyään koipia käsitellään myös aluna suolalla. Ennen karvakengissä käytettiin villasukkien sijasta kenkäheiniä, jotka pitivät jalat lämpiminä ja kuivina. Haastatteluissa käy ilmi, että käsityömateriaalien keruuajat ja -tavat siirtyvät perinnetietona sukupolvelta toiselle, ja niitä noudatetaan edelleen.

¹⁷⁸ Perinnetiedosta lisää tämän raportin s. 19-25.

6. Kaijukan siita

Kaijukan siita on Käsivarren paliskunnan pohjoisin siita, joka on saanut nimensä perustajansa Kaijukan Aslakin eli Aslak Juuson mukaan¹⁷⁹. Se on yhä tänäkin päivänä elinvoiminen siita, jossa poronhoitoa harjoitetaan perinteistä saamelaista poronhoitomallia ja perinnetietoa kunnioittaen. Siidan maa-alueet kattavat Suomen Käsivarren pään, ja siidan alueella sijaitsevien Suomen korkeimpien tunturihuippujen, puhtaiden kalavesien sekä upeiden riekonpyyntimaastojen vuoksi alue kiinnostaa poronhoitajien lisäksi myös muun muassa matkailijoita ja matkailuyrittäjiä. Haasteena onkin, miten perinteisten elinkeinojen harjoittaminen ja myöhemmin seudulle jalkautuneet elinkeinot sekä maankäyttömuodot saataisiin sovitettua yhteen tällä ainutlaatuisella alueella, ja mitä olisi erityisen tärkeää huomioida suunniteltaessa alueen maankäyttöä luonnon monimuotoisuutta ja kulttuurin säilymistä vaalien.

Kartta 1. Kartassa näkyy Kaijukan siidan laidunalueet. Karttaan merkityt alueet ovat suuntaa-antavia, sillä alueiden rajoissa voi tapahtua vuotuisia muutoksia esimerkiksi haastavien sääolojen vuoksi. (Lähde: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

¹⁷⁹ Kts. myös Linkola 1972, 201 ja Heikkinen 2002, 90.

Tässä kappaleessa esitellään tarkemmin Kaijukan siitaa, sen historiaa, toimintaa sekä tärkeitä laidunnus- ja vasomisalueita. Lisäksi kappaleessa keskustellaan haastattelujen pohjalta esille nousseista siidan laidunalueisiin ja perinteisen poronhoidon säilymiseen liittyvistä haasteista. Tekstissä esitetyt tiedot pohjautuvat pääasiassa kevään 2016 aikana Kaijukan siidan jäseniltä kerättyyn kahdeksan haastattelun haastatteluaineistoon. Lisäksi kappaleen teksti on tarkistutettu Kaijukan siidan jäsenellä 21.12.2016 ja siihen on tehty korjauksia ja tarkennuksia tämän haastattelun pohjalta.

6.1. Kaijukan siidan historiaa

Poronhoidon harjoittamisen juuret ovat Kaijukan siidan alueella kaukana historiassa. Jo ennen Kaijukan kyläryhmän perustamista alue on toiminut norjalaisten poronhoitajien jutaamisreittinä. Vuonna 1852 tapahtuneesta Suomen ja Norjan välisten rajojen sulkeutumisesta alkoi kuitenkin jutaavan poronhoidon ensimmäinen murroskausi, sillä aiemmin tapahtunut siirtyminen nykyisen Suomen alueelta Jäämeren rannikolle alkoi hankaloitua.¹⁸⁰ Erään informantin kertoman mukaan näille ”tyhjilleen” jääneille maille, asettui myöhemmin Yliperän patriarkkanakin tunnettu Kaijukan Aslak¹⁸¹, joka perusti alueelle Kaijukan kyläryhmän 1920-luvulla¹⁸².

Kaijukan nimen kerrotaan juontuvan Aslak Juuson äidin Kaaren-nimestä¹⁸³, ja perustajansa mukaan nimettiin tietysti myös Kaijukan siita.¹⁸⁴ Ennen oman siidan perustamista Kaijukka oli ollut Labbojen veljesten renkinä ja ensin hän siirtyi poroineen Kilpisjärven lähetyville, josta hän vasta myöhemmin siirtyi Rommajärvelle, jonne rakeennettiin siidan ensimmäiset talot¹⁸⁵. Rommajärveltä kylä siirtyi Raittijärvelle vuonna 1949¹⁸⁶.

Aslak Juuson jälkeläisistä viisi poikaa ja kaksi tytärtä omine jälkeläisineen ja avioliittojen kautta sukuun tulleiden henkilöiden kanssa muodostavat tämän päivän Kaijukan kyläryhmän. Juuson suvun lisäksi Kaijukan siidassa on aikojen saatossa paimentanut myös muun muassa Piennin siidan jäseniä (Rommajärvessä) ja Ristin (Raittijärvessä) sukua, joista ainakin osa on myöhemmin siirtynyt nykyiseen Kova-Labbojen kyläryhmään. Ketolan suku liittyi Kaijukoihin Ketomellasta pororengiksi tulleen Joonas Ketolan avioiduttua Aslak Juuson tyttären kanssa,¹⁸⁷ ja tällä hetkellä Kaijukoiden siidan pääsuvut ovatkin Juusot ja Ketolat.

180 Heikkinen 2002, 85. Kts. myös Korpijaakko-Labba 2000, 142-144.

181 Kts. myös YLE Elävä arkisto 15.4.2013.

182 Linkola 1972, 201-208. Kts. myös Heikkinen 2002 s. 90-91.

183 Linkolan (1972) teoksessa Aslak Juuson äidin nimen kerrotaan olleen Kaarina, josta juontui nimi Kaarin(an)-Antin-Aslak(ka) tai Kaijan-Antin-Aslakka, josta tuli lyhennettynä nimi Kaijukka (201-202).

184 Kts. myös Heikkinen 2002, 90 ja Linkola 1972, 201-202.

185 Heikkinen 2002 s. 90. Kts. myös Linkola 1972, 203-210, 226.

186 Heikkinen 2002, 91. Kts. myös Linkola 1972, 230,236.

187 Heikkinen 2002, 91, 221, Linkola 1972, 210-212.

1950-luvunpuolivälin jälkeen tapahtunut valtioiden välisten raja-aitojen pystyttämisen muutti jälleen radikaalisti Kaijukan siidan poronhoitoa, sillä raja-aita mahdollisti talvilaidunalueiden hyödyntämisen myös aivan Norjan rajan tuntumassa. Kesäisin poroja voitiin alkaa paimentaa vapaammin, sillä aita esti porojen kulkemisen Norjan puolelle.¹⁸⁸

Ennen edelle mainittuja suuria mullistuksia Kaijukan kyläryhmässä paimennettiin poroja ympäri vuoden ja informanttien kertomusten mukaan porojen matkassa liikuttiin eli judattiin vuoden kierron mukaan Haltilta aina Karesuvantoon asti.¹⁸⁹ Kyläryhmän vakituiseimmat asuinsijat olivat pystytetty Raittijärven rannalle, mutta kesän ja vasojen merkkauksen alkaessa suuri osa kyläryhmän jäsenistä perheineen ja laavui-neen siirtyivät porojen perässä pohjoiseen Haltin lähimaastoihin Saivaaraan. Merkkausten jälkeen Laurin päivän aikoihin (10.8.) porot laskettiin kesäaitaan, joka kiersi koko Käsivarren pään, ja tällöin kyläryhmäläiset palasivat takaisin Raittijärvelle.¹⁹⁰

Syystalvella pidettyjen erotusten jälkeen matka jatkui marras-joulukuun aikoihin kohti etelää. Kaijukoiden siidan talvilaitumet olivat Karesuvannon lähetyvillä ja siellä asuttiin kodissa, joiden paikat vaihtelivat porotokkien paikkojen mukaan. Keväällä vapun aikoihin härkäraidot¹⁹¹ suunnattiin jälleen takaisin kohti Raittijärveä, jonne kyläryhmäläiset asettuivat taas hetkeksi aloilleen. Porot jatkoivat kuitenkin matkaansa eteenpäin kohti pohjoista ja vasomisalueita.¹⁹²

Talvi- ja kesälaidunmaat olivat siis selkeästi erillään ja niiden välillä kuljettiin keväisin ja syksyisin joko jalan tai hiihtäen. Useissa haastatteluissa tuodaan esille, että jutaamisen pääasiallinen syy oli laidunmaiden säästäminen ja kestävä käyttö. Porotokan siirtyessä talveksi etelämmäs, saivat pohjoisessa kesälaidunmaat levätä, ja säilyivät näin hyvinä. Kaijukat lopettivat jutaamisen vuonna 1966, minkä jälkeen poroja on ollut pakko laiduntaa osittain myös samoilla alueilla kesäisin ja talvisin. Eräs informantti tuo esille, että ennen myös Suomen puolella toiminut jutaamismalli on edelleen kuitenkin käytössä esimerkiksi Norjan puolella perinteisessä saamelaisessa poronhoidossa.

6.2. Kaijukan siidan laidun- ja vasomisalueet

Kaijukat hoitavat poroja yhtenä ryhmänä yhä edelleen ympäri vuoden. Heidän aitansa kulkee Saarijärvestä Salmijärveen ja sieltä Salmikuruun. Salmikurusta se jatkuu Termisjärvelle, ja Unkkavuoman kautta Puittisoaiviin, josta se menee edelleen Rommae-noon ja Anuttijärveen, ja Pirunportin kautta aina Vallivaaraan asti. Vaikka perinteinen jutaaminen onkin loppunut ja poronhoito rajoittunut nykypäivänä huomattavasti

188 Linkola 1972, 232-233, Kts. myös Heikkinen 2002, 92.

189 Kts. myös Linkola 1972, 229-232, Heikkinen 2002, 92.

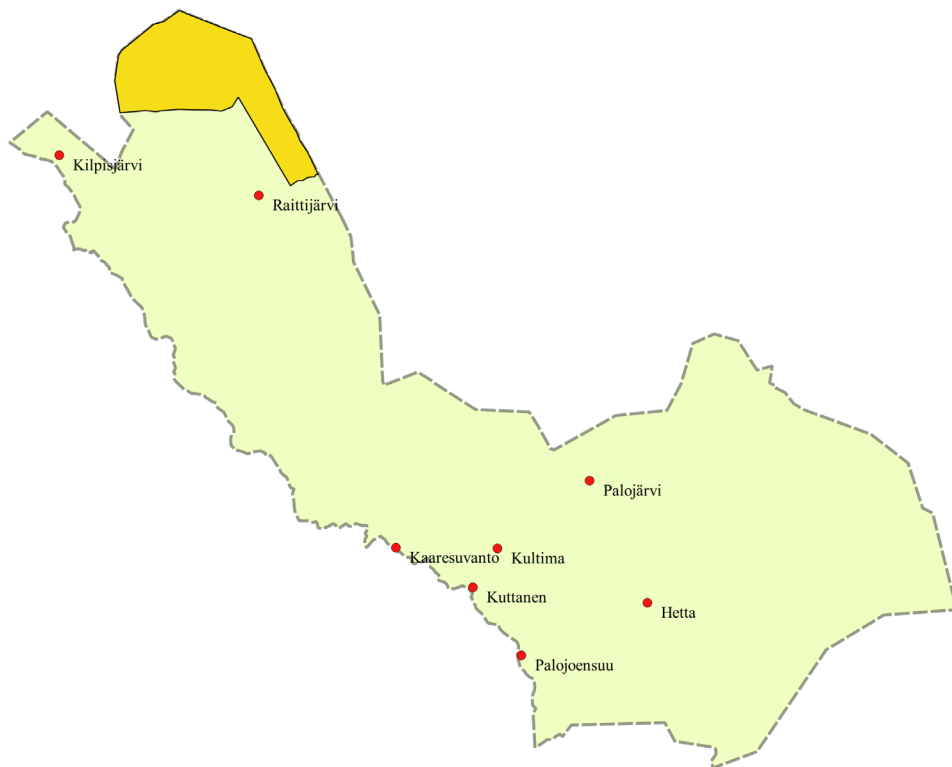
190 Kts. myös Heikkinen 2002, 91.

191 Urosporojen vetämät rekijonot

192 Kts. myös Linkola 1972, 242-254.

aiempaa pienemmille alueille, pyritään siidassa edelleen paimentamaan poroja eri alueilla vuoden aikojen mukaan. Useat informanteista tuovat esille, että edes jonkinlaisen laidunkierron säilyttäminen on todella tärkeää, jotta kesälaidunmaat saisivat levätä porojen siirtyessä toisille alueille talvella.

Kaijukan siidan laidunkierto seuraa perinteisesti porovuoden kiertoa. Porovuoden alkaessa touko- kesäkuussa vasojen synnyttyä, porot alkavat siirtyä kohti pohjoista ja korkeampia maita Haltin, Raasin, Pitsusjärven, Saarijärven ja Somasjärven alueille. Korkeat maat ovat poroille tärkeitä, sillä porot nousevat niihin pakoon kuumuutta ja räkkää.¹⁹³ Erään informantin kertoman mukaan räkkä tuo porot yhteen isoksi laumaksi, sillä laumassa niiden hengityksestä muodostuva ilmavirta on voimakkaampi ja se pitää sääskiä hieman korkeammalla. Näihin aikoihin porot on helpompi kerätä myös aitaan tai kaarteeseen vasanmerkkua varten, sillä ne ovat jo luonnostaan korkeilla mailla yhtenä laumana. Sanonta ”sääski on poromiehen renki” pitää siis paikkaansa, sillä sääskien ilmaantumisen ajankohta ja niiden määrä vaikuttavat merkittävästi myös porojen siirtymiseen kohti kesälaidunmaita.

Kartta 2. Kartassa näkyvät Kaijukan siidan kesälaidunalueet. Karttaan merkityt alueet ovat suuntaa-antavia, sillä alueiden rajoissa voi tapahtua vuotuisia muutoksia esimerkiksi haastavien sääolojen vuoksi. (Lähde: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

¹⁹³ Räkällä tarkoitetaan sääskiä ja muita vertaimeviä hyönteisiä esim. mäkäriä. Kts. myös Heikkinen 2002, 124.

Kartta 3. Kartassa näkyvät Kaijukan siidan syyslaidunalueet. Karttaan merkityt alueet ovat suuntaa-antavia, sillä alueiden rajoissa voi tapahtua vuotuisia muutoksia esimerkiksi haastavien sääolojen vuoksi. (Lähde: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

Kaijukan siidassa vasojen merkkkaus alkaa yleensä heinäkuussa ja tapahtuu Pitsusjärvellä olevassa aidassa. Vuodesta riippuen vasanmerkkkaus kestää noin viikosta kahteen viikkoon, minkä jälkeen vasat lasketaan takaisin kesäaitaan ja tällöin erityisesti Guhkeslohkkán alue on poronhoidollisesti tärkeää aluetta.¹⁹⁴

Elokuun jälkeen ilmojen viiletessä porot alkavat siirtyä etelämmäs Raittijärven Keron ja Tsertin läheisyyteen Harrikeron, Porovuoman ja Rommavuoman alueille. Tällöin ne pakkautuvat matalammille maille, joissa ne viipyvät syksyn ja rykimääajan yli aina marras-joulukuussa alkaviin erotuksiin asti. Yksi informanteista kertoo, että perinteisesti rykimääaikana porojen on annettu olla rauhassa eikä niitä ole häiritty. Rykimääajan päätyttyä ja erotusten alkaessa poroelo kerätään Raittijärven aitaan, jossa vedetään erilleen myytävä kauppatokka. Tämän jälkeen kauppatokka viedään Saarikoskella olevaan erotusaitaan, josta porot kuljetetaan Rovaniemelle teurastettavaksi elävinä tähän tarkoitukseen hyväksytyllä ajoneuvolla.¹⁹⁵ Pitkä noin kuuden tunnin automatka Saarikoskelta Rovaniemelle on informantin mukaan ”piinaa” poroille ja se

¹⁹⁴ Kts. myös Heikkinen 2002, 124-127.

¹⁹⁵ 1429/2006 sekä Euroopan Neuvoston Eläinkuljetusasetus (EY) N:o 1/2005.

Kartta 4. Kartassa näkyvät Kaijukan siidan talvilaidunalueet. Karttaan merkityt alueet ovat suuntaa-antavia, sillä alueiden rajoissa voi tapahtua vuotuisia muutoksia esimerkiksi haastavien sääolojen vuoksi. (Lähde: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

vaikuttaa heikentävästi poronlihan laatuun. Hänen mukaan näin tuotetaan niin kutsuttua ”stressilihaa”, mutta Euroopan Neuvoston asetusten myötä poroja ei enää saa teurastaa erotuspaikalla, jollei siellä ole asetusten mukaista teurastamoa¹⁹⁶.

Erotusten jälkeen porot ovat tavallisesti laskettu kesäaidan ulkopuolelle, jos se on mahdollista. Kaijukan siidan talvilaidunalueet ovat hieman vaihdelleet ja siidan jäsenet ovat käyttäneet vuodesta riippuen muun muassa Hirvasvuopion, Munnikurkkion ja jopa Puusaksen alueita. Talvilaidunten valikoitumiseen vaikuttavat ensisijaisesti alueen lumi- ja jäkälätilanne. Jos maapohja pääsee syksyllä jäätymään eikä kelvollista pohjalunta tule, porolla ei ole mahdollisuutta kaivaa ravintoa luonnosta ja se pyrkii siirtymään muille alueille.¹⁹⁷ Eräs informantti kertoo myös todella paksun lumikerroksen vaikuttaneen esimerkiksi talvella 2015–2016 porojen kaivokseen¹⁹⁸ negatiivisesti. Laidunalueiden kaventuessa myös kilpailu alueista on koventunut, ja eräässä

196 Kts. Euroopan Unionin neuvoston asetus (EY) N:o 1099/2009 eläinten suojelusta lopetuksen yhteydessä, jossa teurastamolla tarkoitetaan Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksen (EY) N:o 853/2004 soveltamisalaan kuuluvaa maaeläinten teurastukseen käytettävää laitosta (EY) N:o 1099/2009, artikla 2, kohta k).

197 Kts. myös Heikkinen 2002, 123-129.

198 Kaivokseksi kutsutaan laidunmaata, jota poro kaivaa talvella lumen alta (Heikkinen 2002, 128.)

haastattelussa nouseekin esille, että tämän seurauksena toisen kyläryhmän porot ovat joinakin vuosina voineet jo aikaisemmin samana vuonna syödä Kaijukoiden talvilaidunalueiden jäkälät.

Maalis- huhtikuussa Kaijukoiden poroelo alkaa taas kulkea takaisin kohti Raittijärveä, mistä se toukokuun alussa jatkaa matkaansa edelleen korkeammille maille kohti Toskalia, Porovuomaa ja Somasjärveä. Toskali, Somas ja Angeloaivi ovat Kaijukoiden siidan porojen vasotusalueita ja poro nousee sinne luonnostaan keväällä, sillä ylempänä auringon sulattamilta pälviltä poro löytää helposti ravintoa. Erityisesti kallioiden jyrkänteiden alapuolella olevat pälvet ovat hyviä paikkoja vasomiselle, sillä kallionkielekkeet suojaavat vasaaja tuulen lisäksi myös kotkilta. Useissa haastatteluissa korostetaan, että juuri vasomisaika ja sitä edeltävät kuukaudet ovat erityisen herkkää aikaa, jolloin porojen tulisi saada olla rauhassa. Myös poromiehet itse ottavat tämän paimennuksessaan huomioon, ja pyrkivät olemaan häiritsemättä poroja. Vasotuksen onnistuminen vaikuttaa oleellisesti tulevaan porohoitovuoteen, sillä jos vasotus ei onnistu ja paljon poroja kuolee, se vaikuttaa suoraan poromiesten toimeentuloon ja elinkeinon kannattavuuteen.

Kartta 5. Kartassa näkyvät Kaijukan siidan vasomis- ja kevätlaidunalueet. Karttaan merkityt alueet ovat suuntaa-antavia, sillä alueiden rajoissa voi tapahtua vuotuisia muutoksia esimerkiksi haastavien sääolojen vuoksi. (Lähde: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

6.3. Kaijukan siidan laidunalueita ja perinteisen poronhoidon säilyvyyttä koskevat haasteet

Kaijukan siidan jäsenten keskuudessa tehtyjen haastattelujen pohjalta nousee esille siidan laidunalueisiin sekä perinteisen poronhoidon säilyttämiseen liittyviä haasteita, joista suurimpina nähdään Metsähallituksen toiminta alueella, moottorikelkkailijat, matkailu ja talvilaidunalueiden supistuminen. Muina uhkina mainitaan muun muassa siitapohjaisen poronhoidon loppuminen, pedot, matkailijoiden roskaaminen ja tulevaisuuden uhkakuvana mahdolliset kaivoshankkeet.

6.3.1. Metsähallitus

Metsähallituksen toiminta nousee esille haastatteluissa, ja jotkut informantit kokevat, ettei Metsähallitus huomioi eikä kuule tarpeeksi paikallisia porohoitajia, jotka ovat toimineet alueella jo pitkään. Muutamissa haastatteluissa viitataan, kylläkin epäsuorasti, siidan poronhoitajien maiden ikimuistoiseen nautintaoikeuteen siidan alueella ja korostetaan sitä, että poronhoitajat haluavat vain harjoittaa alueella ammattiaan. Poronhoitajat eivät katso omistavansa maata itsessään, mutta he käyttävät, tai kuten eräässä haastattelussa sanotaan ”lainaavat” sitä, ja haluavat säilyttää sen hyvänä myös seuraaville käyttäjille ja tuleville sukupolville.

Metsähallitus tekee päätökset Käsivarren erämaa-alueen ja näin ollen myös Kaijukan siidan alueen moottorikelkkareittejä koskien,¹⁹⁹ ja Kaijukan siidan poronhoitajat toivovat, että heitä kuultaisiin ja porojen laidunkierto huomioitaisiin paremmin julkisten kelkkareittien suunnittelussa. Heidän toiveenaan olisi valtakunnallinen kelkkareitti, jolta turistit eivät saisi poiketa, ja jonka käyttöaikoja voitaisiin rajoittaa tarpeen vaatiessa porojen laidunkierron mukaan. Myös matkailuyrittäjien tulisi yritystoimintaa harjoittaessaan käyttää tätä samaa reittiä, vaikka heillä muutoin olisikin paikallisina oikeus ajaa reittien ulkopuolella.²⁰⁰ Erityisesti Somasjärven ja Pitsusjärven välisen reitin käyttöön toivotaan rajoituksia keväällä vasomisaikaan, sillä kelkkailu häiritsee vasovia poroja ja voi aiheuttaa keskenmenoja ja poroelon hajoamisen laajoillekin alueille. Metsähallituksen haluttaisiin myös tiedottavan paremmin turisteja moottorikelkkailun poroille aiheuttamista haitoista.

199 Maastoliikennelain 13 §:n mukaan ”*Erämaalain (62/91) tarkoittamalle erämaa-alueelle voidaan perustaa moottorikelkkailureitti päättämällä siitä alueen hoito- ja käyttösuunnitelmassa*” (1710/1995). Hoito- ja käyttösuunnitelman puolestaan laatii Erämaalain 7 §:n mukaan Metsähallitus ja sen vahvistaa Ympäristöministeriö (62/1991).

200 Kts. 234/2016, 24 § kohta 2.

6.3.2. Matkailu

Matkailun myötä lisääntyneen moottorikelkkailun ohella informantit toivat esille huolensa niin kutsuttujen ”arkkikylä²⁰¹” leviämisestä siidan alueen järvien jälle. Siidan jäsenet toivovat, että matkailuyrittäjät ja Metsähallitus kävisivät neuvotteluja näiden asioiden tiimoilta jatkossa alueen poronhoitajien kanssa. Lisäksi huoli matkailun ja erityisesti turistiryhmien vaikutuksista keväällä vasomisalueilla nousee esille haastatteluissa, sillä niillä voi olla todella merkittäviä vaikutuksia vasomisen onnistumisen kannalta.

Suomessa Metsähallitus myöntää maastoliikenneluvat niin yksityisille kelkkailijoille kuin yrittäjillekin.²⁰² Se myöntää luvat myös matkailuyrittäjien muulle toiminnalle erämaa-alueilla²⁰³. Alueellisista kielloista ja rajoituksista moottoriajoneuvojen käyttöä koskien määrää Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus Maastoliikennelain 8 §:n pykälän mukaisesti, ja esityksen alueellisen kiellon tai rajoituksen määräämisestä voi 9 §:n pykälän mukaan tehdä myös paliskunta.²⁰⁴ Tällä hetkellä Kaijukan siidan alueella on voimassa yksi maastoliikennettä koskeva rajoitus, jonka mukaan Palojärvi-Kilpisjärvi moottorikelkkaura on avoinna 2.5. saakka²⁰⁵.

6.3.3. Siitapohjaisen poronhoitomallin säilyminen

Perinteisen siitapohjaisen poronhoitomallin säilyminen aiheuttaa huolta poronhoitajien keskuudessa. Lisäksi ongelmalliseksi koetaan, ettei siitajärjestelmää huomioida lainsäädännössä. Eräs informantti huomauttaa, ettei eteläisten ja pohjoisen saamelaisalueen paliskuntien poronhoidon eroja hänen mielestään yleisesti ymmärretä etelämpänä. Perinteisessä saamelaisessa poronhoidossa poroja ei tarhata, kuten useissa etelämpänä sijaitsevilla paliskunnissa, vaan niitä paimennetaan siidan laidunalueilla. Eräs informantti pelkää, että jos suomalainen poronhoitomalli leviää myös Enontekiölle, se hankaloittaisi poronhoitoa entisestään ja saattaisi aiheuttaa erimielisyyksiä perinteiseen hallintojärjestelmään tottuneiden poronhoitajien välille. Siitapohjainen poronhoito on monella tapaa sukusidonnaista ja siitojen hallintorakenne on muotoutunut omanlaisekseen aikojen saatossa käytännön kokemuksen kautta. Siitä on monelle poronhoitajille tai poronhoidossa perheen kautta mukana olevalle kuin perhe, ja sen pysyvyys koetaan informanttien keskuudessa todella tärkeänä myös perinteisen kulttuurin ja elinkeinon säilyvyyden kannalta. Nykyisen

201 Niin kutsutut ”arkkikylät” muodostuvat matkailuyrittäjien siirrettävistä pienistä arkeista, joissa voi majoittua yleensä muutama henkilö. Arkit viedään erämaahan järvien jälle, jolloin asiakkaat voivat halutessaan pilkkiä myös sisällä arkeissa.

202 Kts. Ympäristöministeriön asetus Metsähallituksen eräiden julkisten hallintotehtävien suoritteiden maksuista 1188/2005 2 § kohdat 2 a ja b sekä 3 § kohta 1.

203 Ibid. 3 §.

204 1710/1995.

205 Nro. 1 Moottorikelkkaurakartta/Enontekiö.

paliskuntajärjestelmän tai sitä korostavan poronhoitolainsäädännön ei koeta tukevan siitapohjaisen poronhoidon säilymistä²⁰⁶.

Nuorten saaminen mukaan jatkamaan poronhoitoa koetaan myöskin vaikeammaksi nykyään, sillä monet nuoret lähtevät koulutuksen perässä toisille paikkakunnille opiskelemaan, eivätkä enää välttämättä palaa takaisin kotiseudulleen harjoittamaan perheen perinteistä elinkeinoa. Nykypäivän poronhoidossa olevien haasteiden, kuten koko ajan ahtaammiksi käyvien laidunalueiden nähdään vaikuttavan omalta osaltaan nuorten valintoihin ja halukkuuteen jatkaa perinteisen poronhoidon parissa. Tämä vaikuttaa tietysti lopulta koko perinteisen saamelaisen poronhoidon jatkuvuuteen.

Kaijukan siidassa saamen kielellä on iso merkitys poronhoidossa, sillä se on poronhoitajien päivittäinen työkieli. Saamen kielen sanasto esimerkiksi poro- ja lumisanaston osalta on todella rikasta, ja poronhoitajat kokevat voivansa ilmaista poronhoitoon liittyviä asioita paremmin saamen kielellä. Paljon poronhoitoon liittyviä sanoja on erään informantin mukaan jo katoamassa, ja niitä pitäisikin alkaa kerätä ylös, jotta ne säilyisivät myös tulevaisuudessa. Saamen kielellä on iso merkitys myös Norjan puolen poronhoitajien kanssa kommunikoitaessa, sillä se on usein molemmin puolin rajaa ainut yhteinen käytössä oleva kieli.

6.3.4. Laidunalueiden riittävyys

Edellä mainittujen asioiden lisäksi osa informanttien mainitsemista haasteista liittyi kuitenkin myös siitojen välisiin keskinäisiin suhteisiin ja kilpailuun laidunalueista. Erityisesti Kaijukan siidan joissakin haastatteluissa kuvattuja talvilaidunalueita koskeva kilpailu Kova-Labba siidan kanssa on vaikuttanut Kaijukan siidan muihinkin laidunalueisiin. Osa informanteista kertoo, että Kova-Labban siidan porot ovat kesäisin levittäytyneet alueille, jotka ovat jutaavan poronhoidon loputtua olleet Kaijukan siidan talvilaidunalueita. Koska toisen siidan porot ovat olleet näillä kyseisillä alueilla jo aikaisemmin samana vuonna, niillä ei riitä enää ruokaa Kaijukan siidan poroille talvella. Tämän vuoksi Kaijukan siidan porot ovat viime vuosina joutuneet olemaan osittain samoilla laidunalueilla sekä kesällä että talvella. Lisäksi laidunalueiden niukuus on aiheuttanut ja aiheuttaa myös lisäruokintapaineita.

6.3.5. Toiveita ja ratkaisuja

Haastatteluiden yhteydessä kartoitimme poronhoitajien toiveita sen suhteen, mitä heidän mielestään päätöksenteossa tulevaisuudessa tulisi ottaa huomioon, ja miten asioita voitaisiin lähteä kehittämään. Kahdessa haastattelussa toivottiin ennen kaikkea, että Metsähallitus ja muut virkamiehet huomioisivat poronhoitajat päätöksenteossa ja

206 Kts. 848/1990.

neuvottelisivat sekä konsultoisivat heitä paremmin aluetta koskevia päätöksiä tehtäessä. Eräs informantti muistuttaa, että porotalous voitaisiin nähdä alueen rikkautena, joka tulisi huomioida myös muussa toiminnassa.

Metsähallitukselta toivotaan tiedottamisen lisäämistä esimerkiksi kelkkailun poroille aiheuttamien haittojen suhteen. Haastatteluissa ehdotetaan myös maastoliikennelupakiintiöiden määrän tarkistamista sekä lupien myymisen rajoittamista niille alueille, joilla kulloinkin on poroja²⁰⁷. Käytännön tasolla eräs informantti ehdottaa, että Metsähallitus voisi esimerkiksi viikoittain konsultoida poronhoitajia siitä, millä alueilla porot kulloinkin liikkuvat, ja rajoittaa lupien myyntiä näille alueille. Haastatteluiden pohjalta vahvana viestinä nousi esille poronhoitajien halukkuus neuvotella asioista eri tahojen ja toimijoiden kanssa, jotta siidan alueen maankäyttöä voitaisiin suunnitella perinteistä saamelaista poronhoitoa ja sen ympärillä olevaa kulttuuria tukien. Muutamat informantit ilmaisivat halukkuutensa jakaa tietoa poronhoitoelinkeinon harjoittamiseen ja porojen laidunkiertoon liittyen, mutta tämä edellyttäisi yhteistyötä ja toimia myös viranomaisten taholta.

207 Metsähallituksen päätöksessä Maastoliikennelupia koskevista alueittaisista kiintiöistä MH 4949/2016/05.05 ajalle 1.1.2017 – 31.12.2019 kohdassa ”Moottorikelkkaurien ulkopuolinen alueittainen kiintiöinti” sanotaan, että Inarin, Utsjoen ja Enontekiön alueilla myydään vuosittain enintään 7000 maastoliikennelupaa lumipeitteisenä aikana.

7. Kova-Labban siita

Kova-Labban siita on yksi Käsivarren paliskunnan kolmesta siidasta ja se sijaistee Kaijukan ja Erkunan siitojen välissä. Siidan alueet ovat pinta-alaltaan paliskunnan suurimmat, ja sillä on myös suurin poroluku Käsivarren paliskunnassa. Kova-Labbon historia yhtenä siitana on suhteellisen lyhyt, sillä se yhdistyi 1950-luvun lopulla kolmesta tai neljästä pienemmästä jo olemassa olleesta siidasta yhdeksi.²⁰⁸ Siitaan kuuluvat nykyään Labban, Valkeapään, Juuson, Vasaran ja Tornensiksen suvut, ja sen alue kattaa pohjois-eteläsuunnassa maa-alueita aina Guhkesluohkkásta Karesuvantoon asti, sekä länsi-itäsuunnassa koko Suomen Käsivarren leveyden.

Kova-Labban siidan alueet sijaitsevat Käsivarren erämaan suurtunturi-alueella, jossa poromiesten lisäksi viihtyvät myös matkailijat ja riekon metsästäjät. Lisäksi myös Geologian tutkimuskeskus on osoittanut kiinnostusta siidan aluetta kohtaan, ja se on halukas aloittamaan siellä malminetsinnät.

Tässä kappaleessa esitellään Kova-Labban siidan historiaa sekä kuvaillaan nykyisiä laidun- ja vasomisalueita. Lisäksi kappaleen lopussa tuodaan esille siidan alueen poromiesten keskuudesta esille nousseita haasteita tämän perinteisen elinkeinon harjoittamiseen liittyen. Kappaleen tiedot pohjautuvat pääasiassa kevään 2016 aikana Kova-Labban siidassa tehtyihin kahdeksaan haastatteluun ja siihen on tehty täydennyksiä siidasta saatavilla olevan lähdekirjallisuuden perusteella. Tekstiin on tehty korjauksia ja tarkennuksia myös 20.12.2016-10.2.2017 välisenä aikana, kun haastattelun yhteydessä teksti tarkistutettiin siidan yhdellä jäsenellä.

7.1. Kova-Labban siidan historiasta

Tällä hetkellä Kova-Labban siidassa on poronhoitajia useammasta suvusta, ja informanttien kuvaukset siidan historiasta poikkeavat joiltakin osin toisistaan. Myös lähdekirjallisuudessa esitetyt historiakuvaukset voivat erota hieman informanttien kertomuksista, mutta tässä kappaleessa historiakuvaukset on pyritty yhdistämään niin, että teksti kuvaisi mahdollisimman monipuolisesti ja totuudenmukaisesti historian kulkua. Koska tarkoituksena on kuvata historiaa nimenomaan haastatteluissa kerättyyn perimätietoon pohjautuen, haastattelut ovat ensisijaisesti käytetty lähde myös kappaleen historia-osiossa.

208 Kts. myös Heikkinen 2002, 87-90 ja 116.

Kartta 6. Kartassa näkyy Kova-Labban siidan laidunalueet. Karttaan merkityt alueet ovat suuntaa-antavia, sillä alueiden rajoissa voi tapahtua vuotuisia muutoksia esimerkiksi haastavien sääolojen vuoksi. (Lähde: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

Kova-Labban kyläryhmän historia yhtenä siitana on suhteellisen lyhyt, mutta sen muodostaneiden pienempien siitojen historia ulottuu huomattavasti kauemmas niin Käsivarren kuin Ruotsin puolen alueillekin. 1950-luvun lopulla siitä yhdistyi Kovan, Labban, Piennin ja Ristin siidoista yhdeksi siidaksi. Silloinen Labban siita muodostui pelkästään Labbojen suvun jäsenistä, kunnes Piennin siidan hajottua siihen liittyi myös Piennejä²⁰⁹. Kovan siitaan, joka aiemmin tunnettiin myös Nilppan siitana, kuuluivat Valkepää, Tornesikset, Vasarat sekä lisäksi myöhemmin Piennin ja Ristin kyläryhmän poromiehiä, joihin lukeutui myös alun perin suomalaistalollisten jälkeläisiä Vuopionperiä, Saareja sekä Syväjärviä²¹⁰.

209 Kts. myös Heikkinen 2002, 89.

210 Kts. myös Linkola 1972, 83.

7.1.1. Labban siita

Labban suku on haastattelujen perusteella alun perin lähtöisin Ruotsin puolelta Jukkasjärven alueelta, josta Labbat ovat aikoinaan saapuneet Käsivarren alueelle²¹¹. Enotekiön Labban suvun kerrotaan polveutuvan Jouni Labbasta, jolla oli kolme poikaa: Jouni, Nils ja Tuomas²¹². Historian saatossa Labban siidan kerrotaan jutanneen nykyisten Norjan, Ruotsin ja Suomen alueilla. Kesät Labbat viettivät porojensa kanssa Norjassa, syksyisin he jutasivat Ruotsiin Rounalaan ja talveksi tulivat nykyisen Suomen alueelle Rommavuomaan. Jouni Labban kerrotaan ostaneen maita Norjan puolelta Ittuniemestä Lyngseidetistä pohjoiseen, jotta siitä voisi käyttää maita laidunnukseen. Labba kuitenkin menetti nämä maat maksamattomien verojen vuoksi arviolta 1800-luvun loppupuolella.²¹³

1930-luvulla Labban siidan jäsenet rakensivat Käsivarren alueelle kesäaidan, joka lähti Kivijärveltä ja kulki Bihtovaaran yli Virdninibban länsipuolelta Ragatnjunnin kautta Ailakkajärvelle²¹⁴. 1940–50-luvuilla Labban siidan vasanmerkkuu tapahtui aidan pohjoispuolella Jehkaksella. Kesäisin siitä paimensi porojaan edelleen aidan pohjoispuolella olevilla mailla ja ennen elokuun puoliväliä porot laitettiin aidan sisään. Syksyllä, kun lompolot alkoivat jäätyä, tokka päästettiin ulos aidasta, minkä jälkeen alkoi rykimä-aika. Tämän noin kolme viikkoa kestäneen rykimä-ajan jälkeen porot olivat judanneet jo Namakkavuomaan. Eräs informantti kertoo, että Labbat jutasivat talvisin jopa Sonkamuotkaan asti. 1930-luvulta lähtien Käsivarressa on alettu rakentaa taloja siitojen kesälaidunten läheisyyteen, ja erään informantin kertoman perusteella, Labbojen ensimmäiset talot rakennettiin Namakkaavuomaan, mistä siirryttiin sitten vuonna 1951 Pousujärvelle.²¹⁵

7.1.2. Kovan siita

Alun perin Kova-nimi viittaa Valkeapään sukuun²¹⁶, joka on tullut Käsivarteen nykyisen Ruotsin alueilta²¹⁷. Linkolan (1972) mukaan nimi tulee alun perin Niila Niilanpoika Valkeapäästä, joka tunnettiin myös Karra-Nilsinä tai Kova-Niilana²¹⁸. Kovat ovat harjoittaneet poronhoitoa Käsivarren alueella jo pitkään, mutta kuten aiemmin on jo käynyt ilmi, siitaan liittyi myöhemmin myös muita sukuja. Kovan siidan kesälaidunalueet ovat sijainneet Jehkaksella, josta on lähdetty siirtymään kohti Ropia ja

211 Kts. myös Korpiaakko-Labba 2000, 74. Erään haastateltavan mukaan Jouni Labba saapui alun perin Kiirunasta.

212 Kts. myös Linkola 1972, 103.

213 Kts. myös Linkola 1972, 103-108 ja Heikkinen 2002, 88.

214 Kts. myös Heikkinen 2002 89-90, ja Linkola 1972, 115.

215 Kts. myös Linkolan 1972, 103-156.

216 Kts. myös Linkola 1972, 67.

217 Kts. myös Linkola 1972, 67.

218 Linkola 1972, 67. Saamenkielen sana garra tarkoittaa kovaa, joten toisin kuin Linkolan teoksessa, alkuperäinen kirjoitusasu on voinut olla myös Garra-Nils.

sieltä edelleen talvilaitumille kohti Palojokea²¹⁹. Ennen yhdistymistään Labban siidan kanssa, Kovan siita tunnettiin myös Nilpan siitana, mikä juontui vuonna 1927 Kovan siidaan liittyneen Nils Tornensiksen eli Piritan Nilpan nimestä.²²⁰

7.1.3. Vasarat

Erään informantion mukaan myös Vasaran suvulla on alueella pitkä historia, joka yltää aina 1600-luvulle asti. Lähdekirjallisuudessa löytyy maininta Vasaran kylästä 1900-luvun alusta²²¹, mutta suvun jäsenet ovat kuitenkin myöhemmin liittyneet joko Piennin tai Kovan kyläryhmiin.²²² Myöhemmin 1990-luvulta lähtien eräs suvun edustaja on harjoittanut poronhoitoa Kova-Labbojen siidasta erillisenä yksikkönä Käsivarren luoteisosassa.

7.1.4. Piennin siita

Piennit on yksi niistä siidoista, joka on myös paimentanut porojansa nykyisen Kova-Labban siidan alueilla. Eräs informantti kertoo, että Piennit ovat hänen tietojensa mukaan ”aina” olleet alueella, mutta muutoin siidan historiaa ei juuri avata haastatteluissa. Heikkisen (2002) mukaan Piennin siita oli Käsivarressa edelleen 1900-luvun alkupuolella, ja se on rakentanut myös alueen ensimmäisen kesäaitajärjestelmän. 1950-luvulla siita kuitenkin joutui jakaantumaan muihin naapuri siitoihin jatkuvien sisäisten ja siitojen välisten erimielisyyksien seurauksena.²²³

7.1.5. Siitojen yhdistyminen

1950-luvun lopussa alueen siidat liittyivät yhteen²²⁴. Heikkinen (2002) pohtii kirjassaan syitä siitojen yhdistymiselle ja mainitsee muun muassa Labban ja Kovan siitojen väliset aviosukulaisuussuhteet, ja sen ettei Labban siidalla 1950-luvulla ollut voimakasta johtajahahmoa.²²⁵ Erään informantin kertoman mukaan yhdistyminen kuitenkin alun perin tapahtui, kun Labbojen porot kaatoivat aikoinaan rakennetun kesäaidan ja seurasivat Kovan siidan poroja, jolloin tokat yhdistyivät.

Siitojen yhdistyttyä kesämerkkaukset alettiin aluksi tehdä Čáhkáljärven rannalla, jossa siidalla oli aita,²²⁶ mutta myöhemmin vasanmerkkaukset siirtyivät Jehkaksen ja Polluksen alueille. Porot laitettiin vasanmerkitysaitaan juhannuksen jälkeen,

219 Kts. myös Linkola 1972, 67-96.

220 Kts. myös Linkola 1972, 72.

221 Renbetskommission 1917, 90. Kts. myös Linkola 1972, 67.

222 Linkola 1972, 67.

223 Heikkinen 2002, 90. Kts. myös Linkola 1972 160-199.

224 Kts. myös Heikkinen 2002, 89.

225 Heikkinen 2002, 89.

226 Kts. myös Linkola 1972, 136.

ja merkkeysten loputtua porot laskettiin Salmivaaraan ja Kilpisjärven rannoille. Talveksi iso tokka eroteltiin pienempiin ryhmiin, joita kyläryhmän sisäiset siidat paimensivat talvi- ja kevätajan erikseen. Kova-Labban siidan sisäiset siidat jakautuivat edelleen vanhojen kyläryhmien mukaan²²⁷, koska liikkuminen oli helpompaa pienempien tokkien kanssa. Toiset siirtyivät Palojoensuuhun ja Säynämärovalle, ja toinen puolisko Sonkamuotkaan ja Kelovaaraan. Erään informantin mukaan jutaaminen etelään loppui 1970-luvulla.

1950- ja 1960-luvuilla Kova-Labban siidalla ei ollut raja-aitoja laidunmaiden välillä vaan poroja paimennettiin ja niiden mukana judattiin ympäri vuoden. Aluksi vakituksia taloja ei ollut vaan poronhoitajat asuivat laavuissa ja asumukset siirtyivät ihmisten mukana. Talveksi siirryttiin porotokan mukana etelämmäksi talvilaidunmaille, joissa siidan jäsenet asuivat väärtien luona. Väärtit olivat suomalaisia talollisia. He saivat saamelaisilta poroja ajoporoiksi tai kokonaan omistukseensa, joilla he esimerkiksi vedättivät puita metsästä. Poromiehet saivat puolestaan ajoporoja vastaan yöpyä väärtien asunnoissa.

Moottorikelkkojen tullessa markkinoille, ne eivät vielä soveltuneet hyvin lumessa kulkemiseen, sillä rautasukset uppoutuivat lumeen. Silloin kelkkoja käytettiin lähinnä laidunmaan laidalle siirtymiseen ja tavaroiden siirtämiseen. Paimennus tehtiin kuitenkin yhä edelleen hiihtämällä.

7.2. Kova-Labba siidan laidun ja vasomisalueet

Kova-Labban siidan jäsenet paimentavat poroja edelleen, mutta työvälineet ovat muuttuneet. Siinä, missä ennen kuljettiin jalkaisin ja suksilla, nykyään se tehdään moottorikelkoilla ja mönkijöillä. Kova-Labba jakautuvat edelleen perhekunnittain pienempiin talvisiitoihin tai osasiitoihin. Tällä hetkellä sisäisiä siitoja on kuusi. Näissä pienemmissä ryhmissä ollaan vuodenvaihteen tienoilta juhannukseen saakka. Osasiidoissa on helpompi pitää porot kontrollissa ja siirrellä tokkaa pienemmissä yksiköissä, ja näihin sisäisiin siitoihin jakautuminen perustuu myös vanhoihin perinteisiin. Yleensä jakautuminen tapahtuu perhekunnittain, mutta jaossa on joustavuutta kunkin poronhoitajan vaihtuvien elämäntilanteiden ja muiden olosuhteiden mukaan. Edelleen ryhmät käyttävät ja laiduntavat ajan saatossa kullekin ryhmälle muodostuneita alueita.

Kuten muissakin siidoissa, myös Kova-Labban siidassa laidunkierto perustuu porovuoden luontaiseen kiertoon. Aiemmin käytössä olleet Jehkaksen ja Kilpisjärven kesälaidun alueet eivät erään informantin mukaan ole enää niin hyviä poroille kuin ennen. Jehkaksen ja Saanan päällä ei ole paljoa viheraluetta, joilta porot löytäisivät

227 Kts. myös Linkola 1972, 133–146.

ruokaa, ja Kilpisjärvi on rakennettu ”täyteen”.²²⁸ Tulevaisuudessa toiveena kuitenkin olisi, että tätäkin aluetta voitaisiin alkaa taas käyttämään edes lyhytaikaisena laidunalueena Kova-Labban siidan poroille.

Kun Kilpisjärven kylää alettiin rakentaa, siitä aiheutuva meluhaitat vaikeuttivat Salmivaaran käyttämistä merkkusajan laitumena. Tämän seurauksena myös paineet Mallan luonnonpuiston alueella olevia laidunalueita kohtaan kasvoivat, sillä porot alkoivat Salmivaaran sijaan pyrkiä Mallan luonnonpuiston puolelle. Tästä seurasi negatiivista julkisuutta valtakunnallisella tasolla koko Käsivarren poronhoidolle, mikä johti lopulta valtakylän vetäytymiseen kyseisiltä alueilta. Lisäksi edellä kuvatuilla kesälaidunalueilla toimii nykyään oma erillinen poronhoitajayksikkö, joka omalta osaltaan vaikuttaa Kova-Labban siidan yhteisten laidunalueiden kaventumiseen. Kesälaidunalueiden kaventuminen on yksi osasy sille, että Kova-Labban siita on joutunut jo lopettamaan perinteiset kesämerkkaukset alueella, ja ovat alkaneet vasottaa porot aidassa.

Kartta 7. Kartassa näkyvät Kova-Labban siidan kesälaidunalueet. Karttaan merkityt alueet ovat suuntaa-antavia, sillä alueiden rajoissa voi tapahtua vuotuisia muutoksia esimerkiksi haastavien sääolojen vuoksi. (Lähde: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

²²⁸ Kts. Kilpisjärven rakentamiseen ja lomamatkailun kasvuun liittyen myös Tuulentie (2016) sekä Nykänen (2016), 16-18.

Nykyisin siidan kesälaidunalueet ovat Ailakkavaarassa, Salmivaarassa ja Temisvaarassa. Vasotuksen jälkeen porot lasketaan ulos aidasta, ja osasiitojen tokat yhdistyvät jälleen yhdeksi isoksi tokaksi. Kun sääsket alkavat liikkua ne nostavat porot tuntureihin ja yleensä viimeistään juhannuksena koko iso tokka on kokoontunut yhteen siidan pohjoisimpiin osiin. Vasotusajan päättymisestä sääsken tuloon asti poromiehillä on hieman vapaata, mutta porojen noustessa tunturiin aktiivinen paimentaminen jatkuu jälleen. Heinäkuun puolessa välissä porot alkavat taas pyrkiä kohti etelää ja ne hajaantuvat.

Elokuun jälkeen porot alkavat kerääntyä uudestaan yhteen ja ne päästetään rehevimmille maille, jotta ne lihoisivat ennen talven tuloa. Tunturit eivät ole tähän parasta maastoa, vaan porot menevät vuomiin ja jänkiin. Syyskuun puolessa välissä rykimäaikana porot kasaantuvat pienempiin tokkiin ja porojen annetaan olla rauhassa. Tänä aikana poroja ei myöskään paimenneta jatkuvasti ja poronhoitajilla on

Kartta 8. Kartassa näkyvät Kova-Labban siidan syyslaidunalueet. Karttaan merkityt alueet ovat suuntaa-antavia, sillä alueiden rajoissa voi tapahtua vuotuisia muutoksia esimerkiksi haastavien sääolojen vuoksi. (Lähde: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

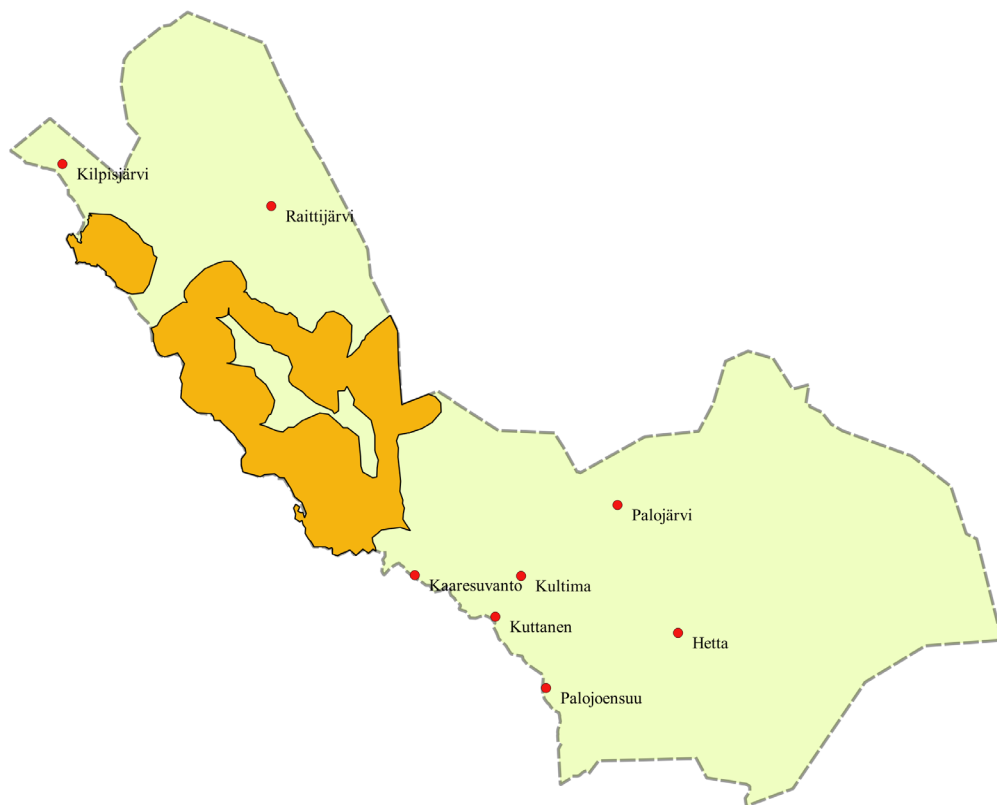
aikaa tarkistaa esimerkiksi aitojen kunto. Rykimääajan päätyttyä poroja aletaan taas koota yhteen ja ne alkavat siirtyä kohti Virdniä ja Nierivuomaa. Yleensä joulukuun paikkeilla Kova-Labban siidassa pidetään erotukset, jolloin porot kootaan yhteen Namakkavuomassa olevaan aitaan, minkä jälkeen myös Kova-Labbojen kauppatokka viedään Saarikoskelle.

Syksyn erotuksissa iso tokka ratkotaan Kova-Labban siidan sisäisiin pienempiin tokkiin, ja siidan poromiehet jakautuvat talvisiitoihin. Jokainen talvisiita paimentaa poroja talvikaudella omilla perinteisillä talvilaidunalueillaan. Nykyään, kun petokanta on erään informantin mukaan kasvanut, poromiehet joutuvat ajamaan omien siitojensa talvilaidunalueilla päivittäin tarkistamassa tilanteen. Joinakin talvina poroja myös lisäruokitaa rehuilla, sillä laidunalueet ovat käyneet ahtaiksi ja jäkälää on vähän. Lisäruokinta on kuitenkin kallista, eikä kaikilla poronhoitajilla ole varaa siihen.

Kartta 9. Kartassa näkyvät Kova-Labban siidan talvilaidunalueet. Karttaan merkityt alueet ovat suuntaa-antavia, sillä alueiden rajoissa voi tapahtua vuotuisia muutoksia esimerkiksi haastavien sääolojen vuoksi. (Lähde: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

Keväällä porot alkavat nousta ylös tunturiin pälville²²⁹ Ropin, Namakkavuoman ja Virdnin alueille. Tämä on poronhoidollisesti tärkeää aikaa, sillä vaatimet ovat kanta-
via ja vasotusaika lähestyy. Herkin aika poron kannalta on vähän ennen vasan synty-
mää ja hieman sen jälkeen. Perinnetiedon mukaan tämä aika alkaa Marian päivästä
(25.3.), jolloin vasa ensimmäisen kerran potkaisee, ja jatkuu Erkin päivään 18.5. asti.
Vapun aikoihin jokainen talvisiita kerää omat tokkansa omiin vasotusaitoihin, joissa
tiineet vaatimet erotellaan edellisen vuoden vasoista ja urosporoista. Vasotus tapah-
tuu aidoissa, joissa myös vasat merkataan, ja tämän seurauksena perinteistä kesä-
merkkausta ei tällä hetkellä tehdä. Vasotusaikana porojen pitäisi saada olla rauhassa,
eikä vasotusalueilla saisi olla ylimääräistä liikettä. Metsähallitus onkin ottanut asian
huomioon sulkemalla siidan vasotusalueen läheisyydessä olevat kelkkareitit keväisin.
Kova-Labban siidan vasotusalueet sijaitsevat Ropin alueella, Ruossakerolla, Suvike-
rolla sekä Namakkalla.

Kartta 10. Kartassa näkyvät Kova-Labban siidan talvisiitojen alueet, joilla myös vasomis- ja kevätlaidunalueet sijaitsevat. Karttaan merkityt alueet ovat suuntaa-antavia, sillä alueiden rajoissa voi tapahtua vuotuisia muutoksia esimerkiksi haastavien sääolojen vuoksi.
(Lähde: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

²²⁹ Pälvi on paikka yleensä ylempänä tunturissa, jossa aurinko on jo keväällä ehtinyt sulatta lumen pieniltä maa-alueilta.

7.3. Kova-Labba siidan laidunalueita ja perinteisen poronhoidon säilymistä koskevat haasteet

Tässä kappaleessa tuodaan esille Kova-Labban siidan haastatteluista kummunneita haasteita siidan laidunalueisiin sekä perinteisen poronhoidon ja perinnetiedon säilymiseen liittyen. Haastattelujen pohjalta suurimpina poronhoidon haasteina alueella nähdään tulevaisuudessa mahdollisesti suunnitteilla olevat kaivokset sekä junarata. Laidunalueiden käyttäjien määrä ja eri käyttötarkoitukset ovat lisääntyneet viime vuosikymmeninä, mikä vaikuttaa laidunmaiden kuntoon ja niiden riittävyys. Matkailijat ja erityisesti moottorikelkoilla vasomisaikaan keväällä liikkuvat matkailijat tuovat mukanaan omat haasteensa perinteiselle poronhoidolle ja lisäksi alueella lisääntyneet petoeläimet ovat viime vuosina aiheuttaneet lisätöitä poronhoitajille. Saamen kielen asemaa ja merkitystä korostetaan myös haastatteluissa, ja sen katoamisen nähtäisiin vaikuttavan negatiivisesti perinteisen saamelaisen poronhoidon tulevaisuuteen.

7.3.1. Kaivokset

Tämän hankkeen haastattelut tehtiin ennen kuin Turvallisuus- ja kemikaalivirasto oli myöntänyt Geologian tutkimuskeskukselle malminetsintäluvan siidan alueelle, mutta kaivos nostetaan silti esille useissa haastatteluissa suurena uhkana porotaloudelle. Kaivoksen nähtäisiin pilaavan alueen maat, ja siitä saatavat hyödyt nähtäisiin olevan lyhytaikaisia. Kesällä 2016 Turvallisuus- ja kemikaalivirasto myönsi Geologian tutkimuskeskukselle malminetsintäluvan siidan alueella sijaitsevalle Lätäsenon ja Hietajoen väliselle soidensuojelu- ja Natura 2000-alueelle²³⁰. Käsivarren paliskunta jätti Geologian tutkimuskeskuksen malminetsintä lupahakemusta koskien kaksi lausuntoa 14.11.2014²³¹ ja 19.6.2016²³², joissa se vastusti luvan myöntämistä. Toisessa 19.6.2016 jätetyssä lausunnossa todetaan, että ”*Malminetsintä estäisi saamelaisia poronhoitajia harjoittamasta alueella perinteistä saamelaista poronhoitoa*”²³³. Lisäksi paliskunta valitti myönnetystä luvasta myös Pohjois-Suomen hallinto-oikeuteen²³⁴, mutta asian käsittely hallinto-oikeudessa on edelleen kesken tätä raporttia kirjoittaessa.

7.3.2. Rautatie

Rautatie nähdään haastatteluissa yhtenä tulevaisuuden mahdollisena uhkakuvana Käsivarren paliskunnan alueella, sillä se veisi laidunmaita ja olisi suuri uhka myös juniin tottumattomille poroille. Huoli myöskään rautatien osalta ei ole täysin perätön, sillä keskustelua aiheen tiimoilta on käyty paljon ja käydään edelleen ministeriö-tasolla asti²³⁵. Nähtäväksi kuitenkin jää, mihin lopputulokseen Jäämeren radan kohdalla

230 TUKES, päätös 7.7.2016.

231 TUKES, päätös 7.7.2016, *Käsivarren paliskunnan lausunto malminetsintä lupaa koskevasta hakemuksesta 14.11.2014*

232 TUKES, päätös 7.7.2016, *Käsivarren paliskunnan lausunto malminetsintä lupaa koskevasta hakemuksesta 19.6.2016.*

233 TUKES, päätös 7.7.2016, *Käsivarren paliskunnan lausunto malminetsintä lupaa koskevasta hakemuksesta 19.6.2016.*

234 YLE Uutiset 9.8.2016.

235 Kts. esim. YLE 2.12.2016.

päädytään, ja sijoittuisiko se lopulta Tunturi- vai Pohjois-Lapin maakuntakaavan alueelle. Informantit kertovat, että Ruotsin puolella on jo saatu huonoja kokemuksia junien tappamista poroista, ja vastaavia surullisia esimerkkejä löytyy myös Suomesta etelämpänä sijaitsevien paliskuntien alueilta²³⁶.

7.3.3. Pedot

Viime aikoina julkisuudessa on käyty paljon keskustelua poronhoitoalueella kasva-neista peto- ja erityisesti ahmakannoista, ja pedot koetaan haasteena myös Kova-Lab-ban siidan alueella. Osa informanteista arvioi, että alueella on nykyään todella paljon ahmoja, minkä vuoksi esimerkiksi talvilaitumilla on käytävä tarkkailemassa tilan-netta päivittäin. Lisäksi eräs informantti arvioi myös merikotkien ja karhujen määrän lisääntyneen siidan alueilla.²³⁷

7.3.4. Matkailu

Matkailun kasvu nähdään haasteeksi perinteisen poronhoidon harjoittamiselle Kova-Labban siidan alueella. Kilpisjärven kasvu on erään informantin mukaan hyvä esimerkki siitä, miten matkailu on jo vienyt tilaa poronhoidolta alueella. Matkailun kasvun myötä myös kevätlaidunalueilla kelkkailevien matkailijoiden määrä on lisääntynyt, mikä aiheuttaa ongelmia esimerkiksi karkottamalla poroja niiden perinteisiltä laidunalueilta. Kaikki kelkkailijat eivät pysy merkityillä reiteillä, minkä seurauksena lumeen syntyy uria, joita pitkin porot voivat lähteä kulkemaan ja päätyvät näin pois laidunalueiltaan. Siidan läntisimpiä alueita halkoo Victorian moottorikelkkareitti, joka kulkee valtatie 21:n ja Ruotsin poroaidan välissä ylös Kilpisjärvelle ja aina kolmen valtakunnan rajapyykille asti. Lisäksi siidan pohjois- ja itäosien läpi kulkee viralliset kelkkareitit, jotka erään informantin mukaan perustettiin kovan vapaa-ajan kelkkailun hallitsemiseksi. Reitit on perustettu pääosin seuraamaan vanhoja juttamisreittejä, jotka ovat yhä edelleen porojen ja poronhoitajien käytössä siirryttäessä kesä- ja talvilaidunten väliä. Tämä lisää entisestään paimennuspaineita erityisesti silloin, kun on jakaannuttu talvisiidoihin. Reittien olemassaoloa on kuitenkin katsottu oleva positiivinen vaikutus kelkkailun ohjaamiseen vain tietyille urille.

Kevätlaitumilla riskitilanteita aiheuttavat matkailussakin yleistyneet koiravaljakot, joissa vetokoirina toimivat huskyt. Vaikka koirat eivät kävisikään porojen kimp-puun, jo pelkkä niiden kovaääninen haukunta voi pelästyttää poron ja aiheuttaa keskenmenon.

236 Junan alle jääneet porot poronhoitoalueella vuosina 2013–2016: vuonna 2013 junien alle jäi 305 poroa, vuonna 2014 junien alle jäi 249 poroa, vuonna 2015 junien alle jäi 492 poroa, ja vuonna 2016 junien alle jäi 271 (tilanne 17.1.2017) (Paliskuntain yhdistys 17.1.2017).

237 Maasuurpetojen tappamina löytyneet porot vuosina 2010–2015 Käsivarren paliskunnan alueella: vuonna 2010 löytyi 378 poroa, 2011 löytyi 483 poroa, 2012 löytyi 910 poroa, 2013 löytyi 979 poroa, 2014 löytyi 710 poroa ja 2015 löytyi 480 maasuurpetojen tappamaa poroa (Paliskuntain yhdistys 20.1.2017).

Lumettomana aikana puolestaan mönkijöiden lisääntyntä käyttöä tulisi informanttien mukaan myös rajoittaa, sillä porot pelkäävät mönkijöiden ääntä ja ne pilaavat laitumia. Lisäksi syksyisin koirien kanssa riekkoja pyytävät metsästäjät koetaan haasteeksi Kova-Labban siidan alueella, sillä vaikka omistaja luulisikin koiraansa ”porovapaaksi”, näin ei kuitenkaan aina näytä olevan. Informantit toivovatkin, että Metsähallitus ei myisi jatkossa niin paljon metsästyslupia riekonpyytäjille siidan alueelle tai, että niitä myytäisiin vain paliskunnan kanssa sovituille alueille.

7.3.5. Laidunalueet

Laidunalueisiin liittyviä haasteita tuotiin myös esille joissakin haastatteluissa. Osa informanteista näkee, että nykyiset aidatut laidunalueet ovat pieniä. Paliskunnan alueen laidunmaiden niukkuudesta kertoo myös se, että ne aiheuttavat tällä hetkellä erimielisyyksiä siitojen välillä. Erään informantin mukaan poroluku on melko iso eivätkä laidunalueet kestä tämän hetkistä kulutusta, ja hän toteaaakin, että porolukua olisi syytä pienentää. Eräessä haastattelussa kuitenkin käy ilmi, ettei tilanne poronhoitajan näkökulmasta ole näin yksinkertainen, sillä yksi syy korkean poroluvun taustalla on pelko uusien laidunalueiden menettämisestä kilpaileville maankäyttömuodoille. Kuten edellä tuotiin esille, erilaisten kilpailevien maankäyttäjien määrä on lisääntynyt koko paliskunnan alueella merkittävästi. Poronhoitajien pelkona on, että jos porolukua pienennettäisiin uudet toimijat voisivat siihen vedoten vallata helposti lisää laidunmaita alueelta. Informantti näkisikin, että ratkaisua tilanteeseen voitaisiin lähteä etsimään antamalla poronhoitajille jonkinlainen takuu siitä, ettei pienemmällä poroluvulla olisi vaikutusta lupien myöntämiseen, vaikka hakijat vetoaisivatkin siihen luvanhakuvaiheessa.

Kova-Labban siidan laidunalueita tarkasteltaessa on tärkeää huomioda myös, että merkittävä osa siidan kesä-, syys- ja talvilaidunalueista jäävät Käsivarren erämaa-alueen ulkopuolelle. Eräs informantti toteaaakin, ettei kyseisillä laidunalueilla näin ollen ole edes erämaalain erämaa-alueille suomaa suojaa. Lisäksi hän tuo esille, että aikoinaan saksalaisten rakentamat siidan alueella kulkevat tienpohjat ovat yhä tänäkin päivänä maasto- ja jopa henkilöautokäytössä, ja ne tekevät ”pistoja” siidan sydänalueille, mikä koetaan suurena rasitteena siidan laidunalueille.

Eräs informantti kokee, että saamelaisia poronhoitajia ei tällä hetkellä kuunnella eikä ymmärretä päätöksenteossa, ja yksi informanteista toivoo, että tulevaisuudessa Metsähallitus antaisi paliskunnalle enemmän valtaa vaikuttaa alueen maankäyttöä koskeviin päätöksiin.

7.3.6. Perinnetiedon säilyminen

Kova-Labban siidan jäsenet kokivat haasteena myös perinteistä saamelaista poronhoitoa koskevan tiedon säilymisen ja siirtymisen eteenpäin seuraaville sukupolville. Esimerkiksi saamen kielen aktiivinen käyttäminen ja säilyttäminen nähdään erittäin tärkeänä, sillä kieli on todella rikas esimerkiksi luontoon liittyvän sanaston osalta. Paljon sanoja on jo kadonnut kielestä ja tämä huolestuttaaakin erästä informanttia. Toinen informantti toteaa saamen kielen olevan kulttuurin ydin, ja näkisi sen katoamisen tarkoittavan myös kulttuurin loppumista. Kielellä ja perinnetiedolla nähdään siis olevan suuri merkitys perinteiselle saamelaiselle poronhoidolle, ja niiden vaaliminen on ensisijaisen tärkeää.

8. Erkunan siita – Palojärvi-Kultiman kyläryhmä

Erkunan siita on Käsivarren paliskunnan eteläisin siita, ja se on saanut nimensä siidan perustajan Antti Erkinpoika Palojärven mukaan, joka tunnettiin myös nimillä Palo-Antti ja Erkuna²³⁸. Alun perin Erkuna paimensi poroeloansa ympärivuotisesti, mutta hänellä oli kuitenkin talvitalo Palojärvellä. Myöhemmin hänen poikansa rakennutti oman talon Kultimaan, jonne alkoi muotoutua erillinen Kultiman kyläryhmä.²³⁹ Näin alun perin yhtenä kyläryhmänä toiminut Erkunan siita jakautui kahteen sisäiseen siitaan – Palojärveläisiin ja Erkunoihin. Nykyään sisäisiä siitoja on enemmänkin ja niiden kokoonpanot vaihtelevat. Erkunan siidan laidunalueet sijaitsevat Käsivarren mutkassa ja ulottuvat pohjois-eteläsuunnassa Puusasvaarasta Palojoensuuhun asti, sekä länsi-itäsuunnassa Ruotsin ja Suomen väliseltä valtioiden rajalta Palo- ja Leppäjärville asti. Nykyään siidassa poronhoitoa harjoittavat Palojärven, Siilasjoen, Leppäjärven, Vältalon ja Proksin suvut.

Siidan historia eroaa jonkin verran kahden muun Käsivarren paliskunnan siidan historiasta, sillä jo melko varhaisessa vaiheessa sen poronhoitoon ovat tulleet mukaan myös suomalaiset rengit, jotka ovat omalta osaltaan vaikuttaneet kyläryhmän poronhoitomallin kehittymiseen.²⁴⁰ Myös erityisesti Kultiman kylässä harjoitetussa poronhoidossa on näkynyt historian saatossa tiettyjä omaleimaisia piirteitä kuten esimerkiksi poronhoitoon yhdistetty karjanpito²⁴¹. Tässä kappaleessa avataan tarkemmin Erkunan siidan historian vaiheita ja esitellään nykyistä poronhoitoa ja laidunalueita. Lisäksi lopussa keskustellaan haastatteluiden yhteydessä esille nousseista laidunalueisiin ja perinteiseen poronhoitoon liittyvistä haasteista. Kappaleen tiedot pohjautuvat kevään 2016 aikana siidan jäsenten keskuudessa tehtyihin seitsämään haastatteluun, joissa haastateltiin yhteensä kymmentä siidan jäsentä, sekä siidasta saatavilla olevaan lähdekirjallisuuteen. Lisäksi kappaleen tekstiä on korjattu ja tarkennettu 21.12.2016 tekstin tarkastamisen yhteydessä.

8.1. Erkunan siidan historiaa

Erkunan siidan perustaja Antti Erkinpoika Palojärvi syntyi Palojärven porokylässä vuonna 1878²⁴². 11-vuotiaana Erkuna aloitti Näkkälästä Salvasjärven ja Kivijärven välisille alueille tulleen pororikkaan Juho-Erkki Proksin renkinä²⁴³, ja muutaman vuoden kuluttua, kun Näkkälästä tulleet poromiehet lähtivät ja vaihtoivat laidunmaita,

238 Kts. myös Pennanen 2016, 127-128.

239 Pennanen 2016, 130, Kts. myös Linkola 1972, 292-299.

240 Kts. myös Pennanen 2016.

241 Kts. esim. Pennanen 2016. Kts. myös Linkola 1972, 300-301.

242 Kts. myös Pennanen 2016, 127, Linkola 1972, 274.

243 Pennanen 2016, 130, Linkola 1972, 275.

Kartta 11. Kartassa näkyy Erkunan siidan laidunalueet. Karttaan merkityt alueet ovat suuntaa-antavia, sillä alueiden rajoissa voi tapahtua vuotuisia muutoksia esimerkiksi haastavien sääolojen vuoksi. (Lähde: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

Erkuna päätti jäädä alueelle omien porojensa kanssa²⁴⁴. Hän hoiti poroja aluksi veljensä avustuksella, ja nai myöhemmin Tuomas Näkkäljärven tyttären Pirit-Annin²⁴⁵, jolla oli myös poroja. Pirit-Anni ja Erkuna yhdistivät elonsa ja poron korvamerkkinsä siten, että Erkunan merkistä otettiin vasen korva ja Annin merkistä oikea korva (Vasen: vita päältä, halki, reikä, kaksi alla, yksi päällä; oikea: hanka alta, yksi päällä.) Avioituminen Annin kanssa kasvatti Erkunan poroeloa entisestään, ja 1910-luvulla Erkunan oman poroelon kerrotaan kasvaneen jo viideksisadaksi pääksi.²⁴⁶

Erkuna paimensi poroja ympäri vuoden ja vaikka hän oli ilmeisesti pystyttänyt Salvasjärvelle pienen hirsituvan jo vuonna 1924 ja rakentanut talvitalon myös Palojärvelle vuonna 1932. Ympärivuotinen jutaava elämäntapa kuitenkin jatkui aina vuoteen 1937

244 Kts. myös Linkola 1972, 272-277.

245 Pennanen 2016, 130. Kts. myös Linkola 1972, 277.

246 Pennanen 2016, 130.

saakka.²⁴⁷ Vuonna 1917 Erkunan rengiksi tuli Peltovuomasta kotoisin oleva Frans Välitälo, joka myöhemmin avioitui Erkunan tyttären Inker-Anni Palojärven kanssa.²⁴⁸ Siitaan tulleilla rengeillä ja piioilla on muutoinkin iso rooli siidan historiassa, sillä usein nämä avioituivat Erkunan jälkeläisten kanssa ja jäivät osaksi kyläryhmää.²⁴⁹ Tämä on osaltaan myös vaikuttanut siihen, että Erkunan siidassa suomen kielen käyttö alkoi vahvistua, ja sen vaikutukset ovat nähtävissä yhä tänäkin päivänä.

8.1.1. Jakautuminen kahdeksi talvisiidaksi

Kultimasta tuli yksi Erkunan siidan keskeisistä paikoista, kun Erkunan poika Tuomas Palojärvi, joka tunnetaan myös nimellä Tuomma, muutti sinne perheensä kanssa vuonna 1948. Erkuna oli ostanut Kultimasta tilan poikansa nimiin jo vuonna 1939, ja myöhemmin Tuomma myi tontin oman talonsa vierestä siskonsa miehelle Fransille.²⁵⁰ Eräs informantti kertoo Tuomman ja Fransin lähteneen aluksi talveksi Kultimaan, koska jäkälämaat olivat siellä todella hyvät. Nimi Kultima juontuu tarun mukaan sanasta kultamaa, joka viittasi juuri jäkälän paljouteen alueella. Edellä kuvattut tapahtumat jakoivat Erkunan kylän kahteen erilliseen talvisiidaan, minkä seurauksena toinen siitä paimensi poroja talvisin Palojärven puolella Leppäjärven alapuolella eli siitan itä-pohjoispuolella, ja toiset länsi-eteläpuolella Kultiman alueilla ja Palojoen molemmin puolin.²⁵¹

Talvielot pidettiin erillään aina huhti-toukokuuhun asti, minkä jälkeen ne laskettiin taas takaisin yhteen. Viimeistään silloin, kun sääsket tulivat, porot kokoontuivat luonnostaan yhteen tunturiin. Erkunoiden vasoma-alueet sijaitsivat Tarvannossa ja Lavivaarassa sekä siitä pohjoiseen. Kesälaitumet molemmilla talvisiidoilla olivat Salvasjärven suunnalla Puusasvaarassa ja aina Lätäsenoon asti, missä ne viettivät sulamaan aikana pitkän tovin. Vasojenmerkitys tapahtui Salvasjärven niemissä²⁵².

Erkunan siidan erityispiirteenä oli poronhoidon ja karjanpidon yhdistäminen, jonka seurauksena tilallisilla poronhoitajilla tuli olla myös navetat omilla tiluksillaan²⁵³. Keväisin ja syksyisin, vasoma- ja rykimäaikoina, porot päästettiin laiduntamaan vapaasti ilman paimennusta. Näinä aikoina poronhoitajat perheineen jutasivat lehmäkarjan kanssa keväisin Palojärveltä ja Kultimasta Salvasjärvelle, ja taas syksyisin Salvasjärveltä takaisin Palojärvelle ja Kultimaan²⁵⁴.

247 Pennanen 2016, 130, Linkola 1972, 283, 290-292.

248 Pennanen 2016, 130. Kts. myös Linkola 1972, 278.

249 Pennanen 2016, 131. Kts. myös Linkola 1972, 278-279.

250 Pennanen 2016, 127-131.

251 Kts. myös Pennanen 2016, 130-131, Linkola 1972, 296.

252 Kts. myös Pennanen 2016, 139, Linkola 1972, 296-297.

253 Pennanen 2016, 137. Kts. myös Linkola 1972, 289 ja 300.

254 Pennanen 2016, 137, Linkola 1972, 295-296.

Syyskussa porot laskettiin olemaan rauhassa rykimääjan, jolloin ne olivat Puusasvuomassa. Joulukuun tienoilla porot koottiin erotukseen Roskamakaarteeksi kutsuttuun Keron kaarteeseen, jossa porot ratkottiin talvisiitoihin. Kukin ryhmä erotteli kauppatokan keskenään myöhemmin. Ostajat kävivät ostamassa porot kaarteelta, eikä niitä tarvinnut kuljettaa mihinkään. Erotuksen jälkeen kultimalaiset ja palojärveläiset jakautuivat jälleen omiksi siidoikseen.²⁵⁵

Vaikka Erkunan siidan poronhoitoon on vuosien varrella tarttunut vaikutteita myös talollisten elämäntavasta renkien ja talollisten kanssa tehdyn yhteistyön seurauksena, on siidassa säilynyt myös perinteinen saamelainen poronhoitokulttuuri ja saamelaisen käsitöiden tekotaito. Informanttien kertoman mukaan tähän ovat vaikuttaneet osaltaan Kaijukan siidasta Erkunan siitaan avioituneet naiset. Heidän ansiostaan saamen kieli on alkanut uudelleen elpyä Erkunan siidassa, vaikka poronhoitoa harjoitetaan yhä usein suomen kielellä.

8.2. Erkunan siidan laidun- ja vasomisalueet

Erkunan siidan laidunmaat eroavat Kaijukan ja Kova-Labban siitojen maista, sillä siita sijaitsee maantieteellisesti alueella, jolla havumetsävyöhyke vaihtuu tundra tai tunturivyöhykkeeksi. Erkunan siidassa kesälaidunmaat sijaitsevatkin karkeasti ottaen tunturivyöhykkeellä, kun taas talvilaidunmaat sijaitsevat mäntymetsissä. Tämä tekee siidan poronhoidosta erilaista kahteen pohjoisempaan sijaitsevaan paliskunnan siitaan verrattuna. Talvi- ja kesälaitumet pidetään Erkunan siidassa edelleen erillään, ja se nähdään tärkeänä laidunmaiden kestävyyttä ajatellen. Saamelainen poronhoitomalli on aina ollut liikkuva, ja nykyisten aitojen nähdään haittaavan porojen luontaista laidunkiertoa. Tällä hetkellä siidan aita kulkee Karesuvannosta Puusakseen, mistä Erkunoiden alue jatkuu Heinäautsiin, Palojärveen ja sieltä Hetan läheltä Palojoensuuhun. Poroja hoidetaan edelleen sulamaan aikana yhtenä isona elona, mutta talvella siita jakaantuu mahdollisuuksien mukaan kolmesta viiteen pienempään tokkakuntaan.

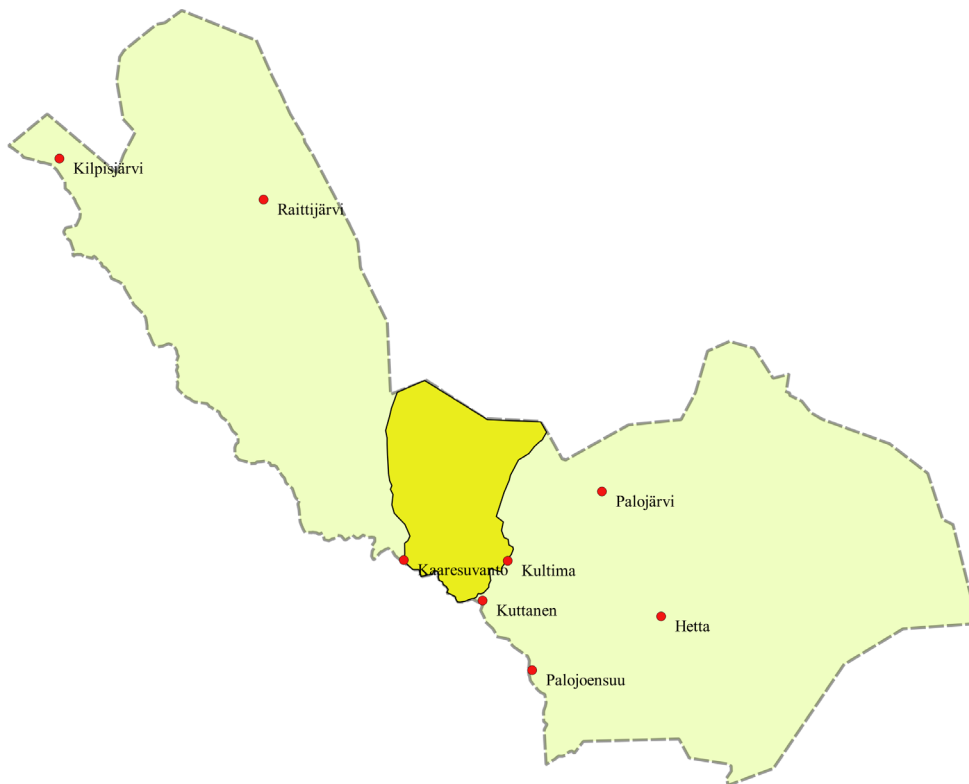
Vuotuinen laidunkierto on myös Erkunoilla sidoksissa porovuoden tapahtumiin. Toukokuun loppupuolella valtakantaman aikaan eli 18.5. (Erkinpäivänä) suurin osa vassoista ovat jo syntyneet²⁵⁶, ja vasonnan jälkeen porot alkavat siirtyä kohti Settimarastoa. Juhannuksen aikaan perinnetiedon mukaan sääsket nousevat ja alkavat liikuttaa poroja tuntureihin, ja silloin poronhoitajien on oltava valmiuksissa lähtemään tunturiin. Porot kokoontuvat luontaisesti yhteen ja liikkuvat yleensä vastatuuleen. Tässä vaiheessa porolla on vielä talvikarva ja se pyrkii välttelemään sääskiä, paarmoja ja porokiiliäisiä, eli kurmulintuja. Kun vanha karva vaihtuu uuteen lyhempään purka-karvaan, sääski ei enää pääse pistelemään poroja, eikä niiden tarvitse pysyä

255 Kts. myös Pennanen 2016, 150-151.

256 Kts. myös Pennanen 2016, 209.

yhtenä laumana korkeilla alueilla. Porot kerätäänkin usein juuri sääsken tulon aikaan vasanmerkitykseen, koska elo on silloin luontaisesti yhdessä. Tarkkoja päivämääriä vasanmerkitysten alkamiselle on mahdotonta sanoa etukäteen, sillä esimerkiksi sääsken ilmestymisaika voi vaihdella vuosittain.

Erkunan siidassa vasanmerkkaus tapahtuu juhannuksena tai heinäkuun alkupuolella Salvasjärvessä, minne poroelo kuljetetaan ensin Lavivaarasta Puusasvuoman kautta Puusasvaaran. Sieltä sitä liikutetaan edelleen Urtivaaraan, Keroon, Storrahanoviin, Kielitunturiin ja Tuolvanenään, jossa ne laitetaan syöttöaitaan. Noin viikon ajan poroja liikutetaan syöttöaidassa siirtämällä poroja uuden heinän perässä kohti Salvasjärveä. Lisäksi token takana ajaa ihmisiä mönkijöillä, jotka varmistavat, ettei se lähde kulkemaan takaisin. Salvasjärvessä Erkunan siidalla on kaarre, johon haetaan aina noin kolmen tai neljän sadan poron tokka kerrallaan merkattavaksi. Kaarteessa vasat otetaan kiinni suopungilla, minkä jälkeen ne merkataan ja lasketaan sitten ulos aidasta.²⁵⁷

Kartta 12. Kartassa näkyvät Erkunan siidan kesälaidunalueet. Karttaan merkityt alueet ovat suuntaa-antavia, sillä alueiden rajoissa voi tapahtua vuotuisia muutoksia esimerkiksi haastavien sääolojen vuoksi. (Lähde: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

²⁵⁷ Kts. myös Pennanen 2016, 218-222.

Vasanmerkkausten jälkeen porot lähtevät Tarvannon kautta kulkemaan kohti lehtimetsiä ja vuomia, jotka sijaitsevat Syvävuoman, Tarvantojoen, Harrijoen ja Maljasjoen rannoilla ja lopulta ne päätyvät Lintuniemeen. Porot hakeutuvat luonnollisesti jokirantoihin pakoon ampiAISilta ja paarmoilta, jotka nousevat heinäkuun loppupuolella. Heinäkuun lopussa ja elokuun alussa porot lähtevät taas kulkemaan kohti tuntureita Salvasjärvelle, Guolppoaiviin, Stuorahanoaviin ja Urtivaaraan.

Syyskuussa Erkunat käyttävät poroelon uudelleen Salvasjärven kaarteessa ja merkkavat vielä ne vasat, joita ei kesällä merkattu. Tässä vaiheessa poroja kerätään Tarvannon ja Stuorahanoavin alueelta, jossa ne viettävät rykimäajan. Rykimäaika kestää noin kolme viikkoa Mikkelinpäivään 29.9.²⁵⁸ asti. Tämän jälkeen porot alkavat siirtyä vapaasti kohti eteläisiä talvilaitumia, mutta talvilaitumille siirtymiseen vaikuttaa luonnonolosuhteet esimerkiksi isojen vesistöjen jäätyminen.

Marraskuussa maan jäädyttyä ja lumen tultua poronhoitajat alkavat jälleen koota poroeloa yhteen ja yrittävät saada sen liikutettua joko Kultiman tai Palojärven kaarteeseen. Paikkojen kanssa pyritään vuorottelemaan, mutta yleensä porot vietään lähimpään aitaan. Aitaan kokoamiseen saattaa mennä useitakin viikkoja, ja kokoamisessa käytetään yleensä moottorikelkkoja ja koiria. Porot pyritään saamaan kaarteeseen viimeistään joulukuussa, jotta ne voisivat mennä jouluksi rauhassa talvilaidunalueille, mutta koska elinkeino on sidoksissa luontoon, myös erotusten aikatauluun vaikuttavat luonnonolosuhteet.

Samoin kuin merkkauksissa, myös erotuksissa porot otetaan ensin syöttöaitaan ja sieltä kaarteeseen. Kaarteesta elo ratkotaan, eli erotellaan kolmeksi pienemmäksi talvisiidaksi ja lisäksi tokasta erotellaan myös myyntiin menevät porot. Myyntiin menevät porot kuljetetaan, aiemmin Kaijukan siidan yhteydessä esitellyn lainsäädännön mukaisesti²⁵⁹, aidalta rekalla teurastamoon Ruotsin puolelle. Loput porot lasketaan aidasta talvilaitumille, jonne ne alkavat siirtyä tiettyjä reittejä pitkin. Poronhoitajat yrittävät jo ennen erotuksia ajaa poroille valmiiksi reittejä talvilaitumille moottorikelkoilla, jotta porojen kulku helpottuisi.

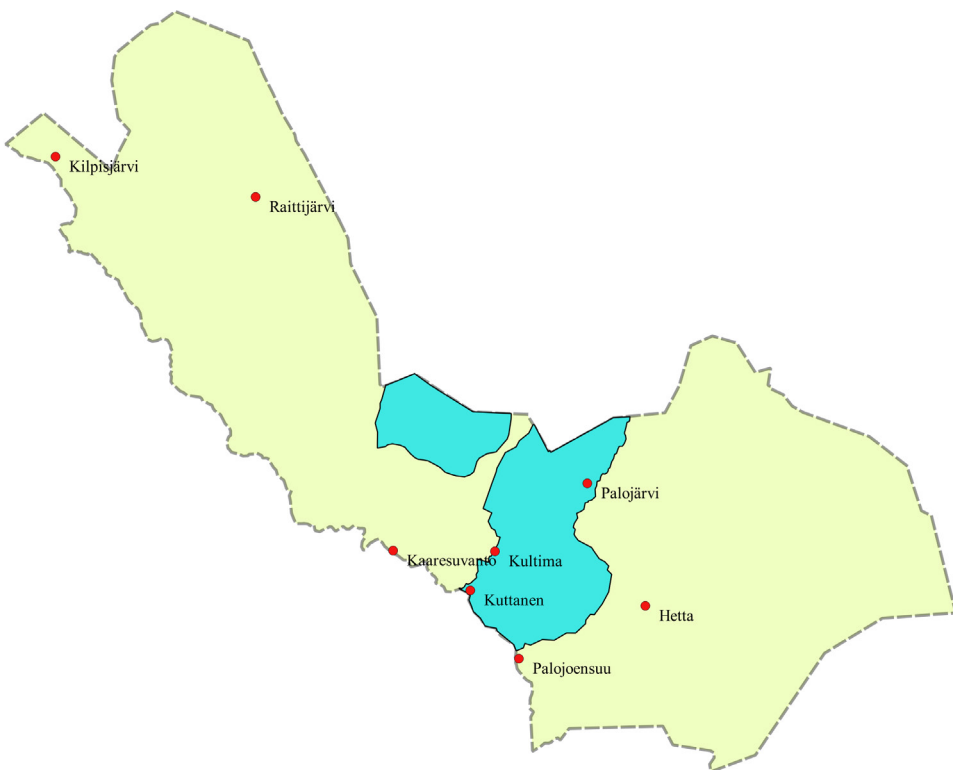
Talvilaitumilla porot viettävät yleensä tammi-, helmi- ja maaliskuun. Tämä aika porot pyritään pitämään omissa pienemmissä siidoissaan. Esimerkiksi yksi siita päästää poronsa länteen Stuurahanoavin läheisyyteen ja toinen Spalloavin puolelle. Yleisesti Erkunoiden talvilaidunalueet sijaitsevat Leppäjärvi – Palojoensuun välillä, sekä Palojoen molemmin puolin. Yksi syy pienempiin siitoihin jakautumiselle on nykyinen petotilanne, sillä pienemmissä tokissa on helpompi seurata tilannetta ja myös löytää petojen tappamat porot. Lisäksi siihen vaikuttavat luonnonolosuhteet ja porojen hoito on yksinkertaisesti helpompaa pienemmissä yksiköissä. Erkunan siidassa osa poronhoitajista ruokkii poroja talvella, ja ruokinnan aloittamisen ajankohta vaihtelee

258 Kts. myös Pennanen 2016, 238

259 Kts. tämä raportti s. 55-56.

Kartta 13. Kartassa näkyvät Erkunan siidan syyslaidunalueet. Karttaan merkityt alueet ovat suuntaa-antavia, sillä alueiden rajoissa voi tapahtua vuotuisia muutoksia esimerkiksi haastavien sääolojen vuoksi. (Lähde: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

Kartta 14. Kartassa näkyvät Erkunan siidan talvilaidunalueet. Karttaan merkityt alueet ovat suuntaa-antavia, sillä alueiden rajoissa voi tapahtua vuotuisia muutoksia esimerkiksi haastavien sääolojen vuoksi. (Lähde: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

hieman alueittain ja vuosittain kunkin vuoden ja alueiden kaivosten mukaan. Yleensä ruokinta kuitenkin aloitetaan helmikuun lopulla tai maaliskuussa, ja se tapahtuu rehuilla ja heinäällä. Erään informantin mukaan tämä on kuitenkin pitkään jatkuvana käytäntönä huono, sillä tällöin ihminen pyrkii pitämään hengissä myös ne heikot yksilöt, jotka luonto on aiemmin karsinut elosta. Vaarana on, että huono porokanta säilyy eikä poistu luonnollisesti.

Marianpäivästä alkaa kevät. Porojen talvikaivos alkaa muuttua maaliskuun jälkeen, kun maa alkaa lämmetä alhaalta käsin ja perinnetiedon mukaan maa alkaa antamaan poroille helpommin ravintoa. Tällöin porot myös palaavat vanhoille kaivoksille ja syövät niin kutsutuista siljokuopista²⁶⁰ uudelleen. Maaliskuussa porot voidaan käyttää vielä kaarteessa, jos esimerkiksi talvisiittojen poroelot ovat sekoittuneet, tai jos elo halutaan ratkoa. Tämä tulee kuitenkin tehdä joko maaliskuun alussa tai vasta Marian päivän jälkeen, sillä perinnetiedon mukaan juuri Marian päivän tienoo on erityisen herkkää aikaa vasan säilymisen kannalta.

Huhtikuu on usein luonnonolosuhteiden kannalta arvaamaton, ja joskus kevät tuo tullessaan niin kutsutun ”rautahangen”. Tällöin porot pystyvät kävelemään hangella helposti uppoamatta lumeen, ja poronhoitajat joutuvat paimentamaan poroja aktiivisesti. Vasapolttujen alkaessa porot alkavat pyrkiä kohti vasomisalueita, minne poronhoitajat liikuttavat niitä todella varovasti. Porojen siirtämiseen menee muutamia vuorokausia, ja sääolosuhteiden kanssa on oltava tarkkana, jotta hanki vielä kantaisi poron mahdollisimman hyvin. Erkunoiden vasoma-alueet ovat Kultiman länsipuolelta aina Norjan rajaan asti, eli Urtivaara, Pizivaara, Kielitunturi, Tarvantovaara, Lavivaara ja vuomat kuten Harrivuoma, Syvävuoma ja Heinäjänkänvuoma. Vasomisaikana, eli huhtikuusta toukokuuhun tunturialue tulisi poronhoitajien mukaan ehdottomasti rauhoittaa, sillä se on erityisen herkkää aikaa.

8.3. Erkunan siidan laidunalueita ja perinteistä poronhoitoa koskevia haasteita

Seuraavaksi käydään läpi Erkunan siidan jäsenten keskuudessa tehtyjen haastattelujen pohjalta esille nousseita siidan laidunalueita ja perinteistä poronhoitoa koskevia haasteita. Esille nousseiden haasteiden joukossa on useita samoja asioita, joista keskustellaan myös Kaijukan ja Kova-Labban siittojen haastatteluissa kuten esimerkiksi mahdolliset kaivoshankkeet, rautatie, metsästys, matkailu, kasvaneet petomäärät, nykyinen paliskuntajärjestelmä ja perinnetiedon siirtäminen eteenpäin. Yleisesti eri maankäyttäjien määrän lisääntyminen alueella, ja tästä seuraava jatkuva laidunalueiden kaventuminen koetaan isona poronhoitoon negatiivisesti vaikuttavana tekijänä. Edellä mainittujen lisäksi Erkunan siidassa useat kokevat ilmastonmuutoksen vaikuttavan luonnon olosuhteisiin ja laidunmaihin siinä määrin, että se nähdään haasteena perinteiselle poronhoidolle.

²⁶⁰ Siljokuoppa tarkoittaa poron kaivosta, jonka poro on kertaalleen aiemmin kaivanut. Siljo viittaa isoon alueeseen, jonka johon poro on kaivanut kiekeröitä.

Kartta 15. Kartassa näkyvät Erkunan siidan vasomis- ja kevätlaidunalueet. Karttaan merkityt alueet ovat suuntaa-antavia, sillä alueiden rajoissa voi tapahtua vuotuisia muutoksia esimerkiksi haastavien sääolojen vuoksi. (Lähde: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

8.3.1. Ilmastonmuutos

Erkunan siidan poronhoitajien keskuudessa ilmastonmuutos ja sen vaikutukset laidunmaihin nousee vahvasti esille. Aina ilmastonmuutokseen ei viitata suoraan juuri kyseistä sanaa käyttäen vaan yleensä puhutaan siitä, miten ilmojen tai ilmaston ja niiden seurauksena myös luonnon todetaan muuttuvan. Erityisesti ilmaston muuttumisen vaikutukset lumeen ja sen koostumukseen koetaan haastavana poronhoitoa ajatellen. Eräs informantti kertoo syksyjen olevan nykyään märkiä, eikä kunnon pakkaa tule. Lumen sataessa maahan, maa jää märäksi, ja siihen alkaa ilmestyä hometta. Lisäksi märän maan ollessa jäätynyt poron kaivoksen aikaan, ravinnon saaminen hankaloituu entisestään. Kaksi informanttia kertovat myös, että esimerkiksi keväällä 2016 hangen pinta oli kovettunut niin, etteivät porot voineet kaivaa sen lävitse. Yleisesti sään ja ilmaston koetaan olevan nykyään arvaamattomampia kuin ennen, mikä on iso haaste porohoidolle.

8.3.2. Kaivokset

Kaivokset mainitaan haastatteluissa myös Erkunan siidassa. Yleisesti siidan poronhoitajat näkevät, että kaivosten tai avolouhosten perustaminen Käsivarren paliskunnan alueelle olisi uhka poronhoidolle. Siidan alueella on vuonna 2016 tammi-maaliskuussa toteutettu Geologian tutkimuskeskuksen toimesta perustutkimuksia Hietakero – Tarvantovaara alueella²⁶¹. Vaikka kyse on samanlaisista kairauksista kuin malminetsinnän yhteydessä, Metsähallitus myönsi aiemmasta lupakäytännöstään poiketen luvan tälle tutkimuksille. Lupakäytännön muuttumista perusteltiin sillä, että perustutkimus ei ole rinnastettavissa malminetsintään, koska porausreikiä on vähemmän.²⁶² Lisäksi Kova-Labban siidan kappaleen yhteydessä esille tuotu Lätäsenon alueen malminetsintälupa²⁶³ lisää varmasti myös naapuri-siitojen huolta kaivosten suhteen.

8.3.3. Rautatie

Rautatie nähdään Erkunan siidassa haasteena, sillä sen nähtäisiin vaikuttavan radikaalisti nykyiseen laidunkiertoon. Erään informantin mukaan siidan nykyiset laidunalueet ovat muutoinkin pieniä ja rautatie lohkaisi ison maa-alan siidan syyspuolen laidunalueista. Myös porovahinkojen uskottaisiin lisääntyvän, mistä esimerkkejä tuotiin esille jo Kova-Labban siidan haasteista keskustelun yhteydessä.²⁶⁴

8.3.4. Metsästys

Osa Erkunoista kokee siidan alueella tapahtuvan metsästyksen haasteeksi alueen poronhoidolle, sillä esimerkiksi syksyisin hirviä metsästävät seurueet tulevat samoille alueille porojen kanssa. Erityisen ongelmallisena nähdään se, että hirviä pyydetään koirilla, jotka eivät aina ole porovapaita. Hirvenpyytäjien ohella alueella kulkee myös riekonpyytäjiä, joiden lisääntynyt määrä nähdään samalla tavalla haasteeksi poronhoidolle. Informanttien mukaan tilannetta voitaisiin parantaa lisäämällä kommunikaatiota molempiin suuntiin. Osa informanteista ehdotti, että poronhoitajat voisivat yhdessä Metsähallituksen edustajien kanssa katsoa ja sopia niistä alueista, missä kulloinkin voitaisi metsästää ilman, että se häiritäisi poronhoitoa. Myöskin alueellisia lupakiintiötä voitaisiin tarkistaa ja alkaa tiedustella useammin poronhoitajilta, missä porot kulloinkin laiduntavat.

261 Geologian tutkimuskeskus 18.1.2016.

262 YLE Uutiset 1.2.2016.

263 Kts. raportin s. 71.

264 Kts. Kova-Labban siida s. 71-72.

8.3.5. Matkailu

Kuten muuallakin Käsivarren paliskunnan alueella, myös Erkunan siidassa laajeneva matkailu asettaa haasteita poronhoidolle. Edellä käsiteltyyn metsästykseseen liittyvän matkailun aiheuttamia haasteita käsiteltiin yllä, mutta myös keväthangilla kelkkailvat matkailijat voivat olla tuhoisia päätyessään vasomisalueille. Eräs informantti toteaaakin, että matkailijoiden tulisi tarkistaa, etteivät menisi samoille alueille porojen kanssa. Toinen informantti kertoo, että jos matkailijoita on paljon esimerkiksi vasomisalueilla, ongelmana on, että he hakeutuvat yleensä juuri samoille pälville tulistelemaan, joille naarasporot ovat menossa vasomaan. Tällaisessa tilanteessa poro väistää ihmistä, mutta tämä voi haitata vasomista. Näiden asioiden huomioiminen voi olla haastavaa muualta tulleille matkailijoille, jotka eivät ole tutustuneet poronhoitoelinkeinoon.

8.3.6. Paliskuntajärjestelmä

Nykyisen paliskuntajärjestelmän ei koeta huomioivan Käsivarren paliskunnan siitapohjaista poronhoitojärjestelmää. Valtion ei nähdä ymmärtävän, että Käsivarren paliskunnan siidat näkevät itsensä erillisinä palkisina. Paliskuntajärjestelmän kerrotaan vaikuttaneen erityisesti siitojen väliseen keskinäiseen kanssakäymiseen. Sen nähdään muun muassa lisänneen laidunalueista käytävää kilpailua, sillä periaatteessa yksi siita ei voi estää toisen siidan poroja käyttämästä oman palkisen alueella olevia laidunmaita. Nykyään erimielisyydet selvitetään paliskunnan kautta, ja eräs informantti kokee tämän heikentäneen ihmisten välistä keskusteluyhteyttä.

Koko Käsivarren paliskunnalle on määrätty yhteinen suurin sallittu poroluku, eikä siitakohtaisia porolukuja määritellä erikseen. Sellaisessa tilanteessa, jossa yhden siidan alueella sattuisi olemaan huono porovuosi ja toisen siidan alueella hyvä, toiselle siidalle tarjoutuisi mahdollisuus kasvattaa omaa porolukuaan toisiin siitoihin nähden. Jos tätä seuraisi toinen samanlainen vuosi, se antaisi yhdelle siidalle mahdollisuuden kasvattaa porolukuaan entisestään, ja näin se tarvitsisi luonnollisesti myös lisää laidunalueita. Tällöin riskinä on se, että yksi siita pääsee valtaamaan toiselta siidalta alueita. Siitapohjaisen hallintojärjestelmän huomioiminen niin paliskuntajärjestelmän sisällä kuin lainsäädännössäkin olisikin todella tärkeää esimerkiksi edellä kuvailtujen tilanteiden välttämiseksi.

8.3.7. Perinnetiedon säilyminen

Perinnetiedon säilyttämisessä on omat haasteensa, sillä sitä opitaan pääasiassa näkemällä ja tekemällä. Erään informantin mukaan perinnetieto ei enää siirry nuoremmille sukupolville kuten ennen, sillä nuoria ei saada enää samalla tavalla mukaan poronhoitoon. Ratkaisuna hän ehdottaa, että perinnetietoa alettaisiin opettaa kouluissa oppiaineena. Toinen informantti toteaa, että perinnetieto siirtyisi paremmin, jos Suomessa kouluissa saisi helpommin vapaata poronhoitotöihin, kuten hänen mukaansa Norjan puolella saadaan. Suomen puolella lapsien kerrotaan saavan muutamän päivän koulusta lomaa, mutta sitä ei koeta riittäväksi.

8.3.8. Muita uhkia ja ratkaisuehdotuksia

Yleisesti ottaen voidaan todeta, että maankäytön ristipaine on yksi isoimmista haasteista Erkunan siidan alueella. Kilpaileva maankäyttö nähdään uhkana poronhoidolle, eikä siidan laidunalueista ole erään informantin mukaan enää varaa antaa pois. Muita siidan alueella mainittuja haasteita ovat tuulimyllyt, petomäärän kasvu, ja erityisesti ahmat ja kotkat siidan alueella²⁶⁵, ja tulevaisuudessa mahdollisesti muualta tulevat eläintaudit, sekä valtion maiden myynti yksityisiksi tonteiksi.

Eräs informantti toivoisi, että arvostus perinteistä poronhoitoa ja siihen liittyvää laidunalueita ja luontoa koskevaa tietoa kohtaan lisääntyisi. Poronhoitajat olisivat halukkaita keskustelemaan asioista esimerkiksi Metsähallituksen kanssa ja etsimään yhdessä ratkaisuja tämän hetken ongelmiin ja haasteisiin.

²⁶⁵ Kts. myös tämän raportin s. 72.

9. Kuinka huomioida ekologinen perinnetieto saamelaisia koskevassa ympäristöpäätöksenteossa?

Saamelaisten kannalta keskeistä ympäristöpäätöksentekoa harjoittaa kunta, Metsähallitus, Tukes ja eri ministeriöt. Saamelaisten ympäristöoikeuksien kannalta keskeisiä ministeriöitä ovat: ympäristöministeriö, maa- ja metsätalousministeriö, työ- ja elinkeinoministeriö, oikeusministeriö ja ulkoasiainministeriö. Ministeriöt vastaavat oman toimialansa keskeisen lainsäädännön kehittämisestä sekä kansainvälisistä yhteyksistä saamelaisten kannalta keskeisten toimijoiden, kuten YK:n kanssa. Saamelaisten kannalta keskeiseen ympäristölainsäädäntöön lukeutuu ympäristönsuojelu-, luonnonsuojelu-, erämaa-, rakennusperintö-, kaivos-, vesi-, ja kaivoslain, metsähallituslain sekä saamelaisten kotiseutualueetta, koltta-alueetta ja poronhoitoalueetta koskeva erityislainsäädäntö. Samanaikaisesti kansainvälisten sopimusten ratifiointi ja kansainvälisille ihmisoikeusinstrumenteille raportointi on keskeistä.

Saamelaisten kulttuuri, kuten perinteinen poronhoito ja kalastus, on riippuvainen ympäristön hyvinvoinnista. Siten saamelaisilla on erityinen intressi niin kollektiivisesti kuin yksilötasollakin osallistua ympäristöpäätöksentekoon. Osallistuminen voi kuitenkin olla hankalaa, jollei viranomaisilla ole riittävää tietoa saamelaisten ekologisesta perinnetiedosta.

Viranomainen, joka on perehtynyt saamelaisten ekologiseen perinnetietoon, ymmärtää paremmin, millainen poronhoidon vuosikierto on. Saamelainen poronhoito on vahvasti sidoksissa vuodenkiertoon ja säähän siten, että vuoteen ajoittuu useita ajanjaksoja, jolloin poronhoitajat eivät pysty osallistumaan esimerkiksi kuulemisiin tai tehokkaasti käyttämään muutoksenhakuoikeuttaan. Kun poronhoitajat kulkevat tunturissa, jossa mobiiliverkon kattavuudessa on katvealueita, tiedonkulku estyy.

Ekologisen perinnetiedon luonteen ymmärtävä viranomainen on myös tietoinen siitä, että saamelainen ekologinen perinnetieto on hyvin paikallista. Kumulatiivisten vaikutusten arvioimisen vuoksi on keskeistä, että paliskuntaa ja Saamelaiskäräjiä kuullaan, mutta silloin kun kyseessä on esimerkiksi tietyn, rajallisen maa-alueen käytöstä, ekologisen perinnetiedon haltijoita saattaa olla vain muutamia, jolloin heidän osallistumisensa tulisi myös turvata. Tämän osallistumisen turvaaminen voi joissakin tapauksissa edellyttää, että osallistuminen tapahtuu saamelaisen omalla äidinkielellä, saamen kielellä, joita on useita.

Ekologisesta perinnetiedosta tietoinen viranomainen osaa myös turvata saamelaisten tiedonsaannin ja osallisuuden varaamalla riittävästi aikaa niin tietoon perehtymiseen kuin osallistumiseen. Toimenpiteistä tulisi kertoa siten, että perinnetiedon haltijat ymmärtävät, mistä toimenpiteissä on kyse ja mitä tietoa heidän tulee osaltaan antaa riittävän vaikutusarvioin laatimiseksi. Viranomainen myös ymmärtää, että porosaa-
melaisten kulttuurina ja pääelinkeinona on poronhoito ja raskaat osallistumisprosessit hankaloittavat sen toteuttamista.

Tämän osion tarkoituksena on esittää kootusti, kuinka viranomaiset voivat paremmin turvata saamelaisten oikeuksien toteutumista perehtymällä saamelaisten ekologiseen perinnetietoon. Taulukossa on listattu lyhyesti esimerkkejä keskeisestä lainsäädännöstä, nykyisistä haasteista saamelaisten oikeuksien toteutumiselle ja kuinka ekologista perinnetietoa tulisi huomioida päätöksenteossa.

	Lainsäädäntö ja kansainväliset sopimukset	Nykyiset haasteet lainsäädännön ja perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisessa	Ekologinen perinnetieto	Kuinka tulisi huomioida päätöksenteossa?
Kulttuurin ja tiedon tunnus-taminen	Biologista monimuotoisuutta koskevan yleissopimuksen 8 (j) artikla, perustuslain 17§ 3, Muinaismuistolaki, 17.6.1963/295, 2 §	-Saamelaista poronhoitoa ja siihen liittyvää perinnetietoa ei tunnisteta, eikä sitä tunnusteta poronhoitoa koskevassa laissa. -Tietoa saamelaisesta ympäristöstä koskevasta perinnetiedosta ei ole helposti saatavilla kirjallisesti. -Ympäristöviranomaisilla ei aina ole riittäviä tietoja saamelaiskulttuurista. -Julkinen keskustelu saamelaisesta poronhoidosta on väheksyvä ja se on perustunut myös osin väärin tietoihin.	-Saamelainen poronhoito perustuu laidunkiertoon ja on vahvasti sidoksissa porovuoden toimintoihin ja säähän. -Saamelainen poronhoito periytyy suullisen perinteen kautta, joten tietoa saa pääsääntöisesti suullisesti. -Saamelainen poronhoito määrittelee kokonaisvaltaisesti porosaamelaisten ajankäyttöä ja elämää.	-Päätöksenteossa ymmärretään suomalaisen ja saamelaisen poronhoidon keskeisimmät erot maan- käytöllisesti. -Saamelainen poronhoito tulisi tunnustaa lainsäädännössä. -Maankäytössä varataan poroille riittävästi häiriötöntä elintilaa. -Tunnistetaan ja selvitetään muinaismuistot, jotta ne turvataan riittäväällä tasolla. -Julkisessa keskustelussa viranomaiset käsittelevät saamelaista poronhoitoa arvostavasti.
Kulttuurin edistämistimet	Luonnonsuojelulain 16 §:n 1 ja perustuslain 20 § koskien ympäristöperusoi- keutta Perustuslain 6 § koskien yhden- vertaisuutta, 15§ omaisuuden suojasta ja 18 § elinkeinon- vapaudesta	-Saamelaisuudesta ja saamelaisten ekologisesta perinnetiedosta ei tiedetä, eikä sitä ymmärretä valtaväestössä tai päättäjien joukossa riittävästi. -Maankäyttöön ei tulisi kohdistua paineita. Kansallispuistojen- ja luonnonpuistojen osalta esimerkiksi reiteiltä poikkeaminen häiritsee poroja, meluaminen voi säikyttää poroja ja roskaaminen häpäisee saamelaisille tärkeitä luontopaikkoja. -Viranomaiset eivät ole tunnistanee, että esimerkiksi malminetsintä- vaivassa saatetaan määrätä korvauksia maanomistajille, mutta ei saamelaisille poronhoitajille, vaikka heidän elinkeinonsa ja omaisuuden suojansa häiriintyy.	Ekologisen perinnetiedon haltijat osaavat kertoa paikkasidonnaisesti, mitkä toimet turvaavat kulttuuria parhaiten.	-Edistämistoimet eivät viittaa vain haitoista pidättymiseen, vaan myös aktiivisiin turva toimiin, näihin lukeutuu mm. valtaväestön kouluttaminen (esim. opasteet ja ohjeet kansallis- ja luonnonpuistoissa, mutta myös peruskoulujen oppikirjat, politiikkojen kouluttaminen). -Saamelaisen perinnetiedon haltijat tulee ottaa mukaan pohtimaan kulttuurin edistämistoimia myös paikallistasolla. -Jos maankäytöstä annetaan korvauksia maanomistajille, tulisi tunnistaa myös korvaus- velvollisuus saamelaisille poronhoitajille (omaisuus- densuoja ja yhdenvertai- suus).

Kulttuurin heikentämiskielto	KP-sopimuksen 27 artikla, vesilain 2 luvun 8 §, kaivoslain 50 §, poronhoitolain 2 §:n 2	- Kulttuurin heikennyksiä arvioitaessa ei riittävässä määrin oteta huomioon maankäyttöpaineita kokonaisuudessaan tai yhteisöjen kokemuksia paineesta. - Kulttuurin heikentämiskiellon kynnyksen täyttyminen on nostettu korkeaksi ja haitallisia vaikutuksia pyritään rajoittamaan lupamääräyksillä, jotka eivät välttämättä ole riittäviä.	Esimerkiksi maankäytöllisesti pieneltä vaikuttava toiminto voi saamelaisen maankäytön kannalta olla vaikutuksiltaan yhtä vakava kuin maankäytöllisesti suuri alue, jos paikka on keskeinen laidunalueiden kannalta tai luonteeltaan pyhä.	-Saamelainen ekologinen perinnetieto on keskeistä määrittäessä, missä kulkee vähäisen ja sitä suuremman haitan raja. - Saamelainen ekologinen perinnetieto auttaa myös määrittelemään kulttuurin elinvoimaisuutta ja elinvoimaisuutta uhkaavia tekijöitä. - Saamelainen, perinteinen poronhoito säilyy, kun sille turvataan riittävästi häiriötöntä tilaa ja asenneilmapiiri on kunnioittava, jotta nuoret haluavat jatkaa.
Tiedonsaantioikeudet	Perustuslain 20 §:n 2, Århusin sopimus, Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) 2 ja 8 artiklat, saamen kielilaki 8 §, 15 §	-Tiedonkulku ei tavoita välttämättä saamelaisia, kun he ovat tunturissa, joten osallistuminen voi vaarantua. - Tietoa ei välttämättä ole avoimesti ja ajantasaisesti saatavilla verkosta.		-Ekologinen perinnetieto auttaa viranomaista ymmärtämään saamelaista kulttuuria ja kohdentamaan tiedonsaantia siten, että saamelaiset saavat oman kulttuurinsa näkökulmasta riittävästi ympäristöä ja maankäyttöön liittyvää tietoa. -Tiedonsaanti tulisi varmistaa saameksi ja suomeksi mm. verkkotiedotuksella.
Osallistumisoikeudet: neuvottelut	KP-sopimuksen 27 artikla, Århusin sopimus, perustuslain 20 §:n 2, saamelaiskäräjälain 9 §, kaivoslain 38 §, poronhoitolain 53 §, saamen kielilaki 4 §, 6 §, laki Metsähallituksesta 39 §	-”Kuullaan, muttei kuunnella”. - Kuulemisten ajankohdat ovat vaikeita poronhoidollisesta näkökulmasta: osallistuminen voi estyä. - Osallistujilla ei aina ole riittävästi tietoa, mitä missäkin prosessissa tulisi kommentoida.	-Ekologinen perinnetieto on useimmiten suullisessa muodossa, suomen kielellä sanoilla ja asioilla voi olla erilaiset merkitykset kuin saamelaisen kulttuurin kontekstissa, tieto on luottamuksellista ja hyvin paikallista (eli esim. paliskunnan sisällä tieto paikoista vaihtelee kyläkunnittain).	-Viranomaiset ajoittavat kuulemisten ja muutoksenhaun ajankohdat siten, etteivät ne häiritse poronhoitovuotta. -Viranomaiset ymmärtävät, että paliskunnan ja saamelaiskäräjien lisäksi esim. siidat ja niiden sisällä tokkakunnat osaavat kertoa tarkimmin laidunalueistaan. - Viranomaiset varaavat riittävästi aikaa, että osalliset ehtivät kerätä riittävästi tietoa yhteisön sisältä. - Osallistujille kerrotaan, mistä osallistumisessa on kysymys. - Saamen kielinen osallistuminen turvataan ja viranomainen ymmärtää myös, että saamelaisessa kulttuurissa suomalaisilla yleissanoillakin voi olla erilaisia merkityksiä.

Vaikutusarviointi	Kaivoslain 38 §, yleisesti perus- ja ihmisoikeusvaikutusarviot lainsäädännön valmistelutoissa	-Ei olemassa olevaa mallia, kuinka suoritetaan. -Tällä hetkellä perustuu tavallisiin kuulemisiin, tekijällä ei välttämättä riittäviä tiedollisia valmiuksia suorittaa vaikutusarvioita. -Epäselvää, mikä on vaikutusarvioinnin painoarvo päätöksenteossa.	-Saamelainen ekologinen perinnetieto sisältää tarkat tiedot alueiden käytöstä: mitä juuri kyseisellä alueella tapahtuu ja milloin, mitä vaikutuksia milläkin toiminnolla mahdollisesti on tai on ollut. -Kumulatiivisia vaikutuksia myös muille kuin vain kyseisen alueen kyläryhmille.	-Ekologinen perinnetieto auttaa määrittelemään eri yhteyksissä, mikä on haitallista ja toisaalta turvaavaa toimintaa kulttuurin kannalta. - Vaikutusarvioita tehtäessä tulisi selvittää lyhyt kestoiset, välittömät haitat (mm. melu, porojen loukkaantumiset, laidunalueiden kapeneminen) sekä pitkäkestoisemmat haitat (mitkä edellytykset tulevilla sukupolvilla on jatkaa kulttuurin harjoittamista).
--------------------------	---	--	---	---

10. Hankkeen aikana kerätyn tiedon pohjalta muotoutuneet suositukset

Raportin tähän osioon on laadittu *Saamelaisten perinnetiedon sisällyttäminen ympäristöpäätöksentekoon* -hankkeen aikana kerätyn ja karttuneen tiedon pohjalta suosituksia, joiden avulla eri viranomaistahot voisivat edistää saamelaisen kulttuurin ja perinnetiedon huomioonottamista ympäristöpäätöksenteon yhteydessä.

Lainsäädäntöön ja lainvalmisteluun liittyvät suositukset

- Saamelainen poronhoito tulisi tunnustaa lainsäädännössä.
- Lainvalmistelijoiden tulisi tunnistaa saamelaisten kulttuuriset oikeuksia osana perus- ja ihmisoikeuksia. Perus- ja ihmisoikeusvaikutusarvioita laadittaessa saamelaisten kulttuurisia oikeuksia koskien huomioitaisiin ekologinen perinnetieto soveltuvin osin – tämä vaatii koulutusta, jotta vaikutukset kulttuuriin tunnustetaan riittävässä määrin.

Osallistumiseen liittyvät suositukset

- Viranomaisten tulisi huomioida saamelaisten ekologinen perinnetieto siten, että he ajoittavat kuulemisten ja muutoksenhaun ajankohdat siten, etteivät ne häiritse poronhoitovuotta.
- Viranomaisten tulisi huomioida Saamelaiskäräjien ja paliskuntien lisäksi perinteinen hallintamalli, eli siidat ja tokkakunnat, joilla on ensikäden tieto omista alueistaan.
- Siita-järjestelmä vaikuttaa esimerkiksi siihen, että jos paliskunnalta pyydetään lausuntoja, tarvitaan riittävästi aikaa, jotta yhteisö ehtii keräämään tietoa oikeilta kyläkunnilta ja pohtimaan yhdessä myös kumulatiivisia vaikutuksia.
- Perinnetiedonhaltijoille tulisi osallistumisprosesseissa kertoa, millaiset tiedot kulttuurista ovat erityisen oleellisia – tämä vaatii osallistumista vetäviltä henkilöiltä jo ennakoperehtymistä ja osaamista kulttuuria kohtaa.
- Viranomaisten tulisi huomioida, että saamelaisessa kulttuurissa suomalaisilla yleissanoillakin voi olla erilaisia merkityksiä. Näiden merkitysten ymmärtäminen edellyttää kulttuuriosaamista.

Maankäytön suunnitteluun liittyvät suositukset (ml. malminetsintä)

- Maankäytössä tulee tunnistaa ja selvittää saamelaiskulttuurin kannalta keskeiset muinaismuistot, jotta ne turvataan riittävällä tasolla, mikäli yhteisö haluaa paljastaa tällaisten paikkojen sijainnin.

- Maankäytössä tulisi varata poroille riittävästi häiriötöntä elintilaa, huomioiden kesä- ja talvilaitumet sekä vasomispaikat.
- Vaikutusarvioita tehdessä tulisi selvittää lyhytkestoisten, välittömien haittojen (laidunalueiden kapeneminen, melu, porojen loukkaantumiset, kustannukset, lisätyön määrä, työn haastavuuden lisääntyminen) lisäksi pitkäkestoiset haitat (mitkä edellytykset sukupolvilla on jatkaa kulttuurin harjoittamista).
- Saamelaisten kulttuuria koskevien vaikutusarvioiden laatijoilla tulee olla riittävä osaaminen ja valmiudet laatia vaikutusarvio yhteistyössä saamelaisten kanssa.

Tuomioistuimet ja lupaviranomaiset

- Saamelaisten perinnetiedon haltijoilla on ensikäden tieto erilaisten hankkeiden mahdollisista vaikutuksista poronhoidolle, joten heidän asiantuntemuksensa esimerkiksi siitä, missä kulkee vähäisen ja sitä suuremman haitan raja, tulisi ottaa riittävällä painoarvolla huomioon.
- Saamelaisten perinnetiedon haltijoilla on ensisijainen käsitys omasta kulttuurin elinvoimaisuudestaan ja sitä uhkaavista tekijöistä – tämä tulisi huomioida haittojen arvioinnissa.
- Tuomioistuimissa ja lupaviranomaisissa tulisi turvata riittävä koulutus saamelais-ten kulttuurista ja ekologisesta perinnetiedosta.

Syrjinnän vastaiset toimet

- Julkisessa keskusteluissa viranomaisten tulisi turvata saamelaista kulttuuria käsittelemällä saamelaista poronhoitoa arvostavasti, jotta yleinen asenneilmapiiri olisi kunnioittava ja jotta nuoret haluavat jatkaa kulttuuria.
- Tiedonsaanti erilaisissa ympäristöpäätöksentekoprosesseissa tulisi varmistaa saameksi ja suomeksi ajantasaisella verkkotiedotuksella. Tällä hetkellä esimerkiksi Enontekiön tuulivoimaa koskevan kaavan osallistumissuunnitelma ei ole yli vuoden pitänyt paikkaansa.
- Viranomaisten tulisi huolehtia valtaväestön kouluttamisesta, esimerkiksi opasteet ja ohjeet kansallis- ja luonnonpuistoissa, mutta myös peruskoulujen oppikirjat, poliitikkojen kouluttaminen, yritysten kouluttaminen.

Akwé: Kon -menettelyyn kehittämiseen liittyvät suositukset

1. MENETTELYN LUOTETTAVUUS

- Kun viranomainen ottaa käyttöön vapaaehtoiset Akwé: Kon -ohjeet ja sitoutuu noudattamaan niitä, menettelyn soveltamista varten tulisi luoda luotettava toimintamalli → selkeä, aukoton ja joustava/erilaisiin tilanteihin soveltuvat toimintamalli, joka loisi reunaehdot/minimivaatimustason ohjeiden soveltamiselle (ristiriitatilanteissa ei olisi tulkinnanvaraa).

2. SAAMELAISKÄRÄJIEN ROOLI

- Saamelaiskäräjien roolia menettelyssä tulisi selkeyttää ja tuoda tiedoksi prosessiin osallistuville tahoille/ihmisille.

3. RESURSOINTI

- Viranomaisen tulisi varata riittävästi ajallisia resursseja pohja/perustiedon selvittämistä, kattavan vaikutusarvioinnin toteuttamista jne. varten.
- Viranomaisen tulisi varata riittävästi taloudellisia resursseja sihteerin palkkiota varten, tiedon keräämisestä johtuvien matkakulujen yms. kattamiseen, ulkopuolisilta,

riippumattomilta ja luotettavilta asiantuntijoilta tilattujen selvitysten/lausuntojen aiheuttamien kustannusten kattamiseen.

- Tulisi luoda pysyvä sihteeri/asiantuntijaverkosto → tarjoaisi menettelyn hallitsevia sihteereitä ja perustutkimusta tekeviä tutkijoita/asiantuntijoita Akwé: Kon -ryhmien käyttöön.

4. JÄSENTEN REKRYTOINTI/SITOUTTAMINEN

- Akwé: Kon -ryhmien rekrytointiprosessia tulisi parantaa ja ryhmään tulisi valita halukkaita ja motivoituneita ihmisiä (puheenjohtaja, sihteeri ja varsinaiset jäsenet) → menettelyn onnistuminen on hyvin paljon kiinni ryhmän jäsenten aktiivisuudesta ja oma-aloitteisuudesta.
- Erityisesti sihteerin valintaan tulisi kiinnittää huomiota, sillä tehtävään valittu henkilöllä on keskeisen tärkeä rooli menettelyn läpiviemisessä ja jäsenten motivoinnissa.
- Tulisi kehittää erilaisia tapoja, joilla ryhmän jäseniä sitoutettaisiin työskentelemään ryhmässä menettelyn alusta loppuun asti.

5. OSALLISTUTTAMINEN

- Osallistuttamisen osittaisen tai täydellisen epäonnistumisen syyt tulisi selvittää ja tunnistaa.
- Viranomaisen tulisi kehittää sitä tapaa, millä saamelaiset osallistutetaan menettelyyn (apuna voisi käyttää erilaisia osallistuttavia metodeja) → turvattaisiin aito yhteistyö näennäisen osallistuttamisen tai täysin eriytyneen työskentelyn sijaan (toisaalta ryhmän tulisi säilyttää samalla itsenäisyytensä eivätkä virkamiehet saisi sanella lopputulosta).
- Osallistuttavan menetelmän tulisi tarjota työkaluja mahdollisten konfliktitilanteiden ratkaisemiseksi.

6. PEREHDYTYS

- Menettelystä vastaavalle virkamiehelle tulisi järjestää biodiversiteettisopimusta, Akwé: Kon -ohjeita ja menettelyn soveltamista Suomessa koskevaa koulutusta/perehdytystä → virkamiehillä tulisi olla riittävä ymmärrys kokonaisuudesta sekä tarpeeksi tietoa itse menettelystä ja omasta roolista siinä ennen varsinaista prosessin aloittamista.
- Menettelystä vastaavan virkamiehen tulisi toimia asian esittelijänä ja käyttää aikaa Akwé: Kon -ryhmän jäsenten perehdytykseen prosessin alussa → ryhmän jäsenten sisäistäisivät menettelyn lähtökohdat, tarkoituksen, eri vaiheet, jäsenille luomat odotukset jne.
- Virkamiehille tulisi olla käytössä perehdyttämistä koskeva yleisohjeistus, jota tulisi noudattaa aina menettelyä sovellettaessa.
- Biodiversiteettisopimuksesta, Akwé: Kon -ohjeista ja menettelyn soveltamisesta Suomessa tulisi tuottaa helposti ymmärrettävää materiaalia perehdytyksen tueksi ja ryhmän käyttöön prosessin aikana → materiaalissa selitettäisiin menettelyn lähtökohdat, tarkoitus, eri vaiheet, jäsenille luomat odotukset jne.

7. PERUS/POHJATieto

- Ryhmällä tulisi olla käytössä perinnetiedon keräämistä koskeva yleisohjeistus.
- Tiedon tulisi mennä suoraan saamelaisten käyttöön ja säilytykseen eikä pelkäänsään Metsähallitukselle → Akwé: Kon -ryhmän toimisi ympäristöpäätöksenteon kannalta tärkeän tiedon välittäjänä (ei koske salaista tietoa).
- Menettelyn aikana kerätty tieto tulisi loppusijoittaa tavalla, jonka ansiosta tieto olisi saamelaisyhteisön käytettävissä myös tulevaisuudessa (esim. Saamelaiskäräjät voisivat käyttää tietoa ympäristöpäätöksentekoprosesseissa).
- Ryhmällä tulisi olla riittävän edellytykset perus/pohjatiedon hankkimiseen → ryhmällä olisi mahdollisuus käyttää tarvittaessa apuna ulkopuolisia ja riippumattomia tutkijoita.

8. VAIKUTUSARVIOINTI & TOIMENPITEET

- Ryhmällä tulisi olla käytössään tarkoitusta varten luotu tarkempi malli/ohjeistus, jota noudatettaisiin toteutettaessa vaikutusarviointia ja kehitettäessä lieventäviä/ehkäiseviä toimenpiteitä.

9. FORMAATTI/LOMAKEPOHJA

- Ryhmän jäsenille tulisi olla käytössään selkeä ohjeistus ja riittävästi tietoa siitä, miten lomakepohjaa tulisi käyttää → millaista tietoa tarvitaan mihinkin kohtaan.
- Lomakepohjaa tulisi kehittää niin, että se soveltuisi paremmin saamelaisen perinnetiedon välittämiseen ympäristöpäätöksentekoon.
- Ryhmälle tulisi antaa mahdollisuus välittää tietoa muussakin kuin formaatin/lomakepohjan vaatimassa muodossa → vapaassa muodossa välitetty tieto sisällytettäisiin myös ympäristöä koskeviin suunnitelmiin.

10. TIEDON VÄLITTYMINEN

- Akwé: Kon -ryhmän välittämän tiedon tosiasiallinen huomioon ottaminen ja tiedon sisältyminen ympäristöpäätöksentekoon tulisi varmistaa.
- Akwé: Kon -ryhmän välittämä tieto, joita ei otettu huomioon ympäristöpäätöksenteossa, tulisi kirjata tarkasti ylös ja saamelaisille tulisi antaa mahdollisuus vastineen tekemiseen.

11. VAIKUTTAVUUS/SEURANTA

- Tulisi kehittää yhteishallinta-malli²⁶⁶, jonka ansiosta saamelaisilla olisi keskeisempi rooli perinteisten alueiden hallinnassa ja keskusteluyhteys maita hallinnoivien elinten kanssa olisi entistä toimivampi.
- Tarkoitusta varten tulisi luoda seurantajärjestelmä, jolla seurattaisiin esim. HKS:n tavoitteiden toteutumista ennalta määritettyjen indikaattorien avulla → suunnittelu ja toteutus tehtäisiin yhdessä Akwé: Kon -ryhmän jäsenten kanssa.
- Yhteishallintamallin avulla tulisi varmistaa saamelaisten aidot osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet → ei tarkoittaisi neuvottelukuntia tai pysyviä yhteistyöryhmiä, joissa saamelaiset olisivat vähemmistöasemassa eivätkä pystyisi todellisuudessa vaikuttamaan päätöksentekoon.

²⁶⁶ Kts. Heinämäki 2017, 58.

Akwé: Kon -menettelyn soveltamisen laajentamismahdollisuudet

Menettelyä ehdotettiin sovellettavaksi:

- Luonnonvarasuunnitelmissa²⁶⁷
- Metsähallituksen kiintiöpäätöksiä koskevissa prosesseissa (metsästys²⁶⁸, kalastus²⁶⁹, maastoliikenne²⁷⁰)
- YVA-menettelyssä²⁷¹
- SOVA-menettelyssä²⁷²
- Maankäyttö- ja rakennuslain²⁷³ toimeenpanossa (maakuntaohjelma, maakunta-kaava, yleiskaava ja asemakaava)
- Kaivosalalla esimerkiksi malminetsintälupamenettelyssä (kaivosyhtiö rahoittaisi Akwé: Kon -menettelystä aiheutuneet kustannukset)
- Yleisellä tasolla Turvallisuus- ja kemikaaliviraston (Tukes), Aluehallintoviraston (AVI) ja *Lapin* elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen (Lapin ELY-keskus) vaikutustenarviointia vaativissa tai muistuttavissa menettelyissä
- ILO sopimuksen 169:n sekä Pohjoismaisen saamelaisopimuksen kansallinen maankäyttöön liittyvässä täytäntöönpanossa.²⁷⁴

267 Kts. Metsähallitus 2017a.

268 Kts. Metsähallitus 2016a.

269 Kts. Metsähallitus 2016b.

270 Kts. Metsähallitus 2017b.

271 Kts. Ympäristövaikutusten arviointi 2016.

272 Kts. Suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arviointi SOVA 2017.

273 Kts. 132/1999.

274 Kts. Heinämäki 2017, 57.

Liite 1.

Tiivistelmä: työpaja koskien ympäristöperinnetietoa

31.1.2017, Helsinki, Nessling Nest tilat

Työpajan tarkoituksena oli esitellä tutkimushanketta ja luoda aika sekä paikka keskustella, millaisia vaikutusarviomekanismeja tällä hetkellä saamelaisten kulttuuriin liittyy eri tasoilla ja toisaalta kuinka niitä voisi kehittää. Osallistujia oli muun muassa oikeusministeriöstä, ympäristöministeriöstä, Tukes:sta, Nesslingin säätiöstä, Lapin yliopistosta, Jyväskylän yliopistosta, Tampereen yliopistosta, Helsingin yliopistosta, Saamelaiskäräjiltä, Käsivarren paliskunnasta, ympäristöjärjestöistä ja Metsähallituksesta.

Työpaja jakautui kahteen kokonaisuuteen. Aamupäivällä hankkeen tutkijat esittelivät hankkeen johtopäätöksiä sekä toteuttamistapaa.

Tiivistelmä hankkeen loppuraportista

Työpajan aluksi esiteltiin hankkeen yhteydessä laaditun raportin runkoa, lähtökohtia ja tavoitteita. Lähtökohtana on tietysti se, että saamelainen perinnetieto ja sen tallentaminen itsessään on arvokasta ja tärkeää. Lisäksi raportissa pyritään tuomaan poronhoitajien ääni kuuluviin myös viranomaisille ja päätöksentekijöille, sekä luomaan työkalu, jota myös viranomaisen voisivat hyödyntää jatkossa esimerkiksi vaikutusarviointityötä suunniteltaessa ja kehitettäessä.

Tiivistelmä hankkeen toteuttamistapaa käsitellestä esityksestä

Yhteisölähtöinen ja osallistuttava tutkimus vaikutusarvioinnin tukena – Hyvät käytänteet

Hankkeessa käytettiin yhteisölähtöistä lähestymistapaa ja osallistuttavaa menetelmää, mikä näkyi hankkeen toteutuksessa (ks. raportin kappale 2. *Yhteisölähtöinen osallistuttava menetelmä*, jossa kyseinen esityksen osio on kirjoitettu auki).

Esityksessä korostettiin, miten yhteisölähtöisen tutkimuksen ja ihmisten kanssa tehdyn läheisen yhteistyön ansiosta oli mahdollista päästä kiinni yhteisön erilaisiin tarpeisiin, kuten vaikutusarvioinnin kehittämistarpeisiin, joihin pyrittiin vastaamaan hankkeen aikana. Näin tutkimus on onnistunut tuottamaan saamelaisyhteisöä hyödyttävää tietoa. Lisäksi esitys sisälsi tietoa Akwé: Kon -menettelyn kehittämistä koskevista suosituksista (ks. raportin liitteenä oleva suositukset osio).

Aamupäivän ohjelmassa oli myös paneelikeskustelu, jossa edustajat olivat ympäristöministeriöstä, Metsähallituksesta ja Tukes:sta. Teemana oli erilaiset vaikutusarviointimenettelyt.

Tiivistelmä paneelistä:

Ympäristöministeriön edustaja arvioi, että kaikilla ympäristölaeilla on vaikutuksia saamelaiden oikeuksiin ja kulttuuriin. Hän jatkoi, että siksi on tärkeää huolehtia nyt koulutuksesta, jotta perus- ja ihmisoikeusvaikutusarvioinneissa tunnistettaisiin keskeiset vaikutukset saamelaiden kulttuuriin. Hän myös kertoi, että Pohjoismainen saamelaissopimus tulee heijastumaan ympäristölainsäädännön valmisteluun.

Tukes:n edustaja kuvasi sitä prosessia, miten nykyisellään esittelijät tekevät kaivoslain alaiset saamelaisia koskevat vaikutusarviot. Tukes:lla ei ole erityistä koulutusta tai ohjeistusta vaikutusarvioin tekemiseen ja arvioinnissa nojaututaan pitkälti kuulemisten ja kaivosneuvotteluissa esiin tuotuihin seikkoihin.

Metsähallituksen edustaja kertoi, että heillä on vakiintuneita osallistumismalleja ja niitä pyritään saamelaisalueella ajoittamaan sopivasti, jotta osallistujat myös pääsevät osallistumaan. Metsähallituksessa tuetaan mm. saamen kielten opiskelua ja henkilökunnassa on myös useita saamelaisia – tämä tuo organisaatiolle sisäistä kulttuuriosaamista, vaikkakin kuulemisten ja osallistumisprosessien avulla selvitetään vaikutuksia aina paikallisten saamelaiden kanssa.

Yleisöpuheenvuoroissa nousi esiin, onko saamelaisilla ns. veto-oikeuksia kaivosasioita koskien. Keskustelua käytiin muun muassa koskien niin sanottua full, informed and prior consent –oppia, joka tulee YK:n ihmisoikeuskomitean käytännöstä ja tulisi huomioida myös Suomessa.

Yleisöpuheenvuoroissa pohdittiin myös, että osallistumisprosessien kehittäminen vaikutusarvioiden yhteydessä ovat toki tärkeitä, mutta osallistumiseen kuluva aika on muusta ajasta pois, prosessit ovat pitkiä ja niitä voi olla vaikea ymmärtää.

Lainvalmisteluun liittyvät vaikutusarviot ja kaivoslain saamelaiskulttuuria koskeva vaikutusarvio

Työpajan pienryhmässä käsiteltiin yhtäältä yleisiä havaintoja lainvalmisteluun liittyviä vaikutusarvioita koskien ja toisaalta erityisiä kysymyksiä kaivoslain vaikutusarvion osalta.

Yleisesti lainvalmistelussa tehtävistä vaikutusarvioista nostettiin esiin, että saamelaiden kulttuuria koskevaa vaikutusarvioita voidaan huomioida perus- ja ihmisoikeusvaikutusarvioinnin yhteydessä, kun riittävä tietotaso valmistelijoille turvataan. Perus- ja ihmisoikeuskoulutusta, mukaan lukien saamelaiden oikeudet, annetaankin kevään 2017 aikana virkamiehille. Kouluttajatahona toimii oikeusministeriö.

Esiin nostettiin myös, että olisi keskeistä välittää viestiä päättäjille, että riittävien vaikutusarvioiden tekeminen vaatii aikaa ja vaikutusarvioissa tulisi eurojen sijaan pohtia myös vaikutuksia oikeuksien ja kulttuurin toteutumiseen.

Myös maakuntatasolla tulisi huomioida vaikutusarvioiden tekeminen.

Kaivoslain vaikutusarvion osalta nostettiin esiin useita erilaisia näkökohtia. Keskustelussa yksi keskeinen kysymys oli, kuka tai mikä taho olisi kompetentti taho suoritamaan vaikutusarviota. Asiasta oli erilaisia näkemyksiä. Esiin nousi, että Tukes on jo tällä hetkellä riippumaton viranomainen, joten osa osallistujista koki, ettei ole tarvetta ainakaan uudelle viranomaistaholle. Uuden tahon perustamista puhuttiin kuitenkin vaihtoehtona ja osa kannatti sitä. Toisaalta pohdinnassa oli, voisiko Saamelaiskäräjät tehdä vaikutusarvioita erilaisiin prosesseihin. Jälkimmäistä ei poissuljettu vaihtoehtona, jos riittävä resursointi olisi turvattu ja varmistettu.

Keskustelussa tuotiin esiin kaivosten tarpeellisuus ja globaali vastuu: jollei Suomessa ole kaivoksia, niitä on toisaalla ja täällä standardit ovat kehitysmaita korkeammat. Keskustelussa muistutettiin toisaalta, että yleiset perustuslailliset ja alkuperäiskansan oikeuksiin liittyvät velvoitteet pätevät myös kaivoslakia koskevien asioiden käsittelyssä. Muistutettiin myös, että olisi tärkeää antaa alkuperäiskansalle ja heidän kulttuurilleen sille kuuluva arvo ja tunnustus kaikissa relevanteissa viranomaisprosesseissa. Esiin nostettiin myös vaihtoehto, että saamelaisten kotiseutualue rauhoitettaisiin täysin kaivoslain alaisilta toiminnoilta, sillä kaivostoiminnan ja saamelaisten perustuslaillisten kulttuurioikeuksien yhteensovittaminen voi olla mahdotonta. Tällöin vaikutusarvioita ei olisi tarve tehdä kaivoslain alaisten toimien osalta.

Puhuttiin myös luottamuksesta – tiedonkulun ja osallistumisprosessien tulee olla läpinäkyviä ja ennakoitavia, muutoin esim. vaikutusarvioiden riittävyyttä kohtaan voi syntyä epäluottamusta.

Akwé: Kon -menettelyn yleinen kehittäminen ja soveltamisen laajentaminen muuhun alueiden- ja maankäytön suunnitteluun saamelaisten kotiseutualueella

Työpajan pienryhmässä käsiteltiin sitä, miten Akwé: Kon -menettelyä tulisi kehittää yleisellä tasolla ja sen soveltamista voitaisiin laajentaa muuhun alueiden- ja maankäytön suunnitteluun saamelaisten kotiseutualueella.

Työpajassa todettiin Akwé: Kon -menettelyn olevan hieno työkalu, jolla on valtava potentiaali. Tosin menettely vaatii toteutuakseen poliittista tahtoa. Ongelmaksi ovat muodostuneet sovituissa menettelytavoissa olevat aukot ja käytännön toteutus.

Huomautettiin, että menettely on tarkoitettu alun perin koolta suuria hankkeita varten. Osittain tästä johtuen menettelyä ei voi soveltaa samalla tavalla kaikkiin tilanteisiin vaan on katsottava kunkin menettelyn tavoitteita ja säädettävä soveltamista niiden mukaisesti.

Menettelyt toteutetaan myös hyvin vaihtelevissa olosuhteissa ja alueilla, joiden säädoistausta poikkeaa toisistaan. Esimerkiksi kansallispuistoja suojaa oma lainsäädäntönsä. Tästä johtuen lainsäädännön antama suoja saamelaisten kulttuurille ja elinkeinoille vaihtelee alueittain.

Pienryhmässä tuotiin esille mahdolliset konfliktitilanteet, joissa erilaiset intressit törmäävät menettelyn aikana. Esimerkkinä tällaisista tilanteista mainittiin Mallan luonnonpuistossa laiduntavien porojen aiheuttama konflikti. On syytä pohtia, miten

Akwé: Kon -menettelyä voitaisiin soveltaa ja viedä läpi yhteen sovittamattomaksi luonnehdituissa ristiriitatilanteissa.

Yleisen arvion mukaan Akwé: Kon -menettely voi tuottaa tärkeää pohja/perustietoa kohteena olevista alueista ja sen potentiaalia pidetään valtavana, mutta menettelyn käytössä olevia resursseja pidetään niukkoina ja perustilan selvitys on luonnollisesti tehtävä aina resurssien puitteissa. Yleisesti menettelyn kohteena olevien alueiden nykytilan kartoitus ja riittävä perus/pohjatieto ovat välttämättömiä vaikutusarvioinnin toteuttamisen kannalta. Tästä johtuen vähäisiä varoja on syytä käyttää viisaasti ja kohdentaa niitä perus/pohjatiedon selvittämiseen.

Kerätyn tiedon toivottiin menevän suoraan saamelaisten käyttöön ja säilytettäväksi eikä Metsähallitukselle. Akwé: Kon -ryhmä toimii sellaisen tiedon välittäjänä, jota halutaan sisällytettävän ympäristöpäätöksentekoon. Jos tieto jää saamelaisille, sitä voidaan käyttää myöhemmin yhteisön hyväksi esimerkiksi Saamelaiskäräjien osallistuessa erilaisiin ympäristöpäätöksentekoprosesseihin.

Perus/pohjatietoa koskevan keskustelun yhteydessä ja yhtenä ratkaisuvaihtoehtona mainittiin ”biocultural protocol”, joka tarkoittaa vapaasti käännettynä biokulttuurista protokollaa. Protokolla perustuu ajatukseen siitä, että paikallisyhteisöillä ja alkuperäiskansoilla, jotka elävät käsi kädessä luonnon kanssa, on arvokasta tietoa kulttuurista, ympäristöstä jne. Yhteisöt voivat oman päätöksensä mukaisesti tallentaa menettelyn avulla kaiken haluamansa ja tarvittavan tiedon ”pankkiin”. Näin yhteisöillä on valmiina perus/pohjatietoa, jota voidaan käyttää alueille suunnitteilla olevien suurten hankkeiden vaikutusten arviointiprosesseissa.

Akwé: Kon -ryhmän sihteeria pidettiin keskeisenä tärkeinä henkilöinä menettelyn kannalta. Sihteerin tulisi pienryhmän mukaan olla saamelaisyhteisön edustaja, jolla on syvä ymmärrys saamelaiskulttuurista. Toisena vaihtoehtona on luoda pysyvä sihteeri/asiantuntijaverkosto, joka tarjoaa menettelyn hallitsevia sihteereitä ja perustutkimuksen tekemiseen perehtyneitä tutkijoita/asiantuntijoita ryhmien käyttöön tarvittaessa.

Keskustelun alussa tuotiin esille se, että Saamelaiskäräjät ja Metsähallitus ovat sopineet menettelytavoista, joilla Akwé: Kon -työkalua sovelletaan esimerkiksi erämaa-alueiden hoito- ja käyttösuunnitelmiin. Luontopalveluiden lisäksi menettely otetaan käyttöön myös Metsätalous Oy:n puolella. Menettelyn läpiviemisen arvioitiin olevan tulevaisuudessa ongelmallisempaa kun soveltamista laajennetaan Metsätalous Oy:n puolella, minkä pelätään tuovan esille työkalun heikkoudet.

Saamelaiskäräjillä ja Metsähallituksella on meneillään Akwé: Kon -menettelyn päivittysprosessi, jossa pyritään kehittämään menettelyn tarkennusta vaativia tai puutteellisia osioita.

Päivittysprosessin keskeisimpänä kysymyksenä pidettiin menetelmän vaikuttavuutta. Akwé: Kon -ryhmä tuottaa tietoa kulttuurisista, ympäristöllisistä ja sosiaalisista vaikutuksista sekä vaikutuksia ehkäisevistä toimenpiteistä. Tiedolla ei ole merkitystä, jos sitä ei oteta huomioon ympäristöpäätöksenteossa.

Yleisenä kommenttina tuotiin esille, että luonnonmonimuotoisuuteen liittyvä perinnetiedon konkretisoiminen on haastavaa. Joissakin tapauksissa menettelyssä päädytään kartoittamaan lähinnä paikallisten huolia, joihin Metsähallitus pyrkii mahdollisuuksien mukaan vastaamaan. Huomautettiin, että esimerkiksi HKS:lla voidaan ratkaista vain pieni osa näistä huolista, mutta ne voidaan kirjata ylös ja miettiä ratkaisuja näihin ongelmiin tulevaisuudessa.

Saamelaiden välittämän tiedon vaikuttavuutta on pystyttävä seuraamaan. Tähän liittyy kysymyksiä siitä, kenen käsissä vaikuttavuuden turvaaminen ja seurannan toteuttaminen on. Todettiin, että vaikuttavuus/seuranta ovat erittäin riippuvaisia tarjolla olevista resursseista.

Vaikuttavuus voidaan varmistaa luomalla erilaisia seuranjärjestelmiä. Ryhmältä kysyttiin mielipidettä yhtenä ratkaisuna näihin ongelmiin esitetystä yhteishallintamallista, jonka avulla Akwé: Kon -ryhmä voisi osallistua maankäyttöä koskevien suunnitelmien täytäntöönpanoon ja toteutumisen seurantaan viranomaisten kanssa. Yhteishallintamallia pidettiin hyvänä ratkaisuna, jos se turvaa saamelaisille tosiasiallisen vaikuttamismahdollisuuden eikä luoda neuvottelukuntia, jotka jättävät saamelaiset vähemmistöasemaan.

Huomautettiin, että saamelaisiin pitäisi viitata oikeuksien haltioina ja puhua oikeuksien huomioisesta. Näin ei kuitenkaan yleensä tapahdu. Akwé: Kon -menettelyn ja FPIC-periaatteen sulauttamista yhteen pidettiin myös yhtenä kannatettavana kehityssuuntana.

Akwé: Kon -menettelyn soveltamisen laajentamista muuhun maankäyttöön saamelaiden kotiseutualueella pidettiin toivottavana ja esiin nousi erilaisia mahdollisuuksia, jotka on listattu raportissa olevaan suositus-osioon.

Tilaisuuden lopuksi jokainen pysähtyi hetkeksi, miten voisi esittää työpajassa esitettyjä asioita. Osallistujat kertoivat kaikille, mitä edistystoimenpiteitä he aikovat toteuttaa. Lupauksiin lukeutui mm. saamelaiskulttuuriin tutustuttaminen, saamelaiden oikeuksien tutkiminen, erilaisten menettelyjen pohtiminen ja kehittäminen, kansainvälisen ja kotimaisten keskustelujen välisenä tulkkina toimiminen ja erilaisiin näkemyksiin perehtyminen.

**Sámiid árbedieđu
vuhtii váldin birasmearrádusaid dahkamis**

Laura Olsén, Assi Harkoma, Leena Heinämäki & Heta Heiskanen

Jorgalus: Rosa-Máren Magga

Ovdasánit

Dát raporta lea *Sámiid árbedieđu čáhkadeapmi birasmearrádusaid dahkamii* –fidnu loahpparaporta, mii fállá bargoneavvuid birasmearrádusaid dahkanproseassaid ovddideapmái nu, ahte dain máhtáledje ja sáhtáledje váldit buorebut vuhtii sámi ekologalaš árbedieđu, sámiid árbevirolaš ealáhusaid ja dan bokte lunddolaččat maid sámi kultuvrra. Raporttain geahččaliuvvo vástidit álggu álggus servoša siste lohtánan dárbut buvttadit girjjálaš materiála ja doalvut ovddosguvlui dieđu sámi árbedieđus, erenoamažit árbevirolaš sámi eanageavaheamis ja ealáhusaiguin bargamis eiseválddiide, geat leat mielde birasmearrádusaid dahkamis. Dás lihkostuvvama dihte dutkijoavku lea galledan Giehtaruohtasa bálgosa golmma siidda moanaid beivviid áigge, dahkan jearahallamiid ja govven videomatetriála guovllu árbedieđus¹.

Arktalaš guovddáša, Davvi biras- ja vehádatvuoigatvuođa instituhtta dutkin mu bivde fidnu loahpparaportta válđočállin. Dát dáhpáhuvai easka dalle go fidnu lei juo jođus, danin go mánggain geahččalemiin fuolakeahhtá áššedovdi čáli guovllu sámeservodagas ii gávdnon. Ealán ieš ii-sápmelažžan sámeservošis, mii bargá árbevirolaš sámi ealáhusaiguin, danin ipmirdan ja oainnán measta beaivválaččat árbedieđu mearkašumi sápmelaččaid eallimis erenoamažit ealáhusaiguin barggadettiin. Dát vuolggasajit lasihit mu ipmárdusa dutkanetihkas maid geavadaga dásis ja dat dahká vejolažžan áššiid geahčadeami iešguđet oaidninguovllus. Nuppi dáfus mu duogáš ásaha hástalusaid sápmelaš árbedieđu gieđahalli raportta čállimii, go dan áigge, maid lean galledan servoša luhtte, lea nanusmahttán mu ipmárdusa das, ahte vuđolaš ipmárdus sámi árbedieđu ollislaš luondus ja dan mearkašumis sámi servošiid eallimis lea vejolaš olahit lagamustá bajásšaddamin servodahkii mánggaid jagiid áigge ja oassálastimin maid ieš árbevirolaš ealáhusaide.

Oainnán, ahte dán raportta čállit doibmet muhtinlágan dulkan Giehtagierraga badjealbmáid ja eiseváldiid gaskkas ja sávan, ahte raporta duođas lasiha ipmárdusa sámi árbedieđu mearkašumis sápmelaččaide ja das, manin sámiid ekologalaš árbediehtu galggalii čáhkaduvvot birasmearrádusaid dahkama proseassaide daid buot muttuin.

Dát fidnu ja raporta leat ollašuhtton álggus lohppii lávga ovtasbarggus Giehtaruohtasa bálgosa badjealbmáiguin, iige daid dahkan livččii lean vejolaš albmá báikkálaš servoša doarjaga ja veahki haga. Hálidange liggosit giitit buot Giehtagierraga guovllu boazodoalliid, geat leat oassálastán fidnui ja čohkkán gaskohaga manjit idjii muitaleamen fidnu dutkiide guovllu árbevirolaš sámi boazodoalus ja eanageavaheamis, mii láktasa dasa. Erenoamážit hálidan giitit raportta čállimii oassálastán dutkiid Leena Heinämäki, Heta Heiskanena ja Assi Harkoma. Háliidan giitit maid Tuomas Aslak Juuso, geas Sámedikki ja Giehtagierraga Akwé:Kon-joavkku ovddasteaddjin lea leamašan guovddáš rolla árbedieđu čoaggimis. Lassin giittosat gullet maid Elle Maaret Labbai, Marielle Labbai ja Berit Siilasjoki árbedieđu čoaggimii oassálastimii. Nu maid háliidan giitit buokaid, geat gullet Giehtagierraga Akwé:Kon -jovkkui ja

¹ Oaidnimis fidnu ruoktosiidduin *Sámiid árbediehtu ja birasmearrádusa dahkan*. Čujuhusas: <http://www.arcticcentre.org/FI/hankkeet/perinnetieto/haastattelut>

geat leat oassálastan prošektii. Maj ja Tor Nessling vuodđudussii fidnu ruhtadeaddjin gullet maid giittosat fidnu ja raportta ollašuhttima vejolažžan dahkamis. Lassin háliidan giitit geassit 2016 fidnus veahkehan dutkanhárjehalliid Anna Yrjönena, Henri Wimana ja Johanna Nevanpää ja loahpparaportta davvisámegillii jorgalan Rosa-Máren Magga. Giittosat Esther Berelowitschii raportta olgguldashámi plánemis. Hálidan giitit fidnu váikkusguorahallanbargobáji hubmiid ja oassálastiid, fidnu várás videojearahallamiid addán dutkiid ja virgeolbmuid ja árbedieđu hálddašeaddjiid ja buohkaid earáid fidnui oassálastan doibmiid ja olbmuid.

Anáris 8.3.2017,

Laura Olsén

1. Láidehus

Sámiid árbedieđu čáhkadeapmi birasmearrádusaid dahkamii -fidnu lea Arktalaš guovddáš Davvi biras- ja vehádatvuoigatvuođa instituhtta fidnu, mii álggii 1.12.2015². Fidnu lea Maj ja Tor Nessling vuodđudusa ruhtadan, ja das kártejuvvui Giehtaruohtasa bálgosa guovllu sápmelaččaid eanageavaheapmái laktáseaddji árbediehtu, vai dan sáhtáledje váldit buorebut vuhtii luonddu mánngabealátvuođa ja suvdilis ovdaneami ja sámiid vuoigatvuođaide guoski mearrádusaid dahkamis. Fidnu vuojui Giehtagierraga guovllu boazosápmelaččaid árbedieđu vurdemii ovtasbarggus báikkálaš Akwé: Kon-bargojoavkkuin. Báikkálaš servoša ovdanbuktán sávaldagaid ja dárbbuid ja fidnu áigge čoggon jearahallamiid vuodul lea čállon dát raporta, mas buktojuvvo ovdan jearahallamiin badjánan fáttát ja geahččaluvvo sirdit ovddosguvlui Giehtaruohtasa bálgosa boazodoalliid sátni. Raportta ulbmilin lea árbedieđu vurdema lassan fállat dieđu ja ođđa oaidninguovlluid dasa, mo sámi árbediehtu galggalii boahttevuođas buorebut váldojuvvot vuhtii birasmearrádusaid dahkama oktavuodas.

Dál mearrádusaid dahkkiin ii leat dárbbášlaš diehtu ja ipmárdus sápmelaččain, sin kultuvrras ja árbedieđus. Eanageavaheami ruossalas deatta lassána ja ođđa eanageavahanhámiid boadedettiin sámeiguvlui, árbevirolaš ealáhusat degomat sámi árbevirolaš boazodoallu leat juo gártan dahkat saji ođđa doibmiide. Sihke jearahallamiin ja dutkamušgirjjálašvuođas, mii juo gávdno, lohtána dat, ahte árbevirolaš sámi boazodoallu, sámi kultuvra ja sámegielaide eallinfámolašvuohta, leat lágga čatnon oktii³. Jus sámiguovllu eanageavaheami plánedettiin ii nohkka váldojuvvo vuhtii dat, mo ođđa eanageavahanplánat váikkuhit ovdamearka dihte vejolašvuhtii bargat sámi árbevirolaš ealáhusaiguin, čuovvumušat soitet leat negatiivvalaččat sámi árbevirolaš ealáhusaide ja dan bokte viidasit maid sámegielaide ja sámekultuvrii. Dán dihte sámekultuvrra ja sámi ekologalaš árbedieđu duođalaš ja dárbbášlaš čáhkadeapmi birasmearrádusaid dahkama proseassaide lea erenoamáš dehálaš.

Sápmelaččaide iežas guovllu luonddus čoggon diehtu vuodđuduvvá guhkesáigásaš luonddu áicamii ja luonddus eallimii, ja dan vuodul sápmelaččat, geat barget árbevirolaš ealáhusaiguin, leat jo mánnggaid buolvvaid áigge geavahan luonddu suvdilis vugiin. Lassin dutkamušgirjjálašvuođas buktojuvvo jámma ovdan eamiálbmogiid árbedieđu mearkašupmi oarjemáilmmi dutkanvugiid mielde ollašuttton dutkamušaid doarjagin luonddu mánngabealátvuođa seailluheami ja eatnama suvdilis geavaheami plánema várás⁴.

2 Fidnu ruoktosiiddut čujuhusas: <http://www.arcticcentre.org/FI/hankkeet/perinnetieto>.

3 Gč. omd.. Magga 2014, Heikkilä 2006, Näkkäljärvi & Juntunen 2011.

4 Gč. omd. Helander-Renvall 2016, Berkes 1999, Helander-Renvall & Markkula 2011.

1.1. Raportta ráhkadus

Raportta vuosttas bihtás ovdanbuktojuvvo dárkileappot servosišvuolgán dutkanmetoda geavaheami. Oasis mitaluvvo hui geavatlaččat fidnu ollašuhthimis álggus lohppii; fidnu plánemis, informantaid ohcamis ja jearahallamiid ollašuhthimis gitta loahpparáportta čállimii. Servoša mieldeorrun lea oidnon hui čielgasit oassin fidnu olles dan ollašuhthima áigge, ja vuosttas oasis geahččalit juohkit vásáhusaid lassin maid diedu eará doaibmiide, geat plánejit geavahit dán lahkonanvuogi dutkanfidnuin.

Raportta nuppi bihtás rahppojuvvo dárkileappot dat, mii sámi ekologalaš árbediehtu lea ja masa dat vuodđuduvvá. Lassin bihtás ovdanbuktojuvvo ekologalaš árbediehtu -doahpaga geavaheami hástalusat ja čielggaduvvo doahpaga mearkašupmi vejolašvuodaid mielde eamiálbmotoaidninguovllus. Goalmmat oassi vuodju sámi árbediehtui ja sápmelaččaid árbevirolaš eanageavaheapmái laktáseaddji vuoigatvuodaide, nu Suoma lálkkaásaheamis go maid riikkaidgaskasaš soahpamušaid oaidninguovllus.

Dán maŋŋá raporttas rahpet álmolaš dásis Giehtaruohtasa bálgosa boazodoalu ja guovllu eanageavaheami ákkaid, man maŋŋá sirdásit siiddaid govvideapmái nu siidda historjjás go dálá boazodoalus nai. Oasis mitaluvvo maid juohke siidda oainnu das, makkár hástalusat siiddaid boazodoalus leat ja mat sin mielas uhkidit sámi árbevirolaš boazodoalu sin guovllus.

Raportta lohppii lea čohkkejuvvon tabealla, mas lea buktojuvvon ovdan dat, mo eiseválddit sáhtáledje buorebut dorvvastit sámi rivttiid ollašuvvama čiekŋumin sápmelaččaid ekologalaš árbediehtui. Lassin lohppii lea čállojuvvon fidnu áigge čoggon ávžžuhusaid das, mo sámi árbediehtu galggalii buorebut váldot vuhtii birasmearrádusaid dahkama proseassain. Mielddusin gávdno maid čeahkkáigeassu ođđajagimánus 2017 Helssegis ordnejuvvon *Sámiid kultuvrra váikkuhusguorahallamis birasgázaldagain* - váikkuhusguorahallanbargobáji sisdoalus.

1.2. Fidnu ja raportta ollašuhthimis vástideaddji doaibmit

Fidnu jodiheaddjin doaimmai jo guhká eamiálbmotrivttiid viidát dutkan ja maid nákkosgirjjis (2010)⁵ eamiálbmogiid vuoigatvuodas kultuvrii ja árbevirolaš ealáhusaide birrasii ja eanageavaheapmái laktáseaddji gázaldagain čállán, Arktalaš guovddáža, Davvi biras- ja vehádatvuoigatvuoda instituhtta seniordutki, vuoigatvuohtadiehtagiid doavttir *Leena Heinämäki*. Raportta váldočállin ja dutkin doaimmai Arktalaš guovddáža, Davvi biras- ja vehádatvuoigatvuoda instituhtta dutki, servodatdiehtagiid magisttar *Laura Olsén*, gii lea juo árabut leamašan mielde earret eará sámiid vuoigatvuodaid giedahalli dutkamušfidnuin ja vuodju iežas nákkosgirjjis olmmošlaš dorvvolašvuoda dillái Sámis. Árbedieđu čoaggima koordineremis ja čanusjoavkodoaimmas vástidii ja maid raportta čállin doaimmai servodatdiehtagiid kandidáhta Assi Harkoma, gii lea bargan servosiš vuolgán ja oassálastimii mieldeváldin dutkamuša árat sámiide guoski fidnuin ja bargan olmmošvuoigatvuodaiguin. Lassin raportta čállin doaimmai viidát vuodđo- ja olmmošvuoigatvuoda ja birasvuoigatvuoda gázaldagain bargan Tampere universitehta jodihanámmátallaskuvlla universitehtaohpaheaddji stáhtadiehtagiid

⁵ Heinämäki 2010.

magisttar ja hálldahusdiehtagiid magisttar Heta Heiskanen. Árbedieđu čoaggimis vástidedje siiddaid mielde, geaid Assi Harkoma lei kordineren, *Tuomas Aslak Juuso*, *Berit Siilasjoki*, *Elle Maaret Labba* ja *Marielle Labba*. Elle Maaret Labba vástidii maid sámegielat jearahalamiid littereremis ja jorgaleamis suomagillii. Raportta lea ollislaččat jorgalan davvisámegillii *Rosa-Máren Magga*. Árbediehtumateriálain bargamis ja raportta vuosttas hápmosa čállimis veahkehedje maid Arktalaš guovddáža dutkanhárjehallit *Anna Yrjönen*, *Henri Wiman* ja *Johanna Nevanpää*.

2. Servošisvuolgán oassálastimii mieldeváldi metoda

Fidnus geavahuvvui servošisvuolgi lahknanvuogi, mainna geahččaluvvui čielggadit dutkamuša čuožahatservoša dárbbuid ja vástidit daidda. Dutkamuš čadahuvvui váldimin mielde servoša ovddasteaddjiid dutkamuššii oassálastimii.

Servošisvuolgi lahknanvuogi lohket heivet eamiálbmotdutkamuššii oassái danin, ahte váldokultuvrras boahtán dutkiin ja eamiálbmotservošiin lea iežalágan etnohistorjá, man dihte ipmárdusat identitehtas, suverenitehtas, máilmmis⁶, eanageavahanvugiin, luonddus jna. earránit nuppiin. Servošisvuolgi lahknanvuogi dihte dutkit bastet fuomašit ja gudnejahttit iešgudet ipmárdusaid duohtavuodas eaige daga dutkamuša dušše beare oarjemáilmmi oaidninguovllus.

Vuogi guovddášprinsihpan lea dat, ahte dutkamuša čuožahatolbmot oassálastet dutkamuša dahkamii, mii rievdata dutkamuša luonddu⁷. Servošisvuolgi lahknanvuohki ovttaláhkai dekonstruere dutkamuša ođđa vugiin, go dutki šaddá eamiálbmotkultuvrra studeantan ja eamiálbmoga ovddasteaddji šaddá dutkin dutkanobjeakta sadjái⁸.

Ulbmilin lea, ahte dutkit ja dutkamuššii oassálastán olbmot dahket dutkamuša ja buvttadit dieđu ovtas. Go eamiálbmogat leat mielde dutkamuša dahkamis, dego ovdamearka dihte dutkangázaldagaid ráhkadeamis, materiála analysas ja dulkomis, sis lea vejolašvuohta čiekŋut ja váikkuhit dutkanprosessii, muhto maid dutkiin lea vejolašvuohta oahppat dutkanfáddái laktáseaddji nyanssaid ja čiekŋudit iežaset ipmárdusa eamiálbmotkultuvrras⁹. Árbediehtu ii geavahuvvo buorrin dutkanfidnus baicce dutkamuš vuodđuduvvá albma verddevuhtii, mas eamiálbmogat buvttadit, giedahallet ja juogadit dieđu ovtasbarggus dutkiiguin¹⁰. Vuogi ánsus dutkanbohtosat vástidit eamiálbmogiid árvvuid ja duohtavuoda.

Dieđu buvttadeamis dáhpáhuvvan rievvádusaid dihte didolašvuohta dutkamuššii oassálastán olbmuid iežaset eallindiliin lassána, mii buoremus dáhpáhusas stivre sin aktiiva doaibmamii ja viidáset rievvádusaide, mat gusket servoša ja vel viidáseappot oktasašgotti ráhkadusa¹¹. Ná servošisvuolgi oassálastimii mieldeváldi dutkamuš resursere ja fámuidahtta eamiálbmotservošiid.

6 Pontes Ferraira & Gendron 2011, 157.

7 Kral & Allen 2015, 254.

8 Pontes Ferraira & Grendron 2011, 157.

9 Ibid.

10 Berkes 2004, 621-630.

11 Kral & Allen 2015, 253.

2.1. Fidnu duogáš ja ollašuhhtin

Jurdda fidnus šattai daid dárbbuid vuodul, mat ledje fuomašuvvon servošis. Oassi prošeaktajoavkku olbmui lei mielde Arktalaš guovddáša árat, biraskonflikttaid giedahalli fidnus, mii ollašuhhttojuvvui oassái Giehtagierragis jagis 2015¹². Giehtagierragii dahkkon gieddebargguid áigge dutkiid bivde oassálastit Giehtagierraga Akwé: Kon -joavkku čoahkkimii. Dán čoahkkima áigge fidnu olbmot gávnnaheide, ahte joavku sáhtálii ávkašuvvat dutkanjoavkku fállan veahkis ja dutkankomponentta laktimis Akwé: Kon -meannudeapmái. Erenoamážit ođđa fidnu sáhtálii fállat jovkui lasseresurssaid, vai meannudeami sáhtaledje doalvut lohppii nu, ahte dat lihkestuvvá.

Dán vuodul mearriduvvui čállit fidnoohcamuš konsulteremiin Akwé: Kon -joavkku, mas geahččaluvvui vástidit joavkku sistte badjánan dárbbuide. Fidnu oáččui loahpa loahpas ruhtadeami Maj ja Tor Nessling Vuodđudusas.

Fidnu geavahan servošisvuolgi lahknanvuohki oaivvildii geavadagas dan, ahte dutkamušas geahččaledje vástidit Giehtagierraga Akwé: Kon joavkku, ja dan bakte viidáseappot sámeservodaga, dárbbuide. Dán vuodul fidnu čielga bargun šattai Akwé: Kon -joavkku doarjun dasa mearriduvvon barggus nappo eanageavaheapmái laktáseaddji árbedieđu sirdimis Giehtagierraga ja Sána meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplánaide (DGP). Viidáseappot dát dárkkuhii fidnu nama mielde sámiiid árbedieđu čáhkadeami birasmearrádusa dahkamii. Dákk bakte fidnu oidne veahkehit sámeservodaga.

Servošisvuolgi lahknanvuogi lahkái ollašuhhtin dáhpáhuvai mieldeváldimin sápmelaččaid oassálastit fidnus dahkkon bargui. Dát ii dárkkuhan sápmelaččaid mahkáš oassálastimii mieldeváldima fidnui baicce das vigge dahkat rievttis ovtasbarggu báikkálaš servošiin. Fidnu plánejuvvui ja geavadaga bargu ollašuhhttojuvvui oalle guhkás ovtas Akwé: Kon -joavkku olbmuiguin ja eará báikkálaš servoša ovddasteaddjiiguin.

2.2. Manin árbediehtu čoggojuvvui?

Akwé: Kon -joavkku bargun lei sirdit Giehtagierraga ja Sána meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplánaide árbevirolaš dieđu, man dihte sápmelaččain eamiálbmogin lea vejolašvuohta váikkuhit sin kultuvrii ja árbevirolaš ealáhusaid hárjeheami eavttuide guovllus. Giehtagierraga Akwé: Kon -joavku ii duhtan dušše kommenteret DGP baicce árbedieđu hálidedje čoaggit viidáseappot báikkálaš sámeservodagas. Ná hálidedje sihkkarastit viidáset oassálastima ja dieđu sirdáseami birasmearrádusaid dahkamii.

Dán vuodul prošeavtta lunddolaš ja čielga bargun šattai Akwé: Kon -joavkku doarjun ja veahkeheapmi árbedieđu čoaggimis. Árbediehtu ieš alldes lea viiddes doaba, mii sáhtta sisttisdoallat hui sensitiiva aspeavttaid maid. Akwé: Kon -joavkkuid gaskkas dahkkojuvvon ságastallamiid vuodul mearriduvvui vuodjut dihto birasmearrádusaid dahkama dáfus guovddáš váldofáttáide. Árbedieđu čoaggima várás hábmejuvvojedje

12 Fidnu ruoktosiidu *Saisiko olla ympäristökonfliktisoppaa*?: <http://www.ymparistokonfliktisovittelu.fi/fi>.

ovttasbarggus Akwé: Kon -joavkku ovddasteaddjiiguin gážaldagat, mat badjánedje joavkku dieđu dárbbuin ja maidda geahččaledje vástidit jearahallanvuodu vehkiin.

2.3. Makkár diehtu čoggojuvvui?

Dieđu čoaggimis vudjo álmmlaš ja buohkaid dieđus leahki árbedihtui, man báikkálaččat hálidedje Meahciráđđehusa čáhkadit meahcceguovlluid dikšun- ja geavahanplánaide. Fidnus eai čoaggán dakkár árbedieđu, man sámeservodagas návde suollemážžan. DGP dáfus guovddášfáddán hábmašuvve árbevirolaš boazodoallomálie ja dáhpi geavahit eatnama.

Giehtagierragas boazodoallu vuodđuduvvá árbevirolaš sápmelaš vuohkái hárjehit ealáhusa. Jearahallamiin lei dehálaš čoaggit dieđu árbevirolaš boazodoallomálie, mii vuodđuduvvá boares siida-ortnegii. Siida dárkkuha giljoavkku, mii vuodđuduvvá sohki. Giehtagierragas boazodoallu juohkása golmma iešguđet orohahkii ja daid siste vel unnit bearašgottiide. Boazodoallomálie vuodjuma dolle dehálažžan erenoamážit danin, ahte boazodoalloláhka ja bálggusortnet eai rievtti mielde dovddas siida-ortnegii vuodđuduvvi sámi boazodoalu.

Akwé: Kon -joavkku dárkkuhusa mielde dieđu čogge maid sámiid árbevirolaš vugiin geavahit eatnama. Fuobmášumi bidje erenoamážit dasa, mo eanageavaheapmi lea dahkkon árbevirolaš suvdilis vugiin. Ná geahččaluvvui sihkkarastot, ahte eiseválddit váldet vuhtii árbevirolaš sámiid boazodoalu ja dábi geavahit eatnama birrasii laskáseaddji mearrádusaid dahkamis.

Jodánit gávnnahejde, ahte lei dehálaš čoggit ja vurket viidáseappot dieđu boares johtináigodagas, goas olbmot guođohedje bohccuideaset ja johte bohccuiguin lunddolaš jáhkodaga johtinmálie mielde duoddaris. Servošis eai lean šat beare galle johtináigodas eallán ja áigodaga muittán olmo. Ná mearridedje doaibmat, go árbediehtu lea ieš alldes divrras erenoamážit sámeservodahkii.

2.4. Mo diehtu čoggojuvvui?

Árbedieđu čogge jearahallamiin báikkálaš sápmelaččaid, geat leat hárjehan ealli sámekultuvrra ja árbevirolaš ealáhusa nappo boazodoalu guovllus. Giehtagierragas sámekultuvra ja boazodoallu leat lágga oktavuodas gaskaneaset, iige daid sáhte earuhit.

Álggus ordnejuvvui giličoahkkin, mii lei rabas buohkaide báikkálaččaide, geat ledje beroštuvvan fidnus dahje fáttás. Dákko bakte buohkaide, geat háliidedje, addojuvvui dássebealálaš vejolašvuohta oassálastit fidnu bargui.

Giličoahkkima manná álggahuvvui áitosaš fidnu koordineren árbedieđu čoaggin Giehtagierraga orohagain. Geavadagas jearahallamiid dahke ovttasbarggus juohke orohaga ovddastan Akwé: Kon -joavkku lahtuin dahje olbmuin.

Ná jearahallin lei álot olmmoš, gean jearahallon olbmot juo ovdežis dovde. Jearahallit ledje báikkálašservoša ovddasteaddjit, geat dovde olbmuid ja orohaga jo gárvvisin.

Jearahallamiin geavahuvvui sámeigiella dahje suomagiella, dan vuodul man giela jearahallon olmmoš háliidii geavahit.

Jearahallamat dahkkojuvvojedje golmma orohagas. Jearahallamat álgge Gáijjogiid nappo Ávžžesjávrrí orohagas, geat guođohit bohccuid bálgosa davviosiin. Dan manjá sirdašuvvui Giehtagierraga gaska- ja oarjeosiide Gova-Labbaid orohahkii ja loahpas jearahallojuvvojedje Ergoniid nappo Bálojávrrí – Guhttása orohaga ovddasteaddjit bálgosa lulliosiin.

Dikšun- ja geavahanplánat guske Giehtagierraga ja Sáná meahcceguovlluid ja Natura 2000 -guovllu, mat leat leamašan árbevirolaččat Gova-Labbaid ja Gáijjogiid orohagaid guovllus. Akwé: Kon -joavkkuin dahkkon mearrádusaid mielde árbedieđu čoaggima viiddidedje bálgosa lulliosiin bohccuid guođohan Ergoniid nappo Bálojávrrí – Guhttása orohahkii, geain lei ovttaláhkai divrras ja guovddáš diehtu sámiid kultuvrras ja boazodoalus Giehtagierraga guovllus.

Almmolaččat Giehtagierraga boazodoalu galgá jurddahit golmma orohaga hábmen earutkeahtes ollislašvuohtan, mas guovllu baskivuohta ja eatnamiid vátnivuođa dihte juohke ovttaskas siidii váikkuheaddji doaibmit dagahit kumulatiiva váikkuhusaid olles Giehtaruohtasa bálgosa guovllus.

Jearahallamat dahkkojuvvojedje Giehtagierragis sullii golmma ja bealle mánu áigge jagi 2016 álggus. Fuobmášumi giddejedje erenoamážit dasa, ahte juohke giljoavkkus lei dásseárvosaš vejolašvuohta sirdit dieđu birasmearrádusaid dahkamii. Dán geahččaledje sihkkarastit geavahemiin seamma jearahallanvuodu buot jearahallamiin, bargamin sullii seamma olu jearahallamiid juohke orohagas, váldimiin vuhtii jearahallon olbmuid agi ja sohka beali jna. Jearahallamiid dahke 7-9 juohke orohagas.

Árbedieđu čoaggin ja Giehtagierragii dahkkon gieddemátkkiid oktavuođas govvejuvvui videomateriála, mii vurke árbedieđu mánnggaláhkai. Dán ollašuhttin ja sisoallu plánejuvvui ovttasbarggus báikkálaš sápmelaččaiguin.

Fidnu áigge govvejuvvojedje videojearahallamat, mat gieddahallet sámiid árbedieđu mearkašumi, sisoalu ja sirdašeami odđa buolvvaide, muhto maid birasmearrádusaid dahkama. Eanáš sámegillii dahkkon videojearahallamiidda oassálaste golmma eará sohka buolvva sápmelaččat ja ollašuhttin dáhpuhuvai jearahallon olbmuide lunddolaš birrasis nappo árbevirolaš sámigilážiin.

Lassin gieddereaissuid áigge govvejuvvui videomateriála, mii sisttisdoalai sápmelaččaid ealli kulturárbbi. Videomateriála dárkkuhussan lea rahpat dan konteavstta, mas árbediehtu čoggojuvvui. Lassin hálidedje čájehit ja lasihit ipmárdusa das, mo árbediehtu eallá sápmiid boazodoalus dán beaivve.

2.5. Mo materiála geavahuvvui?

Jearahallamiin čoggon materiála čállojuvvui dan hápmái, mas dan sáhttet geavahit ávkin birasmearrádusaid dahkamis. Sámgelat jearahallamiid littereremis ja jorgaleamis

vástidii Giehtagierragis geavahuvvon sámegielat spesiálasátneráju hálddašan báikkálašservoša ovddasteaddji.

Go fidnu galggai vuosttaš sajis bálvalit Akwé: Kon -joavkku dárbbuid, materiálas čogge meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplánaid dáfus dárbblaš dieđu, mas dahke iešgudetlágan čoahkkáigeasuid joavkku giedahallama láhkai. Dán áigodagas fidnojuvkui gulai golbma hárjehalli, geat ledje veahkkin materiála bargamis.

Bargu dahkkui oassálastimiin seammaáigásaččat Akwé: Kon -joavkku čoahkkimiidda Giehtagierragis ja konsulteremiin joavkku dárbbuid, maidda geahččaledje vástidit realaáiggis nu lihkostuvvan bohtosa oazžuma várás, go vejolaš. Materiála ja čoahkkáigeasut luobahuvvojedje Akwé: Kon -joavkku geavahussii álgogeasi 2016, goas joavku vánai ja sáddii iežas cealkámuša Meahciráđđehussii.

Fidnu viidáset ulbmilin lei, ahte jearahallamiin čoggon dieđu sáhtálii geavahit eanet almmolaččat birasmearrádusaid dahkama doarjagin. Dán dárkkuhusa várás mearriduvvui dahkkot dát loahpparaporta. Akwé: Kon -joavkku lahtut ja eará báikkálašservoša ovddasteaddjit konsulterejuvvojedje das, mo materiála joatkageavaheami galggalii ollašuhttit ja makkár dieđu raporta galggalii doallat sisttis.

Dán raportta teavsttat vuodđuduvvojit nappo eanáš fidnus 20.2.2016 – 15.5.2016 čoggojuvvon 23 jearahallama materiálii, mas leat jearahallon oktiibuot 26 olbmo juohke Giehtaruohtasa siidda guovlluin. Lassin raportta teavsttaide leat dahkkon rievdadusat dan dárkisteami oktavuodas oktiibuot golmma eará siidda ovddasteaddji jearahallamiid vuodul 20.12.2016-10.2.2017 gaskasaš áigge. Informanttaid eat dán raportats sirre iige sidjiide čujuhuvvo teavsttas dutkanehtalaš sivaide geažil oba dábálaččat nummarasttimiin juohke jearahallama. Erenomážit boazodoalu Giehtaruohtasa orohagain giedahalli raportta bihtás 5 ja juohke orohaga boazodoalu giedahalli bihtáin stuorámuš oassi teavsttain vuodđuduvva čoggon jearahallanmaterialii, iige teavsttas dáid osiin leat geavahuvvon gáldorefereren. Unna servoša olbmuid buohta lea leahkimin riska, ahte jearahallon olbmuid sáhtalii identifiseret juo dušše sin muitalan áššiid vuodul, mii dorvvuhuhttalii informanttaid anonymitehtasuoji. Lassin sámedutkamušas lea erenomážit mañimuš áiggiid leamaš ollu ságastallan buriin dutkanehtalaš geavadagain, ja go oktasaš ráva ii vel gávdno dán raportta čáledettiin, dutkit leat mearridan geavahit dán čovdosa ja čuvvot seamma geavadaga miehtá olles raportta. Raportta orohagaide guoski teavsttat čállojuvvojedje ja kárttat dahkkojuvvojedje ovtas orohaga olbmuiguin.

Fidnu áigge ordnejuvvui maid árbedihtui ja dan vuhtii váldimii laktáseaddji bargobáddji, masa oassálaste earret eará virgeolbmot¹³. Lassin ollašuhttui oahppodiibmu Gárasávvona skuvllas, mas dutkit ja sámeservoša ovddasteaddjit sirde báikkálaš mánáide árbedieđu.

13 GČ. dárkileappot dán raportta s. 194-198.

2.6. Materiála vurkenbáiki

Árbevirolaš dieđu čoaggima lassin lea dehálaš gávdnat árbedihtui guoski materiálli rivttes vurkenbáikki. Dasa laktásit mánggat ehtalaš ja oamastanvuoigtavuodalaš gážaldagat. Gážaldagas leat sápmelaččaid árbedihtui guoski arkiiva-, govva-, ja jietnamateriálat, maid čogge mánggaláhkai fidnu áigge. Prošeaktajovkui lea erenoamáš dehálaš giedahallat materiála dutkanehtalaččat rievttis dábiiguin, man maid sámesearvvuš dohkkeha. Fidnojoavku leage viggan konsulteret sámiservoša dáid gážaldagain.

Materiála vurkejuvvo vugiin, mainna materiála, mii sisttisdoallá dutkanbohtosiid ja árbedieđu mánggabealágit, máhcet servošii ja leat sápmelaččaid geavahusas boahttevuodas. Dákkár meannudanvuohki lea dehálaš, danin go sámiid árbediehtu lea luonddu dáfus kollektiiva. Hupmojuvvo sápmelaččaid kollektiiva vuoigatvuodas iežas kulturárbái. Ná fidnu čuovvu biodiversitehtasoahpamuša artikla 8(j) doaibmabidjui guoski rávvagiid das, mo diehtu galgá máhcahuvvot servoša olbmuide.

3. Ekologalaš árbediehtu

Ekologalaš árbedieđu rolla ja mearkašupmi oarjemáilmmi servodatortnegii vuodđuduvvan mearrádusaid dahkama ja dieđalaš dutkandieđu doarjagin lea lassánan 1980-logus, muhto juo árabut dutkit leat gidden fuomašumi eamiálbmogiid dárkilis dihtui ja sátnerádjui earret eará báikkálaš šattuid, ealliid ja luonddu birra. 1980-logus árbevirolaš, áiggi mielde hápmašuvvan diehtovuogádagaid árvvu ovdamearkan resurssaid hálddašeamis ja eanageavaheamis álge dovddastit mánggaid dieđasurggiid sistte nai.¹⁴ Jagis 1987 maid Ovtastuvvon Nášuvnnaid Birrasa ja Ovdáneami máilmmikomišuvdna loktii raporttastis ovdan ekologalaš árbedieđu ja deattuha eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid rolla dan seailluheamis¹⁵.

Dát loktii ekologalaš árbedieđu viidasit riikkaidgaskasaš álbmoga dihtui, man mañnel ekologalaš árbedieđu leat váldigohtan vuhtii oassin suvdilis ovdaneami prográmmaid nu riikkaid dásis go maid riikkaidgaskasaš dásis.¹⁶ Okta buot eanemus mearkašahtti dain riikkaidgaskasaš soahpamušain, mat suddjejit eamiálbmogiid ekologalaš árbedieđu, lea Rio de Janeiro ON:a biras- ja ovdánankonferánsas jagis 1992 hábmeyuvvon ON:a Biologalaš mánggabealátvuodá guoski oktasašsoahpamuš (CBD), man maid Suopma lea ratifiseren jagis 1994.¹⁷ Dán oktasašsoahpamuša artiklat 8 (j) ja 10 (c) geatnegahttet soahpamuša vuolláičállán stáhtaid gudnejahttit, suodjalit ja doalahit guovllu eamiálbmogiid ja báikkálaš servošiid árbedieđu ja kultuvrralaš geavadaga árbevirolaš luondduriggodagatgeavaheamis.¹⁸

3.1. Ekologalaš árbedieđu meroštallan

Ekologalaš árbedieđu gokčevaš ja oppamáillálaš meroštallama hápmen ii leat oktageardán, danin go min ipmárdusai váikkuhit mánggat áššit álot sániid mearkašumiid dulkomis gitta dulka máilmmeoinnolaš vuolgasadjái.¹⁹ Ekologalaš árbedieđu (*traditional ecological knowledge*) doahpaga dutkan Fikret Berkes (1993 ja 1999) fuopmášuhtta, ahte doaba lea eahpečielggas, danin go juo dan siskálidas sániid árbe (-virolaš) ja *ekologalaš diehtu* mearkašumiid sáhtta ipmirdit ja dulkot mánggaláhkai²⁰. Ovdamearkan eamiálbmotservošiid iežas ipmárdus árbedieđus ja dan luonddus soaita leat iežalágan go eiseválddiin ja mearrideaddjiin ja ieža servoša olgobealát olbmuid oainnuin.

¹⁴ Berkes 1993, 1-2.

¹⁵ Report of the World Commission on Environment and Development 1987, čuokkis 74. Gč. maid Helander-Renvall & Markkula 2014, 8 ja Berkes 1993, 2.

¹⁶ Ympäristöministeriö (2013), 11. ja Convention on biological diversity (1992), čuokkis 8 (j).

¹⁷ Convention on biological diversity 1992. Gč. maid Helander-Renvall & Markkula 2014, 8-9.

¹⁸ Convention on biological diversity (1992) 8 (j) ja 10 (c). Gč. dárkileappot dán raportta s. 133-135.

¹⁹ Gč. maid Helander-Renvall 2005, 4.

²⁰ Berkes 1993, 3 ja Berkes 1999, 5-6.

Okta vuolggasajálaš hástalus leage gávdnat ieža oassebeliid gaskasaš ovttasbarggu vuodđun oktasaš ipmárdusa das, mii ekologalaš árbedieđu mearkašupmi lea ja mo dasa čujuhuvvo.

Sánit árbevirolaš ja árbi soittet soapmásiide dárkuhit stáddása nappo riev dama vuostegeaži.²¹ Go hupmat ekologalaš árbedieđus, de čujuhuvvo goittotge holistalaš ja dynamalaš dihtui ja diehtovuogádahkii, mii lea sirdášuvvan buolvvas buvvii muhto lea seammás maid luonddus bealis riev dil. Dat lea ovdánan oassin hástalusaid vuogáiduvvama proseassa, man biras ja luondu leat dagahan ja dat lea hápmášuvvan vuogádagaide bokte, maid leat iskadan ja geahččalan.²² Maid ođđa teknikáid ja ideaid ovttasthttin árbevirolaš doaibmanmáliide ja vuogadagaide lea vejolaš, muhto dušše fal jus searvvuš, mas lea árbevirolaš diehtu, gávnaha daid heivvolaš oassin árbevirolaš geavadagaide ja ipmárdusa.²³

Seammaláhkai go sátni árbevirolaš sáhtta dulkojuvvot mánggaláhkai, maid ekologalaš diehtu sáhtta ipmirduvvot, sáni *ekologalaš* dulkomis gitta, juogo oarjemáilmmi dutkanárbevieruid gáhttemiin viehka ráddjejuvvon dahje hui viiddis doaban. Mánggat eamiálbmot dutkamušárbevierut eai dán dihte guottitge dán doahpaga geavaheami ekologalaš árbedieđus humadettiin, baicce geavahit iežaset álbmogiidda ja kultuvrii heivvolaš terminologijja.²⁴ Dán raporttas ekologalaš diehtu ipmirduvvo Berkes (1999) meroštallama vuodul viehka viiddisin, man eai ráddje ekologijjai ovdamearka dihte oktan biologijja dutkamuša suorgin, muhto dat gokčá maid olbmuid ja ealliid gaskavuoda nuppiide ja birrasii. Dát diehtu lea sirdášuvvan áiggi mielde buolvvas buvvii ja lea luonddus dáfus kumulatiiva.²⁵

Ekologalaš árbediehtu doahpaga geavaheami hástalusaid dihte oassi dutkiin lea geavahišgohtan dan synonyman *ekologalaš eamiálbmotdiehtu* doahpaga.²⁶ Dánge doahpaga geavaheamis lea goittotge iežaset hástalusat, mat laktásit earret eará diedalaš meroštallamiid ja eamiálbmogiid iežaset dihtui guoski meroštallamiid erohusaide²⁷. Buot dás ovdal máinnašuvvon terminologijjai ja doahpagiid dulkomii laktáseaddji hástalusat leat diedus ja daid geahččalit váldit buoremus vuogi mielde vuhtii maid dán raporta čáledettiin.

Inkeri Markkula ja Elina Helander-Renvall (2014) geavaheaba barggusteaskka *Ekologisen perinnetiedon käsikirja* Fikret Berkes (1993) gárvvistan erenoamažit dutkangeavahusas stáđasmuvvan meroštallama ekologalaš árbedieđus²⁸:

21 Berkes 1999, 5. Gč. maid Helander-Renvall & Markkula 2011, 10.

22 Helander-Renvall & Markkula 2014, 7.

23 Hunn 1993, 13.

24 Berkes 1999, 6 ja Berker 1993, 3. Berkes (1999) váldá barggustis oktan ovdamearkan eamiálbmogiid Davvi-Kanadas, geat gaevahit dávjá doahpaga "*knowledge of the land*" nappo dieđu sin eatnamiin, mas eana ipmirduvvo ealli birrasin (Berkes 1999, 6).

25 Berkes 1999, 6.

26 Berkes 1993, 3 ja Helander-Renvall & Markkula 2011, 10.

27 Posey 2002, Mc Gregor 2004 ja Helander-Renvall & Markkula 2011, 10.

28 Helander-Renvall & Markkula 2014, 6.

”Ekologalaš árbediehtu (Traditional Ecological Knowledge) lea kumulatiiva, buolvvas bulvii kultuvrralaš sirdima bokte sirdašuvvi diehtu, dáiddut, geavadat ja jáhkut, maid sisdoallun lea olbmo ja eará ealliid gaskavuolta nuppiide ja birrasii.”²⁹

3.2. Sámiid ekologalaš árbediehtu

Árabut máinnašuvvon ekologalaš árbediehtu meroštallan gokčá viehka olu, muhto dát raporta vuodju namalassii sámiid árbediehtui ja danin lea čielggas, ahte meroštallama galgá geahčadit maid juste sámi oaidninguvllus. Porsanger ja Guttorm (2011), leaba girjjistis meroštallan, maid árbediehtu oaivvildá sápmelaččaide: ³⁰

”Árbediehtu lea sápmelaččaid kollektiiva viisodat ja čehppodat, maid sii leat čuđiid jagiid áigge geavahan ealáhusaideaset ovddeapmái. Árbediehtu sirdása buolvvas bulvii njálmmálaš hámis ja geavadaga ja vásáhusa bokte, ja dát sohka buolvvaid jotkkolašvuoda bokte čatná oktii doloža, dáláža ja boahttevuoda.”³¹

Sámediggi meroštallá *Sápmelaččaid suvdilis ovdaneami prográmmas 2006* sámiid árbevirolaš diehtu vuolggasadjin luonddu dovdam ja dan láhttema ávašteami, man vuodul sápmelaččat basttet dorvvastit ealáhusa ja birgenlági. ³² Dát lea okta deháleamos vuolggasajiin maid árbevirolaš sámi boazodoalus, danin go sohka buolvvaid áigge čoggon diehtu guohtoneatnamiin ja luonddus ja dáidu ávaštit ja lohkat luonddu mearkaid, leat guovddážis sámiid boazodoalus. Guođohettiin bohccuid váttisge luonddudiliin, boazodoallit galget máhttit doaibmat ja dahkat mearrádusaid bohccuid guođoheamis ja láiddomiid geavaheamis. ³³

Jearahallamiin árbediehtu govvidit diehtun, mii sirdása buolvvas bulvii namalassii vásáhusaid ja ovdamearkan sámi boazodoallokultuvrras eallima bokte³⁴. Jearahallamiin deattuhit maid bohccuid mearkašumi badjealbmáid ”oahpaheaddjin”, go vaikko nubbi badjealmmái oahpahage nuppi, de loahpa loahpas goittotge bohcco navdet danin, mii oahpaha guođoheaddji. Maid girjjálašvuodas ekologalaš árbediehtu govvidit njálmmálaš diehtun, man sirdet bajásgeassimis ja geavadaga bokte. Dat ii dávjá leat oazžumis čálalaš hámis, go dan sáhtta oahppat servoša olbmuid gaskkas. Árbediehtu oahppan dáhphuvvá geavadaga geardduheami bokte, man dihte dat lea eallima

29 Helander-Renvall & Markkula 2014, 6 ja Berkes 1993, 3. Berkesin (1993) álggovuolggalaš meroštallan ollislaččat: *”TEK is a cumulative body of knowledge and beliefs, handed down through generations by cultural transmission, about the relationship of living beings (including humans) with one another and with their environment. Further, TEK is an attribute of societies with historical continuity in resource use practices; by and large, these are non-industrial or less technologically advanced societies, many of them indigenous tribal.”* (Berkes 1993, 3)”

30 Porsanger & Guttorm 2011, 18. Gč. maid Helander-Renvall & Markkula 2014, 6.

31 Porsanger & Guttorm 2011, 18. Jorgalus suomagielat Laura Olséna jorgalusas sáme gillii Rosa-Mären Magga. Álggovuolggalaš teaksta: *”Árbediehtu is the collective wisdom and skills of the Sami people used to enhance their livelihood for centuries. It has been passed down from generation to generation both orally and through work and practical experience. Through this continuity, the concept of árbediehtu ties the past, present and future together.”*

32 Saamelaiskäräjät 2006, 10. Gč. maid Helander-Renvall & Markkula 2014, 6.

33 Helander-Renvall 2016, 35.

34 Gč. maid Helander-Renvall & Markkula 2014, 6-7. .

guhkosáš proseassa.³⁵ Dás buorre ovdamearkan okta informánta, gii lea juo guhká leamašan mielde boazodoalus, lohka bohccuid láhttet ain vuorddemeahtun vugiid mielde.

Sámi ekologalaš árbediehtu lea nappo lávga čatnon arbevirolaš ealáhusaide, gillii ja sosiála gaskavuodáide. Árbevirolaš diehtu šaddá, eallá ja ovdána sámi terminologijja, sosiála ovtastallama ja ealáhusain bargama oktavuodas, ja dat boahtáge ovdan guolástan-, boazodoallo- ja bivdoealáhusaid terminologijjas. Terminologijain dás ii goittotge čujuhuvvo dušše sátnerádjui, baicce dat lea dárkilis luohkkájuohkku, mii addá dárkilis dieđu luonddu birra. Ovdamearkan boazodollui ja bivdui laktáseaddji vuohhtinterminologijja ja luonddudili govvideaddji sátnerájut leat hui viidát. ³⁶ Elina Helander-Renvall (2016) gieđahallá artihkalistis *Traditional ecological knowledge, snow and Sámi reindeer herding* sámeielat válljis muohtaterminologijja ja dan mearkašumi boazodollui. Son čujuha ovdamearkkaiguin man mávssolaččat dat dárkilis doahpagat leat boazodolus.³⁷ Maid jearahallamiin deattuhit sámeielat riggodaga juste boazodoalu terminologijja buohta, ja dávjá maid daddjojuvvo, ahte suomagielas eai gávdno nu olu sánit boazodollui. Jearahallamiin boahtá ovdan maid sámeielat terminologijja čanus ealáhussii, go okta informánta muitala, ahte ii bastalii vealtekeahtá boazodoallin ipmirdit buot guolásteaddjisápmelaččaid geavahan sámeielat guollebivdodoahpagiid.

Jearahallanmateriála vuodul sáhtá goittotge lohkat, ahte vaikko informánttain stuorra oasi ealáhussan lea boazodoallu, de dáinna ealáhusain raddálaga johtet jagiáiggiid mielde uhccit ja eanet maid eará árbevirolaš luondduealáhusat degomat guolásteapmi, bivdu, čoaggin ja duddjon. Jearahallamiin badjánit čielgasit maid dáid eará luondduealáhusaid árbediehtu, mii eallá ain servošii siste.

Sámiid ekologalaš árbediehtu lea ealáhusaid lassin čatnon maid geográfalaš riegeadanbáikái.³⁸ Dat boahtá ovdan iešguđet ealáhusaiguin bargán olbmo erenomáš diehtun namalassii iežas ealáhusguovllus, mii vuodđuduvvá guovllu muitalusaide, historjái, guovllu geavaheapmái ja dan luonddubirrasii.³⁹ Bivdii árbediehtu lea ovdamearkan guovllu ealliid dábiid, jahkodatjohtima, johtima ja guovllu eatnamiid dárkilis dovdamat. Árbevirolaš guođoheaddjiide diehtu oaivvildá ovdamearka dihte dálkkiid, muohttaga, biekkaid ja arvviid váikkuhusaid dovdamat. Guolasteaddji galgá dovdat guovllu čázadaga ekosystema, guliid, daid láhttema, gođđanguovlluid ja biologijja, dálkkiid váikkuhusaid bivdui, guolástanbáikkiid ja -áigodagaid, bivdoneavvuid ja seailuhanvugiid. Duojar galgá ges dovdat ávdnasiid čoagginbáikkiid ja geavahanvugiid.⁴⁰ Bearrašiid dahje báikkálaš šervošiid degomat siiddaid iežas árbevirolaš guovlluide ja geavahussii láktaseaddji diehtu maid čatná olbmo su

35 Helander-Renvall & Markkula 2014, 6.

36 Saamelaiskäräjät, 2011, 6-7.

37 Helander-Renvall 2016, 30-41.

38 Helander-Renvall & Markkula 2011, 36.

39 Näkkäljärvi 2007, 58. Gč. maid Helander-Renvall & Markkula 2011, 36.

40 Helander-Renvall 2014, 16. Gč. maid Näkkäljärvi 2007, 57-58.

eallinbirrasii⁴¹. Dát boahtá ovdan maid ovttá jearahallamis, mas dáddjo, ahte jus informánta gártalii vuolgit guođohit bohccuid ovdamearkan lulit bálgosiidda, de son livččii dego ”ö áppesa ravddas”. Vaikko informánta muitala iežas leat hárjánan johtit luonddus, de son oaidná luonddu ja eatnamiid ja dan bokte maid boazodoalu iežaláganin ieža guovllus.

Ealáhusaid lassin árbedieđu hámit leat ovdamearka dihte lávlagat, luodit, muitalusat, kultuvrralaš árvvut ja dábit. Árbediehtu gokčá mánggaid eallima surggiid buozalmašvuodaid dálkkodeamis duddjomii, ávdnasiid geavaheapmái ja sajádahkii, gillii, dábiide ja ritualaide. Árbediehtu muitala maid olbmo ja luonddu gaskavuodas ja servodaga dehálaš báikkiin. Árbediehtu oaivvildá maid máilmmioainnu, nappo dan mo álbmot ja searvvuš ipmirdit máilmmi doaibmama.⁴²

3.3. Ekologalaš árbediehtu luonddu mánggabealátvuodá dorvvasteaddjin

Dálkkádatrievdan uhkida Arktalaš guovllu, mii lea rašši ja bárot rievdamiidda. Ođđa boahttit rievdadit guovllu šattolašvuodá ja ealániid. Turisma, johtolat ja eará eanageavahanhámit ja guovllu ođđa ealáhusat gilvalit eanageavaheamis árbevirolaš luondduealáhusaiguin.⁴³ Eamiálbmogiid árbevirolaš dahpi eallit luonddus eaktudá birrasa viiddes dovdamá, ja sápmelaččat leatge čuđiid jagiid áigge čoggon dieđuin ja ipmárdusain oahppan vuogáiduvvat rievdadusaide ja iešguđetlágan váttes diliide ja ovddalgiihtii oaidnán daid. Árbedieđu rolla vatna resurssaiguin, ja dájvja garra dilis ja muhtumin árvemeahttun davvi ja ártkalaš guovllus birgemis, lea mearkkašahtti ja servoša seailuma ja lihkostuvvama čoavdda. Dan sirdin boahttevuodá sohka buolvvaide lea dehálaš maid ealáhusa seailuma dafus.⁴⁴

Árabut dán bihtás lea deattuhuvvon ekologalaš árbedieđu holistalaš luonddu. Dát oaivvildá dan, ahte olbmo ja su birrasa oidnet oktan, daningo olmmoš gulahallá su birastahtti luondduin.⁴⁵ Dát oidno maid árbevirolaš sámi máilmmeoainnus, mas olmmoš lea oassi luonddu iige dan hálldašeaddji⁴⁶, man maid okta informánta buktá nannosit ovdan jearahallamis.

41 Helander-Renvall & Markkula 2014, 17.

42 Saamelaiskäräjät 2011, 6-8.

43 Omt. 6-7. Gč. maid dán raportta logut 6.3. Gáijjoga siidda guohtoneatnamiid ja árbevirolaš boazodoalu seailuma guoskevaš hástalusat, 7.3. Gova-Labba orohaga guohtoneatnamat ja árbevirolaš boazodollui guoski hástalusat ja 8.3. Ergona siidda guohtoneatnamiid ja árbevirolaš boazodoalu guoskevaš hástalusat.

44 Helander-Renvall & Markkula 2014, 16. Ovdamearka dihte Heikkinen (2002) giedahalla barggustis *Sopeutumisen mallit: Poronhoidon adaptaatio jälkitekolliseen toimintaympäristöön Suomen läntisellä poronhoitoalueella 1980-2000* dárkileappot boazodoalu vuogaiduvvanmálliid manjitindustriijalaš doaibmabirrasii.

45 Helander-Renvall & Markkula 2014, 12.

46 Om. 10, 12, ja Saamelaiskäräjät 2011, 6.

Máŋggaid eamiálbmogiid guovddáš resurssaid hálddašandáhpi lea báikkálaš árbevirolaš láhka. Árbevirolaš lágain oavvildit servoša dohkkehan njuolggádusaid, maiguin stivrejuvvo earret eará servoša luondduriggodagaid hálddašeapmi: eanageavaheapmi, oktasaš doaibma ja ealáhusat dihto guovlluin. Árbevirolaš láhka gávdno dábálaččat dušše njálmmálaš hámis ja dat sirdása buolvvas buvvii ja dat oidno earret eará sámii boazodoalus, guolásteami ja čoagginárbevierus.⁴⁷ Sámi árbevirolaš láhka lea nannosit oktavuodas návddašanguovlluide, mat vuodđuduvvet sohkavuogádahkii dahje boazodoalu oktavuodas siiddaide, mas leat mielde muhtin bearrašat. Dihto sogain leat geavahusas iežas guohton-, guolástan- ja čoagginguovllut, eaige earáid guovlluide leat dábálaččat mannan eará go jápmujagiid áigge, goas návddašanguovlluid rájit eai leat nu čavga ráddjejuvvon.⁴⁸

Dan dieđu vuodul, mii vuodđuduvvá árbedihtui ja guovlluid guhkesáigásaš geavaheapmái, sápmelaččat dovdet iežaset návddasanguovlluid ja dan man olu eana gierdá.⁴⁹ Luonddu suvdilis geavaheapmi deattuhuvvo maid raportta jearahallanmateriálas, mas deattuhit, ahte luonddu gudnejahttet ja doppe váldet dušše dan meare, maid dárbbahit. Ovdamearkan guolásteami dáfus oassi informánttain muitala, ahte bivdet guoli dušše dan meare, maid juste dalle dárbbahit, eaige guliid gotte badjelmeriid, vai livččii guolli boahttevuodasnai.⁵⁰ Seamma vuodđojurdda oidno maid boazodoalus guohtoneatnamiid geavaheami. Eatnamiid rájât eai leat bissovaččat dat baicce rivdet guohtoneatnamiid ja láiddomiid šattolašvuoda mielde. Jus badjealbmát fuobmájit muhtin eatnamiid gollan, de daid diktet ealáskit ja bohccuid geahččalit sirdit eará guovlluide. Maid jahkásaš johttin guohtumiid gaskkal lea ovdamearka dás⁵¹. Dat, ahte guohtoneatnamiid rájit eai leat bissovaččat, galgá váldot vuhtii dán raportta gárttaid dutkadettiin⁵². Guohtoneatnamiid rájit leat sárgojuvvon gárttaide ovtta orohagaid ovddasteaddjiiguin, muhto dát rájât eai leat bissovaččat baicce sáhttet rievdat iešguđet jagiin luonddu ja guohtumiid mielde.

Fikret Berkes (1999) mielde árbevirolaš dieđus lea olu addit resurssaid hálddašeapmái, ealánšlajaid guoski dihtui, guovlluid suodjaleapmái, birraš árvoštallamii, etihkii ja maid sosiála oaidninčihkii. Árbevirolaš dieđu leat fuomašan dievasmahttit dávjá váilevaš dieđalaš dieđu. Báikkálaš servošiin lea dávjá olu dárkilet ekologalaš diehtu go dieđaservodagas. Árbevirolaš diehtu lea fállan bargoneavvuid ovdamearkan guolástan- ja gilvinguovlluid hálddašeapmái ja gohccimii. Lassin báikkálaš resurssahálddašanortnegat veahkehit vehábut intensiiva eanageavaheami ja lasihit máŋggabealátvuoda.⁵³

47 Saamelaiskäräjät 2011, 8-9 ja Helander-Renvall & Markkula 2014, 26-27. Gč. maid. Helander-Renvall 2011.

48 Helander-Renvall 2011, 6-7, Helander-Renvall & Markkula 2014, 26-27, Saamelaiskäräjät 2011, 9.

49 Gč. omd. Saamelaiskäräjät 2011, 8-10 ja Helander-Renvall & Markkula 2014.

50 Gč. maid Saamelaiskäräjät 2011, 9.

51 Gč. maid Saamelaiskäräjät 2011, 9-10.

52 Gč. dán raportta s. 147, 150-153, 159, 163-166, 171, 175, 177-178.

53 Berkes 1999, 28-33.

3.4. Sámiid ekologalaš árbedieđu seailluheapmi

Sámi árbedieđu seailun lea nannosit oktavuodas árbevirolaš ealáhusaide. Seammas go árbevirolaš ealáhusaiguin bargan lea šaddan váigadeappot, lea maid árbedieđu lunddolaš sirdášuvvan, aktiivvalaš geavaheami ja bargama bokte čuovvovaš buolvvaide, jo dál nuossan dahje šaddan váigadeappon.⁵⁴ Arktalaš guovlluin árbedieđu seailuma uhkidit maid earret eará dálkádatrievdan, lágaid doaibmabidjamii guoski váilevašvuodát, resurssat ja eanageavaheapmái guoski váttisvuodát ja eará eanageavahanhámit, degomat vuovdedoallu ja turisma, mat soittet vuojejit árbevirolaš luondduealáhusaid uhccit guovlluide.⁵⁵ Lassin *Sápmelaččaid suvdilis ovdáneami prográmmas* (2006) suomelaš skuvlavuogádat, skuvladiedu árvošteapmi árbedieđu sadjái ja nuoraid eretfárren sámi guovllus namuhuvvojit árbedieđu sirdášuvvama negatiivalaš váikkuheaddjin⁵⁶. Dát árabut máinnašuvvon sivat eará sivaiguin badjánit maid fitnu olis dahkkon jearahallamiin, ja daid birra ságastit dárkileappot mannelis dán raporttas.⁵⁷ Maid árbedihtui ja dan seailumii laktáseaddji láhkaásaheami, riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuodaid ja dehálaš eiseválddiid giedahallat dárkileappot čuovvovaš bihtás⁵⁸.

54 Saamelaiskäräjät 2006, 11. Gč. maid dán raportta s. 156.

55 Helader-Renvall & Markkula 2011, 44-45, Helander-Renvall 2005, dán raporta s. 154-157, 166-170, 179-182.

56 Saamelaiskäräjät 2006, 11.

57 Gč. dán raporta s. 156, 181.

58 Gč. dán raporta s. 122-141.

4. Árbevirolaš eanageavaheapmái laktáseaddji vuoigatvuodát⁵⁹

Dán bihtás ovdanbuktojuvvojit sápmelaččaid kultuvrii ja árbevirolaš eanageavaheapmái laktáseaddji vuoigatvuodaid Suoma lánkaásaheamis ja mannat čada olmmošvuoigatvuodaid, mat laktásit daidda. Teavstta oktavuodas smihttojuvvo maid, mo sámiid ekologalaš árbediehtu veahkeha árvvoštallat birasmearrádusaid dahkama vuodđolágalaš ja lágalaš váikkuhusaid. Lassin bihtás giedahallat iešguđet eiseválddiid buohta dan, mo ekologalaš árbediehtu galggalii váldot vuhtii sin doaimmain ja mearrádusaid dahkan proseassain.

4.1. Sápmelaččaid árbevirolaš eanageavaheapmái laktáseaddji vuoigatvuodain Suoma lánkaásaheamis

4.1.1. Vuodđoláhka

Almmolaš válddis lea vuodđolága⁶⁰ 22 § vuodul geatnegasvuohta dorvvastit vuodđo- ja olmmošvuoigatvuodaid. Sápmelaččaid vuoigatvuodaid vuodđu ja das badjánan geatnegasvuođaid vuolggasadjin lea sin vuodđolágalaš sajádat eamiálbmogin. Dán lassin nuortalaččaid riektesajádat lea dorvvastahtton maid sierra nuortalašlágain.⁶¹ Vuodđolága 17 § 3 momeantas sápmelaččaide dorvvastit vuoigatvuoda eamiálbmogin doalahit ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra. Njuolggádus dorvvasta sápmelaččaid sajádaga eamiálbmogin daid vuoigatvuodaiguin, mat bohtet ovdan riikkaidgaskasaš soahpamušain.⁶²

Dán lassin sápmelaččaide dorvvastahttojuvvo kultuvrralaš iešstivrejupmi vuodđolága 121 § mielde.⁶³ Sápmelaččaid vuoigatvuodaid galgá dán sivas namalassii geahčadit erenoamážit eamiálbmotvuoigatvuohtan, ii dušše vehádatvuoigatvuohtan dahje oktasaš buot riikkavuložiidda guoski vuoigatvuohtan, mat datge dieđus gusket sápmelaččaide. Vuodđolágain raddálagaid galgá váldit vuhtii maid riikkaidgaskasaš vuoigatvuoda ja

59 Dán bihtás ovdanbuktojuvvon dieđut vuodđuduvvojit oassái ođđajagimánus 2017 almmustahttojuvvon Stáhtarádi kansliija publikašuvdnii *Saamelaisten oikeuksien toteutuminen: kansainvälinen oikeusvertaileva tutkimus* (Heinämäki et al. 2017). Dávkileappot raportta sidollui beasat čiekŋut čujuhusas: http://tietokayttoon.fi/documents/10616/3866814/4_Saamelaisten+oikeuksien+toteutuminen+kansainv%C3%A4linen+oikeusvertaileva+tutkimus/e765f819-d90c-4318-9ff0-cf4375e00688?version=1.0.

60 731/1999.

61 Jagi 1984 nuortalašláhka ođasmahttojuvvui jagis 1995 ášahuvvon nuortalašlágain (253/1995). Lága ulbmilin lea ovddidit nuortalašlámoga ja –guovllu eallindili ja birgenlágivejolašvuođaid sihke doalahit ja ovddidit nuortalaškultuvrra.

62 HE 309/1993 vp, s. 65, HE 248/1994 vp.

63 Sápmelaččaid vuoigatvuodas geavahit iežaset giela duopmostuoluin ja eará eiseválddi olis sihke almmolaš válddi geatnegasvuođain ollašuhttit ja ovddidit sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuodaid ášahuvvo sami giellalágas (1086/2003). Sámegiela oahpahuš- ja eatnigiellan ja oahppoavdnasin guoskevaš ášahusaid doallá sisttis vuodđooahpahušláhka (628/1998), logahatláhka (629/1998), árabájsgeassimis addojuvvon láhka (36/1973) ja dearvvašvuohtadikšunláhka (1326/2010).

dan luonddu, mii gárggiida olles áigge.⁶⁴ Maid birasvuodđovuoigatvuohta, mii čuovvu 20 §, lea sápmelaččaid árbevirolaš eanageavaheami dáfus guovddáš vuoigatvuohta.

Dálá oktasággottis dušše formála ovttavewardásašvuohta ii šat buot dáhpusain leat doarvái, baicce viggamuššan lea sihkkarastit maid duodalaš ovttavewardásašvuođa. Dalle galgá dorvvastit nu gohčoduvvon positiiva sierrameannudeapmái. Dainna oaivvildit dakkár rivtteslágan sierra doaibmajuid, maid ulbmilin lea duodalaš ovttavewardásašvuođa ovddideapmi dahje dakkár hehttehusaid caggan dahje jávkadeapmi, mat čuvvot vealaheami.⁶⁵

Sámiid kultuvra ipmirduvvo vuodđolága njuolggádusas viiddis doaban. Njuolggádus ii rádjášuva dušše gielalaš vuoigatvuođaid dorvvasmahttimii ja ovddideapmái, baicce dat ollá vel viidasit dorvvasmahttit sámiid kulturháme, masa gullet maid sámiid árbevirolaš ealáhusat, dego boazodoallu, guolásteapmi ja bivdu.⁶⁶ Maid árbevirolaš duodji lea oassi sámi kultuvrra. Lassin sáme kultuvrrii gullet maid árbevirolaš ealáhusaid dálá heivehanhámit.⁶⁷ Dat, ahte sápmelaččat geavahit dán áigge mohtorgielkkáid dahje njealljejuvllagiid kultuvrrii gullelaš ealáhusas, ii váldde eret dan, ahte sii leat eamiálbmot. Dán lea cealkkán maid ON olmmošvuoigatvuohtakomitea.⁶⁸ Árbevirolaš ealáhusat leat sápmelaččaide guovddážiis kultuvrras ja identitehtas nu ovttaskas go maid oktasáš dásis, muhto dat mearkaša sidjiide maid ruđalaš birgenlági.⁶⁹

Ekologalaš árbediehtu lea čátnon sámiid árbevirolaš ealáhusaide, danin dan ipmirdeapmi lea guovddážiis kultuvrra dorvodoaimmaid meroštaladettiin. Sápmelaččaid ekologalaš árbediehtu veahkeha ipmirdit, mat leat sámiid boazodoalu erenoamášvuođat ja mat áššit vahagahttet árbevirolaš boazodoallomáile. Dán dihte vuodđolágalašvuođa árvoštaladettiin nu láhkaásahanmutter go maid ovdamearkan lobiid juolludettiin galggalii čiekŋut doarvái guovlluid sápmelaččaid ekologalaš árbedihtui.

Sápmelaččaide eamiálbmogin dorvvastahtton vuodđovuoigatvuohta hárjehit ja doalahit gielaset ja kultuvrraset sisttisdoallá jurdaga das, ahte sápmelaččat ožžot ieža mearridit dáid áššiin ja stivret daid boahsteaš gárggiideami.⁷⁰ Dán njuolggádusas čuovvu sápmelaččaid vuoigatvuohta oassálastit eamiálbmogin sin árbevirolaš guovlluide guoski plánemii, geavaheapmái ja mearrádusaid dahkamii.⁷¹

64 Gč. Heinämäki 2017, 23.

65 Niemivuo 2010, 103.

66 HE 309/1993 vp, s. 65.

67 PeVL 38/2004 vp.

68 *I Länsman et al v. Finland*, Communication No. 511/1992, UN Doc. CCPR/C/52/D/511/1992 (1994), para 9.3.

69 Heinämäki 2017, 24.

70 HE 248/1994 vp.

71 Gč. stáhta viggamušain lasihit sápmelaččaid oassálastima stáhta eana- ja čáhceguovlluide guoskevaš mearrádusaid dahkamii (Työryhmämuistio mmm. 2014:2).

Vuodđolága njuolggádusat hábmejit sámiid kultur-iešstivrejumi vuodu. Dárkileappot áššis ásaha sámedikkis addon lágain (sámediggeláhka), mii bođii fápmui 1. Beavve odđajagimánus 1996.⁷²

4.1.2. Sámediggeláhka

Sápmelaččain eamiálbmogin lea sámediggelága 1 § mielde sámiid ruovttuguovllus iežas gillii ja kultuvrii guoski iešstivrejupmi dan mielde go sámediggelágas ja eará lágain ášahuvvo. Dán iešstivrejupmái gullevaš bargguid várás sápmelaččat válljejit válggain sápmelaččaid siste Sámedikki. Sámediggelága 4 § mielde sápmelaččaid ruovttuguovlluin oaivvilduvvojit Eanodaga, Anára ja Ohcejoga gielddaid guovllut ja Soadegili gielddas Lappi bálgosa guovlu.

Sámedikki bargun lea lága 5 § mielde gáhttet sápmelaččaid gillii ja kultuvrii ja sin sajádahkii eamiálbmogin guoskevaš áššiid. Sámediggi sáhtta dahkat eiseválddiide álgagiid ja árvalusaid ja addit cealkámušaid daid áššiin, mat gullet dan bargui. Dáid áššiin Sámediggi geavaha lassin mearrádusválddi nu go sámediggelágas dahje eará lágas ášahuvvo. Lassin Sámedikki bargun lea ovddastit sápmelaččaid (6 §), gárvvistit jahkásaččat stáhtaráđđái diedáhusa (7 §), mearridit sápmelaččaid oktasaš geavahussii čujuhuvon ruđaid juohkimis (8 §) ja ráđđádallat eiseválddiiguin (9 §).

Ráđđádallangeatnegasvuohta, mii čuovvu 9 §, čuovvu viidát váikkuheaddji ja mearkašahhti doaibmabijuid, mat sáhttet dalán ja erenoamáš vugiin váikkuhit sápmelaččaid sajádahkii eamiálbmogin. Dáidda gullet servodatplánen, mii dáhphuvva sámiid ruovttuguovllus, stáhtaeatnama, suodjalanguovlluid ja meahcceguovllu dikšuma, geavaheami, láigoheami ja luobaheami, ruvkemineralaid sisttisdoallan gávdnosiid ohcama ja ávkástallama ja stáhta eatnamiin ja čázadagain dáhphuvvi golledoidimiidda guoski doaibmabiju. Lassin dain čujuhuvvo sámegielat ja sámegiela skuvlaoahpahussii ja sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusaid ovddideami dahje eará vástideaddji áššiid, mat váikkuhit sámegillii, sámiid kultuvrii dahje sin sajádahkii eamiálbmogin.⁷³ Maid eanageavaheapmái laktáseaddji mánggalágan gázaldagat gullet dán paragrafa ráđđádallangeatnegasvuoda vuollái.

72 Sámediggelága lea dan fápmui boahtima manjá dárkimashttojuvvon njuolggadusain dikki bargiid sajádagas ja sámedikki rehketdoalus ja ruhtadoallodárkkisteamis (1725/1995), válggaid doaibmaibidjamis (1279/2002), hálddahasvuoigatvuodalaš njuolggádusaid heiveheamis ja easttalašvuodas (1026/2003) ja ráđđádallangeatnegasvuodas dakkár gávdnosa ohcamii ja ávkástallamii laktáseaddji áššiin, mii sisttisdoallá ruvkemineralaid (626/2011).

73 974/1995, 9 §.

4.1.3. Eará láhkaásaheapmi

Sámiid ruovttuguovlu gullá oppalaččat boazodoallolága⁷⁴ 2 § 2 momenta mielde guvlui, mii lea oaivvilduvvon erenoamážit boazodoalu várás. Boazodoalloláhka lea sierra láhka, mii dorvvasta boazodoallovuogiatvuoda: ”Boazodoalu oažžu dán lága ášahuvvon ráddjehusaiguin hárjehit boazodoalloguovllus eatnama oamástus- dahje hálldšsanvuogiatvuodas fuolakeahtta.”⁷⁵ Nuppiin sániiguin, láhka dorvvastá dan, ahte bohccot ožžot lávdat friddja ja guohtut dáid guovlluin⁷⁶.

Boazodoallolága 2 § 2 momeantta mielde stáhta eatnamiid, mat leat oaivvilduvvon erenoamážit boazodoalu várás, ii oaččo geavahit nu, ahte dat dagaha mearkkašahtti hehttehusa boazodollui. Boazodoalloláhka ii goittotge dovdda iige dákko bokte maid suddje árbevirolaš boazodoalu, nappo sogaid hálldašan siidaortnega, masa ovdamearka dihte Giehtagierraga guovllu boazodoallu ain dänge beaivve vuodđuduvvá. Go láhkaásaheapmi ii dorvvas doarvái vuodđolágallas suoji, galggaledje eiseválddit muđui sihkkarastit, ahte vuodđolága eavttut váldojuvvojit vuhtii.

Ráddjehusa evttohusa boazodoalloláhkan (HE 244/1989) mielde bohccuid ceavzima dáfus lea dehálaš, ahte dat eai dárbbasmeahttumit hehttejuvvo nappo guohtoneatnamiin galgá dorvvastit guohtun- ja guottetráfi. Boazodoallolága 42 § ásaša bohccuid baldimis čuovvovaččat: ”Bohccuid baldin lea gildojuvvon. Baldimis boazoeaiggádii ja bálgosii šaddan vahát ja hehttehus galgá buhtaduvvot. Bohccuid oaguheami vahágiid eastadeapmi dihte ii rehkenasttojuvvo bohccuid baldimin.”⁷⁷

Sámiid ekologalaš árbediehtu veahkeha konkretiseret dan, mas bohccot muosehuvvet ja addit diedu das, maid guovlluid galgá ráfáiduhhtit guohtuma dahje guotteha várás ja goas. Áigodagat ja báikkit leat doarvái bures dušše báikkálaččaid diedus. Giehtagierraga dáhpašhusas orohagaid ja dárkileappot vel dihto guovlluid siiddaid diedus. Go eatnamiid geavaheapmi lea čatnon lávga maid dálkkiide, soaitá dárkilis diehtu eanageavaheamis leat sápmelaččaidge diedus easka muhtin beivviid dárkilvuodain ovddalgihtii.

Birasmearrádusaid dahkamis galggalii váldit vuhtii dárbbaslaččat maid dološmuitolága⁷⁸ 2 § dorvvasmahtán dološmuittut sápmelaš kultuvrra oaidninguovllus. Sámi kultuvrras eai árbevirolaččat báze luottat lundui, muhto kultuvrii gullet bassibáikkit ja dološmuittut, mat leat árbedieđu dovdi olbmuid diedus.⁷⁹ Dološmuitolága 2 § dárkkuhan giddes dološmuittuide sámeguovllus gullet earret eará iešguđet geađggit, hávddit, oaffárgáldut, dološ ássan- ja bargosajit, dološ johtolagat ja giddes luonddudinggat, maidda laktásit dološ dábit ja mitalusat. Árbedieđu dovdi olbmuid ja sin servošiidda dološmuittut leat dájvja hui persovnnalaččat, eaige daid birra hálit mitalit olggobealát olbmuid. Dán dihte vaikko oassi dološmuittuin leage virggálaččat registererejuvvon, buot dat dološmuittut, mat galggaledje lága vuodul návddašit suoji, eai leat raportererejuvvon. Maid dán raporttas eai leat ovdanbuktojuvvon buot dákár

⁷⁴ 848/1990.

⁷⁵ 848/1990, 3 §.

⁷⁶ HE 244/1989.

⁷⁷ 848/1990, 42 §.

⁷⁸ 295/1963.

⁷⁹ Gč. almmolaččat, Heinämäki, Magga, Ojanlatva 2017.

dološmuittut. Dán dihte iešguđet prošeavttas eiseválddit galgaledje muituhit ja buktit ovdan dan, makkár lágasuoji dološmuittut návddašit ja čielggadit, leatgo dat guovlluin gosa iešguđet prošeavttat leat plánejuvvon.

Sámekultuvrii guoski heajuidahttingiellddus lea álmmlaš riekteprinsihppa⁸⁰, mii loktána riikkavuloš- ja politihkálaš oktasáshuoigatvuodaide guoski soahpamuša artiklas 27 ja lea čállon maid Suoma lálkkaáseapmái. Ovdamearka dihte birassuodjalanlágas⁸¹ 49 § mielde biraslobi juolludeapmi eaktuda, ahte doaibma, go váldo vuhtii ášahuvvon lohpeamearrádusat ja doaimma sajuštanbáiki, ii okto dahje ovtas eará doaimmaiguin dovdomassii heajuidahte eavttuid hárjehit sámi ruovttuguovllus árbevirolaš ealáhusaid dahje mudui heajudahte sámekultuvrra doalaheami ja ovddideami dahje ii dovdomassii heajuidahte nuortalaččaid eallindili dahje vejolašvuodaid bargat nuortalaslágas oaivvilduvvon luondduealáhusaiguin nuortalas guovllus.⁸² 42 § bealistit ášaha, ahte lohpeiseváldi galga bivdit cealkámuša Sámedikkis, jus cealkámušas oaivvilduvvon doaimma birasváikkuhusat soitet dihttot sámiid ruovttuguovllus, ja nuortalaččaid giličoahkkimis, jus birasváikkuhusat soitet dihttot nuortalašlágas oaivvilduvvon nuortalašguovllus.⁸³ Seammaláhkai čáhcelága⁸⁴ 2 logu 8 § mielde sámiid ruovttuguovllus čáhcedoallofidnu galgá ollašuttot nu ahte dat dušše uhcán heajuida sámiid vejolašvuodaid geavahit sidjiide eamiálbmogin gullevaš vuoigatvuodaid doalahit ja ovddidit iežaset kultuvrra sihke hárjehit árbevirolaš ealáhusaideaset.⁸⁵

Sámiid ekologalas árbedihtu lea guovddázis go meroštallojuvvo gos johtá unnánaš ja dan stuorit hehttehusa ráđji. Almmá ekologalaš árbedieđu vuhtii váldima haga hehttehusa meroštallan ii vuodđuduva dárbblaš dihtui. Ovdamearka dihte eanageavaheami dáfus dakkár doaibma, mii orru unni, soaitá sámi eanageavaheami dáfus váikkuhit seamma duodalaččat go eanageavaheamis stuorra guovlu, jus báiki lea dehálaš guohtoneatnamiid dáfus dahje muđuid bassi.

Sápmelaččaid vuoigatvuodát máinnašuvvojit maid luonddusuodjalanlágas,⁸⁶ man 16 § mielde sámiid ruovttuguovllu álbmot- ja luonddumehciin berre dorvvastit sámiid kultuvrra doalaheami ja ovddideami eavttut. Nu maid meahcceguovlolágas sámiid kultuvranávddašaerenomašsuoji. Meahcceguovlolága⁸⁷ 1 §:a mielde meahcceguovlluid ášahit guovlluid meahcceguovlloluonddu seailluheami, sámekultuvrra ja luondduealáhusaid dorvvasteami sihke luonddu mánngabealát geavaheami ja daid eavttuid ovddideami dihte.

80 Gč. almmolaččat, Rautiainen 2013.

81 527/2014.

82 Om. 49 § čuokkis 6.

83 42 § čuokkis 4.

84 587/2011.

85 Lága 11 logu 6 § mielde Sámediggái galgá várret dilálašvuohta cealkit áššis, jus fidnu lea dakkár sajis dahje jus dan váikkuhusat ollet sámiid ruovttuguvlui ja fidnu soaitá váikkuhit sápmelaččaid vuoigatvuodaide eamiálbmogin. Lága 15 logu 2 mielde Sámedikkis lea vuoigatvuohta ohcat čáhcelága dáfus dahkkon mearrádussii rievdadusa, jus čáhcedoallofidnu lea dakkár saais dagje dan váikkuhusa ollet sápmelaččaid ruovttuguvlui ja fidnu soaitá váikkuhit sápmelaččaid vuoigatvuodaide eamiálbmogin.

86 1096/1996.

87 62/1991.

Ruvkelága⁸⁸ 1 § mielde ruvkedoaimba galgá sámiiid ruovttugovllus heivehuvvot oktii nu, ahte sámiiid vuoigatvuođat eamiálbmogin ja nuortalaččaid eallindilli, áigái boahtuvejolašvuođat ja nuortalaš kultuvrra doalaheapmi ja ovddideapmi dorvvastuvvojit. Láhka sisttisdoallá sihke sami ealáhusaid ja kultuvrra heajuduhttingildosa (50 §) ja ruvkeeiseválddi geatnegasvuođa gárvvistit váikkuhusaid guorahallama sámiiid vuoigatvuhtii eamiálbmogin doalahit ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra sihke guorahallat dárbbalaš doaibmajuid geahpedit ja eastadit vahágiid (38 §).⁸⁹ Ruvkelágas lea ásaheavvon maid nuppástusohcanvejolasvuohta Sámediggái ja Nuortalaččaid giličoahkkimii. Sámediggi sáhtá ohcat nuppástusa málbmaohcanlohpi, ruvkelohpi ja golledoidinlohpi guoski mearrádussii dainna ákkain, ahte lobis oaiivilduvvon doaibma heajuida sápmelaččaid vuoigatvuođa eamiálbmogin doalahit ja ovddidit iežas giela ja kultuvrra.⁹⁰ Nu maid Nuortalaččaid giličoahkkin sáhtá ohcat nuppástusa dainna ákkain, ahte lobis oaiivilduvvon doaibma heajuida nuortalaš govllus nuortalaččaid eallindili ja vejolašvuođaid hárhjit ealáhusaid.⁹¹

Lága suodji sámekultuvrii lea gokčevaš ja dat lea buorre ovdamearka das, mo vuodđolága ja riikkaidgaskasaš vuoigatvuođa mielde sámiiid vuoigatvuođat sáhttet ollašuhttot vuolit láhkaásaheami. Geavađagas váttisvuohtan lea goittotge leamašan váikkuhusaid guorahallama váilevaš čadaheapmi. AHR linje váikkuhusaid guorahallama, mii čuovvu ruvkelága, dáhpáhusas 2014:111, mas dat gomiha Tukes golledoidinmearrádusa lágavuostásažžan.⁹² AHR cealká dáhpáhusas, ahte kulturváikkuhusaid guorahallan lea sámediggelága 9 § ráđđádallangeatnegasvuođa dievasmahtti meannudanvuohki, mas ruvkeeiseválddis lea aktiiva ovddasvástádus čadahit váikkuhusguorahallama ovttasbarggus Sámedikkiin.⁹³

AHR mearrádus lea dehálaš bealiváldin juste ruvkelága oaiivildan heajuiduhttingildosii laktáseaddji váikkuhusaid guorahallamis. Sámedikki oainnu mielde váikkuhusaid guorahallan ii leat goittotge ollašuvvan máinnašuvvon mearrádusa maŋŋáge.⁹⁴ Ruvkelága nuppástusohcama HE 57/2016 geažil Sámediggi lea addán gokčevaš evttohusa riikkabeivviid birasvájagotti gullama oktavuodas váikkuhusaid guorahallama váilevaš ollašuhttima vuigemii.⁹⁵ Ruvkeláhka rievdađuvvui 1.7.2016 golledoidinlobiid álkibun dahkama hárrái.⁹⁶ Sámedikki cealkámuša mielde váilevaš váikkuhusaid guorahallama dihte dat lea ođđa ruvkelága ásaheami maŋŋá gártan váidit measta buot mášengollerogganlobiin, mat leat juolluduvvon sámiiid ruovttuguvlui. Váldováidinággan lea namalassii leamašan dat, ahte ruvkelága 38 § dárkkuhan váikkuhusaid guorahallan ii leat áššáigullevaččat čadahuvvon, vai ruvkeeiseváldi livččii sáhttán dahkat rivttes ja dárbbalaš dieđuide vuodđuduvvi árvvoštallama vuodul čovdosa, mas dat sáhtá eastadit lobi addimis ovttaskas áššis.⁹⁷ Sámediggi fuobmášuhtá, ahte geassit 2014

88 621/2011.

89 Om. 50 §, 38 §. Kts. yleisesti Koivurova, Timo & Petrétei, Anna 2014.

90 Om. 165 §:n 5 momentti.

91 Om. 165 §:n 6 momentti.

92 KHO 2014:111, 25.6.20014, T 1988.

93 Gč. analysa, Heinämäki (2017), s.79-82.

94 Saamelaiskäräjät 2016.

95 Om. 2-7.

96 515/2016.

97 Saamelaiskäräjät 2016, 1.

alimus hállddahušrievtti linjemiid eaktudan nuppástusa lobi miedihanprosessii ja ieš lobiid sisdollui ii velge leat ollašuhthton. Dás fuolakeahhtá lobiid miedihit olles áigge.⁹⁸

Čoavddusin ruvkelága ollašuhthtuma gearggaheapmin ja erenoamažit ruvkelága 38 § mielde árvvoštallama áššáigullelašvuoda sihkkarastima dihte Sámediggi evttoha ođđa, Tukesis ja eará virgedoaimmahagain (Guovlohállddahušdoaimmahat ja EJB-guovddáš) sierranas, sorjjasmeahhtun eiseváldifápmudusain doaibmi árvvoštallan- ja čuovvulanorgána vuodđudeami. Dán eiseválddis galggalii leat sihke birassuorggi ahte sámekultuvrra erenoamaš áššedovdámuš. Erenoamažit sámekultuvrra dovdamuša eaktudeaddji virggiid deavdima galggalii lassin čadahit ovtta Sámedikkiin. Orgána bargguide gulaledje ruvkelága 38 § mielde váikkuhusaid guorahallanbarggut ja dálá EJB-guovddášii gullevaš biraslobiid čuovvu bearráigeahččandoaimmat sámiid ruovttuguovllus. Sámedikki mielas orgánii livččii várre vuogalaš miedihit baldálasfápmudusa bearráigeahččandoaimmaide (ruvkelohpi), mat čuvvot ruvkelága 16 logu, vai ovtta eiseváldái šattalii nu buorre ollislašgovva go vejolaš das, mii sámekultuvrra dáfus mearkkašahtti doaibma dáhpáhuvva sámiid ruovttuguovllu eatnamiin. Dakko bokte maid bearráigeahču oasis oaččoledje áigái goluid seastima ja goittotge eiseváldái oaččoledje buoret ollislasgova daid guovlluid dilis, mas goasge lea sáhka. Dáinna meannudemiin sihkkarastto rogganlobiid sisdoalu áššáigullelašvuoda lassin lohpeárvvostallama objektiivlašvuolta, rabasvuolta ja lohpeproseassa čadačuovgivuolta. Nuppástusain sáhtalii buoridahttot ná mearkkašahtti olu eará čanusjoavkkuid ja erenoamažit eará eanageavaheaddjiid riektedorvu.⁹⁹

Ruvkelágas váttisin sáhttet oaidnit dan, ahte váikkuhusaid guorahallama dahká seamma eiseváldi, man bargun lea maid mearridit doaimmas. Seammaláhkai go birasváikkuhusaid guorahallanmeannudeamis, váikkuhusaid guorahallamis mat čuhcet eamiálbmogiid vuoigatvuodaide ja kultuvrii, galggalii geavahit áššedovdi, gii dovda sámekultuvrra bures ja gii galggalii gullat Sámedikki (ja dárbbu mielde - guovllus gitta - Nuortalaččaid giličoahkkima) lassin sápmelaččaid, geat barget ealáhusaiguin, bálgosiid ja siiddaid ovddasteaddjiid kumulatiiva váikkuhusaid vuhtiiváldima dihte. Jus Tukes čadaha váikkuhusaid guorahallama, dán várre galggalii leat ain juo sierra olmmoš, geas lea dárbbaslaš diehtomáhttu dán áššis. Eiseváldi galgá váldit maid vuhtii, dego AHR čovdosisttis buktá ovdan, ahte váikkuhusaid guorahallan ii leat seamma ášši go gullan dahje cealkámuša bivdin. Eiseválddiid ja Sámedikki gaskas livččii dárbbaslaš ráhkadit duođalaš ovtta bargui vuodđuduvvi ráđđádallanorgána, mii álkidahtašii nu eiseválddiid go Sámedikkige barggu váidagiid geahppáneapmin. Njunnálagaid dáhpáhuvvi ráđđádallamiid sierra oassebeliid gaskkas ja vejolaččat juobe olggobealát soabadalli geavaheapmi soaitaledje čoavdit sámi kultuvrra suoji ollašuvvama, mii čuovvu ruvkelága. Dás livččii ávki guhkket áigodagas buot oassebeliide. Doaibmi málle vehkiin váikkuhusaid guorahallama sáhtaledje čadahit maid eará láhkaásaheami olis.¹⁰⁰

98 Saamelaiskäräjät 2016, 2.

99 Ibid.

100 Heinämäki 2017, 81.

Sámiid bassibáikkit luondus

Birasmearrádusaid dahkama oktavuodas ja boahttevuoda eanageavaheami plánemis maid sámiid sieide- ja eará bassibáikkiid livččii dehálaš váldit vuhtii. Dat leat sámiid gaskkas ain bassit, muhto daid báikkiid eai dájvja hálit mitalit olggobealát olbmuid. Mánnggain jearahallamiin buktojuvvo ovdan dat, ahte Giehtaruohtasa bálgosa guovlluin leat ain dákkár bassibáikkat, maid guovllu badjeolbmot gudnejahttet ja dat leat servošii dehálaččat.

4.2. Sámiid árbevirolaš eanageavaheapmái laktáseaddji olmmošvuoigatvuodát

Eamiálbmogiid rikkaidgaskasaš vuoigatvuodalaš sajádat lea ovdánan hui olu maŋimus logiid jagiid áigge.¹⁰¹ ON álgoálbmotjulggástus¹⁰², mii dohkkehuvvui jagis 2007, dovddaha ollislaččat daid vuoigatvuodaid ja prinsihppaid, maid jagiid áigge olmmošvuoigatvuodaid dulkoma hárjeheaddji olmmošvuoigatvuodaid bearráigeahččiorgánat, degomat ON olmmošvuoigatvuohtakomitea, leat duodaštan riektegeavadagas ja cealkámušain. Oassi ON álgoálbmotjulggástusa vuoigatvuodain gullet jo našunála riektvuogađagaide, dego Suoma vuodđoláhkii, mii dovddasta sápmelaččaid eamiálbmogin. ON álgoálbmotjulggástus lea váikkuhan maid olmmošvuoigatvuodaid bearráigeahččiorgánaid dulkomii erenoamážit nu ahte dat nanne eamiálbmogiid vuoigatvuoda oassálastit sidjiide guoski mearrádusaid dahkamii eanageavaheapmái laktáseaddji riektedáhpáhusain.¹⁰³

Máilmmiviidosáččat álmolaš olmmošvuoigatvuohtasoahpamusat, degomat ON siviila- ja politihkalaš vuoigatvuodaid guoski oktasašsoahpamuša¹⁰⁴ (KP-soahpamuš) ja ekonomalaš, sosiálalaš ja čuvgehuslaš vuoigatvuodaid guoski oktasašsoahpamuša¹⁰⁵ (TSS-soahpamuš) dovddastit eamiálbmogiid erenoamáš vuoigatvuoda kultuvrraset hárjeheapmái ja das laktáneaddji stáhta geatnegasvuhtii váldit eamiálbmogiid mielde mearrádusaid dahkami, mii váikkuha sin kultuvrii ja árbevirolaš eanageavaheapmái. Nu maid buotlágan nállevealaheami eretváldima

101 Gč. omd. Koivurova 2013, ja Heinämäki 2015.

102 UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, September 7, Sixty-first Session, A/61/L.67.

103 Poma Poma v. Peru, Human Rights Committee, Communication No. 1457/2006, Doc. CCPR/C/95/D/1457/2006 of 27 March 2009; Saramaka v. Suriname, Inter-American Court of Human Rights, Judgment of November 28, 2007, Series c, No 172.

104 International Covenant on Civil and Political Rights, dohkkehuvvon 14 Juovlamánus 1966, boahtan fápmui 23 Njukčamánus, 1976, 999, UNTS 302.

105 International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, G.A. 2200A(XXI), 21 UN GAOR Supp. (No. 16), at 49, UN Doc. A/6316 (1966), hyväksytty 16 joulukuuta 1966, tullut voimaan 3 tammikuuta 1976, 993 UNTS 3.

guoski riikkaidgaskasaš oktasašsoahpamuša¹⁰⁶ bearráigeahčči komitea váldá beali eamiálbmogiid riektesajádahkii ja lea dahkan fuobmášuhttimiid maid Suoma sápmelaččaid dillái ja buktán ovdan sin fuola sápmelaččaid menddo gáržžes vejolašvuodas váikkuhit eanageavaheapmái guoski čovdosiidda. Suopma lea ratifiseren buot dáid golbma soahpamuša, nu ahte dáid geatnegasvuodát leat vuoigatvuodalaččat čatni.

KP-soahpamuša 27 artikla addá vuodu unnitloguid kultuvrralaš suoji várás. Soahpamuša bearráigeahčči ON olmmošvuoigatvuohtakomitea lea namalassii cealkán, ahte artikla suddje eamiálbmogiid kultuvrra, masa rehkenasttojuvvojit maid árbevirolaš ealáhusat, dego bivdu, guolásteapmi ja boazodoallu.¹⁰⁷ Komitea lea deattuhan eamiálbmogiid lagaš oktavuoda eatnamii ja dán sivas cealkán, ahte sis lea oassálastinvuoigatvuohta mearrádusaid dahkamii luondduriggodagaid geavaheapmái laktáseaddji gázaldagain. Olmmošvuoigatvuohtakomitea lea 1990-logu rájes giedahallan Suoma guoski ovttaskasváidagiid, main sápmelaš badjealbmát leat váidán vuovdečuohppamiid, meahcceluottaid huksema ja geađgeroggama hehttet boazodoalu.¹⁰⁸ KP-soahpamuša 27. artikla eai oainne rihkkujuvvoit dáid dáhpusain. Mearrádusaid dahkamis komitea vihkkehallá nuppi dáfus dan, mo mearkašahtti hehttehus dan doaibmabijus lea eamiálbmogiid kultuvrii. Mearkašahtti unnit hehttehusa eai geahča rihkkut artikla 27, danin go stáhtas lea vuoigatvuohta ekonomalaš ovdánupmái.¹⁰⁹ Goittotge ovdamearka dihte dáhpusain I. Länsman komitea geahčai, ahte jus vuovdečuohppamiid livččii dárkkuhus viiddidit boahttevuodas, dat sáhtálii doalvut sápmelaččaid vuoigatvuodaid rihkkumii.¹¹⁰

Nubbin guovddáš elemeantan, maid komitea geahčada, lea dat, man bures eamiálbmot lea konsulterejuvvon olggobealát eanageavaheamis. Dán vihkkehallamis lea oaidnimis čielga oassálastima deaddoárvvu lassáneapmi. ON álgoálbmotjulgáštusa (2007) dohkkeheami manjá olmmošvuoigatvuohtakomitea lea gávnnan, ahte viiddes dáhpusain dušše konsultašuvdna ii šat reahkká, baicce eanageavaheapmái galga oazžut eaiálbmoga ovddalgihtii miehtama.¹¹¹ ON komitea lea maid heivehan KP-soahpamuša artikla 1 (álbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta) eamiálbmogiidda dávjá nu, ahte dat

106 The Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, dohkkehuvvon 7 njukčamánu 1966, boahtan fápmui 4 ođđajagimánu 1969, 666 UNTS 3.

107 Human Rights Committee, General Comment No. 23: The Right of Minorities (Art. 27), UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add. 5, 8 April 1994, para; I. Länsman et al v. Finland, Communication No. 511/1992, UN Doc. CCPR/C/52/D/511/1992 (1994).

108 I. Länsman, *ibid.*; J. Länsman et al v. Finland, Communication No. 671/1995/, UN Doc. CCPR/C/58/D/671/1995; A. Äärelä and J. Näkkäläjärvi v. Finland, Communication No. 779/1997, UN Doc. CCPR/C/73/D/779/1997; J. and E. Länsman et al v. Finland, Communication No. 1023/2001. U.N. Doc/CCPR/C/83/D/1023/2001 (2005) buot Suoma dáhpusat

109 Gč. almmolaččat, Scheinin 2000, 159.

110 *I Länsman et al v. Finland*, Communication No. 511/1992, UN Doc. CCPR/C/52/D/511/1992 (1994), para 9.8

111 *Poma Poma v. Peru*, Human Rights Committee, CCPR/C/95/D/1457/2006 of 27 March 2009. Gč. almmolaččat Heinämäki 2016, sekä Rombouts 2014.

lea laktán oktii artiklaid 21 ja 1.¹¹² Seammaláhkai maid TSS-soahpamuša bearráigeahčči komitea lea doarjalan eamiálbmogiid iešmearridanvuoigatvuhtii, ovddalgihtii miehtama prinsihpii ja oassálastimii eanageavaheami guoski čovdosiidda.¹¹³ Dat lea maid hoahpuhan Suoma ratifiseret ILO-soahpamuša 169 ja čoavdit sápmelaččaid eanavuoigatvuohtagázaldagaid.¹¹⁴

Ovdamearkan Supmii guoskealkámušain jagis 2013 ON olmmošvuoigatvuohtakomitea ávžžuhus Suoma viggamušaid nannemis láhkaásahanodasmahttimii, maiguin ollásit nannejuvvojit sápmelaččaid vuoigatvuođat sin árbevirolaš eatnamiidda gudnejahttimiin sámeservošiid friddja ovddalgihtii miehtama prinsihpa mearrádusa dahkamis ja proseassas, mat váikkuhit sidjiide.¹¹⁵ Ovddit jagi (2012) CERD-komitea buvttii ovdan fuola Sámedikkiid hui ráddjejuvvon vejolašvuođain váikkuhit mearrádusaid dahkamii, mat laktásit sin vuoigatvuođaide eatnamiidda ja luondduriggodagaid geavaheapmái. Komitea ávžžuhii Suoma stáhta nannet Sámedikki kulturautonomiija ja eana- ja luondduriggodagaid geavahanvuoigatvuođaid sin árbevirolaš eatnamiin, seammás go ođasmahtta sámediggelága.¹¹⁶

Beaktilis oassálastima dorvvastahttin eaktuda dan, ahte stáhtat galget rehálaččat ja ovttasdoaimmas hárjehit mearrádusa dahkama nu, ahte čovdosat oaččoledje eamiálbmogiin friddja, ovddalgihtii ja dihtui vuodđuduvvi miehtama. Suvdilis

112 Omd. Suoma guoskevaš cealkámuš: Concluding observations on the Sixth periodic report of Finland, CCPR/C/FIN/CO/6, 22 August 2013, para 16; Concluding observations on the sixth periodic report of Costa Rica, CCPR/C/CRI/CO/6, 22 April 2016, para 42, Concluding Observations on the Seventh Periodic Report of Sweden, CCPR/C/SWE/CO/728 April 2016, paras 38-39; Concluding observations on Seventh periodic report of the Russian Federation, CCPR/C/RUS/CO/, 728 April 2015, para 24; Concluding observations on the sixth periodic report of Chile, CCPR/C/CHL/CO/6, 13 August 2014, Para 10; Concluding observations on the third periodic report of the Plurinational State of Bolivia, CCPR/C/BOL/CO/3, 6 December 2013, para 25; Concluding observations on the Sixth periodic report of Finland, CCPR/C/FIN/CO/6, 22 August 2013, para 16; Committee on the Economic, Social and Cultural Rights, Concluding Observations on the Fourth Periodic Report of the Paraguay, E/C.12/PRY/CO/4, 20 March 2015, para 6; Concluding observations on the third periodic report of Guatemala, E/C.12/GTM/CO/3, 9 December 2014, paras 6-7; Maya indigenous community of the Toledo District v. Belize, Case 12.053, Report No 40/04, Inter-Am., CHR, OEA/Ser.L/V/II.122 Doc. 5 rev. 1 at 727, 2004, Saramaka v. Suriname, Inter-American Court of Human Rights, Judgment of November 28, 2007, Series c, No 172; Kichwa People of Sarayaku and its members v. Ecuador, Case 12.465, Inter-Am. Comm'n H.R., Application to the Inter-Am. Ct. H.R. 56-69 (Apr. 26, 2010); Inter-Am. Comm'n H.R., Precautionary Measures: Indigenous Communities of the Xingu River Basin, Pará, Brazil, PM 382/10 (Apr. 1, 2011).

113 CESCR, Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights: Ecuador, U.N. Doc. E/C.12/1/Add. 100, para 12; CESCR, Concluding observations on Colombia, U.N. Doc. E/C.12/1/Add.74 E/C.12/1/Add.74, para 12, 33; CESCR, General Comment No. 21 Right of Everyone to take part in cultural life (art. 15, 1 (a), of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), U.N. Doc. E/C.12/GC/21 (Dec. 21, 2009); CESCR Concluding Observations on the Russian Federation, UN Doc. E/C.12/1/Add. 94, 2003, Paras 11, 39.

114 Concluding Observations on Finland, E/C.12/FIN/CO/5, 16 January 2008, paras 11 and 20.

115 "The State Party should increase its efforts to revise its legislation to fully guarantee the rights of the Sami people in their traditional land, ensuring respect for the right of Sami communities to engage in free, prior and informed participation in policy and development processes that affect them." (UN Human Rights Committee, Concluding Observations on Finland, CCPR/C/FIN/CO/6 (22 August 2013), para 16.)

116 CERD/C/FIN/CO/20-22, para 11.

ealáskasvuoda teasta eaktuda dan, ahte eiseválddit galggaledje dutkat doaimmaid ollislaš váikkuhusaid. Ollislaš váikkuhusaid dutkama várás galggalii váldit vuhtii ovddeš, dálá ja boahhtevaš doaibmajuid ja mo dat ollislašvuodas váikkuhit servoša vejolašvuodaide hárjehit sin kultuvrra.

Sámiid ekologalaš árbediehtu veahkeha eiseválddiid ja duopmáriid vihkkehallat, mii lea ollislaš váikkuhusain dakkár fuobmašahtti dahje mearkašahtti hehttehus sámiid kultuvrra dáfus, man gávnnahit mearkašahttin eallinfámu dorvvasmahttima dihte. Maði dárkilit diehtu sámiid ekologalaš árbedieđus lea ja maði dárkileappot dan oktavuoda ipmirdit láhkaásahusa ektui, daði buorebut maid vuoigatvuodaid dorvvasteapmi ollašuvvá.

Biraslaš doaimmaid, mat eastadit sápmelaččaid vuodđolágalaš vuoigatvuoda bargat árbevirolaš ealáhusaiguin nu, ahte dat lea KP-soahpamuša 27 artikla vuostásaččat ealáskasvuoda heajuduhttin, ii galgga hárjehit. Dákkár ealáskasvuoda heajuiduhttimiin sáhttet oaivvildit ovdamearka dihte dili, mas guohtoneatnamiid gaska johtin eastášuvá. Sámiid ekologalaš árbedieđus guovddázis lea suvdilis eanageavaheapmi. Dás ovdamearkan lea guohtumiid gaska johtimii vuodđuduvvi boazodoallu, mas dálve- ja geasseatnamat leat sierra. Guohtumiid gaska johtin gáibida doarvái saji, vai dat lihkestuvvá. Jus eatnamat gáržot menddo sákka, ii árbevirolaš boazodoalu leat vejolaš ollašuhhtit.¹¹⁷

Saji váiluma lassin iešguđet jotkkolaš hehttehusat soitet oktasaš váikkuhusain šaddat dakkárin, ahte dat dagaha sámi boazodollui gierdameahttun dili. Dákkár uhkket leat iešguđet eanageavahandoaimmat, mat dagahit rieja ja háddjejit ealuidda dahje dagahit dan, ahte alddut reitot. Dáiddá gullet soahtehárjehusat, mohtogielkkáin vuojašallan, málbmaohcan ja beanasafarit. Seammaláhkai dálvit ja giđđat boazodoallu muosehuvvá badjelmearalaš luottain, danin go bohccot álket guoragohtet mohtorgielkkáid luottaid ja guđdet guohtoneatnamiid, gos sihkkarit gávdno borramuš dáidda. Dát dagaha boazodoalliide givssi ja soaitá vearrámuš dilis doalvut dillái, mas guoddin ii lihkestuva guoirama dihte.¹¹⁸

Davviriikkalaš sámesoahpamuša ráđđádallamiin leat aiddo geargan juovlamánus 2016. Soahpamuš dovddasta sápmelaččaid iešmearridanvuoigatvuoda ja nana oassálastin- ja konsultašuvdnavuoigatvuodaid.¹¹⁹ Sámedikki nana sajádat oidno juo ieš soahpamuša gárvvisteamis. Sámesoahpamuša, mii galgá ráđđádallot ovttaš Norgga, Ruota, Suoma ja golmma stáhta Sámedikkiiguin, ulbmilin lea ráhkadit sápmelaččaid riektesajádahkii guoski oktasaš davviriikkalaš njuolggadusčuovvuma. Davviriikkalaš áššedovdijoavku gárvvistii evttohusa davviriikkalaš sámesoahpamuššan jagis 2005.¹²⁰ Ráđđádallansáttagottiin lea leamašan sihke stáhtaid ahte Sámedikkiid ovddasteaddjit. Suopma vuolgá ovddidit soahpamuša ratifiserema ráđđádallanbohtosa vuodul jus oktasaš dáhttu Sámedikkiin gávdno. Suopma ii leat doaisttázii ratifiseren eamiálbmogiid guoski ILO soahpamuša 169, muhto ášši lea guhká leamaš jođus riikkabeivviin.

117 Gč. dán raportta bihtát, main muitaluvo boazodoalus iešguđet siiddain s. 147-182.

118 Gč. dán raportta bihtát, main muitaluvo boazodoalus iešguđet siiddain s. 147-182.

119 Pohjoismaiden saamelaisopimus 2016.

120 Gč. Luonnos Pohjoismaiseksi saamelaisopimukseksi 2009. Gč. almmolaččat Heinämäki 2013, ja Koivurova 2006/2007, 103.

4.3. Biodiversitehtasoahpamuš ja sápmelaččat

Rio de Janeiro jagis 1992 dohkkehuvvon oktasašsoahpamuš biologalaš mánggabealátvuodas (biodiversitehtasoahpamuš) lea bohtán Suomas fápmui 25.10.1994.¹²¹ Oktasašsoahpamuša ulbmilin lea biologalaš mánggabealátvuoda suodjaleapmi, dan osiid suvdilis geavaheapmi ja árbedieđu geavaheamis ožžon ávkki vuoiggalaš ja dássebealát juohkin. Soahpamušoassebealit dovddasit mánggaid eamiálbmot- ja báikkálašservošiid, main lea árbevirolaš eallindáhpí, lávga ja árbevirolaš sorjjasvuohta biologalaš luondduriggodagain.

Oktasašsoahpamuša 8 artikla vuollečuokkis j) mielde juohke soahpamušoassebealli galga vejolašvuodaid mielde ja heivvolaš osiin riikka lánkaásaheami mielde gudnejahttit, suodjalit ja doalahit eamiálbmogiid ja báikkálaš servošii dakkár dieđu, hutkosiid ja geavadagaid, mat gullet biologalaš mánggabealátvuoda suodjaleami ja suvdilis geavaheami dáfus mearkkašahhti árbevirolaš eallinhámiide ja ovddida ja viiddida daid heiveheami máinnašuvvon servošii lobiin ja vehkiin ja roahkasmahtá dieđus, hutkosiin ja geavadagas ožžojuvvon ávkki dássebealalaš juohkima.

Oktasašsoahpamuša 10 artikla (Biologalaš mánggabealátvuoda osiid suvdilis geavaheapmi) vuollečuokkis c) mielde juohke soahpamušoassebealli galgá vejolašvuodaid mielde ja heivvolaš osiin... .. suodjalit ja roahkasmahttit biologalaš luondduriggodagaid árbevirolaš geavaheami boares kultuvrraid geavadaga mielde dábiin, mii heive suodjaleami ja suvdilis geavaheami eavttuide.

Sápmelaččaid sajádat eamiálbmogiin lea nannejuvvon biodiversitehtasoahpamušii laktáseaddji genaváriid oažžumis ja daid geavaheamis ožžojuvvon ávkiid vuoiggalaš ja dássebealalaš juohkimis Nagoyas 29. beaivve golggotmánus 2010 dahkkon beavdegirjiis, mii bodii fápmui Suomas 1.9.2016.¹²² Nagoya genavárrebeavdegirji lea vuosttaš oktasaš ja vuoigatvuodalaččat čatni riikkaidgaskasaš soahpamuš genaváriid oažžumis ja ávkiid juohkimis. Beavdegirjiin ovddidit iešguđet doaibmiid ovttasbarggu hábmemiin oktasaš riikkaidgaskasaš njuolggadusvuodu genaváriide ja daidda laktáseaddji eamiálbmogiid ja báikkálaš servošiid árbevirolaš dieđu oažžumii ja daid geavheamis ožžojuvvon ávkiid juohkimii. Dasa lassin ahte beavdegirjiin ovddastit genaváriid ja árbevirolaš dieđu oažžuma dutkamuš- ja ovddidandárkkuhusaide, dainna geahččalit sihkkarastit genehtalaš materiála seailuma boahttevaš buolvvaide ja dorvvastit ávkiid vuoiggalaš ja dássebealát juohkima luobaheaddjibeali ja geavaheaddjibeali gaskkas.¹²³

Nagoya beavdegirjiin lea fuobmášahhti mearkašupmi eamiálbmogiidda.¹²⁴ Dan álgosániin váldo vuhtii eamiálbmogiid sajádaga ja vuoigatvuodaid riikkaidgaskasaš ovdaneapmi čujuhemiin jagis 2007 dohkkehuvvon ON julggástussii eamiálbmogiid rivttiin. Beavdegirjiis oassebealit geatnegahttojuvvojit sihkkarastit, ahte dat ávkkít, maid ožžot eamiálbmogiid ja báikkálaš servošiid hálddašan genaváriid geavahusas, juhkkajuovvojit eamiálbmogiid ja báikkálaš servošiid genaváriid geavahusa guoskevaš

121 SopS 78/1994.

122 Dán raportta Nagoya beavdegirji guoski analysa vuodđuduvvá publikašuvdnii Heinämäki 2017, 52-54.

123 Gč. HE 126/2015.

124 Gč. almmolaččat Suseeya 2014, Heinämäki 2017, 52, ja Harry et al. 2010.

riikka láhkaásaheami mielde ja vuoiggalaš ja dássebealálaš dábiin dáid servošiiguin, nu ahte dat vuodđuduvvá gaskavuoda sohppojuvvon eavttuide.¹²⁵ Juohke beavdegirjji oassebealli galgá našunála láhkaásaheamis mielde sihkkarastit, ahte eamiálbmogiid ja báikkálaš servošiid genaváriide laktáseaddji árbevirolaš dieđu geavahit eamiálbmogiid ja báikkálaš servošiid ovddalgihtii miehtamiin ja dohkkehemiin ja ahte dát servošat oassálastetprosessii ja ahte oktasaččat sohppojuvvon eavttut leat dahkkon.¹²⁶ Beavdegirjji mielde oassebealit galget váldit beavdegirjái vuodđuduvvi geatnegasvuodaid ollašuhttimis ja našunála láhkaásaheami mielde vuhtii eamiálbmogiid ja báikkálaš servošiid árbevirolaš lága, geavadagaid ja meannudeamiid, mat laktásit genaváriide árbevirolaš dihtui. Oassebealit galget maid sihkkarastit eamiálbmogiid ja báikkálaš servošiid beaktilis oassálastima proseassaide ja diedihit genaváriide laktáseaddji árbevirolaš dieđu vejolaš geavaheaddjiide sin geatnegasvuodain. Oassebeliid ávžžuhit maid duvdit doaimmaid, maiiguin eamiálbmogat ja báikkálaš servošat ovddidit árbevirolaš dihtui laktáseaddji áššiid.¹²⁷

Nagoya beavdegirjji guoskevaš ollašuhttinlága¹²⁸ 6 § mielde Sámediggi hálddaša diehtovuodu, masa sáhttet vurket dutkan- ja ovddidangeavahussii dárkkuhuvvon genaváriide laktáseaddji sámiid árbevirolaš dieđu. Sámediggi galgá álmuhit doaibmaválddalaš eiseváldái mat leat dat genavárit, maidda diehtovuodu diehtu guoská. Lága 7 § mielde vuoigatvuoda oážžut geavahussii 6 §:s dárkkuhuvvon diehtovuodu dieđu gaga ohcat eiseválddis, mas lea doaibmaváldi. Ohcamušas galgá sirret main genaváriin lea gázaldat, mii lea dasa laktáseaddji dieđu geavahandárkkukhus ja gii lea geavaheaddji. Doaibmaváldásaš eiseváldi almmuha ohcamuša Sámediggái. Dieđu luobaheapmi diehtovuodus geavaheaddjái eaktuda dan, ahte doaibmaváldásaš eiseváldi dohkkeha Sámedikki ja geavaheaddjiid gaskasaš sohppojuvvon eavttuid. Sámediggi sáhtta eaktudit luobahuvvon dieđu geavaheamis ožžojuvon ávkkiid vuoiggalaš ja dássebealálaš juohkima sápmelaččaide nu, ahte daiguin ovddiduvvjit sápmelaččaid giella, kultuvra ja sajádat eamiálbmogin. Doaibmaváldásaš eiseváldi galgá dárbbu mielde ráđđádallat Sámedikkiin oktasaččat sohppojuvvon eavttuid birra. Ráđđádallamiin lea fámus dat, mii Sámedikkis addon lága 9 §:s ásahuvvo ráđđádallanvuoigatvuodas.

Ollašuhttinláhka doallá sisttis maid sámekultuvrra heajuiduhttingildosa. 8 § mielde árabut 6 §:s oaivilduvvon diehtovuodu sisttisdoallan árbevirolaš dieđu geavaheapmi ii oaččo unnánaš stuorit meriin heajuidit sápmelaččaid vejolašvuodaid geavahit sidjiide eamiálbmogin gullevaš vuoigatvuoda doalahit ja ovddidit kultuvrraset ja bargat árbevirolaš ealáhusaiguin.

Sámedikki muituičállagis dáddjo, ahte dál ii leat diedus, ahte dálkkas-, čábbodat- dahje eará industriijas livččii beroštupmi sápmelaččaid geavahan šattuide, maidda laktásit erenoámaš árbevirolaš diehtu, industriija ávdnasin. Dát ii váldde eret dan vejolašvuoda, ahte ii gávdnolii beroštupmi boahttevuodas.¹²⁹

125 Artila 5.

126 Artiklat 6 ja 7.

127 Artikla 12.

128 394/2016.

129 Dnro 686/D.a.2/2013 Sámedikki muituhančála Nagoyan beavdegirjji eamiálbmogiidda guoski geatnegasvuodain.

Várra deháleamos Nagoya beavdegirjji dohkkeheamis sápmelaččaid dáfus leage árbedieđu ja árbevirolaš lága dovddasteapmi guovddášoassin sámiid kultuvrra ja leahkima eamiálbmogin. Nagoya beavdegirji lea oaivvilduvvon lohkanláhkai ovttas eará riekteinstumeanttaiguin, degomat oktasaš olmmošvuoigatvuohtasoahpamušaid ja eamiálbmogiide guoski instrumeanttaid. Dat iešalddis nanne maid UNESCO kulturárbesoahamuša¹³⁰ heiveheami sámiid ávnnas ja ávnnahis kulturárbái.¹³¹

Šattuiguin dálkkodeapmi

Jearahallamiin buktojuvvo ovdan dat, ahte árbevirolaš biepmu ja dálkasa rádjii ii álot leat dárkil, baicce mánggat borramušat doibme maid dálkasin. Mánggat muitaledje eanáš herskostallan ovdamearkka dihte boskkaid ja murjjiid, muhto oasi mielas dat lei ovttaláhkai árbevirolaš dábálaš dálkkas, mas leat mánggalágan dearvvašvuodalaš ávkkit.

Máנגgaid dovdan háviid dikšunvuohki, lei giessat hávi soagi bárkku asehis vilges oassái, állosii, mii doaimmai dego luondduplásttarin. Vuohki heivii maid liikebuollimiid ja vulššiid dikšumii. Siddjes háviid dikšumis soite geavahit maid guosa dahje beazi gáhčči. Ihttomiid dikšuma várás soite vuoššat osttuid ja ostočázi vuide ihttomiide. Okta informánttain muitala, ahte oaivebakčasii suske siedgavesáid. Bátneverkii lei guovtti informántta mielde dáhppin boaldit nivssaha báni bavččas sadjái. Gosahaga dálkkodeapmái geavahedje ovdamearkan gaskkasmuorjemáli dahje vuššojuvvon čáhcebihkkamáli, mainna doide čoddaga dahje man juhke.

130 SopS 19/87, ja 47/2013.

131 Gč. almmolaččat Heinämäki et al. 2016.

4.3.1. Akwé: Kon eaktodáhtolaš rávvagat ja daid heiveheapmi Suomas

Birasministeriija ásašii 18.6.2009 biologalaš mánggabealátvuoda guoski oktasašsoahpamuša (biodiversitehtasoahpamuša) eamiálbmogiid árbedieđu gieđahalli artikla 8 (j) našunála áššedovdijoavkku. Dan bargun lea koordineret Suoma luonddu mánggabealátvuoda suodjaleami ja suvdilis geavaheami strategiija ja doaibmaprográmma 2006 – 2016 dárkkuhan eamiálbmogiid árbedihtui guoski doaibmabijuid ja lasihit almmolaš dieđu oktasašsoahpamuša artikla 8j laktáseaddji bargoprográmma sisdoalus ja ulbmiliin erenoamážit Suoma sápmelaččaid dáfus.¹³² Bargojoavkku ulbmilin lea ovddidit bargoprográmma ollašuhttima Suomas iešguđet ministeriija ja čanusjoavkkuid ovttasbargguin ja addit iežas oasis neavvagiid oktasašsoahpamuša heiveheapmin ja ollašuhttimis Suomas.¹³³ Bargojoavkku bargun lea maid čielggadit ON álgoálbmotjulggástusa ja sápmelaččaide guoski eará riikkaidgaskasaš julggástusaid ja soahpamušaid guoskkahansajiid oktasašsoahpamuša eamiálbmogiidda guoski artiklaide. Dat galggai čielggadit, mo sámiid ruovttuguovllus sáhttet birasváikkuhusaid guorahallamis heivehit biodiversitehtasoahpamuša Akwé: Kon -rávvagiid.¹³⁴

Bargojoavku evttohii loahpparaportastis doaibmabidjuárvalusa, man mielde sámiid ruovttuguovllu eanageavaheami plánemis ja stivremis heivehuvvo biodiversitehtasoahpamuša Akwé: Kon -rávvagiid našunála láhkaásahemi olis. Ulbmilin ásašuvvui, ahte buot ođđa dahje ođasmahttinláhkai sámiid ruovttuguovllu dikšun- ja geavahanplánemis ja luondduriggodatplánemis čuovvu Akwé: Kon -rávvagiid. Bártneuođdara meahcceguovlo dikšun- ja geavahanplána ráhkadeamis čoggojuvvon vásáhusaid vuodul gárvvistuvvo bissovaš meannudanvuohki Akwé: Kon -rávvagiid čuovvumii Meahciráđđehusa doaimmas.¹³⁵

Oktasašsoahpamuša 7. oassebeallečoahkkima dohkkehan¹³⁶ ja jagis 2004 almmustahattojuvvon eaktodáhtolaš Akwé: Kon -rávvagat gusket dakkár fidnuid kultuvra- biras- ja sosiálaváikkuhusaid guorahallama, maid áigot ollašuhttit eamiálbmogiid ja báikkálaš servošiid bassibáikkiin ja árbevirolaččat ássojuvvon guovlluin dahje sin geavahan eatnamiin ja čázádagain dahje mii lea vuorddihahhti, ahte dat váikkuhit daid guovlluide. Eaktodáhtolaš rávvagat nammaduvvojedje daid ollislaš luonddu deattuheami dihte mohawk giela dadjanvugiin, mii máksá “buot ja buohkat luondduriikkas”.¹³⁷

132 Bargojoavkku ságadoallin doaimmai Sámedikki ságadoalli Klemetti Näkkäljärvi.

Bargojoavkkus ledje mielde birasministeriija, olgoáššiidministeriija, vuoigatvuohtaministeriija, oahpahuš- ja kulturministeriija, eana- ja vuovdedoalloministeriija, Lappi ealáhus-, johtolat- ja birasguovddáš, Meahciráđđehus, Lappi universitehta, Arktalaš guovddáš, Suoma luonddusuodjalan lihttu rs, Sámediggi, Sámi musea Siida ja Suoma birasguovddáš.

133 Saamelaiskäräjät 2011, 2.

134 Om. 2-3.

135 Gč. Akwé:Kon -ohjeiden soveltaminen Hammastunturin erämaan käyttö- ja hoitosuunnitelmaan, Loppuraportti, 2013.

136 Oassebeallečoahkkima mearrádus VI/7 A mildosiiguin.

137 Ympäristöhallinnon ohjeita 1/2011, Akwé: Kon-rávvagat, s.7. Gč. almmolaččat eamiálbmogiid vuoigatvuodain, biodiversitehtasoahpamušas ja Akwé:Kon -rávvagiid heiveheamis, Heinämäki et al. 2015.

Suomas Akwé: Kon eaktodáhtolaš rávvagiid sáhttet heivehit dakkár fidnuid kultuvrralaš, biraslaš ja sosiálalaš váikkuhusaid guorahallanmeannudeapmái, mat dáhpáhuvvet sámiid ruovttuguovllus. Dáid sáhttá heivehit earret eará BVG-meannudeamis¹³⁸ ja eangeavahan- ja huksenlága doaibmaibidjamis. Sámediggi lea evttohan Akwé: Kon -rávvagiid viiddideami earret eará árabut máinnašuvvon meannudemiide. Dál daid heivehit eanáš Meahciráddehusa meahcceguovlo- ja luonddumehciid dikšun- ja geavahanplánaide.¹³⁹ Akwé: Kon -rávvagiid viiddit geavahussii váldimii sáhttet oaidnit ákkaid sámiid kultuvrra ja árbevirolaš eanageavaheami ollisvuoda ipmirdeapmái ja kumulatiiva váikkuhusaid buorebut kártemii. Erenoamážit eamiálbmogiid buohta sosiálalaš, kultuvrralaš ja biraslaš váikkuhusaid ii sáhte earuhit nuppiin, ja iešguđet doaibmajut sáhttet kumulatiivalaččat heajuidit eamiálbmogiid kultuvrralaš eallingelbbolašvuoda.¹⁴⁰

Eamiálbmogiid kultuvrra suoji nannema dihte Akwé: Kon -rávvagat deattuhit árbedieđu ja árbevirolaš rievtti vuhtii váldima. Dán sivas daid heiveheami soitet oaidnit odđa bargoneavvun, mii fiidnásit go árbevirolaš olmmošvuoigatvuohtasoahpamušat, váldá vuhtii eamiálbmogiid kultuvrii laktáseaddji erenoamášvuodaid. ”Árbevirolaš diehtu” máksá rávvagiin báikkálaš servodagaid árbevirolaš dieđu, mii čuovvu eamiálbmot- ja árbevirolaš eallinvuogi, nappo innovašuvnnaid ja geavadagaid, mat leat dehálaččat biologalaš mánggabealátvuoda seailuma ja suvdilis geavaheami dáfus.¹⁴¹ Árbevirolaš diehtu lea geavatlaš ja dat boahtá ovdan birrasa hálddašeamis ja ealáhusain. ”Árbevirolaš riekti” máksá rievtti, mii šaddá vuoigatvuodalaš gáibádussan dahje dábiin, maid oidnet geatnegahtti láhttenjuolggádussan; geavadagaid ja ipmárdusaid, mat leat nu guovddáš ja dehálaš oassi sosiála ja ekonomalaš vuogádaga, ahte daid dollet measta láhkan.¹⁴² Sápmelaččat leat geavahan ja geavahit ain viiddes guovlluid árbevirolaš ealáhusaid nappo boazodoalu, guolásteami, bivddu ja čoaggima várás. Luonddugeavaheami stivrrejit sámeservodaga árvvut ja árbevirolaš láhka, árbevierut ja eanageavaheami árbevierut.¹⁴³

138 Artikla 3 buohta mearriduvvo birasváikkuhusaid dutkamis ovttasbarggus eamiálbmogiiguin. Eiseválddiid plánaid ja prográmmaid birasváikkuhusaid guorahallamis addon lágas (200/2005, SOVA-laki) ja ášahusas (347/2005) ášahuvvo geatnegasvuodas guorahallat eiseválddiid plánaid ja prográmmaid birasváikkuhusain, birasguorahallama gárvvisteamis ja das diediheamis ja gullamis. Láhka birasváikkuhusaid guorahallanmeannudanvuogis (468/1994, YVA-laki) guoská fidnu birasváikkuhusaid guorahallama. BVG-meannudanvuogi ulbmilin lea ovddidit birasváikkuhusaid guorahallama ja vuhtii váldima plánemis ja mearrádusaid dahkamis. Meannudanvuogi ulbmilin lea dahkat vejolaččan stuorra olmmošmeari oassálastima.

139 Hammastunturin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma 2016, Kevon luonnonpuiston hoito- ja käyttösuunnitelma 2016, Metsähallitus 2017c, Urho Kekkosen kansallispuiston, Sompion luonnonpuiston, Kemihaaran erämaa-alueen sekä Vaaranaavan, Nalka-aavan ja Uura-aavan soidensuojelualueiden hoito- ja käyttösuunnitelma 2016, Mallan luonnonpuiston hoito- ja käyttösuunnitelma 2014, Metsähallitus 2017d, Puljun erämaan Natura-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma, Metsähallitus 2016c, Metsähallitus 2016d.

140 Heinämäki 2017, 55.

141 Hammastunturin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma 2016, čuokkis 6 h.

142 Om. čuokkis 6 c.

143 Saamelaiskäräjät 2011, 6. Gč. maid dárkileappot fáttás, Helander-Renvall & Markkula 2011.

Akwé: Kon -bargojoavkku hástalussan lea leamašan ruđalaš resurssaid ja áiggi váilun, vai bastaledje bargat doarvái viiddes guorahallamiid árbedieđus ja árbevirolaš rievttis. Dán dárkkuhusa várás galggalii stáhta čujuhit ruđaid Sámediggái, vai doarvái gokčevaš váikkuhusaid guorahallan ja árbedieđu kárten livččii vejolaš. Sámediggi lea maid fuomášan, ahte Akwé: Kon -bargojoavkku cealkámušaid eai váldde doarvái vuhtii dikšun- ja geavahanplánain.¹⁴⁴

Akwé: Kon -rávvagiid heiveheami Bártneuođđara meahcceguvlui guoski dikšun- ja geavahanplána várás ráhkadedje rámmaid Akwé: Kon -njuolggádusaid, maid sáhtalii heivehit eará Meahciráđđehusa gárvvistan meahcceguovlluid ja luonddumehčiid dikšun- ja geavahanplánain. Bártneuođđara Akwé: Kon -bargojoavkku bargui čujuhedje resurssaid ja válmmaštalliid, mat eará Akwé: Kon -bargojoavkkuid geavahas eai leat leamašan. Mánnggain osiin bargu orolii goittotge leamen vel gaskan nu, ahte čielggasvuohta rávvagiid heiveheamis, bargojoavkkuid aktiivalašvuohta ja iešheanalašvuohta ja Meahciráđđehusa ovddasteaddjiid rolla ja doaladumit váikkuhit Akwé:Kon -rávvagiid doaibmamii. Skuvlejupmi ja diehtu čielgasit dárbbahuvvojit.¹⁴⁵

Maid Giehtagierraga guvlui ásašuvvui Akwé: Kon -joavku Giehtagierraga meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána ja Sána guovllu dikšun- ja geavahanplána várás. Joavku čoahkkaniid vuosttas háve 9.6.2015. Joavku buvttadii plánaide dieđu guovllu sámi boazodoalus ja árbedieđus. Dieđuid luobahedje Meahciráđđehussii geassemánu 2016. Dikšun- ja geavahanplánat eai leat gárvvásnuvvan dán dutkamušraporta čáledettiin.

Go *Sámiid árbedieđu čáhkadeapmi birasmearrádusaid dahkamii* -fidnu barggai lávga ovttasbarggu Giehtagierraga Akwé: Kon -joavkkuin, prošeaktajoavkku olbmui lea leamašan vejolašvuohta čuovvut meannudeami ollašuvvama ja čoaggit dieđu das, maid sáhtá potenciálalaččat geavahit ávkin Akwé: Kon -meannudeami ovddideamis boahhtevuođa¹⁴⁶. Meannudeapmái guoski fuobmášumiid ja daid vuodul gárvvistuvvon ávžžuhusaid deaivilvuoda ja daid heivvolašvuoda almmolaččat Akwé: Kon -meannudeamis eará sajiinge go Giehtagierraga guovllus, lea maid jurddahuvvon ođđajagimánu ja guovvamánu 2017 dahkkon gearahallamiid oktavuoda árabut Akwé: Kon -meannudeapmái oassálasttan olbmuiguin.¹⁴⁷

4.4. Eiseváldedoaimma ja ekologalaš árbediehtu

4.4.1. Meahciráđđehus

Meahciráđđehus stáhta fitnodatlágádussan geavaha, dikšu ja suodjala stáhta eana- ja čáhceguovlluid. Sámiid ruovttuguovllus 91 % leat stáhtahálddašan eatnamat. Meahciráđđehus lea čatnasan ovddidit doaimmastis sámiid ruovttuguovllu luonddu

¹⁴⁴ Saamelaiskäräjien taustamuistio pääministeri Sipilälle 12.8.2016.

¹⁴⁵ Heinämäki (2017), 58. Gč. maid dárkilet ávžžuhusat raportta loahpas s. 183-186.

¹⁴⁶ Gč. raportta ávžžuhusat s. 183-186.

¹⁴⁷ Dieđut vuodduuvvet guovtti olbmo gearahallamiidda, mat leat dahkkon 27.1.2017.

máŋggabealátvuoda ja dasa laktáseaddji sámiid ekologalaš árbedieđu ja dábálaš luonddu geavaheami seailuma¹⁴⁸.

Dego árabut máinnašuvvui Meahciráđđehus heiveha biodiversitehtasoahpamuša mielde Akwé: Kon -rávvagiid sámiid ruovttuguovllu eanageavaheami plánemis ja rávvagiid addimis¹⁴⁹. Meannudeami leat gávnahan heivet Meahciráđđehusa plánenortnegii, danin go dat vuodđuduvvá čanusjoavkobargui ja organisašuvdna ollašuhtá servodatlaš geatnegasvuodaid heiveheamiin doaimmastis Akwé: Kon -rávvagiid¹⁵⁰. Ollašuhttin dáhpáhuvvá Meahciráđđehusa ja Sámedikki ovtas soahpan meannudanvuohkerávvagiid mielde ja das lea dahkkon bissovaš meannudanvuohki.

Meahciráđđehus-konserna almmolaš hálddašanbarggus fuolaha Luonddubálvalusat-ossodat, mii lea heivehan Akwé: Kon -meannudeami álbmotmehciide ja eará luonddusuodjalanguovlluide ja meahcceguovlluide guoski plánemis. Meannudeami heiveheami viiddidit Meahciráđđehusa fitnodatdoaimmas oassái vástideaddji Metsätalous Oy beallái¹⁵¹.

Akwé: Kon -meannudeapmi lea dán rádjai heivehuvvon eanáš luonddumehciide ja meahcceguovlluide guoski dikšun- ja geavahanplánemis (DGP). DGP:s lea geavahuvvon dihto formáhta/skovvevuodu, man muhtin oasis gusket erenoamážit sámiide. Dán dihte Akwé: Kon -joavkkuid lea buorre vuodjut barggustis daidda osiide ja sirdit dárbbaslaš dieđu:

- a) almmolačcat guovllu dálá dilis, sámiid kultuvrras, árbevirolaš ealáhusain ja kulturárbbis
- b) sámiid kultuvrra, árbevirolaš ealáhusaid ja kulturárbbi guoskevaš uhkiin
- c) guvlui plánejuvvon doaibmabijuid váikkuhusain sámiid kultuvrii, árbevirolaš ealáhusaide ja kulturárbbái (váikkuhusguorahallan)
- d) vahátlaš váikkuhusaid geahpedeaddji/eastadeaddji doaibmabijuin ja daid ollašuhttima čuovvumis

Sámiid ekologalaš árbedieđu ja árbevirolaš láhka, mii laktása erenoamážit biologalaš máŋggabealátvuoda suodjaleapmái ja suvdilis geavaheapmái sáhttet ávkkástallat máŋggabealát vugiin Akwé: Kon -meannudeamis. Árbediehtu ja árbevirolaš láhka soitet guoskat ovdamearka dihte sápmelaččaid árbevirolaš dábiid geavahit eatnama suvdilis vugiin dahje sámiid boazodoallomálla, mii vuodđuduvvá siidaortnegii.

Meannudanvuogi ja guorahallandábi čuovvuma dihte sáhttet oázžut mearkašahhti ja ollislaš dieđu guvlui evttohuvvon doaibmabijuid kultuvrralaš-, biras- ja sosiálaváikkuhusain ja váikkuhusaid geahpedeaddji/eastadeaddji doaibmabijuin¹⁵². Nu sámiid kultuvra ja árbevirolaš ealáhusaid hárjeheami eavttut seilot guovllus.

148 Akwé:Kon -ohjeiden soveltaminen Hammastunturin erämaan käyttö- ja hoitosuunnitelmaan, Loppuraportti, 2013, 10.

149 Saamelaiskäräjät, 2011, 16

150 Akwé:Kon -ohjeiden soveltaminen Hammastunturin erämaan käyttö- ja hoitosuunnitelmaan, Loppuraportti, 2013, 24.

151 Metsähallitus 2016c.

152 Ympäristöhallinnon ohjeita 1/2011, Akwé:Kon-rávvagat, s.7

Akwé:Kon-meannudeamisleaearetearáheivehuvvon:Bátneduoddarameahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána (2012)¹⁵³, Geavu luonddumeahci dikšun- ja geavahanplána (2016)¹⁵⁴, Urho Kekkonen álbmotmeahci, Soabbada luonddumeahci, Kemihaara meahcceguovllu ja Vaaranaapa, Nalka-aapa ja Uura-aapa jeaggesuodjalanguovlluid dikšun- ja geavahanplána (2016)¹⁵⁵, Bullju meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána (2016)¹⁵⁶, Sáná guovllu dikšun- ja geavahanplána¹⁵⁷, Giehtagierraga guovllu dikšun- ja geavahanplána¹⁵⁸, Anára Juvdu-Bieggaoaivvi áhpásnuhttinmeahci geavahanplána¹⁵⁹, Váhčira meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána¹⁶⁰, ja Muddusjávrrí bálgosa guovllu vuovdečuohppamiidda guoski doaibmaplána¹⁶¹.

4.4.2. Tukes

Tukes ruvkeeiseváldin váikkuha sámiid ruovttuguovllus dahkkon málbmaohcamii ja addá lobiid ja lohpeeavttuid ruvkedoaimmaide. Sámiid ekologalaš árbedieđu rolla lea guovddázis nu ruvkelága 38 § váikkuhusguorahallama gárvvisteami go 50 § vahágiid guorahallama dáfus.

Eiseváldi ii oáččo miedihit lobi, jus doaibma ruvkelága 50 § 1 momeanttas ásahuvvon vugiin dahje guovllu eará eanageavahanhámiiguin heajuidahtašii mearkašahtti vugiin sámekultuvrii gullevaš árbevirolaš boazodoalu, mii lea čatnon báikái. Ain 50 § 3 momeantas ásahuvvo, ahte málbmaohcanlobi ii galgga miedihit jus doaibma, mii čuovvu lobi, dagahivčče sierra boazodoalloguovllus mearkašahtti vahága boazodollui. Go gázaldagas lea vahát, mii čuovvu 50 § 3 momeanta, lobi ii sáhte miedihit oba dalle go vahágiid sáhtálii geahpedit lohpearrádusaiguin.

Ekologalaš árbediehtu addá dieđu das, makkár guvlui málbmaohcan čuohcá ja makkár vahágiid dat sáhtálii dagahit nu oanehis go maid guhkit áigegaskkas. Málbmaohcan sáhtta váikkuhit oanehis botta ovdamearka dihte dasa, ahte dálveguohtoneatnamiid dahje guottetguovlluid ii sáhtálii geavahit dievaslaččat, bohccot muosehuvvet ja guohtoneatnamiid gáržun dahje guoddima eahpelihkostuvvama čuovvumuššan lea jápmujahki. Guhkes áigegaska vahát soaitá leat, ahte ovdamearka dihte málbmaohcamat, mat dáhpáhuvvet jámma ja čadahuvvojit logiid jagiid áigge heajuidahttet boazodoalliid, erenoamážit nuorra sápmelaččaid luohhtamuša dasa, ahte sis leat vejolašvuodát joatkit ja doallat badjin árbevirolaš boazodoalu, kultuvrra ja identitehta, boahhtevuodas nai.

153 Hammastunturin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma 2016.

154 Kevon luonnonpuiston hoito- ja käyttösuunnitelma 2016.

155 Urho Kekkonen kansallispuiston, Sompion luonnonpuiston, Kemihaaran erämaa-alueen sekä Vaararnaavan, Nalka-aavan ja Uura-aavan soidensuojelualueiden hoito- ja käyttösuunnitelma 2016.

156 Puljun erämaan Natura-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma

157 Metsähallitus 2017d.

158 Ibid.

159 Metsähallitus 2016d.

160 Metsähallitus 2016e.

161 Metsähallitus 2016c, Inarilainen 28.9.2016.

Dál Tukesis eai leat sierra rávvagat dahje skuvlengáibádusat váikkuhusguorahallama válmmaštalliide. Skuvlen, rávvagat ja váikkuhusguorahallama gárvvisteami málle galggalii ovddiduvvot nu, ahte válmmaštalliid dárbbášlaš gelbbolašvuohta váikkuhusguorahallamiid gárvvisteapmái dorvvastahttojuvvoli.

4.4.3. *Gielddat*

Gielddat vástidit erenoamážit eana- ja huksenáššiin, degomat lávvaplánemis. Dakko bakte gielddaid mearrádusat váikkuhit olu eanageavaheapmi sámiid ruovttuguovllus ja dain lea mearkašahhti rolla nu maid sámiid árbedieđu seailluheamis¹⁶².

Sámiid ekologalaš árbediehtu galggalii váldot vuhtii gieldda eanageavaheami plánemis nu, ahte eanageavaheapmi ii heajuidahtte sápmelaččad vejolašvuođaid hárjehit sin árbevieruid. Ovdamearka dihte guohtoneatnamat ja dološmuittut ja fidnuid kumulatiiva váikkuhusat galgaledje váldot vuhtii nu, ahte iešguđet doaimmat sajūstahttojuvvoledje nu, ahte dat eai gáržžit guohtoneatnamiid.

Dál gielddain eai leat rávvagat dahje oktasaš linnjen das, movt árbediehtu galggalii váldot vuhtii mearrádusaid dahkamis, baicce árbedieđu vuhtii váldin báhcá ovttaskas áirasiid ja virgeolbmuid duohkái.¹⁶³ Vai gieldda oaččolii doarvái sámiid ekologalaš árbedieđu, galggalii dorvvastahttit maid diediheapmi, mii oidno, sihke kultuvrras ja gielas. Dat veahkeheavčče virgeolbmuid čoaggit dárbbášlaš ja guovddáš sámiid ekologalaš árbedieđu, mii guoská fidnuide.

4.4.4. *Ministeriijat*

Sápmelaččaid birrasii laktáseaddji vuoigatvuođaid dáfus guovddáš ministeriijat leat birasministeriija, eana- ja vuovdedoalloministeriija, bargo- ja ealáhusministeriija, vuoigatvuohtaministeriija ja olgoáššiidministeriija.

Ministeriijat vástidit iežaset doaibmasurggiid guovddáš lálkaásaheami ovddideamis. Sápmelaččaid dáfus guovddáš biraslálkaásaheapmái gullet birassuodjalan-, luonddusuodjalan-, meahceguovlo-, huksenárbe-, ruvke-, čáhce- ja ruvkelágit, lálka meahciráđđehusas ja sámiid ruovttuguovllu, nuortalaš guovllu ja boazodoalloguovllu guoskevaš sierralálkaásaheapmi. Seamma áigge riikkaidgaskasaš soahpamušaid ratifiseren ja riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuohtadoaibmaorgánaide raporteran lea guovddášis.

Stáhtaráđi vuodđo- ja olmmošvuoigatvuođaid váikkuhusguorahallama ja oktasaš lágaid váikkuhusguorahallama ovddidettiin ja guorahaladettiin galggalii dovddastit váikkuhusaid, mat laktásit sápmelaččaid vuoigatvuođaide. Ovdamearka dihte olmmošváikkuhusguorahallanmihttáriid sáhttet geavahit ávkin váikkuhusguorahallamiid čadahettiin. Virgeolbmuid galggai dorvvastahttit maid dárbbášlaš skuvlejupmi dovdat lálkaásahanmuttus relevanttaid riekteváikkuhusaid sápmelaččaid vuoigatvuođaide. Dát eaktuda maid sámiid ekologalaš árbedieđu dovdamat.

¹⁶² Helander-Renvall & Markkula 2011, 45.

¹⁶³ Helander-Renvall & Markkula 2011, 45.

5. Boazoealáhus Giehtaruohttasa bálgosa orohagain¹⁶⁴

Giehtaruohttasa bálgosis lea seilon árbevirolaš sámi boazodoallomálla, mii vuodđuduvvá siirdaortnegii. Giehtaruohttasa lassin dušše Neakkela bálgosis boazodoallu vuodđuduvvá ain dušše beare siidaortnegii, muhto maid eará sámeguovllu bálgosiin heivehuvvojit iešguđet vugiin árbevirolaš sámi boazodoalu geavadagat ja geavahusas leat maid iežalágan siidaortnegii vuodđuduvvi boazodoallomálla.¹⁶⁵ Siiddat leat šaddan aiggi mielde sogaid mielde, ja dain geavahuvvojit suomagielas maid sánit *tokkakunta* tai *kyläryhmä*.¹⁶⁶ Supmii vuodđuduvvui jagis 1989 bálgguslágádus, mii lei álggus siidaboazodoalliide dušše formála koalishuvdna, muhto mannelis dat lea vaikkuihšgoahtán hui olu maid sámiguovllu bálgosiid boazodollui. Dán áigge mánggat ovdal siiddaid mielde guodohan bálgosat leat muhtin dáhpáhusain juobe dáhtus vuostá gártan oahppat suomelaš bálggusortnegii vuodđuduvvi eanageavahanmálla iežas bálgosa guovllus.¹⁶⁷

Giehtaruohttasa bálgosii gullet Gáijjoga, Ergona ja Gova-Labba orohagat. Orohatjuohku ii leat álot leamaš dákkár, baicce dat lea rievdan áiggiid mielde.¹⁶⁸ Dán áigge Gova-Labbaid ja Ergoniid orohagat juohkásit unnit dálvesiiddaide. Juohke siiddas leat iežaset boazodoalu erenoamašvuodát, maidda váikkuhit earret eará guovllu eatnamat, siidda historjá ja siidda siskáladas árbediehtu.

Dego siidaboazodoalus dábálaččatge, maid Giehtaruohttasa siiddain eatnamat leat juohkásan Giehtaruohttasa boazoealáhusa servošiid gaskkas árbevirolaš eanajuogu mielde. Eatnamiid juohkin soaitá rievdat diliid mielde, muhto eanáš guovlojuoguid leat geahččalan čuovvut. Čálekeahttes soahpamušain ja rájiin gittadoallan lea vuodđuduvvan árbevirolaš lága lassin gaskavuoda gudnejahttimii ja luohttámuššii, ja maid servodaga deaddagii. Vejolaš soahpameahttunvuodaid leat dábálaččat čoavdán ráđđádallamiin.¹⁶⁹ Siiddaid gaskasaš ovtasbarggu lohket maid lean ovdal eanet ja oktavuoda nannosit.

Árbevirolaččat Giehtaruohttasa guovllu siiddain välljejedje ovttá karismáhtalaš, čeahpes gulahalli ja soabadalli siidda njunušolmmožin ja dán mielde earret eará Gáijjoga ja Ergona orohagat leat ožžon namaset.¹⁷⁰ Dán áigge bálgosis välljejit juohke siidii bargojodiheaddjiid, muhto su sajádat ii leat seammálágan go ovdal siiddaid njunušolbmuid. Sierraoaiviliin ságastallet dán áigge bálgosa stivrras.

164 Dán bihtá dieđut vuodđuduvvojit eanáš 20.2.2016-15.5.2016 čoggojuvvon 23 jearahallama materiálii, main lea jearahallon oktiibuot 26 olbmo juohke Giehtaruohttasa siidda guovlluin.

165 Heikkilä 2006, 56-57. Gč. maid Magga 2014, 63-64 ja Heikkinen 2002.

166 Heikkilä 2006, 56-57. Gč. maid Magga 2014, 66.

167 Magga 2014, 65-66.

168 Gč. maid Heikkinen 2002 ja Linkola 1972.

169 Gč. dárkileappot dán raporta s. 120. Sámiid árbevirolaš lágas.

170 Gč. maid Linkola 1972, 201, Heikkinen 2002, 90, Pennanen 2016, 127-128.

Máנגgain jearahallamiin lohtána dat, ahte siidaortnet lea sámi boazodoalu hálddašeami vuodđu ja dan bissovašvuoda evttohis eaktu árbevirolaš sápmelaš boazodoalu jotkkolašvuhtii. Guodoheami siiddaid mielde dollet dehálažžan árbevieruid joatkima lassin geavadatlaš sivaid dihte. Unnit eallobihtáid leat álkit hálddašit. Go juohke orohagas ja siiddas leat iežaset bohccot, daid sajádaga diehtin ja čorrağa lihkaðallan lea álkit. Vuogádat doallá badjin maid geasse- ja dálveeatnamiin johtima árbevieruid mielde, ja dan radikála rievðan váikkuhivčče muhtun informánttaid mielde olles Giehtagierraga boazoealáhussii ja boazodoalliide.

Dego árabut dán raporttas lea mitaluvvon¹⁷¹, Suoma láhka ii dovðdas siidaortnega ja dát dagaha váttisvuðaid sámi boazodollui, danin go dilli váttismahtta sámi boazodoalu seailuma ja dan erenoamašvuðaid dorvvasmahttima¹⁷². Giehtaruohttasá bálgoša áššiid gieðahallet Bálgosiid ovtastusas oktan ollislašvuhtan, man oassi informánttain vásihá hástaleaddjin. Ovdamearka dihte bálgosii mearriduvvon okta oktasá alimus boazolohkomearri lea olbmuid mielas hástaleaddji, go dás soaitá čuovvut dat, ahte nubbi siida sáhtta geahččalit ávkášuvvat nuppi siidda miessejávkamis nu, ahte šaddada iežas boazologu dainna. Dátges soaitá bidjat siiddaid gaskaneaset iežáárvosaš sajádahkii. Maiddái guohtoneatnamiid rájiid birra soitet šaddat sierraoaivilat, go dálá boazodoalloláhka ii váldde vuhtii siidaortnega, baicce ovdamearka dihte Giehtaruohttasá bálgoša boazodoallit leat lága mielde vuoigadahtton geavahit buot bálgoša guohtoneatnamiid.¹⁷³

Juohke sogas lea siidda siste dábálaččat iežas mearka. Dát mearkkat sirdásit vanhemiin mánáide. Mearka soaitá leat binnáš iežalágan go vanhemiin, muhto goittotge nu seammásullasaš, ahte das dovðá man “dálu” mearkkas lea gázaldat. Dál oðða bealljemearkkaid dohkkeheamis vástida Bálgosiid ovtastus¹⁷⁴.

5.1. Giehtaruohttasá bálgoša siiddaid eanageavaheami vuoduštusat

5.1.1. Guodoheapmi ja johtin dálve- ja geasseguohtoneatnamiid gaskka

Árbevirolaš siidaboazodoallovuogádaga eanageavaheami vuodðun lea johtti boazodoallu ja guodoheapmi, mas johtolagat vuodðduvvet bohcco lunddolaš johtimii, lunddolaš láhttema dovðamii ja ávkástallamii.¹⁷⁵ Jearahallamiid vuodul sáhtta dadjat, ahte Giehtagierraga boazodoalus váikkuha ain guovddášoassin árbevirolaš guohtomiid gaskka johtin, luonddudili dovðan ja daid mielde eallin. Vaikko árbevirolaš bissovaš guodoheapmi lea ožžon oðða hámi, mii heive dán áigái, leat informánttat ovttaoaivilis das, ahte guohtomiid gaskka johttin lea dán áiggege suvdilis eanageavaheami ektun

171 Gč. dán raporta s. 125.

172 Magga 2014, 65, 848/1990.

173 Magga 2014, 66-67. Gč. 848/1990, 7§.

174 848/1990, 23 §, Gč. maid Magga 2014, 67.

175 Gč. omd. Magga 2014, 63,65 ja Näkkäljärvi & Pennanen 2000, 76-77.

ja dan bokte maid sámii boazodoalu ealásvuođa ja jotkkolašvuođa eallineaktu. Jearahallamiin badjanii dat, ahte dán áigge árbevirolaš sámii boazodollui vuodđoduvvi eanageavaheami hástalussan leat goittotge ovdamearka dihte ođđa gilvaleaddji eanageavahanhámit, bálggusortnegii vuodđoduvvi hálddašanmálla ja guohtoneatnamiid gáržun.¹⁷⁶

Ovttá informántta mielde luondu ođasnuvvá duoddaris olu hihhtásit go eará sajiin. Go eana gollá lohppii, de das manná mánga jagi ođasnuvvat. Dán dihte sierra dálve- ja geasseatnamat leat guovddážiis, go dalle eana beassa vuoinnastit ja ođasnuvvat. Ii dušše eatnama ođasnuvvama dihte muhto maid bohcco dihte guohtomiid gaska johtin lea dehálaš, go boazu galgá beassat dálvit buhtes guoskameahttun eatnama nala.

Sámii boazodoallu dárbbaha olu eatnamiid, go bohcco lunddolaš johtinguovlu lea viiddis. Gárdun ii árbevirolažžat gula sámii boazodollui, danin go dat botke lunddoalš johtima ja ovddidá eatnamiid gollama. Dalle ealu gártá guođohit unnit guovllus ja guohtondeatta lea stuorit. Guođohemiin viiddes guovllus suodjalit guovllu mánggabealátvuođa. Informánttaid mielde suvdilis eanageavaheami sihkkarastima dihte ealu galgá doallat maid govttolaš sturrosažžan. Go eatnamat leat gáržon, gárdumii leat sirdášuvvan, ealut leat sturron ja badjealbmát leat eanet, de guohtoneatnamat lea gáržon.

5.1.2. Luonddu eavttuiguin eallin

Birrasa, eatnamiid ja maid muohta- ja jiekŋadiliid dárkilis dovdan lea Giehtaruohttasá bálgosa informánttaid mielde boazodoalus dehálaš. Luonddus eallin lea dahkan vejolažžan luonddu bissovaš čuovvuma. Luonddu lohkamiin leat máhttán ovdamearka dihte einnoštit dálkki, oaidnit diibmoáiggi ja dovdat luondduávdnasiid ráđjan- ja čoaggináiggiid. Olbmot leat johtán luonddus ohcan dihte seakkes obbasa ja bohccuide buoret guohtonsajiid.

Oassi informánttain buktá ovdan dan, ahte boazodovdanmáhttu lea hui dehálaš iešvuohta badjealbmái, danin go dainna sáhtta fuobmát ja árvvoštallat bohcco veaju lassin juoidá maid láiddomiid dilis. Bohccuid láhttema dovdamiin badjealbmát máhttet fuobmát heivvoleamos guohtoneatnamiid ja vuosttas mearkkaid luonddu rievdamis. Boazu lea informánttaid mielde leamaš ja lea ain eallima guovddáš. Olbmot leat jurddahan vuosttažettiin bohccuid ja sis lea leamaš eanet áigi bohccuide. Olmmoš lea johtan ja johtá ain bohcco mielde, iige boazu olbmo mielde. Luondu lea mearridan njuolggádusaid, mat muitalit maid galgá dahkat ja goas. Boazu lea mearridan olles eallima ritma ja dan mielde leat árbevirolaččat eallán olles eallima.

176 Gč. dán raporta bihtáid 6.3. Gáijjoga siidda guohtoneatnamiid ja árbevirolaš boazodoalu seailuma guoskevaš hástalusat, 7.3. Gova-Labba orohaga guohtoneatnamat ja árbevirolaš boazodollui guoski hástalusat ja 8.3. Ergona siidda guohtoneatnamiid ja árbevirolaš boazodoalu guoskevaš hástalusat.

5.1.3. Eallin, mii ii guođe luottaid

Suvdilis eanageavaheapmái gullá eatnama dušši geavaheami garvin. Dát oidno jearahallamiin ii dušše bohccuid muhto maid olbmuid johtima govvideamis. Geavadaga ovdamearkan dás buktojuvvo ovdan earret eará dat, ahte njealljejuvllagiin vuojedettiin geahččalit álot vuodjit seamma luottaid mielde, vai eana ii golalii nu mángga sajis. Johtinluottat leat datge dávjá sirdášuvvan árbediehtun boarrasit olbmui ja daid čuvvot.

Luonddu buhttisín doallan lea dajakeahtes, iešalddis čielga njuolggádus. Luonddus jodedettiin báikkiid galgá guoddit dan láganin, dego oktage ii livčče doppe oba mannange. Lávomuoraid buktet mielde ja buot mii buktojuvvo mielde, dolvojuvvo maid eret. Dušše dolastallama luodda soaitá báhcit. Čáziviežžanbáikkiid ii oaččo nuoskidit iige maidige, mii ii gula lundui, oaččo guoddit dohko. Informánttat muitalit, ahte ovdal geđggiid ii duššiid ožžon sirddašit, iige beassiid gaikkut muorain. Duššiid dihte sirdimis, ovssiid doadjimis ja luottaid guoddimis láitojuvvui.

Seamma prinsihpat oidnojit ain Giehtaruohtasa boazodoalliid eallimis. Informánttaid mielde eanageavaheamis jurddahit áin boahhtevaš buolvvaid. Jávrriid eai guoláš guorusin eaige eatnamiid golat lohppii. Vuvddiid eai čuohpa báljisin. Luonddus váldojuvvo dušše beare dat, mii dárbbahuvvo. Čázadagaide ii oaččo bálkut maidige, vai dat seilot ráinnasin. Eatnama galgá informánttaid mielde guoddit dakkár ortnegii, ahte mánáid mánátge besset návddašit das.

5.1.4. Árbejuvvon oktavuohka lundui

Árbevirolaš sámi boazodoalus leat eallán jagi birra bohcco mielde meahccis ja duoddaris. Luondduin eallin lea dagahan lávga oktavuohka luondduin. Bohccot leat leamaš olbmui buot deháleamos: eallin, biebmu ja fievru. Heargečora, mii lei láhkosiin oppa áigge, lei dego biila dán áigge olbmui.

Go eallin lea eanáš čoahkkanan bohcco birra, lea juohke boazu divrras. Ovdal boazu lea leamaš eallima eaktun, go dat lea addán biepmu, gárvvuid ja barggu. Boazu lea addán sohka buolvvaide jotkkolašvuohka, ja dieđu sirdášuvvama oaidnin lei boarráset buolvvaide stuorra illu. Bohcco buresbirgen leage ain informánttaide erenoamaš dehálaš ášši.

Informánttaid mielas luondduin galgá eallit soabalašvuodain. Garra jiekŋa- ja muohtagerddiid vuostá ii ábut olbmo dáistalit, go dat dahket ealu johtima veadjemeahtumin. Informánttat vásihit, ahte sii leat oassi luonddus. Gaskavuohka lea vuorrováikkuhusgaskavuohka, mas nubbi árvoštá nuppi. Luonddu vuostá ii ábut dáistalit, danin go olmmoš ii birge luonddu fámuide. Vai eallimis ceavzá, galgá máhttit leat oassi luonddus ja dainna galgá ovttasbargat. Jearahallamiidda čuohcá maid jurdda das, ahte eanage dárbbáša iežas oasi. Eatnamii galgá maid addit, iige dušše váldit. Oktavuohka eatnamii lea sámi eanageavaheami guovddášášši. Dego árát lea boah tán ovdan, sápmelaš ii dovdda ahte oamastá eatnama, baicce sin vuoigatvuohka

eatnamii lea geavahanvuoigatvuohta, masa leat bajásšaddan ja dat vuodđuduvvá agálaš návddašanvuoigatvuhtii. Eanaoktavuhtii gullá lunddolaččat maid giitevašvuohta. Dát oidno jearahallon olbmuid ságain giitevašvuohtan vuoigatvuođas riegidit gasku ráinnas ja finna luonddu.

Árvomáilbmi, mainna eatnama bearráigehččet, loktana kultuvrras ja árbedieđus. Árbediehtu juohká ipmárdusa das, ahte boazodoallu ii leat suvdil, jus eatnama, dan ođasnuvvama ja mánggabealátvuođa eai gáhtte. Dego jo árat lea buktojuvovn ovdan, dát oidno namalassii guohtumiid gaska johtimis, ealu sturrodagas ja johtimis. Buolvvas bulvii sirdojuvvon diehtu bohccuid guohtoneatnamiin, duoddariid ja báikkiid namain, buoremus johtolagain, muohta-, eana-, dálke- ja jiekŋadiliin ja daid dárkilis dovdamis lea guovddážis dänge beaivve boazodoalus.¹⁷⁷

Luonddu ávdnasiid geavaheapmi duojs

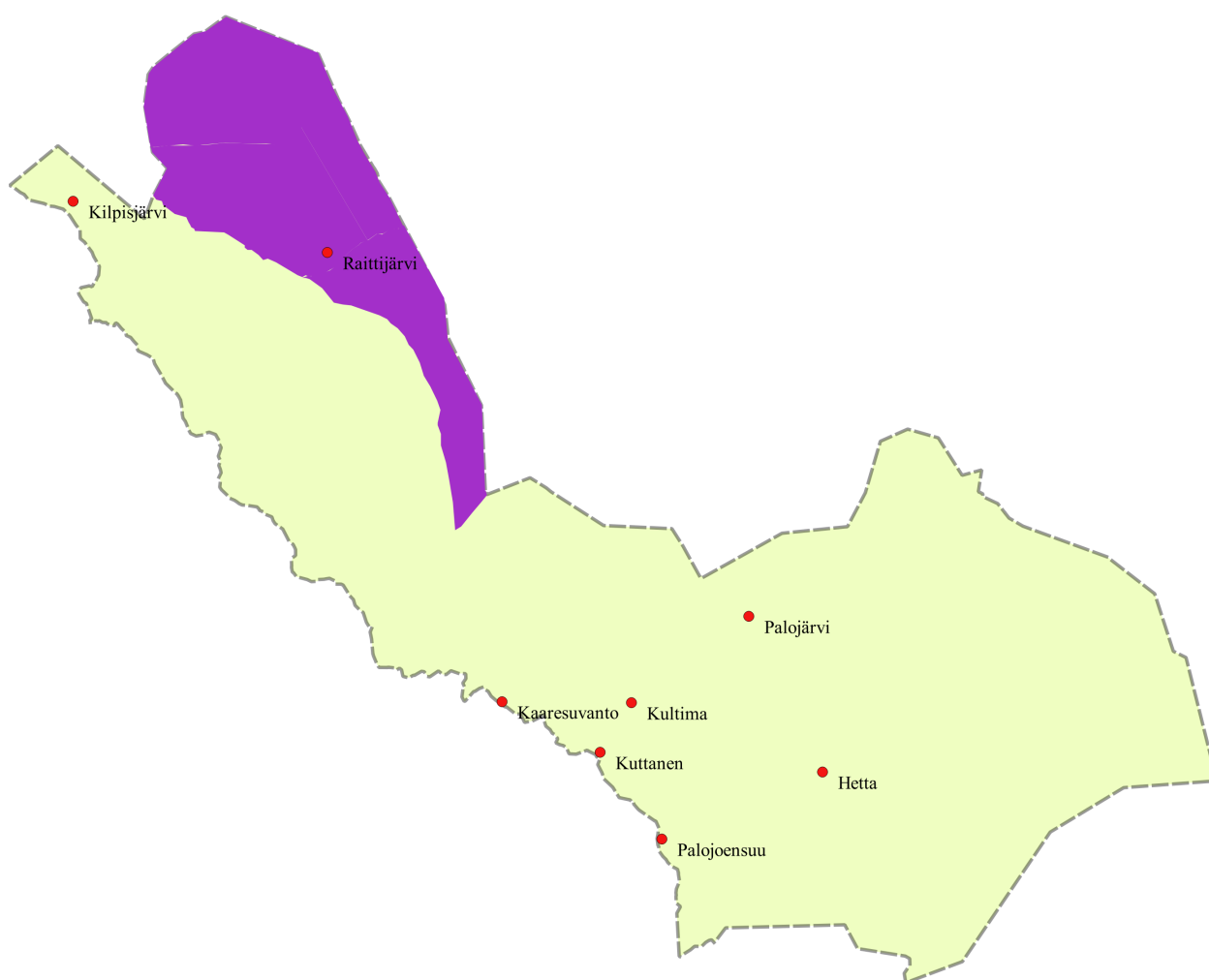
Máŋggain jearahallamiin mitaluvvo maid luonddu ávnnasteamis sámi árbevirolaš duojs. Bohccos ožžo ja ožžot ain biepmu lassin ávdnasiid maid duddjomii, degomat nuvttohiid, beaskkaid, gálssohiid ja sisteseahkaid ja -lávkkaid goarrumii. Sistti giedahallamis ávkkástallet maid luonddu ja luonddu ávdnasiid. Ovdamearka dihte sistti ráhkadettin bohcco duolji soite navildit jogas nu guhká, ahte guolga navvána nappo luovvána náhkis. Dán maŋŋa navilduvvon náhkki ostejuvvui juogo siedgga dahje soagi osttuin, mii meaidá náhki.

Maiddá gápmasat ja eará duodjeávdnasat giedahallojuvvojit ovdal duddjoma. Ovdamearka dihte gápmasiid vuolahaste, nappo ovdal goikadeami njuoskka gápmasii stellejedje dábálaččat soagis heavvalastton smáhkuid, vai gápmasat eai goika čoahkkái. Dán áigge gápmasiid giedahallet maid alunasálttiin. Ovdal nuvttohiin geavahedje ullosuohkuid sajis gámasuinniid, mat dolle julggiid liekkasin ja goikkisin. Jearahallamiin boahtá ovdan, ahte duodjeávdnasiid čoagginaiggit ja -dábit sirdásit árbediehtun buolvvas bulvii, ja daid čuvvot ain.

¹⁷⁷ Gč. m. Árbedieđus eanet dán raporta s. 115-121.

6. Gáijjoga orohat

Gáijjoga orohat lea Giehtagierraga bálgoša davimus orohat, mii lea ožžon namas vuodđudeaddji Gáijjot Áslaga nappo Aslak Juuso mielde¹⁷⁸. Dat lea ain otná beaivvege ealás siida, mas boazodoallu čuovvu árbevirolaš sámi boazodoallomálla ja árbediehtu gudnejahttojuvvo. Orohaga eatnamat gokčet Suoma Giehtagierraga geaži. Siidda guovllus leat Suoma alimus duottarlágežat, ráinnas guollečázit ja buorit eatnamat rievssatbivdui, mat geasuhit boazodoalliid lassin maid earret eará turisttaid ja turismafitnodatdoalliid. Hástalussan leage, mo árbevirolaš ealáhusa ja maŋnelis guvlui boahmán ealáhusaid ja eanageavahanvugiid sáhtalii heivehit oktii dán áidnalunddot guovllus, ja man livččii erenomáš dehálaš váldit vuhtii go plánejuvvo guovllu eanageavaheami luonddu mánggabealátvuoda ja kultuvrra seailuheami gáhttedettiin.

Kárta 1. Kárttas oidnojit Gáijjoga orohaga guohtoneatnamat. Kártii merkejuvvon guovllut čájehit guohtoneatnamiid sulaid, daningo guovllu rájit soitet rievdat jahkásaččat ovdamearkka dihte dálkkiid geažil. (Gáldu: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

178 Gč. maid Linkola 1972, 201, Heikkinen 2002, 90.

Dán bihtás buktojuvvo ovdan dárkileappot Gáijjoga orohaga, dan historjjá, doaibmama ja dehálaš guohtun- ja guotteteatnamiid. Dasa lassin bihtás ságastallojuvvo jearahallamiid vuodul ovdan boahtán orohaga guohtuneatnamiidda ja árbevirolaš boazodoalu seailumii láktaseaddji hástalusain. Teavsttas ovdanbuktojuvvon dieđut vuodđuduvvojit eanáš giđa 2016 áigge Gáijjoga orohaga olbmui čoggojuvvon gávccii jearahallama jearahallanmateriálii. Lassin bihtá teaksta lea dárkismahttojuvvon Gáijjoga orohaga olbmui 21.12.2016 ja dasa leat dahkkon divvumat ja dárkilamahttimat dán jearahallama vuodul.

6.1. Gáijjoga siidda historjá

Boazodoalu ruohttasat leat Gáijjoga orohagas guhkin historjjás. Juo ovdal Gáijjoga orohaga vuodđudeami guovlu lea doaibman Norgga beale boazodoalliid johtingeaidnun. Jagis 1852 dáhphuvvan Suoma ja Norgga gaskasaš rájáid giddemis álggii goittotge johti boazodoalu vuosttas doajáhatáigi, danin go ovdal dáhphuvvan sirdašeapmi dálá Suoma guovllus Jieknemeara riddui álggii šaddat váigadeappon.¹⁷⁹ Ovtta informántta muitlusa mielde dáid ”guorusin” báhcán eatnamiidda, sajáiduvai maŋnelis Giehtagierraga patriárkan (suom. *Yliperän patriarkki*) maid dovddusin šaddan Gáijjot Áslat¹⁸⁰, gii vuodđudii guvlui Gáijjoga orohaga 1920-logus¹⁸¹.

Gáijjoga nama lohket šaddan Aslak Juuso eatni Kaaren-namas¹⁸², ja vuodđudeaddji mielde nammaduvvui dieđus maid Gáijjoga siida.¹⁸³ Ovdal iežas siidda álggaheami Gáijjot lei leamaš Labba vieljažagaid reangan ja vuos son sirdásii bohccuidisguin Gilbbesjávrrí lahkossii, gos son easka maŋnelas sirdásii Ropmájávrrái, gosa huksejede siidda vuosttas dáluid¹⁸⁴. Ropmájávrris orohat sirdásii Ávžžásjávrrái jagis 1949¹⁸⁵.

Aslak Juuso maŋisboahttiin vihtta bártni ja guokte nieidda iežaset maŋisboahttiiguin ja náitalemiid bokte sohkkii boahtán olmuiguin ovttas leat dán beaivve Gáijjoga siida. Juuso soga lassin Gáijjot siiddas leat áiggiid mielde guođohan maid earret eará Pienni siidda olbmot (Ropmájávrris) ja Rist (Ávžžásjávrris) soga olbmot, geain aŋkke oassi lea maŋnelis sirdášan dálá Gova-Labba siidii. Ketola sohka šattai oassin Gáijjogiid siidda Ketomellas boazoreangan boahtán Joonas Ketola náitalettiin Aslak Juuso nieiddain,¹⁸⁶ ja dál Gáijjogiid siidda váldosogat leatge Juusot ja Ketolat.

1950-logu beallemuttu maŋná dáhphuvvan stáhtaid gaskasaš rádjeáiddiid ceggen rievdadii ain hui garrasit Gáijjogiis siidda boazodoalu, go rádjeáidi dagai vejolažžan

179 Heikkinen 2002, 85. Gč. maid Korpíjaakko-Labba 2000, 142-144.

180 Gč. maid YLE Elävä arkisto 15.4.2013.

181 Linkola 1972, 201-208. Gč. maid Heikkinen 2002 s. 90-91.

182 Linkola (1972) dutkamušas Aslak Juuson eatni nama muitalit lean Kaarina, mas šattai namma Kaarin(an)-Antin-Aslak(ka) dahje Kaijan-Antin-Aslakka, mas šattai oaneduvvon namma Kaijukka (201-202).

183 Gč. maid Heikkinen 2002, 90 ja Linkola 1972, 201-202.

184 Heikkinen 2002 s. 90. Gč. maid Linkola 1972, 203-210, 226.

185 Heikkinen 2002, 91. Gč. maid Linkola 1972, 230, 236.

186 Gč. maid Heikkinen 2002, 91, 221, Linkola 1972, 210-212.

dálveeatnamiid ávkkástallama aivve Norgga rájá láhkosiin. Geassit bohccuid sáhtii guođohišgoahtit friddjásot, go áidi eastádii bohccuid johttima Norgga beallái.¹⁸⁷

Ovdaleske máinnašuvvon stuorra rievádusaid Gáijjoga orohagas guođohedje bohccuid birra jagi ja informánttaid mitalusaid mielde bohccuid fárus johte guohtomiid gaskka jahkodaga mielde Háldis gitta Gárasávvon rádjai.¹⁸⁸ Orohaga eanet bissovaš orrunsajit ledje Ávžžásjávrrí gáttis, muhto geasi ja misiid mearkuma álggedettiin stuorra oassi orohaga olbmui bearrašiiddisetguin ja lávuideasetguin sirdásedje bohccuid maŋis davás Hálde lágas eatnamiide Čáivárrái. Mearkumiid maŋá Lávrrebeaivve áigge (10.8) bohccuid luite geasseáidái, mii birastahtii olles Giehtegierraga geaži, ja dalle orohaga olbmot máhce ruovttoluotta Ávžžásjávrrái.¹⁸⁹

Čakčadálve rátkimiid maŋá mátki joatkašuvai skábma-juovlamánu áigge lulas. Gáijjogiid siidda dálveeatnamat ledje Gárasávvona láhkosis ja doppe orro gođiin, maid báikkat molsašudde eallobihtáid báikkiiid mielde. Giđđat válbora áigge heargeráiddut¹⁹⁰ dollejedje fas ruovttoluotta Ávžžásjávrrí guvlui, gosa orohaga olbmot sajáiduvve fas bottožii. Bohccot jotke goittotge mátkiset ovddos davás guottetguvlui.¹⁹¹

Dálve- ja geasseeatnamat ledje čielgasit sierralága ja daid gaska johte giđđat ja čakčat juogo vácci dahje čuoigga. Mánnggain jearahallamiin bukto ovdan, ahte johttima váldosivvan lei guohtuneatnamiid seastin ja suvdilis geavaheapmi. Go eallu johttái dálvit lulas, de davvelis geasseeatnamat besse leat ráfis, ja nu dat seilo buorrin. Gáijjogat heite johtima jagis 1966, man maŋá bohccot leat galgan guohtut oassái maid seamma guovlluin geassit ja dálvit. Okta informánta buktá ovdan, ahte ovdal maid Suoma bealde doaibman johtinmálla lea ain geavahusas goittot Norgga bealde árbevirolaš sámi boazodoalus.

6.2. Gáijjoga siidda guohton- ja guotteteatnamat

Gáijjogat guođohit bohccuid oktan siidan ain birra jagi. Sin áidi johtá Suolajávrris Šálmijávrrái ja doppe Šálmijávrrí. Šálmijávrras dat joatkašuvva Dierpmesjávrrái, ja Unggavuomi bakte Buoiddesoavái, gos dat joatká ain Ropmáeanu ja Ánotjávrrái, ja Pirunportti bakte gitta Fállevári rádjai. Vaiko árbevirolaš johtin leage nohkan ja boazodoallu ráddjejuvvon dán áigge sákka ovddežis gáržon guovlluide, de vigget siiddat goittotge ain guođohit bohccuid sierra guovlluin jagiáiggiid mielde. Mánnggat informánttat buktet ovdan, ahte juobe muhtinlágan guohtomiid gaskka johtima seailluheapmi lea hui mávssolaš vai geasseeatnamat oaččoledje vuoiŋnastit bohccuid johttádettiin eará guovlludie dálvit.

187 Linkola 1972, 232-233, Gč. maid Heikkinen 2002, 92.

188 Gč. maid Linkola 1972, 229-232, Heikkinen 2002, 92.

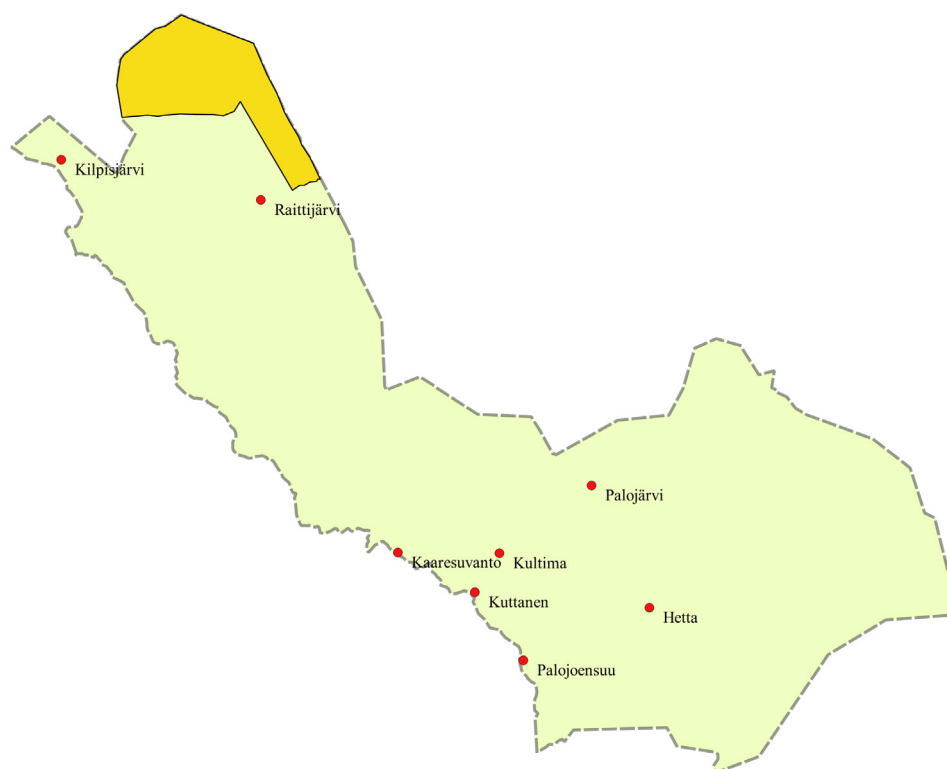
189 Gč. maid Heikkinen 2002, 91.

190 Sarváid geassán (reahka)gollosat

191 Gč. maid Linkola 1972, 242-254.

Gáijjoga siidda johtin guohtumiid gaskka čuovvu arbevirolaš boazojagi. Go boazojahki álgá miesse-geassemánus misiid áldduid guoddimis, de bohccot johtájit davás duoddariidda Hálđi, Rášša, Bihčosjávrrri, Suolójávrrri ja Somášjávrrri guovlluide. Alážit leat bohccuide dehálaččat, danin go bohccot bálget doppe nappo mannet dohko bahtui bahkaid ja čuoikkaid.¹⁹² Ovtta informántta muiitalusa mielde čuoikkat čohkkejit bohccuid oktii eallun, go čoahkis daid vuoigŋamis šaddan áibmorávdnji lea garrasit ja doallá čuoikkaid badjelis. Dáid áiggiid bohccuid lea álkit čohkket maid áidái dahje gárdái miessemearkuma várás, go dat leat jo lunddolaččat alážiin čoahkkis. Dajaldat ”čuoika lea badjealbmá reanŋa” doallá deaivása, go čuikenáigi ja čuoikkaid mearri váikkuhit hui ollu maid bohccuid geasseatnamiidda johtámii.

Gáijjoga siidda miessemearkun álgá dábálaččat suoidnemánus ja lea Bihčosjávrrri áiddis. Jagis gitta miessemearkun bistá sulaid vahkus guovtti vahkkui, man maŋnel misiid luittet ruovttoluotta geasseáidái ja dalle erenomážit Guhkeslohkká guovlu lea boazodoalu dáfus oba mihá dehálaš.¹⁹³

Kárta 2. Kárttas oidnojit Gáijjoga orohaga geasseguohtoneatnamat. Kártii merkejuvvon guovllut čájejit guohtoneatnamiid sulaid, daningo guovllu rájit soitet rievdat jahkásaččat ovdamearkka dihte dálkkiid geažil. (Gáldu: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

¹⁹² Suom. ”räkkä” oaivvilda čuoikkaid ja eará varranjammi divrriid omd. muohkáriid. Gč. maid Heikkinen 2002, 124.

¹⁹³ Gč. maid Heikkinen 2002, 124-127.

Kártta 3. Kárttas oidnojit Gáijjoga orohaga čakčaguhtoneatnamat. Kártii merkejuvvon guovllut čájehit guhtoneatnamiid sulaid, daningo guovllu rájit soitet rievdat jahkásaččat ovdamearkka dihte dálkkiid geažil. (Gáldu: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

Borgemánu mañnel čoaskedettiin bohccot sirdásišgohtet lullelii Ávžžásjávrris Čearru ja Čerte lahkossii Hárrečearu, Boazovuomi ja Ropmávuomi guovlluide. Dalle dat bahkkejit vuolit eatnamiidda, gos dat orrot čavčča ja ragatáiggi badjel gitta rátkimiidda, mat álget skábma- ja juovlamánus. Okta informánttain muitala, ahte árbevirolaččat ragatáigge bohccuid leat diktán orrut ráfis eaige daid leat muosehuhttan. Go ragatáigi nohká ja rátkimat álget, de eallu čohkkejuvvo Ávžžásjávrris aidái, gos dolvot sierra vuovdimassii oaivvilduvvon gávpeallobihtá. Dán mañnel gávpeallobihtá dolvojuvvo Sáreguoikka rátkingárdái, gos bohccuid fievrridit Roavvenjargii njuovvanláhkai dán dárkkuhussii dohkkehuvvon vuojániin.¹⁹⁴ Guhkes sulaid guđa diimmu biilamátki Sáreguoikkas Roavvenjargii lea informánttaid mielde ”biidnášupmi” bohccui ja dat fuonida bohccobierggu kvalitehta. Su mielde ná buvttaduvvo nu gohčoduvvon ”streassabiergu”, muhto Eurohpa Ráđi ášahusaid mielde bohccuid ii oaččo šat njuovvat rátkináidde luhtte, jus doppe ii leat ášahusaid mielde huksejuvvon njuovahat¹⁹⁵.

194 Gč. maid 1429/2006 ja Euroopan Neuvoston Eläinkuljetusasetus (EY) N:o 1/2005.

195 Gč. Euroopan Unionin neuvoston asetus (EY) N:o 1099/2009 ealliid suodjalusas goddima oktavuodas, mas njuovahagain dárkkuhit Eurohpa parlameantta ja ráđi ášahusa (EY) N:o 853/2004 guoskadansuorgái gullevaš eanaealliid njuovvamii geavahuvvon lágádusa((EY) N:o 1099/2009, artikla 2, kohta k).

Kárta 4. Kárttas oidnojit Gáijjoga orohaga dálveguohtoneatnamat. Kártii merkejuvvon guovllut čájehit guohtoneatnamiid sulaid, daningo guovllu rájit soitet rievdat jahkásaččat ovdamearkka dihte dálkkiid geažil. (Gáldu: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

Rátkimiid manjel bohccot leat dábálaččat luitojuvvon geasseáiddi olggobeallái, jus dat lea vejolaš. Gáijjoga siidda dálveeatnamat leat veháš molsašuddan ja siidda olbmot leat geavahan jagis fuolakeahhtá earret eará Hirvásvuohppi, Muonnjagoržži ja juobe Buvssas guovlluid. Dálveeatnamiid válljemiidda váikkuhit vuostažettiin guovllu muohta- ja jiekŋadilli. Jus eana beassá čakčat jiekŋut iige albmáláhkai muohte, ealus ii leat vejolašvuohta guohtut luonddu ja dat viggá sirdásit eará guovlluide.¹⁹⁶ Muhtin informánta muitala, ahte maid hui gassamuohta váikkuhii ovdamearka dihte dálvit 2015-2016 bohccuid guohtomii¹⁹⁷ negatiivalaččat. Guohtuneatnamiid gáržodettiin maid gilvu guovlluin lea lassánan, ja muhtin jearahallamis boahtáge ovdan, ahte dan dihte nuppi orohaga bohccot leat muhtin jagiin soaitán juo árabut seamma jagi borrat Gáijjogiid dálveeatnamiid jeahkaliid.

¹⁹⁶ Gč. maid Heikkinen 2002, 123-129.

¹⁹⁷ Guohtomin gohčodit guohtoneatnama, maid boazu čiegarda dálvit muohttaga vuolde (Heikkinen 2002, 128.)

Kárta 5. Kárttas oidnojit Gáijjoga orohaga guottetguovllut ja gidđaguohtoneatnamat. Kártii merkejuvvon guovllut čájehit guohtoneatnamiid sulaid, daningo guovllu rájit soitet rievdat jahkásaččat ovdamearkka dihte dálkkiid geažil. (Gáldu: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

Njukča- cuoŋománus Gáijjogiid eallu álgá fas johtit ruovttoluotta Ávžžásjávraí, gos miessemánu álggus joatká mátkis ain alážiida Doskala, Boazovuomi ja Somášjávrrí gulvui. Doskal, Somáš ja Ánnjaloanji leat Gáijjogiid siidda bohccuid guottetguovllut ja boazu lohtana dohko lunddolaččat gidđat, go alážiid bievllain boazu gávdná álket borramuša. Erenomážit bievllat, mat leat ceakkobávttiid vuolabealde, leat buorit guottetsajit, go bávttit suddjejit misiid biekka lassin maid goaskimiin. Mánnggain jearahallamiin deattuhuvvo, ahte juste guottetáigi ja mánut dan ovdal leat erenoamaš hearkkes áigi, goas bohccot galggaledje oažžut leat ráfis. Maid badjealbmát ieža váldet dán guodoheamis vuhtii, ja geahččalit ahte eai muosehuhte bohccuid. Guotteha lihkestuvvan váikkuha deatalaččat boahttevaš boazojahkáí, go jus guottet ii lihkestuva ja ollu bohccot jápmet, de dat váikkuha njulgestaga badjealbmáid birgemuššii ja ealáhusa gánnáhahttivuhtii.

6.3. Gáijjoga siidda guohtoneatnamiid ja árbevirolaš boazodoalu seailuma guoskevaš hástalusat

Gáijjoga siidda olbmuiquin dahkkon jearahallamiid vuodul badjánit siidda guohtoneatnamiidda ja árbevirolaš boazodoalu seailumii láktaseaddji hástalusat, main stuorámussan oidnet Meahciráđđehusa doaibman guovllus, mohtorgielkávuoddjiid, turismma ja dálveeatnamiid gáržun. Eará áittan máinnašuvvo earret eará árbevirolaš siidaortnegii vuodđuduvvan boazodoalu nohkan, boraspiriid, turisttaid rihppen ja boahttevuoda áittagovvan vejolaš ruvkedoaimmat.

6.3.1. Meahciráđđehus

Meahciráđđehusa doaibman boahtá ovdan jearahallamiin, ja muhtin informánttat vásihit, ahte Meahciráđđehus ii váldde vuhtii iige gula doarvái báikkálaš boazodolliid, geat leat doaibman guovllus jo guhká. Moatti jearahallmis čujuhuvvo, ii goittotge njuolgga, siidda boazodoalliid eatnamiid agálaš návddašanvuoigatvuhtii siidda guovllus ja deattuhuvvo dan, ahte boazodoallit hálidit dušše dahkat barggustaset. Badjealbmát eai oainne iežaset oamastit eatnama, muhto sii geavahit, dahje dego ovttá jearahallamis dáddjo ”luoikkahit” dan, ja hálidit seailuhit dan buorrin maid čuovvovaš geavaheaddjiide ja boahttevaš buolvvaide.

Meahciráđđehus dahká mearrdusaid Giehtagierraga mehciin ja nuba maid Gáijjoga siidda mohtorgielkámádiin,¹⁹⁸ ja Gáijjoga siidda guovllu badjealbmát sávvet, ahte sin gulašedje ja bohccuid johtima válddašedje vuhtii buorebut álmmlaš mohtorgielkámádiid planemis. Sin sávaldahkan livččii riikkadási mohtorgielkáluodda, mas turisttat eai oaččole earránit ja man geavahanáiggiid sáhtaledje ráddjet dárbbu mielde bohccuid johtima guohtumiid gaskka/laidunkierron mielde. Maid turismafitnodatdoallit galgaledje fitnodatdoaimma barggadettiin geavahit dán seamma luotta, vaiko sis muđuin livččii báikkálaš olmmožin vuoigatvuohta vuodjit luottaid olggobealde.¹⁹⁹ Erenomážit Somášjávrrí ja Bihčosjávrrí gaskasaš luotta geavaheapmái sávvet ráddjehusaid giđđat guottetáigge, danin go mohtorgielkkáin vuojašallan hehte bohccuid ja sáhtta dagahit reitomiid ja ealu lávdama viidát. Meahciráđđehusa hálidit maid diedihit buorebut turisttaide hehttehusain, maid mohtorgielkkáin vuojašallan dagaha bohccuide.

198 Meahccejohtaluslága 13 §:n mielde ”Meahcceguovlolága (62/91) oaivvildan meahcceguvlui sáhtta vuodđudit mohtorgielkámádiija mearridemiin das guovllu dikšun- ja geavahanplánas.” (1710/1995). Dikšun- ja geavahanplána gárvvista Meahcceguovlolága 7 §:n mielde Meahciráđđehus ja dan nanne Birasministeriija(62/1991).

199 Gč. maid 234/2016, 24 § čuokkis 2.

6.3.2. *Turisma*

Turismma lassin lassánana mohtorgielkkáin vuojašallama lassin informánttat bukte ovdan fuolaset nu gohčoduvvon unnabarttášgiliid²⁰⁰ leavvamis siidda guovllu jávrriid jienaid ala. Orohaga olbmot sávvet, ahte turismafitnodatdoallit ja Meahciráddehus ráddádalaledge dáid áššiin boahttevuodas guovllu boazodoalliiguin. Lassin fuolla turismma ja erenomážit turistajoavkkuid váikkuhusain gidđat guottetáigge bohtá ovdanjarahallmiin, danin go dain sotet leat hui mearkašahtti váikkuhusat guotteheami lihkostuvvama dáfus.

Suomas Meahciráddehus miediha meahccevuodjinlobiid nu ovttaskas mohtorgielkávuodjiide go fitnodagaide.²⁰¹ Dat miediha lobiid maid turismafitnodatdoalliid eará doaimmaide meahccái²⁰². Guovllu gildosiin ja ráddjemiin, mat gusket mohtorfievrruid geavaheami mearrida Ealáhus-, johtolat- ja birasguovddáš meahccejohhtaluslága 8 §:n paragrafa mielde, ja evttohusa guovllu gildosa dahje ráddjehusa mearrideamis sáhtta 9 §:n paragrafa mielde dahkat maid bálggus.²⁰³ Dál Gáijjoga siidda guovllus lea fámus okta meahccejohhtalusa guoski ráddjehus, man mielde Bálojávri-Gilbbesjávri mohtorgielkámáđii lea rábas 2.5. rádjai²⁰⁴.

6.3.3. *Siidaortnegii vuodđuduvván boazodoallomálla seailun*

Árbevirolaš siidaortnegii vuodđuduvvan boazodoallomálla seailun dagaha fuola boazodoalliid gaskkas. Dasa lassin váttisvuohtan lohket dan, ahte siidaortnega eai váldde vuhtii láhkaásaheamis. Okta informánttain fuobmášuhtta, ahte lullibálgosiid ja davvi sámebálgosiid boazodoalu erohusaid eai su mielas obalohkáii ipmir lullelis. Árbevirolaš sámi boazodoalus bohccuid eai gárddo, dego mánggain lulit bálgosiin, baicce daid guodohit siidda guohtuneatnamiin. Muhtin informánta ballá, ahte jus suomelaš boazodoallomálla leavvá maid Eanodahkii, de dat váttismahtalii boazodoalu ain ovddežis ja soaittálii dagahit sierramielalašvuodaid árbevirolaš hálddašanortnegii hárbánnan boazodoalliid gaskii. Siidaortnegii vuodđuduvván boazodoallu lea mángga láhkai lávgat oktavuodas sohkiid ja siiddaid hálddašanmálla lea hábmasuvvan iežasláganin áiggiid mielde geavadaga vásáhusaid vuodul. Siida lea mángga boazodoallái dahje boazobearraša olbmui dego bearas, ja dan bissovašvuoda vásihit informánttaid gaskkas hui dehálažžan maid árbevirolaš kultuvrra ja ealáhusa seailuma dihte. Dálá bálggusortnega dahje boazodoalloláhkaásahusa, mii deattuha bálggusortnega, eai loga doarjut siidaortnegii vuodđuduvván boazodoalu seailuma²⁰⁵.

200 Nu gohčoduvvon unnabarttášgilit, suom. ”arkkikylät” oaiivildit turismafitnodatdoalliid unnabarttažiid suom. ”arkit”, maid sáhtta sirddašit ja dain sáhtta dábálaččat moadde olbmoid idjadit. Unnabarttažiid dovnot meahcceguovllu jávrriid jienaid nala, goas ássehaččat sáhttet oaggut maid barttažiid siste, jus háliidit.

201 Ympäristöministeriön asetus Metsähallituksen eräiden julkisten hallintotehtävien suoritteiden maksuista 1188/2005 2 § kohdat 2 a ja b sekä 3 § kohta 1.

202 Ibid. 3 §.

203 1710/1995.

204 Nro. 1 Moottorikelkkaurakartta/Enontekiö.

205 Gč. maid 848/1990.

Nuoraid oazžun mielde joatkit boazodoalu vásihit maid váigadeappon dán áigge, go mánggat nuorat vulget oahpuid maŋis eará sadjái studeret, eaige šat vealtekeahtta máhca ruoktoguvlui joatkit bearraša árbevirolaš ealáhusa. Dán áigge boazodoalu hástalusaid, degomat eatnamiid gáržuma oidnet váikkuhit oassái nuoraid välljemiidda ja hállui joatkit árbevirolaš boazodoaluin. Dát váikkuha dieđus loahpas olles bearraša sámi boazodoalu jotkolašvuhtii.

Gáijjoga siiddas sámegielas lea stuorra mearkašupmi boazodoalus, danin go dat lea boazodoalliid beaivválaš bargogiella. Sámegiela sátneráđu ovdamearka dihte boazo- ja muohtasániid dáfus lea hui rikkis, ja boazodoallit dovdetge iežaset sáhttit mitalit boazodoalus buorebut sámegillii. Ollu boazodollui láktaseaddji sánit leat ovtta informántta mielde jo jávkamin, ja daid galggaliige čálligoahtet bajás, vai dat seaillošedje maid boahhtevuođas. Sámegielas lea stuorra mearkašupmi maid Norgga beale boazodoalliiguin gulahaladettiin, danin go dat lea dájvja goappát bealde ráji aida oktasá giella.

6.3.4. Guohtuneatnamiid reahkkan

Dás árabut máinnašuvvon áššiid lassin oassi informánttaid máinnašan hástalusain láktasii goittotge maid siiddaid gaskavuodaide ja gilvui guohtuneatnamiin. Erenomázit Gáijjoga siidda muhtin jearahallamiin govviduvvon dálveeatnamiide guoskevaš gilvu Gova-Labba siiddain lea váikkuhan Gáijjoga siidda earáge eatnamiidda. Oassi informánttain mitala, ahte Gova-Labba siidda bohccot leat geassit leavvan guovlluide, mat leat johtti boazodoalu nogadettiin lean Gáijjoga siidda dálveeatnamat. Go nuppi siidda bohccot leat leamaš dáid guovlluin jo árabut seamma jagi, de dain ii reahkka šat borramuš Gáijjoga siidda bohccuide dálvit. Dán dihte Gáijjoga siidda bohccot leat maŋimuš jagiid garttn leat oassái seamma eatnamiin nu geassit go maid dálvit. Lassin eatnamiid vátnivuolta lea dagahan ja dagaha biebmándárbbu.

6.3.5. Sávaldagat ja čovdosat

Jearahallamiid oktavuodas kártiimet boazodoalliid sávaldagaid dan ektui, maid sin mielas boahhteáiggi mearrideamis galggašii váldit vuhtii, ja maid áššiid sáhtalii ovddidišgoahtit. Guovtti jearahallamis sávve erenomázit, ahte Meahciráđđehus ja eará virgealbmát válddalede badjealbmáid vuhtii mearrádusaid dáhkamis ja ráđđádalede ja konsulterešedje sin buorebut guovllu guoski mearrádusaid dágadettiin. Okta informánta muittuha, ahte boazodoalu sáhtaledje oaidnit guovllu riggodahkan, man boadálui váldit vuhtii maid eará doaimmain.

Meahciráđđehusas sávve dieđiheami lasiheami ovdamearkan das mo mohtorgielkávuojasallan hehte bohccuid. Jearahallamiin evttohit maid meahccejohtaluslohpeeriid meari dárkkisteami ja lobiid vuovdima ráddjema daid guovlluide, gos goasge leat bohccot²⁰⁶. Geavadaga dásis muhtin informánta evttoha, ahte Meahciráđđehus sáhtalii ovdamearka dihte vahkkosaččat konsulteret badjealbmáid

206 Meahciráđđehusa mearrádusas Meahccejohtaluslobiide guoski guovlluid dihtoertiin MH 4949/2016/05.05 áigodahkii 1.1.2017 – 31.12.2019 čuoggás ”Moottorikelkkaurien ulkopuolinen alueittainen kiintiöinti” daddjojuvvo, ahte Anára, Ohcejogaja Eanodaga guovllus vuvdojuvvo jahkasaččat eanemustá 7000 meahccejohtaluslobi muohttaga áigge.

das, maid guovlluin bohccot goasge johtet, ja ráddjet lobiid vuovdima dáid guovlluide. Jearahallamiid vuodul vahvana viestinä badjánii/loktánii badjealbmáid hállu ráddádallat áššiin iešguđet doaibmaiguin, vai siidda guovllu eanageavaheami sáhtalii plánet nu, ahte dat doarjjolii arbevirolaš boazodoalu ja kultuvrra dan birra. Moattit informánttat bukte ovdan dan, ahte sii mielas juhket dieđu boazoealáhusas ja bohccuid johtimis guohtomiid gaskkas, muhto dat eaktuda ovttasbarggu ja doaimmaid maid eiseválddiid bealis.

7. Gova-Labba orohat

Gova-Labba orohat lea okta Giehtaruohhtasa bálgosa golmma orohagas ja dat lea Gáijjoga ja Ergona orohagaid gaskkas. Orohaga eatnamat leat viidodaga ektui bálgosa stuorimusat, ja das lea maid stuorimus boazolohku Giehtaruohhtasa bálgosis. Gova-Labba historjá oktan siidan lea relatiiva oanehaš, dannego dat ovtastuvai 1950-logu loahpas golmma ja njealji unnit juo leahkki siiddas oktan siidan.²⁰⁷ Siidii gullet Labba, Valkeapää, Juuso, Vasara ja Tornensis sogat, ja dan guvlui gullet davvi-lulliguovllus eatnamat álo Guhkkesluohkkás Gárasavvona radjái, sihke oarji-nuortaguovllus olles Suoma Giehtaruohhtasa govododaga.

Gova-Labba orohat leat Giehtagierraga meahcceguovllu alladuoddariid guovllus, gos boazodoallid lassin loktet áiggi maid turisttat ja rievssatbivdit. Dan lassin Geologijja dutkanguovddáš lea beroštuvvan siidda eatnamiin, ja dat háliida álggahit doppe málbmaohcamiid.

Dán bihtás oahpásmahttojuvvo Gova-Labba siidda historjái sihke govviduvvo dálá guohton- ja guotteteatnamiidda. Lassin bihtá loahpas buktojuvvo ovdan boazodoalliid bealde badjánan hástalusaid, mat gusket árbevirolaš ealáhusain bargamii. Bihtá dieđut vuodđuduvvet oaiveášsis gida 2016 áigge Gova-Labba siiddas dahkkojuvvon gávccii jearahallamii ja daidda leat dahkkon lasáhusat orohaga birra čállojuvvon girjjálašvuoda vuodul. Tekstii leat dahkkon divvumat ja dárkkisteamit maid 20.12.2016-10.2.2017, go jearahallama oktavuodas okta siidda olmmoš dárkkistii teavstta.

7.1. Gova-Labba siidda historjás

Dál Gova-Labba orohahkii gullet boazodoallit mánngga sogas, ja informánttaid govvádusat siidda historjjás spiehkastit muhtin osiin nuppiin. Maid gáldogirjjálašvuodas máinnašuvvon historjágovvádusat sáhttet spiehkastit vehá informánttaid mitalusain, muhto dan bihtás historjágovvadásaid leat geahččaluvvon ovttašttit nu, ahte teaksta govvidivčče historjjá nu mánnggabealagit ja duođalaččat go vejolaš. Go oaivilin lea govvet historjjá namalassii jearahallamiid vuodul skáhppojuvvon árbedieđuin, de leat jearahallamat vuosttas sajis geavahuvvon gáldun maid historjá-oasis dán bihtás.

Gova-Labba orohaga historjá oktan siidan lea relatiiva oanehaš, muhto dan unnit siiddaid historjá ollá guhkkelažžii nu Giehtaruohhtasa go Ruotabeale guovlluidege. 1950-logu loahpas siida ovtastuvai Gova, Labba, Pienni ja Rist siiddain oktan siidan. Danáigásaš Labba siida čohkiidii dušše Labbaid sogalaččain, dassážiigo Pienni siida háddjáníi, ja dasa serve maid Piennit²⁰⁸. Gova siidii, man dovde ovdelis maid Nilppa siidan, gulle Valkepää, Tornensisat, Vasarat sihke dan lassin maŋŋá Pienni ja Rista siiddajoavkku badjeolbmot, masa lohke iežaset maid álgoálggus suopmelaš dáloniid maŋisboahttit Vuopionperät, Saarit ja Syväjärvit²⁰⁹.

207 Heikkinen 2002, 87-90 ja 116.

208 Gč. maid Heikkinen 2002, 89.

209 Gč. maid Linkola 1972, 83.

Kárta 6. Kárttas oidnojit Gova-Labba orohaga guohtoneatnamat. Kártii merkejuvvon guovllut čájejit guohtoneatnamiid sulaid, daningo guovllu rájit soitet rievdat jahkásaččat ovdamearkka dihte dálkkiid geažil. (Gáldu: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

7.1.1. Labba siida

Labba sohka lea jearahallamiid vuodul vuolgan Ruota bealde Čohkkirasa guovllus, gos Labbat leat álgoálggus bohtán Giehtagierraga guvlui²¹⁰. Eanodaga Labba soja mitaluvvo šaddan Jouni Labba maŋisboahhtiin. Labbas ledje golbma bártni: Jouni, Nils ja Tuomas.²¹¹ Áiggiid mielde Labba siida mitaluvvo johtán dálá Norgga, Ruota ja Suoma guovlluin. Gesiid Labbat ledje bohccuidisguin Norggas, čakčat sii johte Ruota Ruovdnalii ja dálvá bohte dálá Suoma beallái Ropmávuopmái. Jouni Labba mitalit oastán eatnamiid Norgga bealde Ittunjárggas Ivgumuotkis davás, ahte siida sáhtálii geavahit eatnamiid guodoheapmái. Labba goittotge manahii daid eatnamiid mávssekeahces vearuid dihte sullii 1800-logu lohpageažes.

210 Gč. maid Korpjaakko-Labba 2000, 74. Muhtin informántta mielde Jouni Labba bodii álggu álggus Gironis.

211 Linkola 1972, 103.

1930-logus Labba siidda olbmot huksejedje Giehtagierraga guvlui geassegárddi, mii álggii Geadgejávrris ja manai Bihtovári badje Virdninibba oarjjabealde Ragatnjuni bakte Áillahasjávraí²¹². 1940–50-loguin Labba siidda mearkun dáhpáhuvai gárddi davabealde Jiehkkašis. Gesiid áigge guođohedje bohccuideaset ain gárddi davábeale eatnamiin ja ovdal borgemánu beallemuttu bohccot čohkkejuvvojedje gárdái. Čakčat, go luobbalat jieknuhohte, eallu luitojuvvui gárddis, man maŋŋá álggii ragatáigi. Dan golbma vahku bisti ragatáiggi maŋŋá bohccot ledje johtán juo Njamatvuopmái. Soames informánta mitala, ahte Labbat johte dálvit juobe Soankemuotkki radjái. 1930-logu rájes Giehtagierragis ledje álgán hukset viesuid siiddaid geasseeatnamiid lahkosi, ja soames informántta mitalusa mielde Labbaid vuosttas viesut huksejuvvojedje Njamatvuopmái, gos sirdašuvve dalle 1951 Bovssujávraí.²¹³

7.1.2. Gova siida

Álgoálggus Gova-namma čujuha Valkeapää sohki²¹⁴, mii lei boahtán Giehtaruohhtasii dálá Ruota bealde²¹⁵. Linkola(1972) mielde namma boahtá álgoálggus Niila Niilabárdni Valkeapääs, gean dovde maid Garra-Nilsan dahje Gova-Niilan²¹⁶. Govat leat bargan bohccuiguin Giehtagierraga guovllus juo guhká, muhto nugo ovdal lea juo boahtán albmosii, siidii bohte maŋŋá maid ieža sogat. Gova siidda geasseguhtoneatnamat leat leamašan Jiehkkašis, gos leat sirdašuvvan Roabi guvlui ja doppe fas dálveeatnamiidda Bálojoga guvlui²¹⁷. Ovdal ovtastuvvama Labba siiddain Gova siidda dovde maid Nilppa siidan, mii boahtá jagi 1927 Gova siidii boahtán Nils Tornensisa dahje Bireha Nilppa namas.²¹⁸

7.1.3. Vasarat

Soames informántta mielde maid Vasara sogas lea guovllus guhkes historjá, mii ollá álo 1600-logu radjái. Gáldogirjjálašvuodas gávdno máinnašupmi Vasara siiddas 1900-logu álggus²¹⁹, muhto sogas olbmot leat goittotge maŋŋá searvan juogo Pienni dahje Gova siiddaide.²²⁰ Maŋŋá 1990-logu rájes soames sogas ovddasteaddji lea guođohan bohccuid Gova-Labba orohagas sierra siidan Giehtaruohhtasa oarjedavveoasis.

212 Gč. maid Heikkinen 2002 89-90, ja Linkola 1972, 115.

213 Gč. maid Linkolan 1972, 103-156.

214 Gč. maid Linkola 1972, 67.

215 Gč. maid Linkola 1972, 67.

216 Linkola 1972, 67. Sámegielat sátni 'gova' dárkkuha garra, nuba nuppeláhkai go Linkola dutkamušas, álggovuolggalaš čállinhápmi lea soaittán leat maid Garra-Nils.

217 Gč. maid Linkola 1972, 67-96.

218 Gč. maid Linkola 1972, 72.

219 Renbetskommission 1917, 90. Gč. maid Linkola 1972, 67.

220 Linkola 1972, 67.

7.1.4. Pienni siida

Piennit lea okta dain siiddain, mii lea maid guođohan bohccuidis dálá Gova-Labba siidda guovlluin. Soames informánta muitala, ahte Piennit leat su dieđu mielde “álo” leamašan guovllus, muhto muđuid siidda historjjá eai jur raba jearahallamiin. Heikkinena (2002) mielde Pienni siida lei Giehtaruohttasis ain 1900-logu álgogeažes, ja dat lea huksen maid guovllu vuosttas geassegárdevuogadaga. 1950-logus siida goittotge šattai juohkašuvvat ieža ránjásiiddaide joatkašuvvan siskáldas ja siiddaidgaskasaš sierramielalašvuodaid geažil.²²¹

7.1.5. Siiddaid ovtastuvvan

1950-logu loahpas guovllu siiddat manne oktii²²². Heikkinen (2002) guorahallá iežas girjjis sivaid siiddaid ovtastuvvamii ja máinnaša earret eará Labba ja Gova siiddaid gaskasaš náittossogalašvuoda gaskavuodaid, ja dan ahte Labba siiddas ii lean 1950-logus leamašan nana njunušolmmoš.²²³ Soames informántta mielde ovtastuvvan goittotge álgoálggus dáhpuhuvai, go Labbaid bohccot njeide dolin huksejuvvon geassegárdi ja čuvvo Gova siidda bohccuid, ja nu siiddat ovtastuvve.

Go siiddat ovtastuvve, merkogohte álggos Čáhkaljávregáttis, gos siiddas lei gárdi,²²⁴ muhto maŋŋa mearkumat sirdašuvve Jiehkkaša ja Bollu guvlui. Bohccot biddjojuvvojedje mearkungárdái mihcamáraid maŋŋa ja mearkumiid maŋŋa luite bohccuid Čoalmmevárrái ja Gilbbesjavregáddái. Dálvá stuorra eallobihtá rátkkojuvvui unnit siiddaide, maid siskkáldas siiddat guođohedje dálve- ja geasseáigge sierra. Gova-Labba orohaga siiddat juohkkášuvve ain boares siiddaid mielde²²⁵, daningo johtin lei álkit unnit eallobihtaiguin. Nuppit sirdasedje Bálojotnjálbmái ja Säynäjärovai, ja nubbi joavku Soangemuotkái ja Kelovaarai. Soames informántta mielde johtin lulas nogai 1970-logus.

1950- ja 1960-loguin Gova-Labba siiddas eai lean rádjeáiddit guohtuneatnamiid gaskkas muhto bohccuid guođohedje ja daid fáro johte birra jagi. Álggos bissovaš viesut eai lean, baicce boazodoallit orro lávuin ja viesut sirdašuvve olbmuid mielde. Dálvá sirdašuvve siidda fáro lullelii dálveeatnamiidda, gos siidda olbmot orro verddiid luhtte. Verddet ledje suopmelaš dálonat. Sii ožžo sápmelaččain bohccuid vuojánin dahje ollásit oamastussii, mainna sii ovdamearkka dihte geasehedje muoraid meahcis. Boazodoallit ožžo bealisteaset vuojániid vuosta idjadit verddiid viesuin.

221 Heikkinen 2002, 90. Gč. maid Linkola 1972 160-199.

222 Gč. maid Heikkinen 2002, 89.

223 Heikkinen 2002, 89.

224 Gč. maid Linkola 1972, 136.

225 Gč. maid Linkola 1972, 133-146.

Go mohtorgielkkát bohte vuovdemassii, dat eai heiven bures muohttagis johtimii, daningo ruovdesabehat vuddjo muohttagii. Dalle gielkkáid geavahedje lagamustá guohtoneatnamiid ravdii sirdašuvvamii ja dávviriid sirdimii. Goittotge ain guođohedje čuoigga.

7.2. Gova-Labba orohaga guohton- ja guottetguovllut

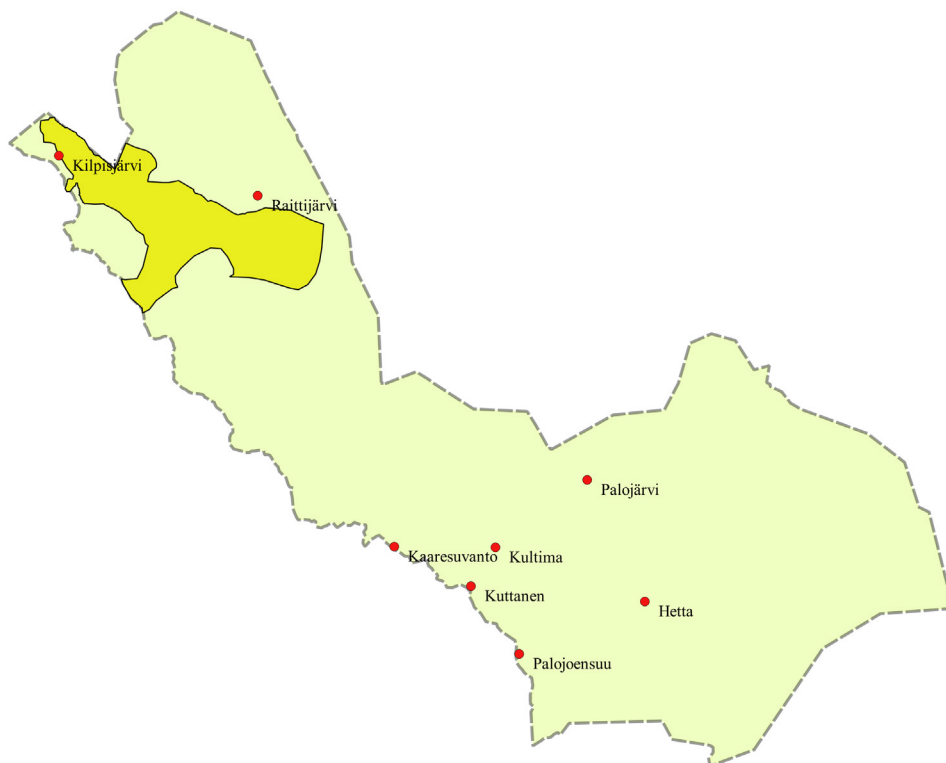
Gova-Labba orohaga olbmot guođohit bohccuid ain, muhto bargoneavvut leat rievdan. Das go ovdal johte vácci ja čuoigga, de dán áigge johtet mohtorgielkkáiguin ja njealljejuvlagiiguin. Gova-Labbat juohkášuvvet bearrášiid mielde dálvesiiddaide ja oassesiidelaide. Dál siskkáldas siiddat leat guhtta. Dáid unnit siiddaid mielde guođohit jagimolsašumis gitta mihcamáraid rádjai. Oassesiidain lea álkit doallat bohccuid čoahkis ja sirdit eallobihtta unnit čorragiin, ja daid siskkáldas siiddaide juohkáseapmi vuodđuduvvá maid boares árbevieruide. Dábálaččat juohkáseapmi dáhpáhuvva bearrášiid mielde, muhto juohkáseapmi molsašuddá iešguđet badjealbmá eallindili ja eará diliid mielde. Ain siiddat geavahit ja guođohit guovlluin, mat leat šaddan iešguđet siidii áiggi mielde.

Dego earáge orohagain, maid Gova-Labba orohagas johtin guohtumiid gaskka vuodđuduvvá boazojagi luonddu jahkodahkii. Ovdal geavahus leamašan Jiehkkaš ja Gilbbsjávrrí geasseatnamat eai ovtta informántta mielde leat šat nu buorit bohccuide dego ovdal. Jiehkkaša ja Sána alde eai leat olus ruonas eatnamat, gos bohccot sáhtaledje guođohit, ja Gilbbsjávri lea huksejuvvon ”dievva”.²²⁶ Boahttevuodas sávaldagan goittotge lea, ahte dänge guovllu sáhtalii fas geavahišgoahtit juobe jo oanehisáigásaš guohtoneanan Gova-Labba orohaga bohccuide.

Go Gilbbsjávrrí gili álge hukset, dan dagahan riedjavaháгат váttismahte Čoalmmevári geavaheami mearkunáiggi eanan. Dás čuovui dat, ahte deaddu daid eatnamiid geavaheami guovdu, mat leat Mallá luonddumeahci guovllus, álge šaddat, daningo bohccot viggagohte Čoalmmevári sajis Mallá luonddumeahci eatnamiidda. Dás čuovui negatiiva almmusvuolta riikka dásis olles Giehtagierraga boazodollui, mas čuovui dat, ahte loahpas orohat geassásii eret guovllus. Lassin árabut govviduvvon geasseatnamiin doaibmá dán áigge sierra boazodoalloovttadat, mii oassin váikkuha Gova-Labba siidda oktasaš eatnamiid gáržumii. Geasseatnamiid gáržun lea oktan oassesivvan maid dasa, ahte Gova-Labbat lea gártan juo heaitit árbevirolaš geassemearkumiid guovllus, ja leat álgán guottehit áiddis.

226 Gč. Kilpisjärven rakentamiseen ja lomamatkailun kasvuun liittyen myös Tuulentie (2016) sekä Nykänen (2016), 16-18.

Dán áigge siidda geasseeatnamat leat Áillahasváris, Čoalmmeváris ja Dierpmesváris. Guotteheami maŋŋá bohccuid luitet eret áiddis, ja siiddaid čorragiid ovttaštattet fas oktan eallun. Go čuike, bohccot lohtánit duoddarii, ja dábálaččat maŋimustá mihcamáraid áigge olles eallu lea čoahkkanán oktii orohaga davimus osiin. Guottetáiggis čuikemii badjealbmáin lea veháš friddjaáigi, muhto go bohccot lohtánit duoddarii, aktiiva guođoheapmi álga fas. Suidnemánu beallemuttus bohccot álget viggat fas lulas ja eallu lávdá.

Kárta 7. Kárttas oidnojit Gova-Labba orohaga geasseguohtoneatnamat. Kártii merkejuvvon guovllut čájehit guohtoneatnamiid sulaid, daningo guovllu rájit soitet rievdat jahkásaččat ovdamearkka dihte dálkkiid geažil. (Gáldu: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

Borgemánu maŋŋá bohccot čoahkkanišgohtet fas ja daid luitet buoret eatnamiidda, vai dat buoiddoleđe ovdal dálvvi. Duoddariin eai gávdno buoremus eatnamat dán várás, baicce bohccot ohcalit vumiide ja jekkiide. Čakčamánu beallemuttus, ragatáigge, bohccot čoahkkánit unnit eallobihtáide ja bohccot ožžot leat ráfis. Dán áigge bohccuid eai guođot jámma ja badjealbmáin lea ástu dárkkistit ovdamearka dihte man ortnegis áiddit leat. Ragatáigge maŋŋá bohccuid álget fas čohkket ja dat sirdašuvvet vehážiid mielde Virtni ja Njearrevuomi guvlui. Dábálaččat juovlamánus Gova-Labbat rátket ealu, goas bohccuid čohkkejit oktii Njamatvuomi gárdái, man maŋŋá maid Gova-Labba gávpečora dolvojuvvo Sáreguikii.

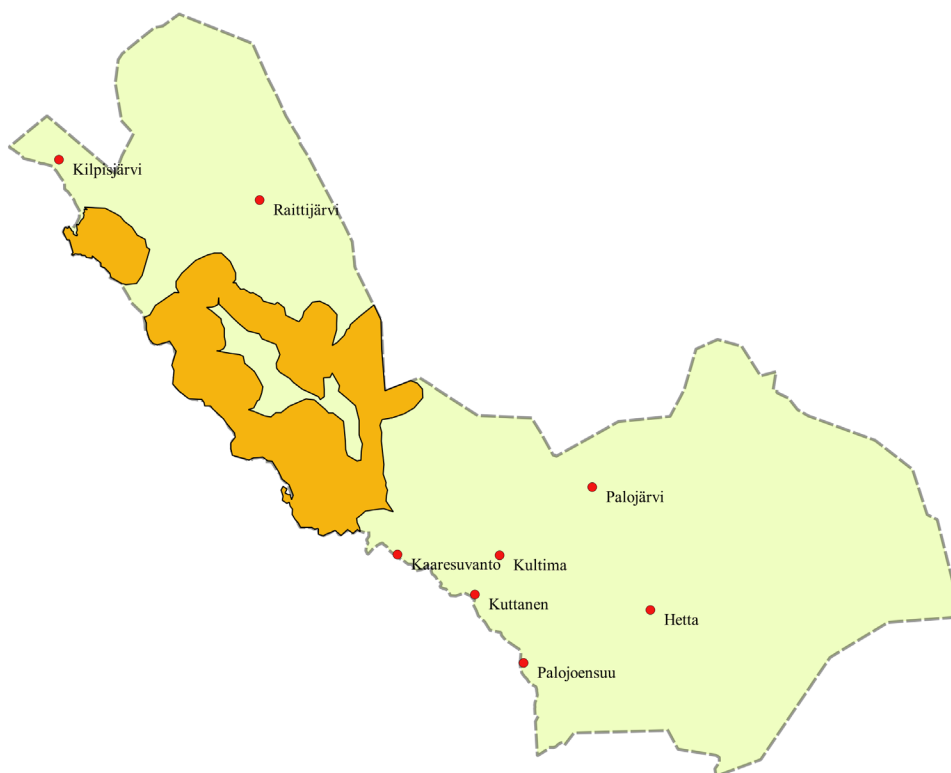
Kárta 8. Kárttas oidnojit Gova-Labba orohaga čakčaguhtoneatnamat. Kártii merkejuvvon guovllut čájehit guhtoneatnamiid sulaid, daningo guovllu rájit soitet rievdat jahkásaččat ovdamearkka dihte dálkkiid geažil. (Gáldu: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

Čakčat eallu rátkkojuvvo Gova-Labba orohaga siskkáldas unnit siiddaide, ja orohaga badjealbmát juohkášuvvet dálvesiiddaide Juohke dálvesiida guođoha bohccuid dálvit iežas árbevirolaš dálveeatnamiin. Dán áigge, go boraspiriid mearri lea ovtta informántta mielde lassánan, boazodoallit gártet vuodjit iežaset siiddaid dálveeatnamiin beaivválaččat dárkisteamen dili. Muhtin dálvviid bohccuid maid bibmet lassin fuođđáriin, go eatnamat leat gáržon ja jeagil lea unnán. Lassebiebman lea goittotge divrras, eage buot boazodoalliin leat várri dasa.

Kárta 9. Kárttas oidnojit Gova-Labba orohaga dálveguhtoneatnamat. Kártii merkejuvvon guovllut čájehit guhtoneatnamiid sulaid, daningo guovllu rájit soitet rievdat jahkásaččat ovdamearkka dihte dálkkiid geažil. (Gáldu: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

Giddat bohccot johttájit duoddariid bievllaide Roabi, Njamatvuomi ja Virtni guovlluide. Dát lea boazodoalu dáfus dehálaš áigi, go čoavjjehiid guoddináigi lahkonišgoahta. Hearkkimus áigi bohccuide lea vehá ovdal guoddima ja vehá dan maŋŋá. Árbedieđu mielde dát áigi álgá Márjjabeaivvis (25.3.), goas miessi vuosttas háve čievččasta, ja joatkašuvvá Erkebeaivve 18.5. rádjai. Válbora áigge juohke dálvesiida čohkke ealus iežas guottehanáiddiide, gos čoavjjeahagaid rátket diimmáža misiin ja varrásiin. Guotteheapmi dáhpáhuvvá áiddiid siste, gos maid misiid merkot ja dán čuovvumuššan leage, ahte árbevirolaš geassemearkkumiid eai šat doala. Guottehanáigge bohccot galggaledje oažžut leat ráfis, iige guottehanguovllus oaččolii leat badjelmearalaš johtolat. Meahciráddehus leage váldán ášši vuhtii giddemin mohtorgielkámáđiid siidda guottehanguovllu lahkosiin giddat. Gova-Labba orohaga guottetneatnamat leat Roabi guovllus Ruossačearus, Suvikeros ja Njamahis.

Kárta 10. Kárttas oidnojit Gova-Labba orohaga dálvesiidda guovllut, gos leat maid guottetguovllut ja gidđaguhtoneatnamat. Kártii merkejuvvon guovllut čájehit guhtoneatnamiid sulaid, daningo guovllu rájit soitet rievdat jahkásaččat ovdamearkka dihte dálkkiid geažil. (Gáldu: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

7.3. Gova-Labba orohaga guhtoneatnamat ja árbevirolaš boazodollui guoski hástalusat

Dán bihtás buktojuvvojit ovdan Gova-Labba orohaga jearahallamiin badjánan hástalusat sin guhtoneatnamiin ja árbevirolaš boazodolus ja árbedieđu seailumis. Jearahallamiid vuodul stuorámuš boazodoalu hástalusson oidnet boahttevuodas ruvkkiid ja ruovdemáđi, mat vejolaččat leat plánenláhka. Guhtoneatnamiid geavaheaddjiid mearri ja iešguđet geavahandárkkkuhusat leat lassánan maŋimuš logiid jagiid áigge, mii váikkuha guhtoneatnamiid dillái ja daid reahkkamii. Turisttat ja erenoamážit turisttat, geat vuojašallet mohtorgielkáiguin guottetáigge gidđat, buktet iežaset hástalusaid árbevirolaš boazodollui ja lassin guovllus lassánan spiriid mearri lea maŋimuš jagiin dagahan lasse barggu badjealbmáide. Sámegiela sajádaga ja mearkašumi deattuhit maid jearahallamiin, ja dan jávkama oainnaledje váikkuhit negatiivalaččat árbevirolaš sámi boazodoalu boahttevuhtii.

7.3.1. Ruvkkit

Dán fidnu jearahallamiid dahke ovdal go Dorvvolašvuohta- ja kemikáladoaimmahat lei miedihhan Geologijja dutkanguovddážii málbmaohcanlobi siidda eatnamiidda, muhto ruvki loktejuvvo dattetge ovdan mánggain jearahallamiin stuorra uhkin boazodollui. Ruvkki oainnaledje bilidit guovllu eatnamiid, ja das ožžojuvvon ávkkiid oidnet váikkuhit dušše oanehis áigge. Geassit 2016 Dorvvolašvuohta- ja kemikáladoaimmahat miedigii Geologijja dutkanguovddážii málbmaohcanlobi siidda guovllus Leahttáseanu ja Jiehtájoga gaskasaš jeaggasuodjalan- ja Natura 2000-guvlui²²⁷. Giehtaruohttasa bálggus gudii Geologijja dutkanguovddážii guokte cealkámuša 14.11.2014²²⁸ ja 19.6.2016²²⁹, mat guske málbmaohcanlohpeohcamuša ja main dat vuostálastii lobi miediheami. Nuppi 19.6.2016 guđđojuvvon cealkámušas daddjo, ahte ”*Málbmaohcan eastadivččii sápmelaš boazodoalliid hárjeheamis guovllus árbevirolaš sámi boazodoalu*²³⁰”. Lassin bálggus váiddii miedihuvvon lobis maid Davvi-Suoma hálldahusriektái²³¹, muhto ášši gieđahallan hálldahusrievttis lea ain gaskan dán raportta čállima áigge.

7.3.2. Ruovdemáđi

Ruovdemádi oidnet jearahallamiin oktan boahttevuoda vejolaš uhkin Giehtaruohttasa bálgosa guovllus, danin go dat doalvolii guohtoneatnamiid ja livččii stuorra uhkin maid bohccuide, mat eai leat hárvánan togaide. Fuolla ruovdemádis ii leat áivve dušši, daningo ságastallan áššis lea leamaš olu ja ain áššis ságastallet ain ministeriija dási rájes²³². Oaidnimis lea, makkár bohtosiidda Jieknameara ruovdemádi buohta bohtet, ja boadáliigo dat loahpa loahpas Duottar- vai Davvi-Lappi eanagoddeláva guvlui. Informánttat mitalit, ahte Ruota bealde leat juo ožžon fuones bohtosiid togaid goddán bohccuin, ja vástideaddji morašlaš ovdamearkkat gávdnojit maid Suomas lulit bálgosiid guovlluin²³³.

227 TUKES, päätös 7.7.2016.

228 TUKES, päätös 7.7.2016, *Käsivarren paliskunnan lausunto malminetsintälupaa koskevasta hakemuksesta 14.11.2014*

229 TUKES, päätös 7.7.2016, *Käsivarren paliskunnan lausunto malminetsintälupaa koskevasta hakemuksesta 19.6.2016*.

230 TUKES, päätös 7.7.2016, *Käsivarren paliskunnan lausunto malminetsintälupaa koskevasta hakemuksesta 19.6.2016*.

231 YLE Uutiset 9.8.2016.

232 Gč. omd. YLE 2.12.2016.

233 Togii vuojahallan bohccot boazodoalloguovllus jagiin 2013–2016: jagis 2013 togaide vuojahalle 305 bohcco, jagis 2014 togaide vuojahalle 249 bohcco, jagis 2015 togaide vuojahalle 492 bohcco, ja jagis 2016 togaide vuojahalle 271 (dilli 17.1.2017) (Paliskuntain yhdistys 17.1.2017).

7.3.3. Boraspiret

Maŋimuš áiggiid leat olu ságastallan boazodoallooguovllus lassánan spiriid- ja erenoamážit geatkemeriin, ja spiriid vásihit hástalussan maid Gova-Labba orohaga guovllus. Oassi informánttain árvvoštallá, ahte guovllus leat dán áigge hui olu geatkkat, man dihte ovdamearka dihte dálveeatnamiid galgá fitnat dárkisteamen beaivválaččat. Lassin okta informánta árvvoštallá maid mearragoaskimiid ja guovžžaid meari lassánan siidda guovllus.²³⁴

7.3.4. Turisma

Turismma lassáneami oidnet hástalussan árbevirolaš boazodoaluin bargamii Gova-Labba orohagas. Gilbbesjávrrí leavvan lea ovtta informántta mielde buorre ovdamearka das, mo turisma lea dolvon saji boazodoalu guovllus. Turismma lassáneami mielde maid gidđaguohhtonguovllus mohtorgielkkáiguin lustavuojašeapmi lea lassánan, mii dagaha váttisvuođaid ovdamearka dihte nu, ahte lustavuojašeapmi vuojehá bohccuid eret daid árbevirolaš guohhtoneatnamiin. Buot mohtorgielkávuodjit eai biso merkejuvvon mádiin, mas čuovvu dat, ahte muohttagii šaddet luottat, maid mielde bohccot soitet johttát ja gártetge dalle eret iežaset guohhtoneatnamiin. Orohaga oarjjabeale osiid čađa johtá Victoria mohtorgielkámáđđi, mii johtá váldogeainnu 21 ja Ruota boazoáiddi gaskkas bajás gitta Gilbbesjávrrí ja ain golmma riikkaráji rádjai. Lassin siidda davá- ja nuortaosiid čađa johtet virggálaš mohtorgielkámáđit, mat ovtta informántta mielde vuodđuduvvojedje lustaáigge mohtorgielkájohtolaga hálddašeami dihte. Máđit eanáš čuvvot boares johtolagaid, mat leat ain bohccuid ja boazodoalliid geavahusas, go johtet geasse- ja dálveguohhtoneatnamiid gaska. Dát lasiha ovddežis guođohandeaddaga erenoamážit dalle, go lea juohkášuvvon dálvesiiddaide. Máđiid váikkuhusaid oidnet goittotge positiivan, go dat stivrejit gielkájohtolaga dušše dihto luottaidda ala. Gidđaeatnamiin bohccuide varalaččat turistaid lassin leat huskyráidovuodjimat. Vaikko beatnagat eai fállehivččege bohccuid, de dušše daid garra ciellan soaitá baldit bohccuid ja dagahit dan, ahte álddudat reitot.

Bievlan ges njealljejuvllagiin vuodjima lassáneami galggalii informánttaid mielas maid ráddjet, go bohccot ballet maid njealljejuvllagiid jiena ja dat bilidit eatnamiid. Lassin čakčat rievssatbivdit, geat leat beatnagiiguin jođus, lasihit hástalusaid Gova-Labba orohaga eatnamiin, go vaikko oamasteaddji jáhkali iežas beatnaga hárjánan bohccuide, nu ii goittotge álot leat. Informánttat sávvatge ahte Meahciráđđehus ii vuovddalii boahttevuođas nu olu bivdinlobiid rievssatbivdiide siidda eatnamiidda dahje, ahte daid vuovddaledje dušše bálgosiin sohppojuvvon guovlluide.

234 Bohccot mat leat gávdnon, maid eanaboraspiret leat goddán jagiin 2010–2015. Giehtaruohttasá bálgosa guovllus: jagis 2010 gávdnui 378 bohcco, 2011 gávdnui 483 bohcco, 2012 gávdnui 910 bohcco, 2013 gávdnui 979 bohcco, 2014 gávdnui 710 bohcco ja 2015 gávdnui 480 bohcco, maid eanaboraspiret ledje goddán.

7.3.5. Guohtoneatnamat

Guohtoneatnamiide láktaseaddji hástalusaid bukte ovdan maid muhtun informánttat. Oassi informánttain oaidná, ahte dálá áidojuvvon guohtoneatnamat leat unnit. Bálgosa guohtoneatnamiid vátnivuodas muitala dat, ahte dat dagahit dál sierramielalašvuodaid siiddaid gaskkas. Ovtta informántta mielde boazolohku lea mealgat stuoris eaige guhtoneatnamat gierdda dálá golaheami, ja son lohkáge ahte boazologu galggalii unnidit. Ovtta jearahallamis goittotge boahtá ovdan, ahte dilli ii boazodoalli oaidninguovllus leat nu oktageardán, danin go oktan sivvan stuorra boazologu duogázis lea ballu ođđa guohtoneatnamiid manaheamis gilvaledji eanageavahanhámiide. Dego árabut muitaluvvui, iešguđet gilvaledji eanageavaheaddjiid mearri lea lassánan olles bálgosa guovllus hui olu. Boazodoalliid ballun lea, ahte jus boazologu unnidivčče, de ođđa doaibmit sáhtáledje doarjalit dasa ja váldit álkibut lasi guohtoneatnamiid guovllus. Informántta oaidnáge, ahte čoavddusin dillái sáhtáledje vuolgit ohcat dainna, ahte attaledje boazodoalliide muhtinlágan dáhádusa das, ahte boazologu unnideapmi ii váikkuhivččii lobiid miediheapmái, vaikko ohccit doarjalivččege dasa lobiohcanmutter.

Gova-Labbaid guohtoneatnamiid geahčadettiin lea dehálaš fuomášit maid, ahte mearkašahhti oassi geasse-, čakča- ja dálveeatnamiin báhcet Giehtagierraga meahcceguovllu olggobeallái. Okta informánta dadjáge, ahte dáid guohtoneatnamiin ii dákko bakte leat oba meahcceguovlolága meahcceguovlluide addon suodji. Lassin son buktá ovdan, ahte ovdalis áigge duiskalaččaid huksen geaidnovuodut siidda eatnamiidda leat ain otná beaivvege meahcce- ja juobe smávviilageavahusas, ja dat vudjet doaresbeallái mádis siidda guovddášguovlluide, maid dollet stuorra giksin siidda guohtoneatnamiidda.

Ovtta informántta oaidnun lea, ahte sápmelaš boazodoalliid eai dán áigge guldal eaige ipmir mearrádusaid dahkamis, ja okta informánttain sávvá, ahte boahttevuođas Meahciráddēhus attalii bálgosii eanet válddi váikkuhit guovllu eanageavaheapmái guoski mearrádusaide.

7.3.6. Árbedieđu seailun

Gova-Labba siidda olbmot oidnet hástalussan maid árbevirolaš sámii boazodoalu guoski dieđu seailuma ja sirdáseami ovddasguvlui boahttevaš buolvvaide. Ovdamearka dihte sámegiela aktiiva geavaheami ja seailuma oidnet erenoamáš dehálažžan, go giella lea hui rikkis ovdamearka dihte lundui laktáseaddji sátneraju dáfus. Ollu sánnit leat juo jávkan gielas ja dát fuolastuhttaga ovtta informántta. Nubbi informánta lohka sámegiela leat kultuvrra vuodđu, ja oainnállii dan jávkama oaivvildit maid kultuvrra jávkama. Gielas ja árbedieđus sin mielas lea stuorra mearkašupmi árbevirolaš sámii boazodollui, ja daid gáhtten lea erenoamáš dehálaš.

8. Ergona orohat – Balojávri-Gulddán orohat

Ergona orohat lea Giehtaruohhtasa bálgoša lulimus orohat ja dat lea ožžon namas orohaga vuodđudeaddji Antti Erkinpoika Palojärvi mielde, gean maid dovde namain Palo-Antti ja Ergon²³⁵. Álggoálggus Ergon guođohii ealus birra jagi, muhto sus lei goittotge dálveviessu Balojávrris. Manneleappos su bárdni huksii iežas dálu Gulddámii, gosa álggii šaddat sierra Gulddáma siida ²³⁶ Ná álggo álggus oktan orohahkan doaibman Ergona siida juohkášuvai guovtti siskáldas siidan – Balojávrelaččaide ja Ergoniidda. Dán áigge siskáldas siiddat leat eanetge ja dat, geat daidda gullet, molsašuddet. Ergoniid orohaga guohtuneatnamat leat Giehtagierraga mohkis ja ollet davimus čiegas Buvssasváris gitta lulas Balojotnjálmmi rádjai, ja oarjin Ruota ja Suoma gaskasaš stáhtarájis gitta nuorttas Balojávrris ja Leaibejávrris rádjai. Dán áigge orohaga boazodoalus leat mielde Balojávri, Siilasjoki, Leppäjärvi, Välitalo ja Proksi sogat.

Kárta 11. Kárttas oidnojit Ergona orohaga guohtuneatnamat. Kártii merkejuvvon guovllut čájehit guohtuneatnamiid sulaid, daningo guovllu rájit soitet rievdat jahkásaččat ovdamearkka dihte dálkkiid geažil. (Gáldu: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

235 Gč. maid Pennanen 2016, 127-128.

236 Pennanen 2016, 130, Gč. maid Linkola 1972, 292-299.

Orohaga historjá lea juogánu veardde earálágan go guovtti eará Giehtaruohttasá bálgoša orohagaid historjá, go mealgat árra muttus dan boazodollui leat bohtán mielde maid suopmelaš reanggat, geat leat (iežas osiin) vaikkoahan orohaga boazodoallomáile ovdáneapmái.²³⁷ Maiddái erenomážit Gulddáma gili boazodoalus lea oidnon historjá áigge iežaslágan iešvuodát degomat ovdamearka dihte boazodollui ovttahtton šibitdoallu²³⁸. Dán bihtás rahpat dárkileappot Ergona orohaga historjjá muttuid ja čálmmustahttit dálá boazodoalu ja guohtuneatnamiid. Lassin loahpas ságastit jearahallamiid oktavuodas ovdan bohtán guohtuneatnamiidda ja árbevirolaš boazodollui láktaseaddji hástalusaid birra. Bihtá diedut vuodđuduvvet giđa 2016 áigge siiddaid olbmuiquin dahkkon čieža jearahallamii, main jearahallojuvvui oktiibuot logi siidda olbmo, ja gáldogirjjálašvuhtii, mii orohagas gávdno. Lassin bihtá teaksta lea divvojuvvon ja dárkimahttojuvvon 21.12.2016 teavsta dárkismahttima oktavuodas.

8.1. Ergona siidda historjá

Ergona orohaga vuodđudeaddji Antti Erkinpoika Palojärvi riegiidii Bálojávrrí gilis jagis 1878²³⁹. 11-jahkasažžan Ergon álggii rengot Neakkelis Sálvvošjávrrí ja Geađgejávrrí gaskasaš guovlluide bohtán boazoriggá Juho-Erkki Proksi²⁴⁰, ja moatti jagi geažes, go Neakkelis bohtán boazodoallit vulge ja lonuhedje guohtuneatnamiid, Ergon mearridii báhcit guvlui iežas bohccuiguin²⁴¹. Son guođohii bohccuidis álggos vieljas vehkiin, ja náitalii manjeleappos Tuomas Näkkäläjärví neiddain Biret-Ánniin²⁴², geas maid ledje bohccot. Biret-Ánne ja Ergon ovttahtiiga ealuideaskka ja bohccuid bealljemearkkaid nu, ahte Ergona mearkkas váldui gurot beallji ja Ánne mearkkas olgeš beallji (Gurot: ovdaskivdnji, luddestat, ráigi, guokte bihtá manil, okta ovddal; olgeš: hoanja, okta ovddal.) Ánniin náitaleami manjá Ergona eallu stuorui ovddežis, ja 1910-logus Ergona iežas ealu dadjet šaddan juo vihttačuodi heaggasažžan.²⁴³

Ergon guođohii bohccuidis birra jagi ja vaiko son lei huksen Sálvvošjávrrái unna hirsastoboža várra juo jagis 1924 ja huksen dálvestobu maid Bálojávrrái jagis 1931. Birrajagáš johtti eallindáhpi goittotge joatkašuvai ain jagi 1937 rádjai.²⁴⁴ Jagis 1917 Ergona reangan bođii bealdovuopmelaš Frans Vålitalo, gii manjeleappos náitalii Ergona neidda Inger-Ánne Palojärviin.²⁴⁵ Siidii bohtán reanggain ja biiggáin lei muđuige stuorra rolla orohaga historjjás, daningo dávjá sii náitaledje Ergona manisbohttiiguin ja báhce siidii²⁴⁶ Dát lea muhtin muddui maid vaikkoahan dasa, ahte Ergona orohagas suomagiela geavaheapmi nanosmuvai ja dan vaikkohusat leat vuohttimis vel dänge beaivve.

237 Gč. maid Pennanen 2016

238 Gč. omd. Pennanen 2016. Gč. maid Linkola 1972, 300-301.

239 Gč. maid Pennanen 2016, 127, Linkola 1972, 274.

240 Pennanen 2016, 130, Linkola 1972, 275.

241 Gč. maid Linkola 1972, 272-277

242 Pennanen 2016, 130. Gč. Maid Linkola 1972, 277.

243 Pennanen 2016, 130.

244 Pennanen 2016, 130, Linkola 1972, 283, 290-292.

245 Pennanen 2016, 130. Gč. maid Linkola 1972, 278.

246 Pennanen 2016, 131. Gč. maid Linkola 1972, 278-279.

8.1.1. Juohkkáseapmi guovtti dálvesiidii

Gulddán šattai oktan Ergona siidda guovddášbáikin, go Ergona bárdni Tuomas Palojärvi, gean dovdet maid namain Tuomma, fárrii dohko bearrašiinnis jagis 1948. Ergon lei oasttán Gulddámis dálu bártne nammii juo jagis 1939, ja manjeleappos Tuomma vuvddii eatnama iežas viesu bálddas oappás isidii Fransii.²⁴⁷ Muhtin informánta muitala Tuomma ja Fransa vuolgán álggos dálváii Gulddámii, go jeageleatnamat ledje doppe nu buori. Nama Gulddán ruohttasat leat muitalusa mielde sánis golleeana, mii čujuha namalassi jeahkála valljivuhtii guovllus. Dás ovdal govvejuvvon fearánat juhke Ergona orohaga guovtti dálvesiidii, mas čuovui dat, ahte nubbi siida guođohii bohccuid dálvit Bálojávrrii bealde Leaibejávrrii vuolabealde nappo siidda nuorta-davábealde, ja nuppit oarje-lulabealde Gulddáma guovllus ja Bálojoga goappát bealde.²⁴⁸

Dálveeluid dolle sierra gitta cuoŋo-miessemánu rádjai, man manjá daid luitte fas oktii. Manimustá dalle, go čuikii, bohccot čoahkkanedje lunddolaččat oktii duoddarii. Ergoniid guottetguovllut ledje Darvvahis ja Lávváris ja das davás. Geasseguhtuneatnamat goappát dálvesiiddain ledje Sálvvošnjávrrii guovllus Buvssasváris ja ain Leahttáseanu rádjai, gosa dat bisánedje bievlan oalle botta. Misiid merkko Sálvvošnjávrrii njárggain²⁴⁹.

Ergona siidda erenomaš iešvuohtan lei boazodoalu ja šibitdoalu ovttašhttin, mas čuovui dat, ahte dálon-boazosápmelaččain galge leat maid návehat iežas eatnamiin²⁵⁰. Giđđat ja čakčat, guottet- ja ragatáigge, bohccuid luite veittalassii. Dáid áiggiid boazosápmelaččat ovttaš bearrašiiguin johte giđđat Bálojávrris ja Gulddámis Sálvvošnjávraii, ja fas čakčat Sálvvošnjávrris ruovttoluotta Bálojávraii ja Gulddámii ja sis ledje šibihat fárus²⁵¹.

Čakčamánu bohccuid luite veittalassii ragatáigái, goas dat ledje Buvssasvuomis. Juovlamánu sulaid bohccuid čohkkejedje rátkima várás Roskamaagárdin gohčoduuvvon Čearu gárdái, gos bohccuid rátke dálvesiiddaide. Iešguđet siida rátkii gávpečorrage gaskaneaset mannelis. Oasttit manne oastime bohccuid gárddi luhtte, eaige daid dárbbahan fievrridit gosage. Rátkima manjá gulddánlaččat ja balojávrelaččat juohkásedje fas iežas siiddaide.²⁵²

247 Pennanen 2016, 127-131.

248 Gč. maid Pennanen 2016, 130-131, Linkola 1972, 296.

249 Gč. maid Pennanen 2016, 139, Linkola 1972, 296-297.

250 Pennanen 2016, 137. Gč. maid Linkola 1972, 289 ja 300.

251 Pennanen 2016, 137, Gč. maid Linkola 1972, 295-296.

252 Gč. maid Pennanen 2016, 150-151.

Vaikko Ergona siidda boazodoallu lea jagiid áigge báinnahallan maid dáloniid eallindáhpái, go sii barge ovttas reanggaiguin ja dáloniiguin, de orohagas lea seilon maid árbevirolaš sápmelaš boazodoallokultuvra ja sámi duodjemáhttu. Informánttaid mitalusaid mielde dasa leat váikkuhan oassái Gáijjoga siiddas Ergoniid siidii náitalan nissonat. Sin ánsus sámegeiella lea ealáskan ođđasit Ergona siiddas vaiko boazodoalus barget ain dušše suomagielain.

8.2. Ergona siidda guohton- ja guotteteatnamat

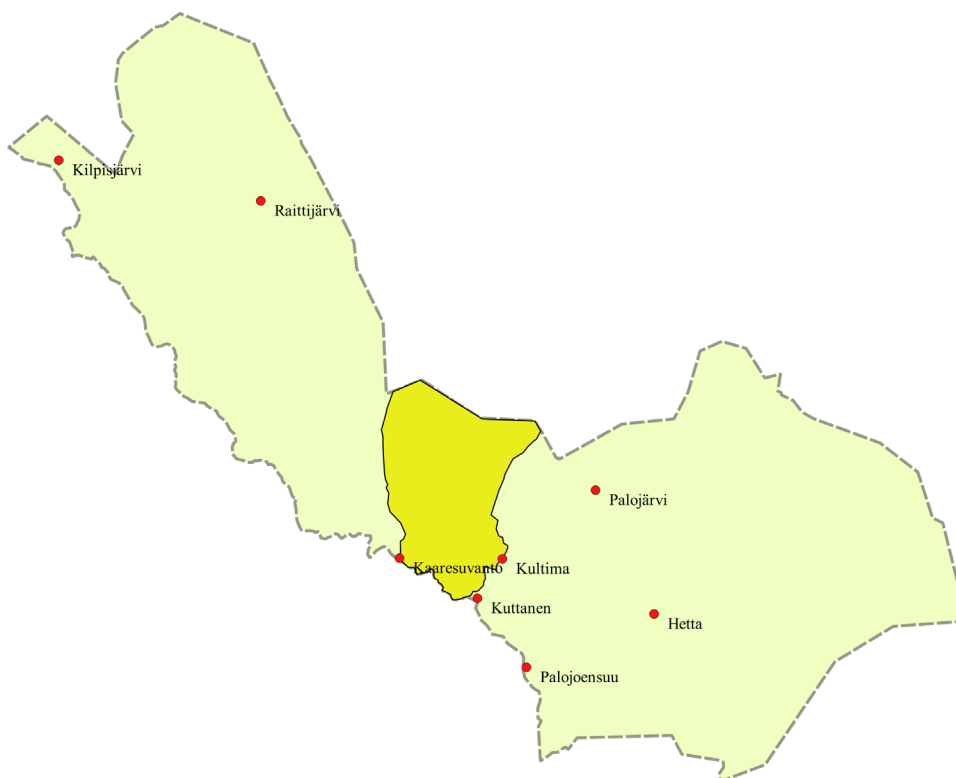
Ergona siidda guohtuneatnamat leat iežaláganat go Gáijjoga ja Gova-Labba siiddaid eatnamat, daningo siida lea geográfalaččat guovllus, gos johtá ordarádji ja beahcevuovdi rievdá duoddarin. Ergona siidda geasseguohtoneatnamat leat duoddaris, go fas dálveguohtoneatnamat beahcevuovddis. Dát dagaha dan, ahte siidda boazodoallu lea iežalágan go bálgosa davit siiddain. Dálve- ja geasseeatnamiid dollet Ergona orohagas ain sierra, ja dan dollet dehálaš oassin guohtuneatnamiid suvdilis ovdaneami dáfus. Sámi boazodoallomáile lea álot leamaš johtti, ja dálá áiddit hehttejit bohccuid lunddolaš johttima láiddomiid gaskkas. Dál siidda áidi johtá Gárasávvonis Buvssasii, gos Ergoniid guovlu joatkašuvvá Suoidnávvái, Bálojávraii ja doppe Heahtá láhkosiin Bálojotnjálbmái. Bohccuid guođohit ain bievlan oktan stuorra eallun, muhto dálvit orohat juohkása vejolašvuodaid mielde golmmas viđa unnit siidii.

Maid Ergoniid boazojahki čuovvu guohtoneatnamiid gaskal johttima jáhkodaga mielde. Miessemánu loahpa bealde váldoguottehaga áigge nappo 18.5. (Erkebeaivi) stuorámuš oassi misiin lea jo šaddan²⁵³, ja guotteha manná bohccot sirdásišgohtet Settimarastaga guvlui. Mihcamáraid áigge árbedieđu mielde čuika ja čuoikkat vuojehišgohtet bohccuid duoddarii, ja dalle boazosápmelaččat galget leat gergosat vuolgut duoddarii. Bohccot čoahkkanit lunddolaččat oktii ja johtet dábálaččat vuostebiggii. Dán muttus bohccos lea vel boaresguolga ja dat geahččala garvit čuoikkaid, borruid ja gurpmálottid. Go guolga borgá, čuoika ii šat beasa njammat vara bohccuin, eaige dat dárbbáš bissut oktan eallun bajit eatnamiin. Bohccuid čohkkejitge juste čuikema áigge miessemearkumiid várás, daningo eallu lea dalle lunddolaččat ovttas. Dárkkes beaivemearit miessemearkumiid álgimii lea veadjemeahttun dadjat ovddalgiihtii, go ovdamearka dihte čuiken soaitá rievdat jagis jahkái.

253 Pennanen 2016, 209.

Ergona siiddas miessemearkkun dáhpáhuvva mihcamáraid áigge dahje suoidnemánu álggu bealde Sálvvošjávrris, gosa eallu buktojuvvo vuos Lavváris Buvssasvuomi bokte Buvssasvárrái. Doppe dat vuojehuvvo Urdevárrái, Čerrui, Stuorrahanoaivái, Gielleduoddarii ja Duolvanjunnái, gos dat biddjojuvvo seibbohakkii. Sullii vahku áigge bohccuid lihkahit seibbohagas, nu ahte sirdet bohccuid ođđa suoinni manis Sálvvošjávrris guvlui. Lassin ealu manis vudjet olbmot njealjejuvlláigiiguin, mat sihkarasttet dan, ahte eallu ii ruvgal ruovttoluotta. Sálvvošjávrris Ergona siiddas lea gárdi, masa vižžojuvvo álot sullii golbma dahje njeallje čuođi heakka ain hávil mearkkuma várás. Gárddis misiid njoarostit, man manná dat merkojuvvojit ja lutojuvvojit olggos áiddis.²⁵⁴

Miessemearkuma manná bohccot vulget Darvvaha bokte johttit lastavuvddiid ja vumiid guvlui, mat leat Čiekŋalisvuomi, Darvvatjoga, Hárrejoga ja Máljašjoga gáttiin ja loahpas dat bohtet Lintuniemi. Bohccot ohcalit lunddolaččat johgáttiide bahtui vieksáid ja lávžžuid, mat ihtet suoidnemánu loahpa bealde. Suoidnemánu loahpas ja borgemánu álggus bohccot johttájit fas duoddariid guvlui Sálvvošjávrrái, Guolbbaoaivái, Stuorrahanoaivái ja Urdevárrái.

Kárta 12. Kárttas oidnojit Ergona orohaga geasseguohtoneatnamat. Kártii merkejuvvon guovllut čájehit guohtoneatnamiid sulaid, daningo guovllu rájit soitet rievdat jahkásaččat ovdamearkka dihte dálkkiid geažil. (Gáldu: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

254 Gč. maid Pennanen 2016, 218-222.

Čakčamánuš Ergonat geavahit ealu ođđasit Sálvvošjávrrri gárddis ja merkot vel daid misiid, maid eai geassit merkon. Dalle bohccuid čohkkejit Darvvat ja Stuorrahanoaivvi guovllus, gos dat bissot ragatáiggi. Ragatáigi bistá sullii golbma vahku Mihkalmasbeaivvi 29.9.²⁵⁵ rádjai. Dán maŋŋá bohccot sirdásišgohtet lulas dálveguhtoneatnamiide, muhto dálveeatnamiide sirdašuvvamii váikkuha luonddudilli ovdamearka dihte stuorra čázadagaid jiekŋun.

Skábmamánuš, go eana jiekŋu ja muohtta, boazodoallit álget fas čohkket bohccuid oktii ja geahččalit lihkahit ealu juogo Gulddáma dahje Bálojávrrri gárdái. Báikkiid geahččalit geavahit vurrolágaid, muhto dábálaččat bohccuid dolvot lagamus gárdái. Gárdái čohkkemii soitet gollat moanat vahkut, ja čohkkemis geavahit dábálaččat mohtorgielkkáid ja beatnagiid. Bohccuid geahččalit oažžut gárdái maŋimustá juovlamánuš vai dat sáhtaledje mannat juovllaid áigge ráfis dálveguhtoneatnamiidda, muhto go ealáhus lea čatnon lundui, de maid rátkimiid áigetavvaliidda váikkuha luondu.

Seamma go mearkkumiin, maid rátkimiin bohccuid váldet vuos seibbohahkii ja doppe gárdái. Gárddis eallu rátkojuvvo, nappo sirrejuvvo golmma unnit dálvesiidan ja lassin eallobihtás sirrejuvvo maid vuovdimassii oaivvilduvon gávpečora. Vuovdimii oaivvilduvvon bohccot fievrriiduvvojit gárddis tráileriin njuovahahkii Ruota beallái árabut ovtta Gáijjoga siiddain, mii lea ovdanbuktojuvvon lánkaásaheamis²⁵⁶. Loahpas bohccot lutojuvvojit áiddis dálveeatnamiidda, gosa dat álget sirdasit dihto johtolaga mielde. Boazodoallit geahččalit juo ovdal rátkimiid vuodjit bohccuide gárvvus luottaid dálveeatnamiidda mohtorgielkkáiguin, vai bohccuid johttin šattalii álkkibun.

Dálveeatnamiin bohccot leat dábálaččat ođđajagi-, guovva- ja njukčamánu. Dán áiggi bohccuid geahččalit doallat iežas unnit siiddain. Ovdamearka dihte okta siida luoitá bohccuidis oarjjás Stuorrahanoaivvi lahkossii ja nubbi Spálloaivvi beallái. Dábálaččat Ergoniid dálveeatnamat leat Leaibejávrrri ja Bálojávrrri gaskas, ja Bálojoga goappát bealde. Okta sivva unnit siiddaide juohkáseapmái lea dálá boraspiredilli, go unnit eallobihtáin lea álkit čuovvut dili ja maid gávdnat spiriide gottahallan bohccuid. Lassin dasa váikkuha maid luondu ja bohccuid guođoheapmi lea oktageardanit álkit unnit ealuin. Ergona orohagas oassi boazodoalliin biebma bohccuid dálvit, ja biebmana álggahanáigi molsašudda guovlluid mielde ja jagiid mielde juohke jagi ja guovllu guohtuma mielde. Dábálaččat biebman goittotge álggahuvvo guovvamánu loahpas dahje njukčamánuš, ja dat dáhpáhuvvá fuođđáriiguin ja suinniiguin. Ovtta informántta mielde dát lea goittotge fuones geavadat jus joatkašuvvá guhkit áiggi, dannego dalle olmmoš viggá doallat heakkas bohccuid, maid luondu lea árabut váldán ealus. Áittan lea, ahte fuones boazonáli seailu iige jáme lunddolaččat.

255 Gč. maid Pennanen 2016, 238

256 Gč. dán raporta s. 151.

Kárta 13. Kárttas oidnojit Ergona orohaga čakčaguohtoneatnamat. Kártii merkejuvvon guovllut čájehit guohtoneatnamiid sulaid, daningo guovllu rájit soitet rievdat jahkásaččat ovdamearkka dihte dálkkiid geažil. (Gáldu: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

Kárta 14. Kárttas oidnojit Ergona orohaga dálveguohtoneatnamat. Kártii merkejuvvon guovllut čájehit guohtoneatnamiid sulaid, daningo guovllu rájit soitet rievdat jahkásaččat ovdamearkka dihte dálkkiid geažil. (Gáldu: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

Márjjabeivviin álgá gidda. Bohccuid dálveguohtun álgá rievdat njukčamánu maŋŋá, go eana liegganišgoahta vuolabealde ja árbedieđu mielde eana álgá addit bohccuide álkibut guohtuma. Dalle bohccot maid mahcet boares guohtumiidda ja borret nu gohčoduvvon *siljokuoppas*²⁵⁷ ođđasit. Njukčamánu bohccuid sáhtta bidjat vel gárdái, jus ovdamearka dihte dálvesiiddaid ealut leat mastán, dahje jus ealu hálidit rátkit. Dát boahká goittotge dahkkot juogo njukčamánu álggus dahje easka Márjjabeivviid maŋŋá, go árbedieđu mielde justa Márjjabeivviid áigi lea erenomáš hearkkes áigi misiid seailuma dáfus.

Cuoŋománnu lea dávjá luonddu ja dálkkiid dáfus árvitmeahtun, ja muhtumin giđat buktet miellddis nu gohčoduvvon “ruovdecukŋo”. Dalle bohccot gostet cukŋo mielde álkkit čalggakeahtta obbasii, ja boazodoallit gártet guođohit bohccuid ija beaivái. Go guottetáigi láhkonišgoahká, bohccot vigget guottetguovlluide, gosa boazodoallit sirdet daid várrugasat. Bohccuid sirdimii manna moadde jándora, ja siivvuiguin galgá leat dárkil, vai cuoŋu guottalii bohccuid nu bures go vejolaš. Ergoniid guottetguovllut leat Gulddáma oarjjabealde ain Norgga ráji rádjai, nappo Urdevárri, Bizevárri, Gielleduottar, Darvvatvárri, Lávvárri ja vuomit nugo Hárrevuopmi, Čiekŋalisvuopmi ja Heinäjänkänvuoma. Guottetáigge, nappo cuoŋománu miessemánnui duottarguovllu galggalii boazodoalliid mielde čavgadiť ráfaiduhtit, go dat lea erenomáš hearkkes áigi.

Kárta 15. Kárttas oidnojit Ergona orohaga guottetguovllut ja giddaguohtoneatnamat. Kártii merkejuvvon guovllut čájejit guohtoneatnamiid sulaid, daningo guovllu rájit soitet rievdat jahkásaččat ovdamearkka dihte dálkkiid geažil. (Gáldu: Maanmittauslaitoksen Maastotietokanta 03/2017, Maastokartta 1:100 000.)

257 suom. *siljokuoppa* oaivvilda čiehkara, man boazu lea juo oktii ovdal guhton. *Siljo* čujuha stuorra guvlui, mii lea juo čiegarin.

8.3. Ergona siidda guohtoneatnamiid ja árbevirolaš boazodoalu guoskevaš hástalusat

Čuovvovažžan mannat čadat Ergona siidda olbmuid gaskas dahkkon jearahallamiid vuodđul ovdanboahtán hástalusaid, mat laktqsit siidda guohtoneatnamiidda ja árbevirolaš boazodollui. Ovdan boahtán hástalusaid joavkkus leat mánnggat seamma áššit, main ságastallojuvvo Gáijjoga ja Gova-Labba siiddaid jearahallamiin dego ovdamearka dihte vejolaš ruvkedoaimmat, ruovdegeaidnu, bivdu, turisma, lassánan spirelogut, dálá bálggusortnet ja árbedieđu sirdášupmi ovddasgavlui. Almmolaččat iešgudet eanageavaheaddjiid meari lassáneapmi guovllus, mas čuovvu ollesáigge guohtoneatnamiid gáržun, vásihuvvo áššin mii váikkuha boazodollui hui negatiivalaččat. Árat máinnašuvvon áššiid lassin Ergoniid siiddas mánnggat leat vásihan dálkádatrievdama ja dan váikkuhusaid lundui ja guohtoneatnamiidda nu ollu, ahte dan oidnet hástalusarbevirolaš boazodollui.

8.3.1. Dálkádatrievdan

Ergona siidda boazodoalliid gaskas dálkádatrievdan ja dan váikkuhusat guohtoneatnamiidda boahtá čielgasit ovdan. Álot dálkádatrievdamii ii čujuhuvvo njuolgga juste máinnašuvvon doahpaga geavadettiin baicce dábálaččat hubmojuvvo das, mo dálkkiid dahje dálkádaga ja dan čuovvumussan maid luonddu lohket rievdan. Boazodoallit vásihit hástaleaddjin boazodoalu dáfus erenoamážit dálkádaga rievdama váikkuhusaid muohttagii ja dasa makkár dat lea. Okta informánttain lohka čávččaid leat dán aigge arvásat, eai albma buollašat boade. Go muohtta, de eana bahcá njuoskasin, ja dasa šaddagoahta guohpa. Dasa lassin go njuoska eana jieknu bohcco guohtuma áigge, de biepmu oazžun šaddá váigadeappon ovddežis. Guokte informántta muitaleaba maid, ahte ovdamearka dihte giđđat 2016 cukŋo giera lei garran nu, ahte bohccot eai sáhtán čiegardit. Dávja dálkiid ja dálkádaga vásihit leat eanet árvitmeahtun go ovdal, mii lea stuorra hástalus boazodollui.

8.3.2. Ruvkkit

Ruvkkit máinnašuvvojit jearahallamiin maid Ergona orohagas. Oppalaččat orohaga olbmot oidnet, ahte ruvkkiid dahje rabas laiggohagaid vuodđudeapmi Giehtaruohtasa bálgosii livččii áitagin boazodollui. Siidda guovllus lea jagis 2016 ođđajagi-njukčamánu čadahuvvon Geologiija dutkanguovddáza doaimmas vuodđodutkamušaid Jiehtačearru – Darvvatvárri guovllus²⁵⁸. Vaiko gažaldat leat seammassullasaš bovremiin go málbmaohcama oktavuodas, Meahciráđđehus miedihii lobi dan dutkamušaide, mii spiehkasa árat lohpegeavadagas. Lohpegeavadaga rievdadeami ákkastalle dainna, ahte vuodđodutkamuša ii sáhte buohtastahhtit málbmaohcamii, daningo bovrenráiggat eai šatta nu ollu.²⁵⁹ Lassin Gova-Labba siidda bihtá oktavuodas ovdanbuktojuvvon Leahttaseanu guovllu málbmaohcanlohpi²⁶⁰ lasiha sihkkarit maid gránnjásiiddaid fuola ruvkkiid ektui.

²⁵⁸ Geologian tutkimuskeskus 18.1.2016.

²⁵⁹ YLE Uutiset 1.2.2016.

²⁶⁰ Gč. raportta s. 167.

8.3.3. Ruovdegeaidnu

Ruovdegeainnu oidnet Ergona siiddas hástalussan, go dan oidnet váikkuhit issorasat dálá laáiddomii gaskka johtimii. Ovtta informántta mielde siidda dálá guohtoneatnamat leat muđuinge gáržžit ja ruovdegeaidnu juogašii stuorra eanabihtá čakčaeatnamiin. Maiddái boazovahágiid jáhkket lassánit, jus ruovdegeaidnu boadálai, mas ovdamearkaid bukte ovdan juo Gova-Labba siidda hástalusain ságastallama oktavuodas.²⁶¹

8.3.4. Bivdu

Oassi Ergoniin vásiha orohaga guovllus meahccásteami hástalussan guovllu boazodollui, daningo ovdamearka dihte čakčat sarvábivdit bohtet seamma guovlluide bohccuiguin. Erenomáš hástaleaddjin oidnet dan, ahte sarváid bivdet beatnagiiguin, mat soittet fallehit bohccuid. Sarvábivdiid lassin guovllus johtet maid rievssatbivdit, maid lassánan meari oidnet seamma láhkai hástaleaddjin boazodollui. Informánttaid mielde dili sáhtalii buoridit lasihemiin gulahallama goappát guvlui. Oassi informánttain evttohii, ahte boazodoallit sáhtaledje ovtta Meahciráđđehusa ovddasteaddjiiguin geahččat ja soahpat daid guovlluin, gos goasge sáhtaledje bivdit, nu ahte dat ii hehttelii boazodoalu. Maid guovlluid lobiid dihtoeriid sáhtaledje dárkistit ja gulasguddagoahtit dávjjibut boazodoalliiguin gos bohccot goasge guhtot.

8.3.5. Turisma

Dego eara sajiin Giehtaruohtta bálgošis, maid Ergona siiddas lassánan turisma buktá hástalusaid boazodollui. Árat giedahallojuvvon meahccásteapmái láktaseaddji turisma dagahan hástalusaid giedahalle bajá bealde, muhto maid gidđat mohtorgielkkáiguin vuojašalli turisttat soittet dagahit stuorra vahágiid, go deivet guottetguovlluide. Okta informánttain lohkáge, ahte turisttat gálggaledje sihkkarastit, ahte eai mana seamma guovlluide bohccuiguin. Nubbi informántta muitala, ahte jus turisttat leat ollugat ovdamearka dihte guottetguovlluin, de váttisvuohtan lea, ahte sii ohcalit just seamma bievllaide dolastallat, gosa álddut leat mannamin guoddit. Dákkár dilis boazu garvá olbmo, muhto dat soaitá hehttet guotteha. Dáid áššiid vuhtii váldin soaitá leat hástaleaddji eará sajis boahtán turistaide, geat eai leat oahpásnuvvan boazoealáhussii.

261 Gč. Kova-Labba siida s. 167.

8.3.6. Bálggusortnet

Dálá bálggusortnega ii oro jearahallon olbmuid mielas váldit vuhtii Giehtaruohttasa bálgosa siidaortnega boazodoalus. Stáhta eai oainne ipmirdit, ahte Giehtaruohttasa bálgosa orohagat oidnet iežaset mángan sierra bálgosin. Bálggusortnega mitalit váikkuhan erenomážit siiddaid gaskasaš gulahallamii. Dan oidnet earret eará lasihan gilvaleami guohtoneatnamiid nalde, daningo prinsihppas okta siida ii sáhte eastit nuppi siidda bohccuid geavaheamis iežas siidda guohtoneatnamiid. Dán áigge sierramielalašvuodát čovdojuvvojit bálgosa bokte, ja muhtin informánttain vásiha dan heajuidahttan olbmuid gaskasaš gulahallama.

Olles Giehtaruohttasa bálgosii lea mearriduvvon oktasaš stuorimus lobálaš boazolohku, eaige siiddaid boazologut leat sierra meroštallojuvvon. Dakkár dilis, mas ovtta siidda guovllus deaivvalii leat fuones boazojahki ja nuppi siidda guovllus buorre, de nuppi siidii boadalií vejolašvuolta stuorrudit iežas boazologu nuppiid siiddaid ektui. Jus dán čuovolií nubbi seammalágan jahki, dat attalií ovtta siidii vejolašvuoda stuorrudit boazologu ovddežis, ja ná dat dárbbahivččii lunddolaččat maid eanet guohtoneatnamiid. Dalle riskan lea dat, ahte okta siida beassá váldit nuppi siiddas eatnamiid. Siidaortnega hálddašanmálle vuhtii váldin nu bálggusortnega siste go lálkkaásaheamis maid livččii hui dehálaš ovdamearka dihte dás árabut govviduvvon dili garvima várás.

8.3.7. Árbedieđu seailun

Árbedieđu seailuheamis leat iežas hástalusat, daningo dan oahppá eanáš oaidnimin ja bargamin. Muhtin informántta mielde árbediehtu ii šat sirdas nuorat buolvvaide dego ovdal, go nuorat eai leat seammaláhkai šat oázžumis boazodollui. Čoavddusin son evttoha, ahte árbedieđu álggaledje oahpahit skuvllas oahppoávdnasin. Nubbi informánta oaivvildá, ahte árbediehtu sirdasuvva buorebut, jus Suoma skuvllain oaččolii álkibut friddja boazodoallobargguide, dego su mielde Norgga bealde oázžu. Suoma bealde mánáid mitalit oázžut moadde beaivve luomu skuvllas, muhto eai oainne, ahte dat lea doarvái.

8.3.8. Eará áitagat ja čoavdinevttohusat

Oppalaččat sáhtá lohkat, ahte eanageavaheami ruossalas deatta lea okta stuorimus hástalusain Ergona siidda guovllus. Gilvvohalli eanageavaheami oidnet áitagin boazodollui, eaige siiddaid guohtuneatnamiin leat ovtta informántta mielde várri šat addit eret. Earát orohaga guovllus máinnašuvvon hástalusat leat bieggamillut, boraspiriid meari lassáneapmi, ja erenomážit geatkkit ja goaskimat siidda eatnamiin²⁶², ja boahtevuođas vejolaáččat ieža sajiin boahtán ealliid dávddat, ja stáhta eatnamiid vuovdin privahta eatnamin.

Muhtin informánttain sávalii, ahte gudnejahttin árbevirolaš boazodoalu ja dasa láktaseaddji guohtuneatnamiid ja luonddu guoskevaš dieđu guovdu lassánivčče. Boazodoallit mielas ságastalašedje áššiid birra ovdamearka dihte Meahciráđđehusain ja ozaledje čovdosiid dálá váttisvuodaide ja hástalusaide.

262 Gč. maid dán raportta s. 168.

9. Mo váldit vuhtii ekologalaš árbedieđu sámide guoski birasmearrádusaid dahkamis?

Sápmelaččaid dáfus deháleamos birasmearrádusválddi geavahit gielda, Meahciráđđehus, Tukes ja iešguđet ministerijat. Sápmelaččaid birasvuoigatvuodaid bealis guovddáš ministerijat leat: birasministeriija, eana- ja vuovdedoalloministeriija, bargo- ja ealáhusministeriija, vuoigatvuohtaministeriija ja olgoáššiidministeriija. Ministerijat vástidit iežaset doaimmaid guovddáš láhkaásaheami ovddideamis ja riikkaidgaskasaš gaskavuodaid doalaheamis sámiid dáfus guovddáš doaibmiiguin, degomat ON:ain. Sápmelaččaid bealis birasláhkaásaheamis guovddázis leat birassuodjalan-, luonddusuodjalan-, meahcce-, huksenárbe-, ruvke-, čáhce- ja ruvkelága, meahciráđđehuslága ja sámiid ruovttuguovllu, nuortalaš guovllu ja boazodoalloguovllu guoski erenoamaš láhkaásaheapmi. Seamma áigge riikkaidgaskasaš soahpamušaid ratifiseren ja riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuoda instrumeanttaide raporterren lea dehálaš.

Sámi kultuvra, degomat árbevirolaš boazodoallu ja guolásteapmi, leat sorjasat birrasa buresveadjimis. Nie sámiin lea erenoamaš intreassa nu oktasáččat go oktoge oassálastit birasmearrádusaid dahkamii. Oassálastin soaitá goittotge leat váigat, jus eiseválddiin ii leat dárbbalaš diehtu sámiid ekologalaš árbedieđus.

Eiseváldi, gii dovda sámi ekologalaš árbedieđu, ipmirdá buorebut, makkár boazodoalu jáhkodat lea. Sámi boazodoallu lea nannosit čatnon johtimii guohtomiid gaskka ja dálkkiide nu, ahte jahkodagas leat mánggat áigodagat, goas boazodoallit eai sáhte oassálastit ovdamearka dihte gullamiidda ja beaktilit geavahit vuoigatvuoda rievdadusa ohcamii. Go badjeabmát johtet duoddaris, gos mobiilafierbmi ii govčča buot guovlluid, de diehtujohtin eastášuvvá.

Eiseváldi, gii ipmirda ekologalaš árbedieđu luonddu, diehtá maid dan, ahte sámi ekologalaš árbediehtu lea hui báikkálaš. Kumulatiiva váikkuhusaid guorahallama dihte lea dehálaš, ahte bálgoša ja Sámedikki gullet, muhto dalle go gážaldat lea ovdamearka dihte muhtin ráddjejuvvon eatnama geavaheamis, de soittet leat dušše moattit olbmot geain gávdno ekologalaš árbediehtu ja dalle sin oassálastima galggalii dorvvastit. Dát oassálastima dorvvasteapmi sáhttá muhtin dáhpháhusain eaktudit dan, ahte oassálastin dáhpháuvvá sápmelaččaid eatnigillii, sámegillii, mat gávdnojit mánggat.

Eiseváldi, gii dovda ekologalaš árbedieđu, máhttá maid dorvvastit sápmelaččaid dieđuoazžuma ja mielde leahkima, várremin doarvái áiggi dasa, ahte oahpásnuvva dihtui ja ieš oassálastimii. Doaibmabijuin galggalii mitalit nu, ahte árbedieđu hálddašeaddjit ipmirdit, mas lea gážaldat, mas doaibmabijuin lea sáhka ja makkár dieđu sii galget iežas oasis addit, vai dárbbalaš váikkuhusguorahallan šattalii. Eiseváldi maid ipmirdá, ahte boazosápmelaččaid kultuvran ja váldoealáhussan lea boazodoallu ja losses oassálastinproseassat váttismahttet dan ollašuvvama.

Dán oasi ulbmilin lea buktit ovdan čeahkkáigeasu mo eiseválddit sáhttet buorebut dorvvastit sámiid vuoigatvuodaid ollašuvvama oahppamin dovdat sámiid ekologalaš

árbedieđu. Tabeallas leat čallon maŋŋálága oanehaččat ovdamearkkat guovddáš láhkaásaheamis, dálá hástalusain sámiid vuoigatvuodaid ollašuvvamis ja mo ekologalaš árbedieđu galggalii váldit vuhtii mearrádusaid dahkamis.

	Láhkaásaheapmi ja riikkaidgaskasaš soahpamušat	Dálá hástalusat láhkaásaheami ja vuodđo- ja olmmošvuoigatvuodaid ollašuvvamis	Ekologalaš árbediehtu	Mo galggalii váldit vuhtii mearrádusaid dahkamis?
Kultuvrra ja dieđu dovddasteapmi	Biologalaš mánggabealátvuhtii guoski oktasašsoahpamuša 8 (j) artikla, vuodđolága 17§ 3, Dološmuittu láhka, 17.6.1963/295, 2 §	-Sámi boazodoalu ja dasa láktaseaddji árbediehtu eai dovdda, eaige dan dovddas boazodollui guoskevaš lágas. Diehtu sámiid birrasii guoski árbedieđus ii leat álkidit oažžumis girjjálaččat Biraseiseválddiin ii álot leat dárbblaš diehtu sámi kultuvrras - Álmmolaš ságastallan badjelgeahččá sámi boazodoalu ja dat lea maid vuodđuduvvan oassái boastodieđuide.	Sámi boazodoallu vuodđuduvvá johtimii guohtomiid gaskka ja lea lávga oktavuodas boazojagi doaimmaide ja dálkkiide. -Sámi boazodoallu árbašuvvá njálmmálaš árbbi bokte, danin dieđu oažžu eanáš njálmmálaččat. -Sámi boazodoallu meroštallá oppalaččat boazosápmelaččaid áiggi geavaheami ja eallima	Mearrádusaid dahkamis ipmirdit suopmelaš ja sápmelaš boazodoaluid guovddášerohusaid eanageavaheamis. Sámi boazodoallu galggalii dovddastuvvot láhkaásaheamis. -Eanageavaheamis várrejuvvojit bohccuide doarvái ráfálaš láiddomat. Dološmuittut identifiserejuvvojit ja čielggaduvvojit, vai daid sáhttet dorvvastit dárbblaš dásis. -Álmmolaš ságastallamis eiseválddit gudnejahtašedje sápmelaš boazodoalu.
Kultuvrra ovddidan-doaimmat	Luonddusuod-jalanlága 16 § 1 ja vuodđolága 20 §, mat gusket birasvuodđovuogitvuoda Vuodđolága 6 §, mii guoská ovt-taveardásašvuoda, 15§ opmodagasuo-jis ja 18 § ealáhusa friddjavuodas	-Sápmelašvuodas ja sámiid ekologalaš árbedieđus eai dieđe, eaige dan ipmir váldoservvodagas dahje mearrideaddjiid gaskkas doarvái. -Eanageavaheapmái ii galggalii bidjat deaddaga. Álbmotmehciid ja luonddumehciid olis ovdamearkan mohkkaseapmi máđiid alde hehte bohccuid, ruodjan soaittá baldit bohccuid ja ruskkaid balkun heahppášuhtá sápmelaččaide dehálaš báikkiid luonddus. -Eiseválddit eai leat earuhan, ahte ovdamearkan málbmaohcanmuttus soittet mearridit buhtadusaid eanaomasteaddjiide, muhto eai sápmelaš boazodoalliide, vaiko sin ealáhus ja opmodatsuodji hehttejuvvojit.	Olbmot geat dovdet ekologalaš árbedieđu, máhttet mitalit báikkiid mielde makkár doaimmat dorvvastit kultuvrra buoremusat.	-Ovddidandoaimmat eai čujut dušše hehttehusain biehttaleapmái, baicce maid aktiiva dorvodoaimmaide, dáidda gullet ee. Váldoservodaga skuvlen (omd. galbbat ja rávvagat álbmot- ja luonddumehciin, muhto maid vuodđoskuvllaid oahppogirjjit, politihkáriid skuvlen). Sámi árbedieđu hálddaseaddjiid galget váldit mielde smiehtadit kultuvrra ovddidandoaimmaid báikkálaš dásis nai. - Jus eanageavaheamis addojuvvojit buhtadusat eanaomasteaddjiide, de galggalii dovddastit maid buhtadusgeatnegasvuohta sámi boazodoalliide (opmodatsuodji ja ovt-taveardásašvuohta).

Kultuvrra heajuiduhttin-gielddus	KP-soahpamuša 27 artikla, čáhcelága 2 logu 8 §, ruvkelága 50 §, boazodoallolága 2 § 2	-Kultuvrra heajuiduhttimiid guorahaladettiin, eai váldde doarvái vuhtii eanageavahandaddagiid ollislaččat dahje servošiid vásáhusaid deaddagis. - Kultuvrra heajuiduhttingildosa alimusdási dievvan lea bajiduvvon allagin ja vahátlaš váikkuhusaid geahččalit ráddjet lohpearrádusaiguin, mat eai vealttakeahtta reahkká.	Ovdamearka dihte eanageavaheami dáfus unna daguin soitet sámi eanageavaheami bealisges leat seamma duođalaš váikkuhusat go eanageavaheamis stuorra guovllus, jus eatnamat leat guovddážiis guohtoma dáfus dahje jus dat lea bassibáiki.	-Sámi ekologalaš árbediehtu lea guovddážiis go meroštallojuvvo gos johtá ráđji uhccit ja stuorat hehttehusa gaskkas. Sámi ekologalaš árbediehtu veahkeha maid meroštallat kultuvrra eallinvuoimmi ja áššiid mat hehttejit dan. Sámi árbevirolaš boazodoallu seailu, go dasa dorvvasmahttojuvvo doarvái ráfálas sadii ja go dan gudnejahttet, vai nuorat háliidit joatkit.
Vuoigatvuohta oažžut dieđu	Vuodđolága 20 § 2, Århus soahpamuš, Eurohpa olmmoš-vuoigatvuođasoahpamuš (EIS) 2 ja 8 artiklat, sámi giellalága 8 §, 15 §	-Diehtujohtin ii vealttakeahtta fáhte sápmelaččaid, go sii leat duoddaris, danin oassálastin soaita eastašuvvat. - Diehtu ii vealttakeahtta leat rahpasit ja áigeguovdilit oažžunláhka neahtas.		-Ekologalaš árbediehtu veahkeha eiseválddiid ipmirdit sámi kultuvrra ja čuozihit dieđu oažžuma nu, ahte sápmelaččat ožžot iežas kultuvrra oaidninguovllus doarvái birrasii ja eanageavaheapmái guoski dieđu. -Dieđu oažžuma galggalii dorvvastit sámegillii ja suomagillii ee. neahttadieđihemiin.
Oassálastinvuoigatvuođat: ráddádallamat	KP-soahpamuša 27 artikla, Århus soahpamuš, vuodđolága 20 § 2, sámediggelága 9 §, ruvkelága 38 §, boazodoallolága 53 §, sámi giellaláhka 4 §, 6 §, láhka Meahcciráddehusas 39 §	-”Gullet, muhto eai guldal”. Gullamiid áigodagat leat hástaleaddjit boazodoalu oaidninguovllus: oassálastin soaita eastašuvvat. Oassálastiin ii álot leat dorvái diehtu, maid mange proseassas galggalii kommenteret.	-Ekologalaš árbediehtu lea dávjjimusat njálmmalaš hámis, suomagielas sániin ja áššiin soitte leat iežalágan mearkašumit go sápmelaš kultuvrra konteavsttas, diehtu lea luhtolaš ja hui báikkálaš (nappo omd. bálgosa siste diehtu báikkiid birra molsašudda orohagaid mielde).	-Eiseválddit bidjet áiggiid gullamiid ja rievvádusohcamiid áigodagaide nu, ahte dat eai hehte boazodoallojagi. -Eiseválddit ipmirdit, ahte bálgosa ja Sámedikki lassin omd. orohagat ja daid siste siiddat máhttet mitalit dárkilat iežaset guohtuneatnamiin. Eiseválddit várrejit doarvái áiggi, vai oassebealit gerget čoaggit dorvái dieđu servoša siste. Oassálasttiide mitaluvvo, mas oassálasttimis lea gázaldat. - Sámegielat oassálastin dorvvasmahttojuvvo ja eiseváldi ipmirda maid, ahte sámi kultuvrras suopmelaš sániin soitet leat iežalágan mearkašumit.

Váikkuhusguorahallan	Ruvkelága 38 §, álmolaččat vuoddo- ja olmmošvuoigatvuodaid váikkuhusguorahallamat láhkaáseami válmmaštallanbarggus	-Li gávdno málle, mo čadahuvvo. -Dál vuodđuduvvá dábalaš gullamiidda, dahkkis ii leat vealttakeahhtá dárbbalaš diehtomáhttu čadahit váikkuhusguorahallama. -Eahpečielggas mii lea váikkuhusguorahallama deaddoárvu mearrádusa dahkamis.	-Sámi ekologalaš árbediehtu sisttisdoallá dárkilis dieđu guovlluid geavaheamis: mii juste dihto guovllus dáhpuhuvvá ja goas, makkár váikkuhusat iešguđet doaimmas vejolaččat leat dahje leat leamašan. -Kumulatiiva váikkuhusat maid eará go dušše beare guoskevaš guovllu orohagaide.	-Ekologalaš árbediehtu veahkeha meroštallat iešguđet oktavuodas, mii lea vahátlaš ja nuppi dáfus dorvvastahtti doaibma kultuvrra dáfus. -Váikkuhusguorahallamiid dagadettiin galggalii čielggadit oanehisáigásaš njuolggohehttehusaid (ee. riedja, bohccuid lápmašuvvan, guohtoneatnamiid gáržun) ja guhkesáigásaš hehttehusat (makkár šavttut boahhtevaš buolvvain lea joatkit kultuvrrain bargama).
----------------------	--	--	--	---

10. Ávžžuhusat mat leat hápmášuvvan fitnu áigge čoggon dieđu vuodul

Raportta dán oassái leat čállon ávžžuhusat, daid dieđuid vuodul, mat leat čoggon *Sámiid árbedieđu čáhkadeapmi birasmearrádusaid dahkamii* –fitnu áigge. Daid ávkkiin iešguđet virgeolbmot sáhttet ovddidit sámi kultuvrra ja árbedieđu vuhtiiváldima birasmearrádusdahkama oktavuodas.

Láhkaásaheapmái ja láhkavalmmaštallamii laktáseaddji ávžžuhusat

- Sámi boazodoallu galggalii dovddastuvvot láhkaásaheamis
- Láhkavalmmaštallit galggaledje dovddastit sápmelaččaid kultuvrralaš vuoigatvuodaid oassin vuodđo- ja olmmošvuoigatvuodaid. Vuodđo- ja olmmošvuoigatvuodaid váikkuhusguorahallamiid gárvvisteamis galggalii váldit vuhtii sápmelaččaid kultuvrralaš vuoigatvuodaid lassin ekologalaš árbediehtu dain osiin go lea vejolaš heivehit – dát gáibidá skuvlejumi, vai váikkuhusat kultuvrii dovddastuvvojit doarvái.

Oassálastimii laktáseaddji ávžžuhusat

- Eiseválddit galggaledje váldit vuhtii sámiid ekologalaš árbedieđu nu, ahte sii heivehit gullamiid ja rievdadusohcamiid áigodagaid nu, ahte dat eai hehte boazodoallojagi.
- Eiseválddit galggaledje váldit vuhtii Sámedikki ja bálgosiid lassin árbevirolaš hálddašanmálla, nappo siiddaid, main lea vuodđodiehtu iežaset guovlluin.
- Siidaortnet váikkuha ovdamearkka dihte dasa, ahte jus bálgosis bivdet cealkámušaid, de dárbbahuvvo doarvái áigi, vai searvvuš geargá čoaggit dieđu rivttes orohagain ja smiehtadit ovttaš maid kumulatiiva váikkuhusaid.
- Olbmuide, geain lea árbediehtu, galggalii oassálastinproseassas muiitalit, makkár dieđut kultuvrras leat erenomáš dehálaččat – dát gáibida oassálastima ordnen olbmuiin juo ovddalgihtii oahpásmuvvama ja kultuvrralaš máhtu.
- Eiseválddit galggaledje váldit vuhtii, ahte sámi kultuvrras suomagiela dábálaš sániin soittet leat iežalágan mearkášumiid. Dáid mearkášumiid ipmirdeapmi gáibida kulturamáhtu.

Eanageavaheami plánemii láktaseaddji ávžžuhusat (ml. málbmaohcan)

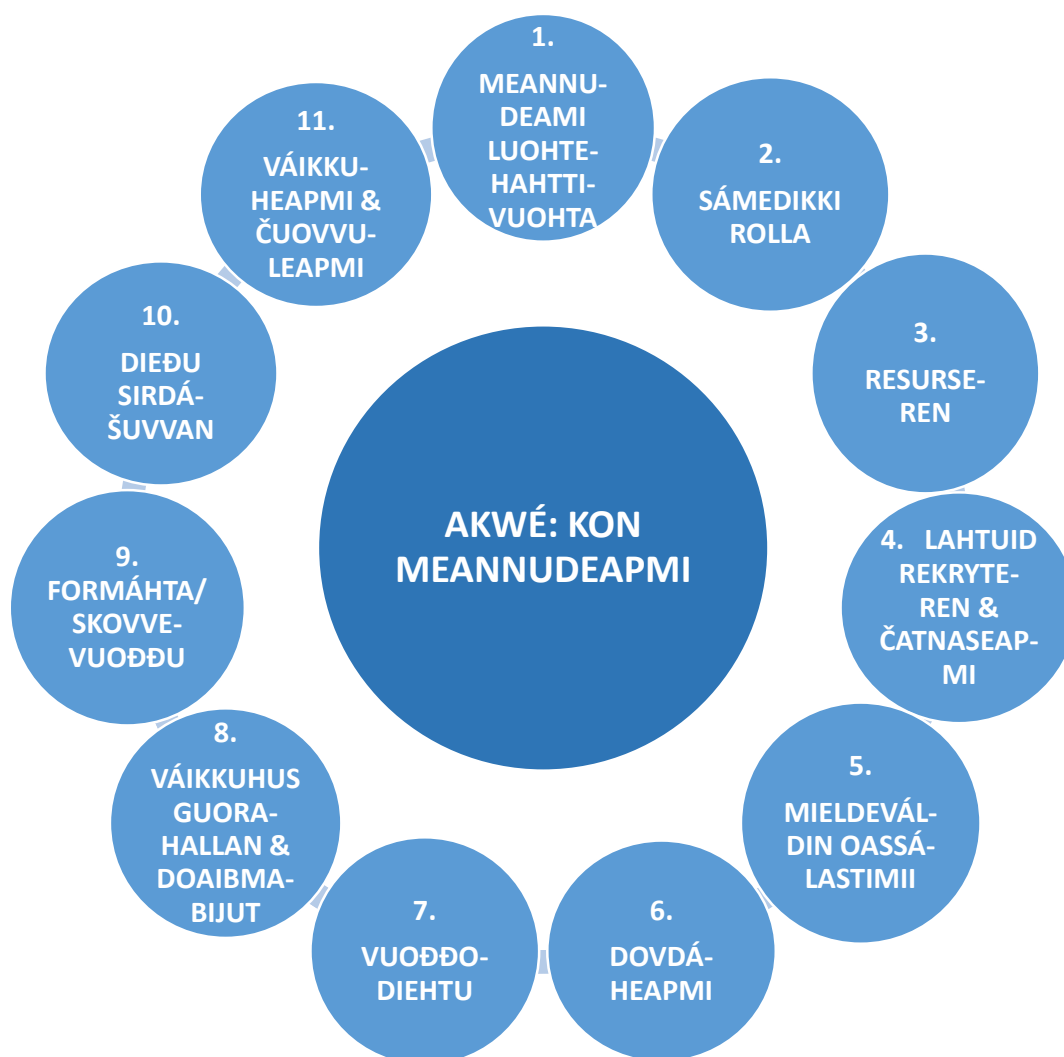
- Eanageavaheamis galgá dovddastuvvot ja čielggaduvvot sámi kultuvrra dáfus guovddáš dološmuittut, vai dat suddjejuvvojit dárbbášlaš osiin, jus searvvuš hálida muiitalit gos dákkár báikki leat.
- Eanageavaheamis galggalii várret bohccuide doarvái ráfálaš láiddomiid ja váldit vuhtii geasse- ja dálveeatnamiid ja guottetbáikkiid.
- Váikkuhusguorahallama dagadettiin galggalii čielggadit oanehisáigásaš njuolgguhehttehusaid (guohtoneatnamiid gáržun, ruodja, bohccuid lápmahuvvan, golut, lassebarggu mearri, barggu hástalusaid lassáneapmi) dasa lassin guhkesáigásaš hehttehusat (makkár eavttut sohkabuolvvain lea joatkit kultuvrra hárjeheami).
- Sámi kultuvrra guoski váikkuhusguorahallamiid dahkkiin galgá leat dárbbášlaš máhttu ja válmášvuohta ráhkadit váikkuhusguorahallama ovttašbarggus sápmelaččaiguin.

Duopmostuolut ja lohpeeiseválddit

- Sápmelaš árbedieđu hálddašeaddjiin lea buoremus máhttu das, mo iešguđet fitnut váikkuhit vejolaččat boazodollui, nuba sin áššedovdámuš ovdamearka dihte das, mii lea uhccit dahje stuorit hehttehusa ráđji, galggalii váldot vuhtii dárbblaš duodalašvuodain.
- Sámi árbedieđu hálddašeaddjiin lea vuodđodiehtu iežas kultuvrra eallinvuoimmis ja daid áššiin, mat áitet dan – dát boadálíi váldot vuhtii hehttehusaid guorahallamis.
- Duopmostuolut ja lohpeeiseválddit galggaledje dorvvastit dárbblaš skuvlejumi sámiid kultuvrra ja ekologalaš árbedieđu birra.

Vealaheami vuostedoaimmat

- Álmmolaš ságastallamis eiseválddit galggaledje dorvvastit sámiid kultuvrra ja gudnejahttit sámi boazodoalu giedahadettiin dan, vai álmmolaš doaladumit nai gudnejahtale dan ja vai nuorat hálidit joatkit kultuvrraset.
- Dieđu oazžun iešguđet birasmearrádusa dahkanproseassas boadálíi sihkkarasttot sámegillii ja suomagillii áigeguovdilis diedihemiin neahtas. Dál ovdamearka dihte Eanodaga bieggafápmohuksema guoski láva oassálasttinplána ii leat badjel jahkái doallan deaivása.
- Eiseválddit galggaledje fuolahit váldoálbmoga skuvlemis, degomat galbbat ja rávvagat álbmot- ja luonddumehciin, muhto maid vuodđoskuvllaid oahppogirjjit, politihkáriid skuvlen, fitnodagaid skuvlen.

1. MEANNUDEAMI LUOHTHAHTTIVUOHTA

- Go eiseváldi váldá atnui eaktodáhtolaš Akwé: Kon -rávvagiid ja čatnasá čuovvut daid, de meannudeami heiveheapmái galggalii ráhkadit luotheahtti doaibmanmálla → čielggas, čavddis ja soddjilis/iešguđet dillái heivvolaš doaibmanmálla, mii ráhkadivččii ravdaevttuid/minimagáibádusdási rávvagiid heiveheapmái (ruossalasvuodain ii livččii dulkonmunni).

2. SÁMEDIKKI ROLLA

- Sámedikki rolla meannudeamis galggalii dahkat čielgadeappun ja buktit dihtosii prosessii oassálasti doaibmiide/olbmuide.

3. RESURSEREN

- Eiseválddit galggaledje várret doarvái áiggi vuodđodiedu čielgadeapmái, ollislaš váikkuhusguorahallama ollašuhhtima jna. várás.
- Eiseválddit galggaledje várret doarvái ruđalaš resurssaid čáli bálkká várás, diedu čoaggimis šaddan mátkegoluid jna. gokčamii, olggobealát, sorjjaseameahtun ja luotheahtti áššedovdiin dingojuvvon čielggademiid/cealkámušaid goluid gokčamii.

- Galggalii ráhkadit bissovaš čáli/áššedovdefierpmádaga → fálalii meannudeami hálddašeaddji čáliid ja vuodđodutkamuša dahki dutkiid/áššedovdiid Akwé: Kon -joavkkuid geavahussii.

4. LAHTUID REKRYTEREN & ČATNASEAPMI

- Akwé: Kon -joavkkuid rekryterenproseassa galggalii buoriduvvot ja jovkui galggalii válljet olbmuid geat háliidit oassálastit (ságadoalli, čáli ja áitosaš lahtut) → meannudeami lihkostuvvan lea olu gitta joavkku lahtuid aktiivvalašvuodas ja iešheanalašvuodas.
- Erenoamážit čáli válljemii galggalii giddet fuomašumi, danin go bargui válljejuvvon olbmoss lea guovddáš rolla meannudeami čađaheamis ja lahtuid movttiidahttimis.
- Boađálii ovdánahttit iešguđet dábiid, maiguin joavkku lahtuid oaččolii čatnasit bargat joavkkus meannudeami álggus gitta loahpa rádjai.

5. MIELDEVÁLDIN OASSÁLASTIMII

- Oassálastimii mieldeváldima oassái dahje ollislaš eahpelihkostuvvama sivaidd galggalii čielggadit ja identifiseret.
- Eiseválddit galggaledge ovddidit dan dábi, mainna sápmelaččaid váldet mielde oassálastima meannudeapmái (veahkkinn sáhtalii geavahit iešguđet oassálastima mieldeváldima movttiidahtti metodaidd) → dorvvasta albma ovttasbarggu dan sadjái, ahte livččii navdojuvvon mieldeváldin oassálastimii dahje ollislaččat sierra bargan (nuppi dáfus joavku galggalii seailluhit seammás iehčanasvuoda eaige eiseválddit oaččo sánuhit loahppabohtosa).
- Mieldeváldin oassálastimii -vuohki galggalii fállat bargoneavvuid vejolaš konflikttaid čoavdimii.

6. DOVDÁHEAPMI

- Meannudeamis vástideaddji virgealbmái galggalii ordnet biodiversitehtasoahpamuša, Akwé: Kon -rávvagiid ja Suomas meannudeami heiveheapmái guoski dovdáheami → virgealbmás boađálii leat dárbbaslaš ipmárdus ollisvuodas ja doarvái diehtu ieš meannudanvuogis ja iežas rollas oassin dan ovdal áitosaš proseassa álggaheami.
- Meannudeamis vástideaddji virgealbmái galggalii doaibmat ášši ovdanbuktin ja geavahit áiggi Akwé: Kon -joavkku lahtuid dovdáheapmái proseassa álggus → joavkku lahtut ipmirdivčče meannudeami vuolggasajiid, ulbmila, iešguđet muttuid, lahtuide addojuvvon vuordámušat jna.
- Eiseválddiin galggalii leat geavahas dovdáheami guoski álmmlaš ráva, maid galggalii čuovvut álot meannudeami heiveheamis.
- Biodiversitehtasoahpamušas, Akwé: Kon -rávvaga ja meannudeami heiveheamis Suomas boađálii buvttadit álkket ipmárdahtti materiála dovdáheami doarjagin ja joavkku geavahussii proseassa áigge → materiálas livččii čilgejuvvon meannudeami vuolggasajit, ulbmil, iešguđet muttut, lahtuide addojuvvon vuordámušat jna.

7. VUODĐODIEHTU

- Joavkkus galggalii leat geavahas árbedieđu čoaggima guoski álmmlaš ráva.
- Diehtu galggalii mannat njuolgga sápmelaččaid geavahussii ja seailluheapmái iige dušše Meahciráđdehussii → Akwé: Kon -joavku doaimmalii birasmearrádusa dahkama dáfus dehálaš diehtujuohkin (ii guoská suollemas dieđu).

- Meannudeami áigge čoggon dieđu galggalii sajuštit vugiin, man ánsus diehtu livččii sámi servodaga geavahusas boahhtevuođas nai (omd. Sámedikkít sáhtaledje geavahit dieđu birasmearrádusaid dahkanproseassas).
- Joavkkus galggaledje leat dárbblaš eavttut vuodđodieđu čoaggimii → joavkkus galggalii leat vejolašvuohta geavahit dárbbu mielde olggobealát ja sorjjasmeahttun dutkiid veahki

8. VÁIKKUHUSGUORAHALLAN & DOAIBMABIJUT

- Joavkkus boadálai leat geavahusas dárkkuhusa várás hábmejuvvon dárkilet málle/ráva, maid čuovolit bargadettiin váikkuhusguorahallama ja hábmedettiin doaibmabijuid, mat geahppudit/eastadit doaibmabijuid.

9. FORMÁHTA/SKOVVEVUOĐDU

- Joavkku lahtuin galggalii leat geavahusas čielga ráva ja doarvái diehtu das, mo skovvevuoddu galggalii geavahit → makkár diehtu lea dárbblaš masage.
- Skovvevuoddu galggalii ovddidit nu, ahte dat heiveli buorebut sámi árbedieđu sirdimii birasmearrádusaid dahkamii.
- Jovkui galggalii addit vejolašvuođa sirdit dieđu earáge go formáhta/skovvevuoddu gáibidan hámis → friddja hámis sirdojuvvon diehtu váldojuvvolii mielde maid birrasa guoski plánaide.

10. DIEĐU SIRDIN

- Galggalii sihkarasttot Akwé: Kon -joavkku sirdán dieđu duodalaš vuhtii váldima ja dieđu čáhkadeami birasmearrádusaid dahkamii.
- Akwé: Kon -joavkku sirdán diehtu, mii ii leat váldon vuhtii birasmearrádusaid dahkamis, galggalii dárkilit čállot bajás ja sápmelaččaide galggalii addit vejolašvuođa vástaga čállimii.
- Galggalii ovddidit váiddamekanismma dan várás, ahte joavkku sirdán diehtu ii leat váldojuvvon vuhtii.

11. VÁIKKUHEAPMI & ČUOVVULEAPMI

- Galggalii ovddiduvvot oktasáhladdašánmálle²⁶³, mainna sápmelaččain livčče eanet guovddáš rolla árbevirolaš guovlluid hálddašeamis ja vai gulahallanoktavuohta eatnamiid hálddašeaddji orgánaiguin doaimmalii buorebut.
- Dárkkuhusa várás galggalii ráhkadit čuovvulanvuogádaga, mainna sáhtalii čuovvut omd. DGP ulbmiliid ollašuvvama ovddalgihtii meroštallon indikáhtoriid vehkiin → plánen ja ollašuhhtin galggalii dahkkot ovttas Akwé: Kon -joavkku lahtuiguin.
- Oktasáhladdašánmálle vehkiin boadálai sihkarastojuvvot sápmelaččaide albma oassálastin- ja váikkuhanvejolašvuohta → ii oaivildivččii ráddádallangottiid dahje bissovaš ovttasbargojoavkkuid, main sápmelaččain livččii vehádatsajádat, eaije duodas bastalii váikkuhit mearrádusaid dahkamii.

263 Gč. Heinämäki 2017, 58.

Akwé: Kon -meannudeami heiveheami viiddidanvejolašvuodát

Meannudeapmi evttohuvvo heivehuvvot:

- Luondduriggodanplánain²⁶⁴
- Meahciráđdehusa dihtoearremearrádusaide guoski proseassain (bivdu²⁶⁵, guolásteapmi²⁶⁶, meahccejohtolat²⁶⁷)
- Birasváikkuhusaid guorahallan –meannudeamis (YVA)²⁶⁸
- Plánaid ja prográmmaid birasváikkuhusaid guorahallan -meannudeamis (SOVA)²⁶⁹
- Eanageavahan- ja huksenlága²⁷⁰ doaibmabijus (eanagoddeprográmma, eanagoddelávva, álmmlaš lávva ja sajádatlávva)
- Ruvkedoaimmas ovdamearka dihte málbmaohcanlohpeannudeamis (ruvkefitnodat ruhtadivčče Akwé: Kon -meannudeamis šaddan goluid)
- Álmmlaš dásis Dorvvolašvuohta- ja kemikáladoaimmahat (Tukes), Guovlohálddahušdoaimmahat (AVI) ja Ealáhus-, johtolat- ja birasguovddáš (Lappi ELY-guovddáš) meannudemiin, mat gáibidit váikkuhusguorahallama dahje muittuhit dan
- ILO soahpamuša 169 ja Davviriikkalaš sámesoahpamuša riikkadási eanageavaheapmái láktaseaddji ollašuhttimis²⁷¹.

264 Gč. Metsähallitus 2017a.

265 Gč. Metsähallitus 2016a.

266 Gč. Metsähallitus 2016b.

267 Gč. Metsähallitus 2017b.

268 Gč. Ympäristövaikutusten arviointi 2016.

269 Gč. Suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arviointi SOVA 2017.

270 Gč. 132/1999.

271 Gč. Heinämäki 2017, 57.

Miellddus 1.

Čoahkkáigeassu: bargobádji birasárbedieđus

31.1.2017, Helsset, Nessling Nest -lanjat

Bargobáji ulbmilin lei buktit ovdan dutkanfidnu ja ordnet áiggi ja báikki ságastallat, makkár váikkuhusguorahallanmekanismmat dál sámi kultuvrii láktasit iešguđet dásis ja nuppi dáfus mo daid sáhtalii ovddidit. Oassálastit ledje earret eará vuoigatvuohtaministeriijas, birasministeriijas, Tukes:is, Nessling-vuodđudusas, Lappi, Jyväskylä, Tampere ja Helssega universitehtain, Sámedikkis, Giehtaruohtasa bálgošis, birasorganisašuvnnain ja Meahciráđđehusas.

Bargobádji juohkasii guovtti ollisvuhit. Iditbeaivve áigge fidnu dutkit bukte ovdan fidnu jurddabohtosiid ja ollašuhttinvugiid.

Čoahkkáigeassu fidnu loahpparaporttas

Bargobáji álggus bukte ovdan fidnu oktavuodas dahkkon raportta ráhkadusa, vuolggasajiid ja ulbmiliid. Vuolggasadjin lei dieđus dat, ahte sámi árbediehtu ja dan vurken iešalddes lea dehálaš ja mávssolaš. Lassin raporttas geahččalit buktit boazodoalliid jiena gullosii maid eiseválddiide ja mearrádusaid dahkkiide, ja hábmet bargoneavvu, mainna maid eiseválddit sáhtaledje ávkkástallat boahttevuođas ovdamearka dihte váikkuhusguorahallanbarggu plánedettiin ja hábmejettiin.

Čoahkkáigeassu fidnu ollašuhtindábi giedahalli árvalusas

Servošisvuolgán ja oassálastimii mieldeváldi dutkamuš váikkuhusguorahallama doarjagin – Buorit meannudanvuogit

Fidnus geavahuvvojedje servvošisvuolgán lahkonanvuogi ja oassálastimii mieldeváldi metoda, mii oidnui fidnu ollašuhttimis (gč. raportta bihtá 2. *Servošisvuolgán oassálastimii mieldeváldi metoda*, mas dán árvalusa oassi lea čállon rabas).

Árvalusas deattuhuvvui, mo servosišvuolgán dutkamuša ja olbmuiguin dahkkon lávga ovttasbarggu geažil lei vejolaš beassat sisa servoša iešguđetlágan dárbbuide, degomat váikkuhusguorahallama ovddidandárbui, masa vigge vástidit fidnu áigge. Ná dutkamuš lea lihkestuvvan buvttadit dieđu, mii lea ávkin sámi servodahkii. Lassin árvalus sisttisdoalai dieđu Akwé: Kon -meannudeami ovddidan ávžžuhusain (gč. raportta miellddusin ávžžuhusaid oassi).

Iditbeaivvi prográmmas lei maid panelaságastallan, mas ovddasteaddjit ledje birasministeriijas, Meahciráđđehusas ja Tukes:is. Fáddán ledje iešguđetlágan váikkuhusguorahallama meannudanvuogit.

Čoahkkáigeassu panelas:

Birasministeriija ovddasteaddji árvalii, ahte buot biraslágain leat váikkuhusat sámiid vuoigatvuođaide ja kultuvrii. Son jotkii, ahte danin lea dehálaš fuolahit dál skuvlejumis, vai vuoddo- ja olmmošvuoigatvuođa váikkuhusguorahallamiin dovddastuvvojit guovddáš váikkuhusat sami kultuvrii. Son maid mitalii, ahte Davviriikkalaš sámesoahpamuš boahtá čuohcat birasláhkaásaheami válmmaštallamii.

Tukes ovddasteaddji govvidii dan proseassa, mo dálá ovdanbuktit dahket ruvkelága vuollásaš sámiid guoskevaš váikkuhusguorahallamiid. Tukes:is ii leat sierra skuvlejupmi dahje ráva váikkuhusguorahallamiid dahkamii ja árvvoštallamis čujuhuvvo mealgat olu gullamiid ja ruvkeráddádallamiin ovdanbuktojuvvon áššiide.

Meahciráddehusa ovddasteaddji mitalii, ahte sis lea stáđasnuvvan oassálastinmállet ja daid geahččalit sámeguovllus soahpat áiggiid dáfus heivvolaččat, vai oassálasttit maid besset oassálasttit. Meahciráddehusas dorjot ee. sámegielaid studerema ja bargoveagas leat maid mánggat sápmelaččat – dát buktá organisašuvdnii siskkaldas kulturmáhtu, vaiko gullamiid ja oassálasttinproseassaid vehkiin čielggadit váikkuhusaid álot báikkálaš samiiguin.

Álbmotsáhkavuoruin bodii ovdan dat, leatgo sámiiin ng. veto-vuoigatvuođat ruvkeáššiin. Ságestallan lei earret eará friddja, ovddalgihtii addon ja dihtui vuodduvvi miedáhusa (free, prior, informed consent) birra, mii boahtá ON olmmošvuoigatvuođakomitea geavadagas ja galggalii váldot vuhtii maid Suomas.

Álbmotsáhkavuoruin bodii ovdan maid, ahte oassálastinproseassaid ovddideapmi váikkuhusguorahallamiid oktavuodas lea dieđus dehálaš, muhto oassálastimii gollan áigi lea eret eará áiggis, proseassat bistet guhká ja daid soaitá leat vaigat ipmirdit.

Láhkaásaheapmái láktaseaddji váikkuhusguorahallamat ja ruvkelága sámekultuvrii guoskevaš váikkuhusguorahallan

Bargobájis unnit joavkkuin giedahalle sihke álmmlaš fuobmášumiid, mat gusket láhkaválmmaštallamii láktaseaddji váikkuhusguorahallamiidda ja nuppi dáfus sierranas gázaldagaid ruvkelága váikkuhusguorahallama dáfus.

Álmmlaččat láhkaválmmaštallamis dahkkon váikkuhusguorahallamiin bodii ovdan, ahte sámiid kultuvrii guoskevaš váikkuhusguorahallama sáhttet váldit vuhtii vuoddo- ja olmmošvuoigatvuođa guorahallama oktavuodas, go dárbblaš diehtodási dahkkiduvvo válmmaštalliide. Vuoddo- ja olmmošvuoigatvuohtaskuvlejumi, mii sisttisdoallá sámiid rivttiid, addetge gida 2017 áigge virgeolbmuide. Skuvlejeaddjin doaibmá vuoigatvuohtaministeriija.

Bodii ovdan maid dat, ahte livččii dehálaš sirdit dieđu mearrádusaid dahkkiide, ahte dárbblaš váikkuhusguorahallamiid dahkan váldá áiggi ja váikkuhusguorahallamiid boadálai euroid sadjai smiehtadit maid váikkuhusaid vuoigatvuođaid ja kultuvrra ollašuvvamii.

Eanagottedásis nai galggalii váldit vuhtii váikkuhusguorahallamiid dahkama.

Ruvkelága váikkuhusguorahallama dáfus badjánedje mánggat iešguđet oaidninčiegeat. Ságastallamis okta guovddáš gázaldat lei, gii dahje mii doaibmiid livččii kompeteanta doaibmi čadahit váikkuhusguorahallama. Áššis ledje iešguđetlágan oaivilat. Ovdan buktojuvvui, ahte Tukes lea juo dál sorjjasmeahtun eiseváldi, nuba oassi oassálasttiin vásihi, ahte ii leat dárbu ankke ođđa eiseváldidoibmii. Ođđa doaibmi vuodđudeamis ságastalle ain juo molssaeaktun ja oassi guottihii dan. Nuppi dáfus guorahallan láhkai lei dat, sáhtaliigo Sámediggi bargat váikkuhusguorahallamiid iešguđet proseassaide. Mañibut ii sihastuvvon molssaeaktun, jus dárbblaš resurssat livčče dorvvastahtton ja sihkkarastton.

Ságastallamis buktojuvvui ovdan ruvkkiid dárbblašvuohta ja globála ovddasvástádus: jus Suomas eai leat ruvkkit, dat leat eará sajiin ja dáppe standardat leat gárggiidusriikkaid alibut dásis. Ságastallamis muittuhedje nuppi dáfus, ahte álmmlaš vuodđovuogatuodalaš ja eamiálbmogiid vuogatuodaide láktaseaddji geatnegasvuodát gusket maid ruvkeláhkii guoski áššiid giedahallamis. Muittuhuvvui maid, ahte livččii dehálaš addit eamiálbmogii ja sin kultuvrii dasa gullevaš árvvu ja dovddastusabuotrelevanttaeiseváldeproeseassain. Ovdanbuktojuvvuimaid molssaeaktu, ahte sápmelaččaid ruoktoguovlu livččii ráfidahtton oalat ruvkelága vuollasaš doaimmain, go ruvkedoaimma ja sámiiid vuogatuodalaš kulturvuogatuodaide oktiiheiveheapmi soaitá leat veadjemeahtton. Dalle váikkuhusguorahallamiid ii dárbbahivčče bargat ruvkelága vuollasaš doaimmaid oasis.

Ságastalle maid luohhtamušas – dieđujuohkin ja oassálastinproseassat galget leat čadačuvgit ja ovddalgihtii avaštanláhkai muđui omd. váikkuhusguorahallamiid dárbblašvuođa guovdu soaitá šaddat eahpeluohhtamuš.

Akwé: Kon –meannudeami álmmlaš gárggiideapmi ja heiveheami viiddideapmi eará guovlluid- ja eanageavaheami plánemii sámiiid ruovttuguovllus

Bargobájis unnit joavkkuin giedahalle dan, mo Akwé: Kon -meannudeami galggalii gárggiidit álmmlaš dásis ja dan heiveheami sáhtalii viiddidit eará guovlluid- ja eanageavaheami plánemii sámiiid ruovttuguovllus.

Bargobájis gávnnaledje Akwé: Kon -meannudeami leat finna bargoneavvu, mas lea issoras stuorra potentiála. Nuppe dáfus meannudeapmi gáibida politihkalaš dáhttu, vai dat ollašuvvá. Váttisvuohtan leat šaddamin guoros sajit ja geavadaga ollašuttin sohppojuvvon meannudanvugiin.

Fuobmašuhthtojuvvui, ahte meannudeapmi lea dárkkuhuvvon álgu álgu stuorra fidnu várás. Oassái dán dihte meannudeami ii sáhte heivehit seammá láhkai buot dáhpusaide baicce ferte geahččat juohke meannudeami ulbmiliid ja mearridit heiveheami daid mielde.

Meannudeamit ollašuhthtojit maid hui iešguđet diliin ja guovlluin, maid ásašduogázat spiehkásit nuppiin. Ovdamearka dihte nálbmotmehciid suddje iežas láhkaásaheapmi. Dán dihte láhkaásaheami suodji sámiiid kultuvrii ja ealáhusaide molsašuddá guovlluid mielde.

Unnit joavkkuin buktojuvvojedje ovdan vejolaš konfliktadilit, main iešguđet intreassat beaškalit oktii meannudeami áigge. Ovdamearkan dákkár dáhpáhusain máinnašuvvui Mallá luondduparkkas guhton bohccuid dagahan konflikta. Leage ágga guorahallat, mo Akwé: Kon -meannudeami sáhtalii heivehit ruossálasvuodaid čoavdimis.

Álmmolaš árvvoštallama mielde Akwé: Kon -meannudeapmi soaitá buvttadit mávssolaš vuodđodieđu čuozahtguovlluin ja dan potentiala dollet hui stuorisin, muhto meannudeami geavaheamis resurssaid oidnet vánisin ja vuodđodili čielggadeami galgá lunddolaččat dahkat álot resurssaid olis. Álmmolaččat meannudeami čuozahtguovlluid dálá dili guorahallan ja dárbbalaš vuodđodiehtu leat vealtameahttumat váikkuhusguorahallama ollašuvavvama dáfus. Dán dihte smávva resurssaid galgá geavahit viisát ja čujuhit daid vuodđodieđuid čielggadeapmái.

Čoggon dieđu sávve mannat njuolga sámiid geavahussii ja seailluheapmái iige Meahciráđđehussii. Akwé: Kon -joavku doaibmá dakkár dieđu sirdima gaskaoapmin, man hálidit čáhkadit birasmearrádusaid dahkamii. Jus diehtu báhcá sápmelaččaide, dan sáhtá manjá geavahit servodaga buorrin ovdamearka dihte go Sámedikkis oassálastet iešguđet birasmearrádusaid dahkama proseassaide.

Vuodđodieđu guoski ságastallama oktavuodas ja oktan čoavddusmolssaeaktun máinnašuvvui ”biocultural protocol”, mii dárkkuha friddja jorgaluvvon biokultuvrralaš protokolla. Protokolla vuodđuduvvá jurdagii das, ahte báikkálaš servošiin ja eamiálbmogiin, geat ellet giehtalága luondduin, lea mávssolaš diehtu kultuvrras, birrasis jna. Servošat soitet iežas mearrádusa vuodul vurket meannudeami vehkiin ”báŋkui” buot dan dieđu, maid hálidit ja dárbbasit. Ná servošis lea gárvves vuodđodiehtu, man sáhtá geavahit guvlui plánejuvvon stuorra fidnuid váikkuhusaid guorahallanproseassas.

Akwé: Kon -joavkku čáli dolle guovddáš ja dehálaš olmmošin meannudeami dáfus. Čáli galgalii unnit joavku mielde leat sámeservodaga ovddasteaddji, geas livččii čiekŋalis ipmárdus sámekultuvrras. Nubbin molssaeaktun lea hábmiet bissovaš čáli/áššedovdifierbmádaga, mii fállá meannudeami hálddašeaddji čálliid ja vuodđodutkamuša dahkama dovdi dutkiid/áššedovdiid joavkkuid geavaheami várás jus dárbbaha.

Ságastallama álggus buktui ovdan dat, ahte Sámediggi ja Meahciráđđehus leat soahpan mennudanvugiin, maiguin Akwé: Kon -bargoneavvu heivehit ovdamearkan meahcceguovlluid dikšun- ja geavahanplánaide. Luonddubálvalusaid lassin meannudeami váldet geavahussii maid Metsätalous Oy bealde. Meannudeami čađadoalvuma árvvoštalle boahttevuođas leat váigadeappot go heiveheami viiddidit Metsätalous Oy beallai, man ballet buktit ovdan bargoneavvu geahnohisvuodaid.

Sámedikkis ja Meahciráđđehus leat jođus Akwé: Kon -meannudeami beaivádanproseassa, mainna geahččalit ovddidit osiid, mat gáibidit vel meannudeami dárkilmahhtima.

Beaivádanproseassa guovddáš gázaldagan dollet meannudeami váikkuhanvuoda. Akwé: Kon -joavku buvttada dieđu kultuvrras, biras- ja sosiálaváikkuhusain ja

váikkuhusaid eastadeaddji doaibmabijuin. Dieđuin ii leat mearkašupmi, jus dan ii váldde vuhtii birasmearrádusdahkamis.

Álmmolaš kommeanttain dáddjui, ahte luonddu mánggabealátvuhtii láktaseaddji árbedieđu konkreettan dahkan lea hástaleaddji. Muhtin dáhpáhusain meannudeamis loahpa loahppas kártejit eanáš báikkálaččaid fuolaid, maidda Meahciráđđehus geahččala vejolašvuodaid mielde vástidit. Fuobmašahattojuvvui, ahte ovdamearkan DGP:ain sáhttet čovdjit dušše oasáža daid fuolain, muhto daid sáhttet merket bajás ja smiehttat čovdosiid daid váttisvuodaide boahttevuodas.

Sápmelaččaid sirdán dieđu váikkuhanvuoda galgá bastit čuovvut. Dasa láktasit gáždaldagat das, gean duohkin váikkuhanvuoda dorvvasmahttin ja čuovvuleami ollašuhttin lea. Dáddjui, ahte váikkuhanvuodta/čuovvuleapmi leat hui olu das gitta makkár resurssat leat fállamis.

Váikkuhanvuoda sáhttet dorvvastit hábmemin iešguđet čuovvulanortnegiid. Joavkkus jerrojuvvui oaivil oktan čovdosin daid váttisvuodaide ovdanbuktojuvvon oktasahálddašanmálles, mainna Akwé: Kon -joavkusáhtalii oassálastit eanageavaheami guoski plánaid duohtandahkamii ja ollašuhttima čuovvuleapmái ovtas eiseválddiiguin. Oktasahálddašanmálle dolle buori čovddusin, jus dat dorvvasta sápmelaččaide duodalaš váikkuhanvejolašvuoda eaige álggat ráđđádallangottiid, mat guđdet sápmelaččaid unnitlohkui.

Fuobmašahattojuvvui, ahte sápmelaččaide galggalii čujuhit vuoigatvuodaid hálddašaddjin ja hupmat vuoigatvuodaid vuhtii váldimis. Ná ii goittot dábálaččat dáhpáhuva. Akwé: Kon -meannudeami ja FPIC-vuodđojurdaga oktii suddadeami dolle maid oktan ovddidančovdosin, man guvlui sáhtalii mannat.

Akwé: Kon -meannudeami heiveheami viiddideapmi eará eanageavaheapmái sámiiid ruovttuguovllus dollojuvvui sávahahttin ja ovdan bohte iešguđet vejolašvuodas, mat leat čállojuvvon maŋŋálága raportta ávžžuhus-oassái.

Dilálašvuoda loahpas juohkehaš bisánii smiehtastit, mo sáhtalii ovdanbuktit bargobájis ovdanboah tán áššiid. Oassálastit muitaledje buohkaide, maid ovddidandoaimmaid sii áigot ollašuhttit. Lohpádusaide gulle ee. sámekultuvrii oahppasmahttin, sámiiid vuoigatvuodaid dutkan, iešguđet meannudemiid jurddašeapmi ja ovddideapmi, riikkaidgaskasaš ja sisriikalaš ságastallamiid gaskasaš dulkan doaibman ja sierra oainnuide vuodjun.

Lähdeluettelo/Gáldut

Haastattelut:

Tutkimuksen yhteydessä 20.2.2016–15.5.2016 kerättiin 23 haastattelun aineisto, jossa on haastateltu yhteensä 26 henkilöä kunkin Käsivarren siidan alueilta. Haastattelut ovat toteuttaneet Assi Harkoma yhdessä Tuomas Aslak Juuson, Elle Maaret Labban, Marielle Labban sekä Berit Siilasjoen kanssa. Haastatteluaineisto on väliaikaisesti säilytyksessä Lapin yliopiston Arktisella keskuksella, mutta se siirretään mahdollisimman pian perinnetiedon haltijoiden kannalta mielekkääseen loppusijoituspaikkaan, joka täyttää perinnetiedon haltijoiden tutkimukseen liittyvät tietosuojakriteerit.

Lait ja asetukset:

295/1963 Muinaismuistolaki.

36/1973 Varhaiskasvatustolaki.

848/1990 Poronhoitolaki.

62/1991 Erämaalaki.

468/1994 Laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä.

253/1995 Kolttalaki.

974/1995 Laki saamelaiskäräjistä.

1710/1995 Maastoliikennelaki.

1725/1995 Laki saamelaiskäräjistä annetun lain muuttamisesta.

1096/1996 Luonnonsuojelulaki.

628/1998 Perusopetuslaki.

629/1998 Lukiolaki.

132/1999 Maankäyttö- ja rakennuslaki.

1279/2002 Laki saamelaiskäräjistä annetun lain muuttamisesta.

1026/2003 Laki saamelaiskäräjistä annetun lain 4 a ja 18 §:n muuttamisesta.

1086/2003 Saamen kielilaki.

200/2005 Laki viranomaisten suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arvioinnista.

347/2005 Valtioneuvoston asetus viranomaisten suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arvioinnista.

1429/2006 Laki eläinten kuljetuksesta.

1326/2010 Terveystieteidenhuoltolaki.

587/2011 Vesilaki.

621/2011 Kaivoslaki.

626/2011 Laki saamelaiskäräjistä annetun lain 9 §:n muuttamisesta.

47/2013, Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta, hyväksytty 17.10.2003, tuli voimaan 21.5.2013.

527/2014 Ympäristönsuojelulaki.

234/2016 Laki Metsähallituksesta.

394/2016 Laki biologista monimuotoisuutta koskevaan yleissopimukseen liittyvän Nagoyan pöytäkirjan täytäntöönpanosta.

515/2016 Laki kaivoslain muuttamisesta.

Convention on biological diversity (1992), United Nations. Saatavissa: <https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf> (Haettu 1.3.2017).

Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EY) N:o 853/2004 eläinperäisiä elintarvikkeita koskevista erityisistä hygieniasäännöistä. Annettu 29.4.2004.

Euroopan Neuvoston Eläinkuljetusasetus (EY) N:o 1/2005. Neuvoston asetus (EY) N:o 1/20015 eläinten suojelusta kuljetuksen ja siihen liittyvien toimenpiteiden aikana sekä direktiivien 64/432/EY ja 93/119/EY ja asetuksen (EY) N:o 1255/97 muuttamisesta. Tehty 22.12.2004.

Euroopan Unionin neuvoston asetus (EY) N:o 1099/2009 eläinten suojelusta lopetuksen yhteydessä. Annettu 24.9.2009.

International Covenant on Civil and Political Rights, hyväksytty 14 Joulukuuta 1966, tullut voimaan 23 Maaliskuuta, 1976, 999, UNTS 302.

International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, G.A. 2200A(XXI), 21 UN GAOR Supp. (No. 16), at 49, UN Doc. A/6316 (1966), hyväksytty 16 joulukuuta 1966, tullut voimaan 3 tammikuuta 1976, 993 UNTS 3.

Pohjoismainen saamelaissopimus 2016. Oikeusministeriö. Saatavissa: http://www.oikeusministerio.fi/material/attachments/om/valmisteilla/kehittamishankkeet/g4buHTbGR/Pohjoismainen_saamelaissopimus.pdf (haettu 8.3.2017).

SopS 19/87, Yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön soveltamisesta, hyväksytty 16.11.1972, tuli voimaan 13.2.1987.

SopS 78/1994. Asetus biologista monimuotoisuutta koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta.

SopS 37/1970. Asetus kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskevan kansainvälisen yleissopimuksen voimaansaattamisesta.

The Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, hyväksytty 7 maaliskuuta 1966, tullut voimaan 4 tammikuuta 1969, 666 UNTS 3.

UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, September 7, Sixty-first Session, A/61/L.67.

Ympäristöministeriön asetus Metsähallituksen eräiden julkisten hallintotehtävien suoritteiden maksuista 1188/2005.

Muut lausunnot ja mietinnöt:

Dnro 686/D.a.2/2013, Saamelaiskäräjien muistio Nagoyan pöytäkirjan alkuperäiskansoja koskevista velvoitteista.

Human Rights Committee, General Comment No. 23: The Right of Minorities (Art. 27), UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.

Luonnos Pohjoismaiseksi saamelaissopimukseksi (2009). Oikeusministeriö, työryhmämietintö 2009:18.

Luonnon monimuotoisuussopimuksen osapuolikokouksen päätös VI/7 A liitteinen. Saatavissa: <https://www.cbd.int/decision/cop/?id=7181>. (Haettu 8.3.2017)

Saamelaiskäräjät 2006. Saamelaisten kestävän kehityksen ohjelma 2006. Saatavissa: http://www.samediggi.fi/index2.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=840&Itemid=10 (Haettu 1.3.2017).

Saamelaiskäräjien taustamuistio pääministeri Sipilälle 12.8.2016

Saamelaiskäräjät 2016. Saamelaiskäräjien lausunto kaivoslain muutosesityksen johdosta sekä esitys kaivoslain toimeenpanoon liittyvien ongelmien ratkaisemiseksi. Lausunto 27.4.2016, 251/D.a.4/2016. Saatavissa: <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/JulkaisuMetatieto/Documents/EDK-2016-AK-56071.pdf> (haettu 21.12.2016).

Työryhmämuistio mmm (2014:2), Saamelaisten osallistumisoikeuksien lisääminen valtion maa- ja vesialueiden käyttöä koskevassa päätöksentekomenettelyssä saamelaisten kotiseutualueella –työryhmän mietintö.

Ympäristöhallinnon ohjeita 1/2011, Akwé:Kon-ohjeet.

Ympäristöministeriö (2013), *Luonnon puolesta – ihmisen hyväksi. Suomen luonnon monimuotoisuuden suojelun ja kestävän käytön ohjelma 2013-2020*. Saatavissa: <http://www.ym.fi/download/noname/%7BA1006DC3-DDD2-4710-AFD4-C0F-29D96C110%7D/31786> (Haettu 1.3.2017).

Hallituksen esitykset:

HE 244/1989 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle poronhoitolainsiksi.

HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 248/1994 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle saamelaisten kulttuuri-itsehallintoa koskevien säännösten ottamisesta Suomen Hallitusmuotoon ja muuhun lainsäädäntöön.

HE 126/2015 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle biologista monimuotoisuutta koskevaan yleissopimukseen liittyvän geenivarojen saatavuudesta sekä niiden käytöstä saatavien hyötyjen oikeudenmukaisesta ja tasapuolisesta jaosta tehdyn Nagoyan pöytäkirjan hyväksymisestä sekä laeiksi sen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja biologista monimuotoisuutta koskevaan yleissopimukseen liittyvän Nagoyan pöytäkirjan täytäntöönpanosta.

Valiokuntien mietinnöt ja lausunnot:

PeVL 38/2004 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto 38/2004 vp - HE 154/2004 vp: Hallituksen esitys laiksi Metsähallituksesta.

TyVM 7/2003 vp — HE 44/2003 vp. Työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan mietintö 7/2003 vp: Hallituksen esitys laiksi yhdenvertaisuuden turvaamisesta sekä eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

Työryhmämuistio MMM 1 988:24

Kansainvälisten sopimusten valvontaelinten oikeustapaukset ja kannanotot:

CERD/C/FIN/CO/20-22, CERD Concluding Observations on Finland, 23.10.2012.

CERD Concluding Observations on Finland, 23.10.2012, CERD/C/FIN/CO/20-22.

CESCR Concluding Observations on the Russian Federation, UN Doc. E/C.12/1/Add. 94, 2003.

CESCR, Concluding Observations on Finland, E/C.12/FIN/CO/5, 16 January 2008.

CESCR, Concluding observations on the third periodic report of Guatemala, E/C.12/GTM/CO/3, 9 December 2014.

CESCR, Concluding Observations on the Fourth Periodic Report of the Paraguay, E/C.12/PRY/CO/4, 20 March 2015.

CESCR, Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights: Ecuador, U.N. Doc. E/C.12/1/Add. 100.

CESCR, Concluding observations on Colombia, U.N.Doc. E/C.12/1/Add.74E/C.12/1/Add.74.

CESCR, General Comment No. 21 Right of Everyone to take part in cultural life (art. 15, 1 (a), of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), U.N. Doc. E/C.12/GC/21 (Dec. 21, 2009).

I Länsman et al v. Finland, Communication No. 511/1992, UN Doc. CCPR/C/52/D/511/1992 (1994).

Inter-Am. Comm'n H.R., Precautionary Measures: Indigenous Communities of the Xingu River Basin, Pará, Brazil, PM 382/10 (Apr. 1, 2011).

J. Länsman et al v. Finland, Communication No. 671/1995/, UN Doc. CCPR/C/58/D/671/1995.

A. Äärelä and J. Näkkäläjärvi v. Finland, Communication No. 779/1997, UNDoc. CCPR/C/73/D/779/1997.

J. and E. Länsman et al v. Finland, Communication No. 1023/2001. U.N. Doc/CCPR/C/83/D/1023/2001 (2005).

Kichwa People of Sarayaku and its members v. Ecuador, Case 12.465, Inter-Am. Comm'n H.R., Application to the Inter-Am. Ct. H.R. 56-69 (Apr. 26, 2010).

Maya indigenous community of the Toledo District v. Belize, Case 12.053, Report No 40/04, Inter-Am., CHR, OEA/Ser.L/V/II.122 Doc. 5 rev. 1 at 727, 2004.

Poma Poma v. Peru, Human Rights Committee, Communication No. 1457/2006, Doc. CCPR/C/95/D/1457/2006 of 27 March 2009.

Saramaka v. Suriname, Inter-American Court of Human Rights, Judgment of November 28, 2007, Series c, No 172.

UN Human Rights Committee. Concluding observations on the Sixth periodic report of Finland, CCPR/C/FIN/CO/6, 22 August 2013.

UN Human Rights Committee. Concluding observations on the third periodic report of the Plurinational State of Bolivia, CCPR/C/BOL/CO/3, 6 December 2013.

UN Human Rights Committee. Concluding observations on the sixth periodic report of Chile, CCPR/C/CHL/CO/6, 13 August 2014.

UN Human Rights Committee. Concluding observations on Seventh periodic report of the Russian Federation, CCPR/C/RUS/CO/, 28 April 2015

UN Human Rights Committee. Concluding Observations on the Seventh Periodic Report of Sweden, CCPR/C/SWE/CO/728 April 2016.

Korkeimman hallinto-oikeuden päätökset vuonna 2014:

KHO 2014:111, 25.6.2014, T 1988.

Kirjallisuus ja muut raportit:

Akwé: Kon -ohjeiden soveltaminen Hammastunturin erämaan käyttö- ja hoitosuunnitelmaan, Loppuraportti. Metsähallitus: Waasa Graphics Oy. Saatavissa: <https://julkaisut.metsa.fi/assets/pdf/lp/Muut/AkweKonraportti2013.pdf>. (Haettu 8.3.2017)

Berkes, Fikret (1993), "Traditional Ecological Knowledge in Perspective". Teoksessa Inglis, Julian T. (toim.), *Traditional Ecological Knowledge: Concepts and Cases*. International Development Research Centre, 1-10.

Berkes, Fikret (1999), *Sacred Ecology: Traditional Ecological Knowledge and Resource Management*. Philadelphia: Taylor & Francis cop.

Berkes, Fikret (2004). "Rethinking community-based conservation". *Conservation Biology* 18: 621–630.

Hammastunturin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma 2016. Metsähallitus. Saatavissa: http://www.metsa.fi/documents/10739/1110148/hammastunturi_hks_vahvistettavaksi.pdf/b3424bef-6618-40d0-b9ae-ae643027816c. (Haettu 8.3.2017).

Harry, Jonas, Bavikatte, Kabir & Shrumm, Holly (2010), "Community Protocols and Access and Benefit Sharing." *Asian Biotechnology and Development Review* 12(3) (2010): 52.

Heikkilä, Lydia (2006), *Reindeer Talka: Sámi Reindeer Herding and Nature Management*. Rovaniemi: University of Lapland Printing Centre.

- Heikkinen, Hannu (2002), *Sopeutumisen mallit: Poronhoidon adaptaatio jälkiteolliseen toimintaympäristöön Suomen läntisellä poronhoitoalueella 1980-2000*. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura.
- Heinämäki, Leena (2010), *The right to be part of nature: indigenous peoples and the environment*. Acta Universitatis Lapponiensis. Rovaniemi: Lapland University Press 2010.
- Heinämäki, Leena (2013), "The Nordic Saami Convention: The Right of a People to Control Issues of Importance to Them". Teoksessa Bankes, Nigel and Koivurova, Timo, (toim.), *The Proposed Nordic Saami Convention, National and International Dimensions of Indigenous Property Rights*. Portland: Hart Publishing: 125-147.
- Heinämäki, Leena (2015), "The Rapidly Evolving International Status of Indigenous Peoples: The Example of the Sami People in Finland". Teoksessa Allard, Christina & Funderud Skogvang, Susann (toim.), *Indigenous Rights in Scandinavia, Autonomous Sami Law*. Surrey, UK: AshgatePublishing Limited, 189-206.
- Heinämäki, Leena (2016). "Global Context – Arctic Importance: Free, Prior and Informed Consent, a New Paradigm in International Law Related to Indigenous Peoples". Teoksessa Herrmann, Thora Martina & Thilbault, Martin (toim). *Indigenous Peoples' Governance of Land and Protected Territories in the Arctic*. Switzerland: Springer International Publisihng, 209-240.
- Heinämäki, Leena, Herrmann, Thora & Neumann, Antje (2015), "The Protection of Culturally and Spiritually Important Landscapes of Arctic Indigenous Peoples under the Convention on Biological Diversity and First Experiences from the Application of the Akwé: Kon Guidelines in Finland", *The Yearbook of Polar Law* VI (2015), 189-225. Brill.
- Heinämäki, Leena, Magga, Anne-Maria & Ojanlatva, Eija (2016), "Saamelaisten pyhät luonnonpaikat kulttuuriperintöoikeuden ja tapaoikeuden valossa". Teoksessa Nykänen, Tapio & Valkeapää, Leena (toim.), *Kilpisjärven poliittinen luonto: Matkoja Käsivarren kulttuurimaisemassa*. Turenki: Hansaprint Oy, 199-239.
- Heinämäki, Leena (2017), "Saamelaisten oikeudet Suomessa". Teoksessa Heinämäki, Leena; Allard, Christina; Kirchner, Stefan; Xanthaki, Alexandra; Valkonen, Sanna; Mörkenstam, Ulf; Bankes, Nigel; Ruru, Jacinta; Gilbert, Jérémie; Selle, Per; Simpson, Audra & Olsén, Laura: *Saamelaisten oikeuksien toteutuminen: kansainvälinen oikeusvertaileva tutkimus*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja, 4/2017. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino, 22-85.
- Heinämäki, Leena, Allard, Christina, Kirchner, Stefan, Xanthaki, Alexandra, Valkonen, Sanna, Mörkenstam, Ulf, Bankes, Nigel, Ruru, Jacinta, Gilbert Jérémie, Selle, Per, Simpson, Audra & Olsén, Laura (2017), *Saamelaisten oikeuksien toteutuminen: kansainvälinen oikeusvertaileva tutkimus*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 4/2017. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Helander-Renvall, Elina (2005), *Composite report on the status and trends regarding the knowledge, innovations and practices of indigenous and local communities. Regional Report: Arctic*. UNEP 2005.

- Helander-Renvall, Elina (2011), *Saamelaisten perinnetieto, tapaoikeudet ja biologinen monimuotoisuus*. Taustamateriaali: tapaoikeusselvitys. Saamelaiskäräjät 25.2.2011.
- Helander-Renvall, Elina (2016), "Traditional ecological knowledge, snow and Sámi reindeer herding". Teoksessa Helander-Renvall, Elina (toim.), *Sámi society matters*. Rovaniemi: LUP Lapland University Press 2016, 30- 41.
- Helander-Renvall, Elina & Markkula, Inkeri (2011), *Luonnon monimuotoisuus ja saamelaiset: Biologista monimuotoisuutta koskevan artiklan 8 (j):n toimeenpanoa tukeva selvitys Suomen saamelaisalueella*. Suomen ympäristö 12/2011, Ympäristöministeriö. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Helander-Renvall, Elina & Markkula, Inkeri (2014), *Ekologisen Perinnetiedon Käsikirja*. Arktisen keskuksen tiedotteita 59. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Hunn, E. (1993), "What is traditional ecological knowledge?" Teoksessa Williams, Nancy M. & Baines, Graham (toim.), *Traditional ecological knowledge: wisdom for sustainable development*. Canberra: Centre for Resource and Environmental Studies, Australian National University, 13-15.
- Kevon luonnonpuiston hoito- ja käyttösuunnitelma 2016. Metsähallitus. Saatavissa: http://www.metsa.fi/documents/10739/1110148/kevon_hks_vahvistettavaksi.pdf/413726cd-b3e5-497b-a903-91bc01d05420. (Haettu 8.3.2017).
- Koivurova, Timo (2006/2007), "The Draft for a Nordic Saami Convention". 6 *European Yearbook of Minority Issues* (2006/2007), Nijhoff: Brill.
- Koivurova, Timo (2010), "Alkuperäiskansojen asema ja oikeudet kansainvälisessä oikeudessa". Teoksessa Kokko, Kai (toim.), *Kysymyksiä saamelaisten oikeusasemasta*. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja Sarja B no 30. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Koivurova, Timo & Petrétei, Anna (2014), "Enacting a New Mining Act in Finland – How were Sami Rights and Interests Taken into Account?", *Nordisk Miljörättslig Tidskrift/Nordic Environmental Law Journal* (1): 119-133.
- Korpiaakko-Labba, Kaisa (2000), *Saamelaisten oikeusasemasta Suomessa – kehityksen pääpiirteet Ruotsin vallan lopulta itsenäisyyden ajan alkuun*. Sámi Instituutti, Diedut No 1/1999. Rovaniemi: Pohjolan Painotuote Oy.
- Kral, Michael J. & Allen, James (2015), "Community-Based Participatory Action Research". Teoksessa Leonard A. Jason & Davis S. Glenwick (toim.) *Handbook of Methodological approaches to community-based research, Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods*. New York: Oxford University Press, 253 -262.
- Linkola, Martti (1972), *Enontekiön lappalaisten poronmadismi: Poronhoidon ja asutuskuvan kehitys Enontekiön Lapin paliskunnan alueella rajasuluista vuoteen 1965*. Suomalaisen ja vertailevan kansantieteen pro gradu-työ. Jyväskylän yliopistossa huhtikuussa 1972.
- Magga, Anne-Maria (2014), "Rakenteellinen rasismi saamelaisen poronhoidon hallinnossa Suomessa", *Kosmopolis* 44 (3-4): 61-77.

- Mallan luonnonpuiston hoito- ja käyttösuunnitelma 2014. Metsähallitus. Saatavissa: http://www.metsa.fi/documents/10739/1110148/malla_hks_vahvistettavaksi.pdf/a13697aa-4c52-4be2-8220-4ec9c2fa6842. (Haettu 8.3.2017)
- McGregor, Deborah (2004), "Traditional Ecological Knowledge and Sustainable Development: Towards Coexistence". Teoksessa Blaser, Mario, Feit, Harvey A. & McRae Glenn (toim.), *In the Way of Development: Indigenous peoples, Life Projects and Globalization*. London & New York: ZED BOOKS, 72-91.
- Metsähallituksen päätös Maastoliikennelupia koskevista alueittaisista kiintiöistä MH 4949/2016/05.05 ajalle 1.1.2017 – 31.12.2019. Annettu Vantaalla 21.11.2016. Saatavissa: https://www.eraluvat.fi/media/dokumentit/kiintiopaatokset/kiintiot_2016/allekirjoitettu_paatos_suomi.pdf (Haettu 10.1.2017).
- Niemivuo, Matti (2010), "Suomen Perustuslaki ja Saamelaiset". Teoksessa Kokko, Kai (toim.), *Kysymyksiä saamelaisten oikeusasemasta*. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja Sarja B no 30. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Nykänen, Tapio (2016), "Historiallisen kulttuurimaiseman poliittisuus". Teoksessa Nykänen, Tapio & Valkeapää, Leena (toim.), *Kilpisjärven poliittinen luonto: Matkoja Käsivarren kulttuurimaisemassa*. Turenki: Hansaprint Oy, 7-40.
- Näkkäläjärvi, Klemetti (2007), "Piirteitä Suomen saamelaisten vuotuiskierrosta ja asumisesta 1900-luvulla". Teoksessa Elo, Tiina & Magga, Päivi (toim.), *Eletty, koettu maisema – näkökulmia saamelaiseen kulttuurimaisemaan*. Suomen ympäristö 24/2007. Helsinki: Helsingin yliopistopaino, 35-64.
- Näkkäläjärvi, Klemetti & Juntunen, Suvi (2011), "Johdatus saamelaisten perinteiseen tietoon". Raportissa *Biologista monimuotoisuutta koskevan yleissopimuksen alkupe- räiskansojen perinnetietoa käsittelevän artikla 8j:n kansallisen asiantuntijatyöryh- män loppuraportti*, 6-14.
- Näkkäläjärvi, Klemetti & Pennanen, Jukka (2000), "Poronhoito perustuu pohjoisen luonnon vuotuiskiertoa". Teoksessa Näkkäläjärvi, Klemetti & Pennanen, Jukka (toim.), *Siiddastallan, siidoista kyliin*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Pennanen, Jukka (2016), *Pakeneeko Lappi sakeneeko lanta: Lapinkylän selviytymistä- rinä 1850-luvulta nykyaikaan*. Helsinki: Oyj Nord Print Ab.
- Pontes Ferraria, Maria & Gendron, Fidji (2011), "Community-based participatory research with traditional and indigenous communities of the Americas: History context and future directions". *International Journal of Critical Pedagogy* 3:3, 153-168.
- Porsanger, Jelena & Guttorm, Gunvor (2011), "Árbediehtu-fágasuorggi huksen". Teoksessa Porsanger, Jelena & Guttorm, Gunvor (toim.), *Working with Traditional Knowledge: Communities, Institutions, Information Systems, Law and Ethics*. DIEDUT 1/2011. Alta: Bjørkmanns Trykkeri AS.
- Posey, Darell (2002), "Upsetting the sacred balance: Can the study of indigenous knowledge reflect cosmic connectedness?" Teoksessa Sillitoe, Paul, Bicker, Alan & Pottier, Johan (toim.), *Participating in Development: Approaches to indigenous knowledge*. London: Routledge, 24-42.

- Puljun erämaan Natura-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. Metsähallitus. Saatavissa: http://www.metsa.fi/documents/10739/1110148/pulju_hks_vahvistettavana.pdf/14d303d3-00be-4373-b18d-634148b2b6e9. (Haettu 8.3.2017)
- Rautiainen, Pauli (2013), ”Perusoikeuksien heikennyskielto”, *Oikeus* (42); 3: 261-283.
- Renbeteskommissionen af 1913 I:1. Allmänna delen. 1917. (ed.) Väinö Tanner. Kungsliga Boktryckeriet Stockholm.
- Report of the World Commission on Environment and Development: Our common future (1987). Oxford: Oxford University Press.
- Rombouts, S. J. (2014), *Having a Say - Indigenous Peoples, International Law and Free, Prior and Informed Consent*. Oisterwijk: Wolf Legal Publishers.
- Suiseeya, Kimberly R. Marion (2014), ”Negotiating the Nagoya Protocol: Indigenous Demand for Justice”. *Global Environmental Politics*, August 2014, Vol. 14, No. 3:102-124.
- TUKES päätös, 8.10.2012. *Varauspäätös*: VA2012:0041. Saatavissa: <http://tukes.fi/Tiedostot/kaivokset/Varauspaatokset/VA20120041%20Paatos%20Ja%20Kartta.pdf> (Haettu 12.1.2017).
- TUKES, päätös 7.7.2016. *Malminetsintälupapäätös*: ML2014:0029. Saatavissa: http://www.tukes.fi/Tiedostot/Malminetsint%C3%A4p%C3%A4%C3%A4t%C3%B6kset/ML20140029_paatos_Tukesnet.pdf (Haettu 12.1.2017).
- Tuulentie, Seija (2016), ”Norjalaiset loma-asukkaat Kilpisjärvellä”. Teoksessa Nykänen, Tapio & Valkeapää, Leena (toim.), *Kilpisjärven poliittinen luonto: Matkoja Käsivarren kulttuurimaisemassa*. Turenki: Hansaprint Oy, 275-298.
- Urho Kekkosen kansallispuiston, Sompion luonnonpuiston, Kemihaaran erämaa-alueen sekä Vaararnaavan, Nalka-aavan ja Uura-aavan soidensuojelualueiden hoito- ja käyttösuunnitelma 2016. Metsähallitus. Saatavissa: <https://julkaisut.metsa.fi/assets/pdf/lp/Csarja/c143.pdf>. (Haettu 8.3.2017)
- Valkeapää, Leena (2016), ”Poroelämää Käsivarren maisemassa”. Teoksessa Nykänen, Tapio & Valkeapää, Leena (toim.), *Kilpisjärven poliittinen luonto: Matkoja Käsivarren kulttuurimaisemassa*. Turenki: Hansaprint Oy, 81-97.

Muut lähteet:

- Arktinen keskus, *Saamelaisten perinnetieto ja ympäristöpäätöksenteko*. <http://www.arcticcentre.org/FI/hankkeet/perinnetieto>. (Haettu 27.2.2017)
- Geologian tutkimuskeskus 18.1.2016. *GTK:n tutkimukset jatkuvat Enontekiön Käsivarressa*. Saatavissa: <http://www.gtk.fi/system/print.html?from=/ajankohtaista/media/uutisarkisto/index.html&year=2016&number=676&newsType=PressReleases>. (Haettu 17.1.2017)
- Inarilainen 28.9.2016. *Muddusjärven paliskunnan hakkuusuunnitelmia aletaan laatia Akwé: Kon –menettelyllä*. Saatavissa: <http://www.inarilainen.fi/muddusjarven-paliskunnan-hakkuusuunnitelmia-aletaan-laatia-akwe-kon-menettelylla>. (Haettu 8.3.2017)

- Metsähallitus 2016a, *Metsästyksen aluekohtaiset kiintiöt valtionmailla*. Saatavissa: <http://www.metsa.fi/metsastyskiintiöt>. (Haettu 3.3.2017)
- Metsähallitus 2016b, *Kalastuksen aluekohtaiset kiintiöt valtion vesillä*. Saatavissa: <http://www.metsa.fi/kalastuskiintiöt>. (Haettu 3.3.2017)
- Metsähallitus 2016c, *Metsähallitus ja Muddujärven paliskunta uuteen yhteistyöhön*. Saatavissa: http://www.metsa.fi/tiedotteet/-/asset_publisher/1im94Tprnc1a/content/metsahallitus-ja-muddusjarven-paliskunta-uuteen-yhteistyohon?inherit-Redirect=false&redirect=http%3A%2F%2Fwww.metsa.fi%2Ftiedotteet%3Fp_id%3D101_INSTANCE_1im94Tprnc1a%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-6%26p_p_col_pos%3D1%26p_p_col_count%3D2. (Haettu 8.3.2017)
- Metsähallitus 2016d, *Ylä-Lapin virkistysmetsien käyttö suunnitellaan paikallisten kanssa*. Saatavissa: <http://www.metsa.fi/-/yla-lapin-virkistysmetsien-kaytto-suunnitellaan-paikallisten-kanssa>. (Haettu 8.3.2017)
- Metsähallitus 2016e, *Vätsärin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma päivitetävänä*. Saatavissa: <http://www.metsa.fi/-/vatsarin-eramaa-alueen-hoito-ja-kaytосуunnitelma-paivitettavana>. (Haettu 8.3.2017)
- Metsähallitus 2017a, *Luonnonvarasuunnittelu*. Saatavissa: <http://www.metsa.fi/luonnonvarasuunnittelu>. (Haettu 3.3.2017)
- Metsähallitus 2017b, *Eräluvat.fi – Muu maastoliikenne*. Saatavissa: <http://www.eraluvat.fi/maastoliikenne/muu-maastoliikenne.html>. (Haettu 3.3.2017)
- Metsähallitus 2017c, *Vätsärin erämaan hoidon ja käytön suunnittelu*. Saatavissa: <http://www.metsa.fi/fi/vatsarisuunnittelu>. (Haettu 8.3.2017)
- Metsähallitus 2017d, *Mallan ja Saanan alueille hoito- ja käyttösuunnitelma – myös Käsivarren erämaa-alueen suunnitelma tarkistetaan*. Saatavissa: <http://www.metsa.fi/fi/web/guest/kasivarsisuunnittelu>. (Haettu 8.3.2017)
- Nro. 1 Moottorikelkkaurakartta/Enontekiö. Mestähallitus. Luettu 10.1.2017, saatavissa osoitteessa http://www.eraluvat.fi/media/kartat/moottorikelkkailukartat2013/kartta_1.pdf.
- Paliskuntain yhdistys 17.1.2017. Kysytty Paliskuntain yhdistyksestä 17.1.2017 sähköpostitse.
- Paliskuntain yhdistys 20.1.2017. Kysytty Paliskuntain yhdistyksestä 20.1.2017 sähköpostitse.
- Saisiko olla ympäristökofliktisoppaa? <http://www.ymparistokonfliktisovittelu.fi/fi>. (Haettu 3.3.2017).
- Suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arviointi SOVA 2017, *Ympäristö.fi - Suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arviointi SOVA*. Saatavissa: <http://www.ymparisto.fi/sova>. (Haettu 3.3.2017).
- YLE Elävä arkisto 15.4.2013. Dokumentti *Kaijukka*. Saatavissa: <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2007/06/15/kaijukka> (Haettu 10.1.2017).

YLE Uutiset 1.2.2016. *GTK:n tutkimuslupa Käsivarteen tulkittiin malminetsinnän sijaan perustutkimukseksi*. Saatavissa: [http://yle.fi/uutiset/osasto/sapmi/gtkn tutkimuslupa kasivarteen tulkittiin malminetsinnan sijaan perustutkimukseksi/8638982](http://yle.fi/uutiset/osasto/sapmi/gtkn_tutkimuslupa_kasivarteen_tulkittiin_malminetsinnan_sijaan_perustutkimukseksi/8638982). (Haettu: 17.1.2017)

YLE Uutiset 2.12.2016. *Jäämerenrata elää*. Saatavissa: <http://yle.fi/uutiset/3-9331507> (luettu 12.1.2017).

YLE Uutiset 9.8.2016. *Käsivarren malminetsintäluvasta valitettu – prosessi pysähdyksissä*. Saatavissa: [http://yle.fi/uutiset/osasto/sapmi/kasivarren malminetsintaluvasta valitettu prosessi pysahdyksissa/9082001](http://yle.fi/uutiset/osasto/sapmi/kasivarren_malminetsintaluvasta_valitettu_prosessi_pysahdyksissa/9082001) (luettu 12.1.2017).

Ympäristövaikutusten arviointi 2016, *Ympäristö.fi – Ympäristövaikutusten arviointi*. Saatavissa: <http://www.ymparisto.fi/YVA>. (Haettu 3.3.2017)

